

ALFA I OMEGA

TOM I

Redakcja naukowa

Dr inż. Małgorzata Bogusz

Dr inż. Agnieszka Piotrowska-Puchała

Dr Monika Wojcieszak

MONOGRAFIA

SŁUPSK, GRUDZIEŃ 2020

RECENZENCI:

Prof. dr hab. Maria Flis - Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozoficzny

Dr hab. Artur Jacek Kozuch prof. nadzw. UHP - Uniwersytet Przyrodniczo - Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych

Dr hab. Barbara Zwolińska, prof. nadzw. UG - Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny

Dr hab. Wiesław Dyk, prof. nadzw. US - Uniwersytet Szczeciński, Wydział Teologiczny

Dr inż. Małgorzata Bogusz - Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Dr inż. Anna Sieczko - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych

Dr inż. Piotr Prus - Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, Wydział Rolnictwa i Biotechnologii

Dr Jan Zawadka - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych

Dr Maciej Jewczak - Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Dr Anna Janicka - Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Dr Monika Wojcieszak - Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ekonomiczno - Społeczny

Dr Lidia Jabłońska-Porzuczek - Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ekonomiczno - Społeczny

Dr Agnieszka Żur - Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Instytut Ekonomii, Katedra Przedsiębiorczości i Innowacji

Dr Witold Trela - Prywatna działalność gospodarcza

WYDAWNICTWO:

Mateusz Weiland Network Solutions

Druk publikacji wykonano na podstawie dostarczonych oryginalnych tekstów, na odpowiedzialność autorów poszczególnych prezentacji.

ISBN: 978-83-63216-42-9

SPIS TREŚCI

I NAUKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE ORAZ HUMANISTYCZNE

1. WYMIANA TOWAROWA POMIĘDZY UNIĄ EUROPEJSKĄ I UKRAINĄ W LATACH 2016-2019
Damian Jasiński.....7
2. BANKI NA RYNKU KAPITAŁOWYM
Kewin Bach.....16
3. STYLE ZARZĄDZANIA I MOTYWOWANIA PERSONELU PRACOWNICZEGO W PRZEDSIĘBIORSTWIE
Hanna Podjaska, Olga Szczepańska.....23
4. APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF ANDRAGOGY TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES
Natalia Shelest.....31
5. POLITYKA KLIMATYCZNA UNII EUROPEJSKIEJ I WYBRANYCH KRAJÓW CZŁONKOWSKICH
Ignacy Szymczyk i Borys Wysocki.....38
6. OCHRONA DANYCH OSOBOWYCH W POLSCE Z PERSPEKTYWY PRAW CZŁOWIEKA
Katarzyna Krzywicka.....51
7. THE POWER OF ATTORNEY IN LIGHT OF POLISH REGULATIONS
Łukasz Sołowiej.....59
8. WPŁYW PANDEMII KORONAWIRUSA NA SYTUACJĘ FINANSOWĄ STUDENTÓW ŚLĄSKICH UCZELNI
Kamil Gomulski, Adrian Mencil, Anna Sikora.....67
9. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA BREXITU
Zuzanna Domagała.....76
10. PRZESIEDLENIA JAKO CZYNNIK DESTABILIZUJĄCY WIĘZI SPOŁECZNE
Jan Burbo.....83

11. WPŁYW PARTYCYPACJI MIESZKAŃCÓW NA TWORZENIE KONCEPCJI INTELIGENTNEGO MIASTA NA PRZYKŁADZIE MIASTA KIELCE - SMART CITY 2030	
Katarzyna Skrobot, Małgorzata Mirecka	93
12. REALIZACJA INNOWACJI PEDAGOGICZNYCH I PROJEKTÓW EDUKACYJNYCH NA PRZYKŁADZIE PROJEKTÓW “CYFROWI TUBYLCY” ORAZ “CYFROWA RODZINA”	
Magdalena Słowik	101
13. UWAGI WSTĘPNE DO POSZUKIWANIA ŚLADÓW BIBLIJNYCH HEBRAJCZYKÓW W MATERIALE ARCHEOLOGICZNYM I HISTORYCZNYM	
Sebastian Urbaniak	114
14. RECEPCJA EKLEZJOLOGII SOBORU WATYKAŃSKIEGO II. <i>LUMEN GENTIUM 6</i> - KOŚCIÓŁ JEST OWCZARNIĄ	
Krzysztof Myjak	120

II NAUKI TECHNICZNE, ŚCISŁE ORAZ PRZYRODNICZE

1. INNOWACJA TECHNOLOGICZNA: DROGA DO SUKCESU, CZY DO KATASTROFY?	
Sonia Szczepaniak	127
2. POZIOM WYKORZYSTANIA ZAAWANSOWANYCH TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH W DOBIE PANDEMII COVID-19	
Kamila Charciarek	142
3. NUMERICAL STUDY OF INFLUENCE OF THE SHAPE OF ELLIPSOIDS ON HEAT FLOW	
Ewa Szymanek	151
4. KREOWANIE OBIEKTÓW EDUKACYJNYCH. STANDARDY PROJEKTOWANIA SZKÓŁ PODSTAWOWYCH	
Michał Wasik	164
5. ROLA I ZNACZENIE ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO	
Sebastian Krasuski	173

III NAUKI MEDYCZNE

1. OPIS PRZYPADKU PACJENTA Z URAZEM WIELONARZĄDOWYM

Agnieszka Maj, Dominika Gniewek, Magdalena Tarkowska.....181

I NAUKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE ORAZ HUMANISTYCZNE

1. WYMIANA TOWAROWA POMIĘDZY UNIĄ EUROPEJSKĄ I UKRAINĄ W LATACH 2016-2019

Damian Jasiński

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Kolegium Ekonomii

Katedra Międzynarodowych Stosunków Ekonomicznych

ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice

Email: damianjasinski.ur@wp.pl

1. Wstęp

Ukraina jest bardzo młodym państwem, a jednocześnie niezwykle interesującym podmiotem na arenie międzynarodowej. Funkcjonuje przeświadczenie o niepewności rynku ukraińskiego związanego z czynnikami politycznymi: utrzymującym się wpływem oligarchów oraz konfliktem zbrojnym na wschodzie kraju. Mimo tego relacje Unii Europejskiej i Ukrainy przez większość czasu układały się co najmniej poprawnie. Świadczyć może o tym między innymi dość szybko podpisana umowa o partnerstwie strategicznym. Zawierania polityczne takie jak pomarańczowa rewolucja czy euromajdan czasowo utrudniały współpracę gospodarczą z UE, lecz mimo to Ukraina nadal cieszy się wielką popularnością wśród przedsiębiorców poszukujących perspektywicznych rynków do internacjonalizacji swoich produktów.

2. Zarys historyczny współpracy gospodarczej pomiędzy Unią Europejską i Ukrainą

Stosunki pomiędzy ówczesną Wspólnotą Europejską, a krajami powstałymi po rozpadzie Związku Radzieckiego zostały uregulowane w układach o partnerstwie i współpracy podpisywanych od połowy lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku zastępujących dotychczasową Umowę w sprawie handlu oraz współpracy handlowej i gospodarczej między WE, a ZSRR. Wychodziły one poza ustalenia stricte handlowe i obejmowały takie dziedziny jak:

- współpraca handlowa i gospodarcza
- dialog polityczny
- współpraca w kwestii zwalczania handlu narkotykami i prania brudnych pieniędzy
- współpraca w dziedzinie nauki, badań, energii, transportu i ochrony środowiska [Kawecka-Wyrzykowska, 2004].

Układy zawierały również klauzulę o charakterze politycznym zobowiązującą strony do respektowania praw człowieka oraz przestrzegania zasad demokracji. Trzeba jednak zaznaczyć, że w kwestii handlu układy te nie były umowami preferencyjnymi w rozumieniu GATT/WTO. Nie przewidywały liberalizacji handlu w postaci stopniowej redukcji stawek celnych, a chodziło jedynie o zniesienie dyskryminacji ograniczeń stosowanych przez WE

w handlu z ZSRR. Regulowały również zasady dotyczące przekazywania pomocy finansowej dla krajów Wspólnoty Niepodległych Państw w ramach programu TACIS, który miał służyć wspieraniu przemian prorynkowych i prodemokratycznych w tych krajach [Błaszczuk, 2003].

W dniu 11 lutego 1992 roku, czyli zaledwie dwa miesiące po ogłoszeniu niepodległości przez Ukrainę kraj ten podpisał z WE protokół o pomocy technicznej w realizacji reform, zaś 14 czerwca 1994 roku jako pierwszy spośród byłych republik radzieckich podpisał z powstałą po traktacie z Maastricht Unią Europejską układ o partnerstwie i współpracy. W 1995 roku w rządzie ukraińskim powstała pierwsza komórka koordynacyjna ds. współpracy z UE, a w 1998 roku Ukraina oficjalnie wyraziła wolę nabycia statusu kraju stowarzyszonego z Unią Europejską [Szwab, 2005].

Istotnym dokumentem przyjętym przez UE jest unijna wspólna strategia wobec Ukrainy zatwierdzona podczas szczytu w Helsinkach 11 grudnia 1999 roku. Jej celem było ustanowienie strategicznego partnerstwa między Ukrainą a Unią Europejską oraz uznanie europejskich dążeń byłej republiki radzieckiej [Kołodziej]. Wspólna strategia obejmowała trzy zadania:

- wspólne stawienie czoła zagrożeniom dla bezpieczeństwa i stabilności Europy,
- wsparcie procesu transformacji gospodarczej i politycznej,
- wzmocnienie współpracy w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz wsparcie integracji gospodarki ukraińskiej z gospodarką europejską.

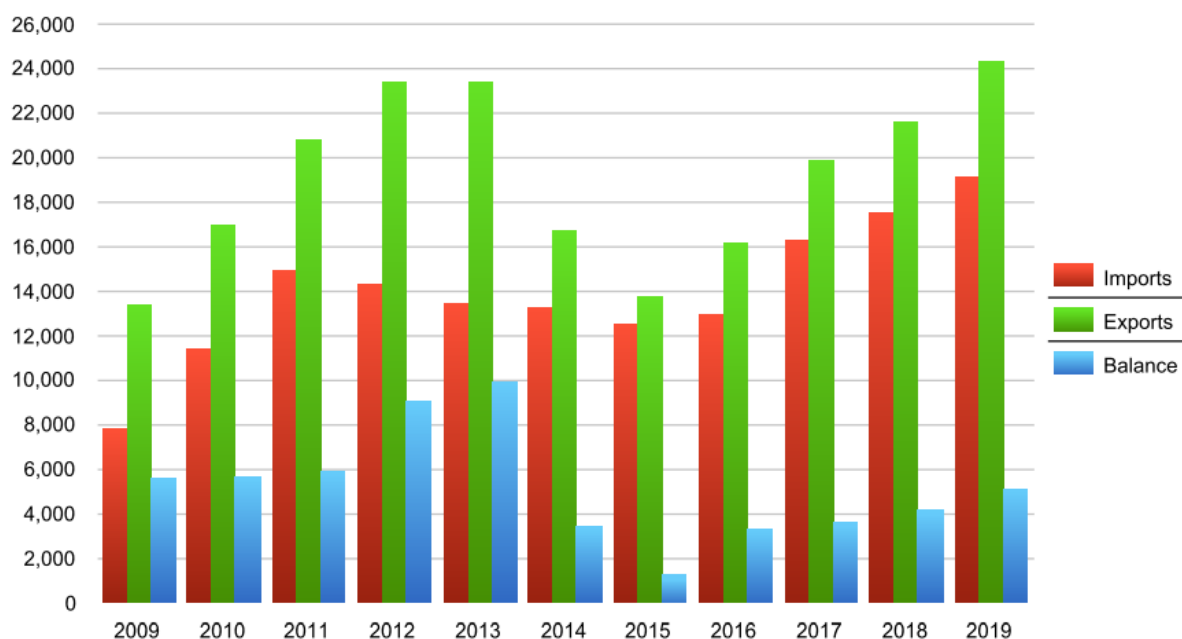
12 grudnia 2003 roku dokonano przedłużenia okresu obowiązywania wspólnej strategii wobec Ukrainy do 23 grudnia kolejnego roku. Straciła ona moc wiążącą w grudniu 2004 roku kiedy dokonywały się na Ukrainie demokratyczne przemiany tzw. pomarańczowej rewolucji. 21 kwietnia 2004 roku miał miejsce zwrot w polityce zagranicznej Ukrainy. Parlament tego kraju ratyfikował umowę o utworzeniu wspólnej przestrzeni gospodarczej Rosji, Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu. W skutek pomarańczowej rewolucji i dojścia do władzy Wiktora Juszczenki Ukraina ponownie wyraziła chęć ubiegania się w przyszłości o członkostwo w UE. We wrześniu 2006 r. osiągnięto porozumienie dotyczące wykorzystania funduszy Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz Europejskiego Banku Inwestycyjnego do wspierania ukraińskiej energetyki.

5 lutego 2008 roku prezydent Ukrainy podpisał protokół o przystąpieniu do Strefy Wolnego Handlu co przyczyniło się do rozpoczęcia negocjacji mających na celu podpisanie nowego układu regulującego wzajemne stosunki Ukrainy i UE. Rok później rozpoczęto rokowania dotyczące pogłębionej strefy wolnego handlu Ukraina-UE [Zięba, 2007]. Po wyborach prezydenckich w 2010 roku w których zwyciężył Wiktor Janukowycz nastąpił kolejny zwrot polityki Ukrainy w wyniku czego 21 listopada 2013 roku zawieszono proces przygotowań do podpisania umowy o stowarzyszeniu i kompleksowej strefie wolnego handlu z Unią Europejską. Doprowadziło to do prounijnych demonstracji nazwanych później Euromajdanem. W ich rezultacie w lutym 2014 odwołano Wiktora Janukowycza ze stanowiska prezydenta, a jego wybrany w maju następca Petro Poroszenko ponownie dążył do podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. 21 marca 2014 roku w trakcie kryzysu krymskiego, premier Ukrainy Arsenij Jaceniuk podpisał w Brukseli część polityczną umowy stowarzyszeniowej z UE, dotyczącą handlu. Z kolei 27 czerwca tego samego roku prezydent Poroszenko podpisał drugą część tej umowy, która została ratyfikowana 16 września 2014 roku. 1 stycznia 2016 roku weszła w życie najważniejsza

część umowy między UE a Ukrainą o pogłębionej i całościowej strefie wolnego handlu [<https://www.pb.pl/wchodzi-w-zycie-umowa-o-wolnym-handlu-z-ukraina-817215>].

3. Analiza struktury eksportu oraz importu pomiędzy UE i Ukrainą

Ukraina w 2019 roku było dopiero osiemnastym w kolejności partnerem handlowym Unii Europejskiej pod względem łącznej wartości eksportu i importu. Wymiana handlowa pomiędzy UE, a Ukrainą charakteryzuje się przewagą eksportu unijnego nad importem, jednakże wahającej się w zależności od danego roku. Na wykresie nr 1 zaprezentowano szczegółowe dane, które pokazują jak wyglądała ona na przestrzeni ostatniej dekady. Przedstawiono na nim import i eksport pomiędzy Unią Europejską i Ukrainą oraz bilans handlowy tejże wymiany.

Wykres 1. Handel Unii Europejskiej z Ukrainą w latach 2009-2019 w mln euro

Źródło https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020)

Bilans handlowy na przestrzeni lat 2009-2019 jest dodatni dla krajów UE. Trend ten utrzymuje się stale, a w jego obrębie zauważalne są zarówno wzrosty (np. rok 2012 i 2013) jak i spadki (np. rok 2014 i 2015) co ma związek z tzw. euromajdanem. Do 2013 roku Ukraina pręźnie rozwijała się gospodarczo. PKB Ukrainy w latach 2009-2013 wzrosło z poziomu 117,2 mld USD do 198,6 mld USD. Bezrobocie malało od 9,6% w 2009 roku do 7,9% w 2013 [<http://www.money.pl/u/file.php?id=21950>]. Kryzys polityczny z końca 2013 roku odbił się przede wszystkim na unijnym eksporcie na Ukrainę, który powrócił do pierwotnego poziomu dopiero w 2019 roku w przeciwieństwie do importu, który nie ucierpiał znacząco i już w 2016 roku zaczął stopniowo wzrastać. Efektem tego jest zdecydowanie mniej korzystny dla UE bilans wymiany handlowej, który nie powrócił już do poziomu sprzed euromajdanu.

W tabelach 1 i 2 zostały zaprezentowane szczegółowe dane dla importu i eksportu ukraińskiego do UE z wybranych sektorów gospodarki.

Tabela 1. Import z Ukrainy do UE (w mln euro)

Wyszczególnienie	2016	2017	2018	2019
Suma	12 860	16 239	17 425	19 116
Żywność i żywe zwierzęta	2 300	2 867	3 439	4 094
Napoje i papierosy	18	21	31	29
Surowe materiały niejadalne, poza paliwami	2 287	3 188	3 688	4 316
Paliwa mineralne, smary i pokrewne	547	870	588	693
Oleje i tłuszcze pochodzenia zwierzęcego i roślinnego	1 066	1 300	901	1 354
Środki chemiczne i pokrewne	392	458	597	660
Towary przemysłowe klasyfikowane głównie według materiału	3 489	4 172	4 694	4 413
Maszyny i urządzenia transportowe	1 543	1 946	2 215	2 286
Inne artykuły przemysłowe	775	913	992	1 101
Towary i transakcje gdzie indziej niesklasyfikowane	34	37	46	44
Inne	408	467	235	128

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020)

Import oparty jest głównie na towarach przemysłowych (wartości między 3 489 mln euro w 2016, a 4 413 mln euro w 2019, co stanowi około 1/4 całego importu z Ukrainy). Sektor ten za wyjątkiem 2019 roku notował ciągły wzrost. Drugą kategorią na której opiera się import z Ukrainy są surowe materiały niejadalne, poza paliwami (2 287 mln euro w 2016 do 4 316 mln euro w 2019). Sektor ten notuje regularny wzrost. W stosunku do roku bazowego (2016) wzrósł w roku 2019 o około 89%. Trzecim sektorem o którym należy wspomnieć jest żywność i żywe zwierzęta (2 300 mln euro w 2016 do 4 094 mln euro w 2019). W stosunku do roku bazowego (2016) wzrósł w roku 2019 o około 78%. Łącznie od 2016 do 2019 r. zanotowano wzrost wartości całego importu z 12 860 mln euro do 19 116 mln euro (blisko 49%).

Wartość eksportu na Ukrainę w latach 2016-2019 wahała się z 16 176 mln euro w roku 2016 do 24 222 mln euro w roku 2019 co prezentuje tabela nr 2.

Tabela 2. Eksport z UE do Ukrainy (w mln euro)

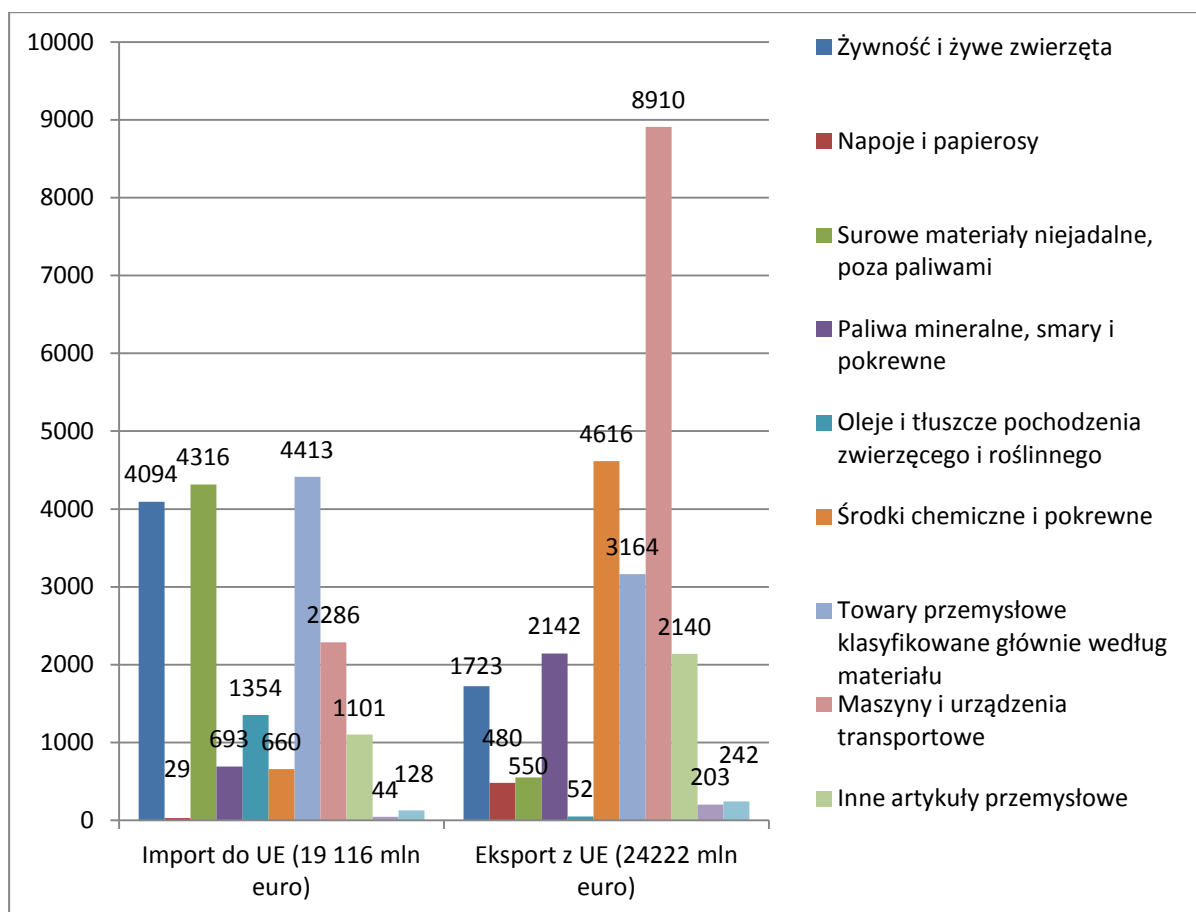
Wyszczególnienie	2016	2017	2018	2019
Suma	16 176	19 838	21 555	24 222
Żywność i żywe zwierzęta	1 050	1 238	1 435	1 723
Napoje i papierosy	221	280	349	480
Surowe materiały niejadalne, poza paliwami	439	518	534	550
Paliwa mineralne, smary i pokrewne	1 095	1 664	2 155	2 142
Oleje i tłuszcze pochodzenia zwierzęcego i roślinnego	37	48	46	52
Środki chemiczne i pokrewne	3 305	3 849	4 055	4 616
Towary przemysłowe klasyfikowane głównie według materiału	2 441	2 758	2 971	3 164
Maszyny i urządzenia transportowe	5 824	7 372	7 712	8 910

Inne artykuły przemysłowe	1 498	1 742	1 928	2 140
Towary i transakcje gdzie indziej niesklasyfikowane	162	248	214	203
Inne	87	121	157	242

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020).

Dominującymi sektorami w przypadku eksportu są maszyny i urządzenia transportowe (wartości pomiędzy 5 824 mln euro w 2016, a 8 910 mln euro w 2019 co stanowiło w roku ubiegłym około 37% całego eksportu), środki chemiczne i pokrewne (3 305 mln euro w 2016 do 4 616 mln euro w 2019 co stanowiło około 19% całego eksportu w roku 2019) oraz towary przemysłowe sklasyfikowane głównie według materiału (wartości pomiędzy 2 441 mln euro w 2016, a 3 164 mln euro w 2019). W wyniku tego ogólna wartość eksportu zwiększyła się w latach 2016-2019 o 50%.

Wskaźniki eksportu unijnego poprawiały się w ostatnich latach w szybszym tempie niż wskaźniki importu przez co bilans handlowy Unii Europejskiej z Ukrainą z roku na rok jest coraz korzystniejszy dla UE. Zależność tę z podziałem na branże prezentuje wykres nr 2.

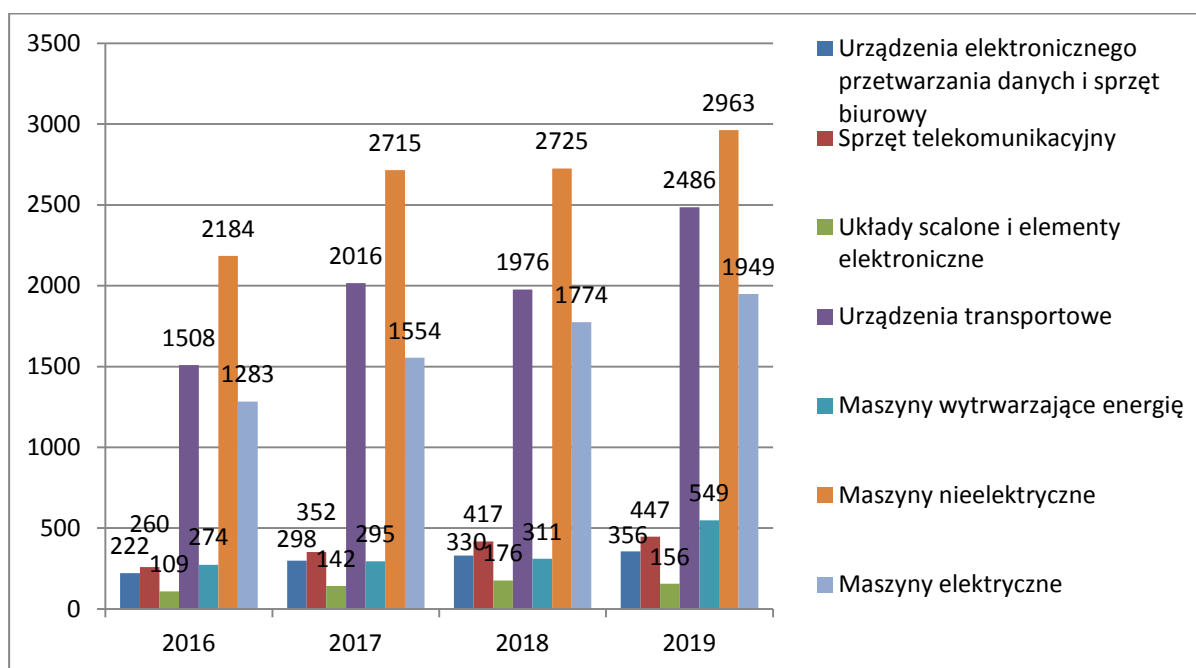
Wykres 2. Eksport i import poszczególnych rodzajów dóbr pomiędzy UE i Ukrainą w 2019 roku w mln euro

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020).

Największa nadwyżka w handlu na korzyść Ukrainy występują w sektorze surowych materiałów niejadalnych (3766 mln euro nadwyżki) oraz w sektorze żywności i żywych zwierząt (2371 mln euro nadwyżki). Istotna różnice zauważyć można także w sektorze towarów przemysłowych (1249 mln euro nadwyżki) oraz olejów i tłuszczu (1302 mln euro nadwyżki). W przypadku Unii Europejskiej największą przewagę odnotowano w dominującym sektorze maszyn i urządzeń transportowych (6624 mln euro nadwyżki) oraz środków chemicznych (3956 mln euro nadwyżki). W mniejszym stopniu różnicę widać w sektorze paliw mineralnych (1449 mln euro nadwyżki) oraz innych artykułów przemysłowych (1039 mln euro nadwyżki).

4. Analiza wymiany handlowej wybranych dóbr pomiędzy Ukrainą i UE

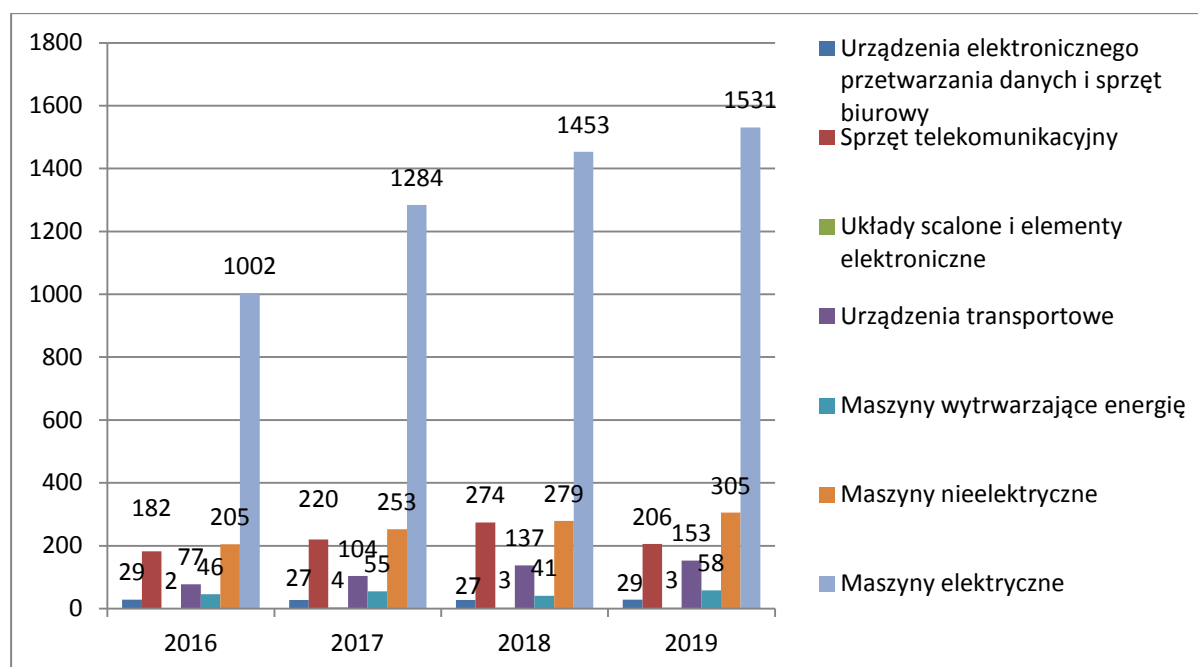
Niezwykle bogaty wachlarz sektorów gospodarczych, które biorą udział w wymianie handlowej świadczy o tym, iż wzajemny handel zagraniczny rozwija się w prawidłowym kierunku. Najważniejszym sektorem jeśli chodzi o eksport z UE na Ukrainę to maszyny i urządzenia transportowe. Wielkość eksportu tychże dóbr przedstawiono na wykresie 3.

Wykres 3. Wartość eksportu maszyn oraz urządzeń transportowych z Unii Europejskiej na Ukrainę w latach 2016-2019 w mln euro

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020).

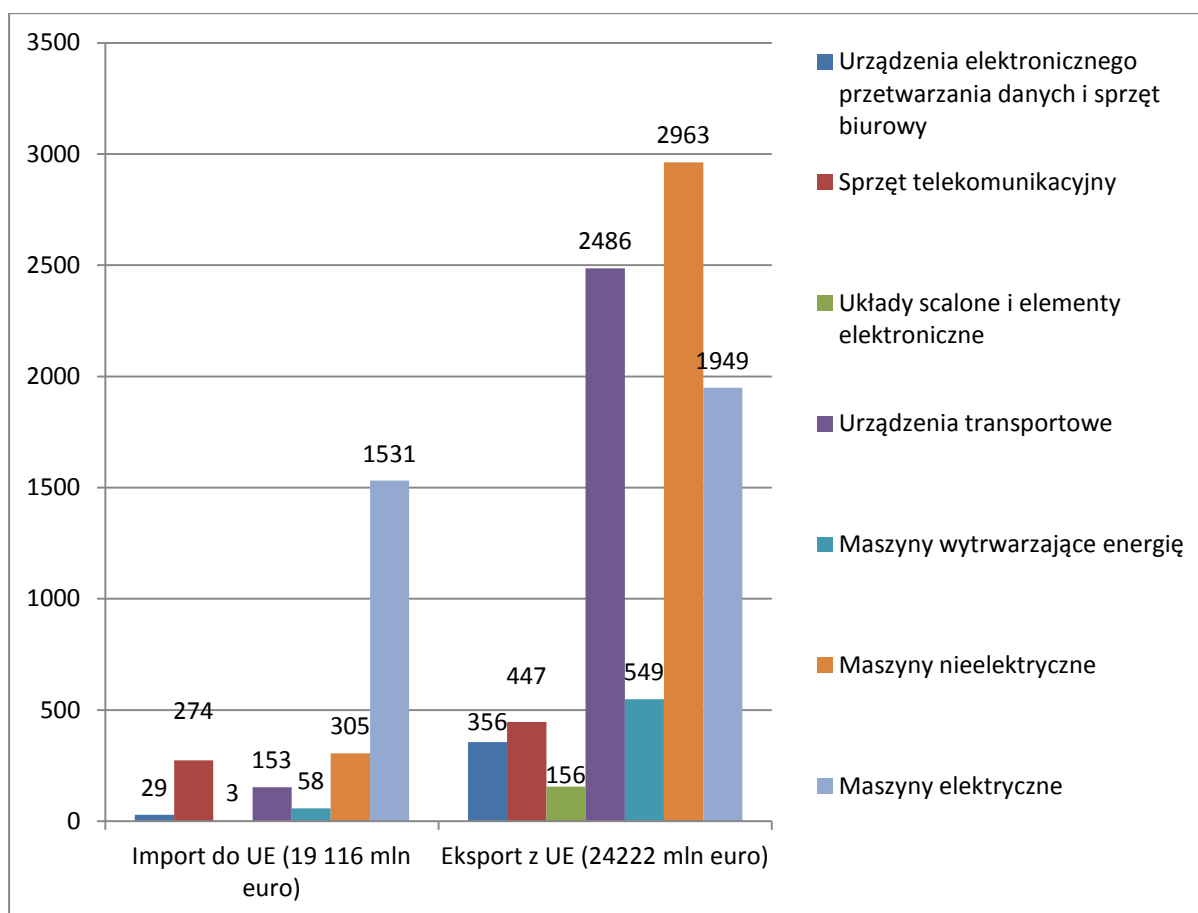
Jak można zauważyć na powyższym wykresie głównym segmentem tej gałęzi są maszyny nonelektrownicze (33% sektora w 2019 roku), urządzenia transportowe (28% sektora w 2019 roku) oraz maszyny elektryczne (22% sektora w 2019 roku). W omawianym czteroletnim okresie wszystkie segmenty wykazały wzrost, pomimo niewielkich wahań w niektórych latach. Jeśli chodzi zaś o import tychże dóbr z Ukrainy do UE jest on wyraźnie niższy, co prezentuje wykres 4.

Wykres 4. Wartość importu maszyn oraz urządzeń transportowych z Ukrainy do Unii Europejskiej w latach 2016-2019 w mln euro

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020).

Na powyższym wykresie widać wyraźną dominację segmentu maszyn elektrycznych (aż 67% sektora w 2019 roku). W omawianym okresie import tych dóbr z Ukrainy wzrósł o 50%. Innymi segmentami, które również charakteryzują się stałą tendencją wzrostową są maszyny nonelektryczne oraz urządzenia transportowe. Pozostałe segmenty charakteryzuje stagnacja (urządzenia elektronicznego przetwarzania danych i sprzęt biurowy) lub nieregularne wahania (sprzęt telekomunikacyjny, układy scalone i elementy elektroniczne oraz maszyny wytwarzające energię). Porównanie eksportu i importu poszczególnych dóbr tego sektora w 2019 roku prezentuje wykres nr 5.

Wykres 5. Eksport i import maszyn oraz urządzeń transportowych pomiędzy UE i Ukrainą w 2019 roku w mln euro

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020).

Na powyższym wykresie wyraźnie widać, że nadwyżka handlowa w sektorze maszyn i urządzeń transportowych wynika przede wszystkim z dominującej przewagi unijnego eksportu maszyn nonelektrycznych (2658 mln euro nadwyżki) oraz urządzeń transportowych (2333 mln euro nadwyżki). Łączna wartość całego unijnego eksportu w sektorze maszyn i urządzeń transportowych jest ponad 4 razy większa niż importu z Ukrainy tychże dóbr co jest solidną podstawą korzystnej dla UE nadwyżki bilansu handlowego z Ukrainą.

5. Podsumowanie

Po kryzysie w 2014 roku relacje gospodarcze Ukrainy wymagały przeformułowania kierunków i struktury eksportu. Sytuacja polityczna wymusiła przeniesienie ciężaru współpracy gospodarczej z obszaru poradzieckiego na Unię Europejską. Podpisanie przez władze Ukrainy umowy stowarzyszeniowej z UE i późniejsze wejście jej w życie wymusiło konieczność reform gospodarczych na Ukrainie oraz podniesienia jakości produktów z rynku ukraińskiego, aby pozostać konkurencyjnym na otwartym rynku europejskim. Ukraina z pomocą Unii Europejskiej i inwestycji zagranicznych wychodzi z kryzysu i powoli odbudowuje swoją gospodarkę i siłę nabywczą obywateli. Świadczą o tym poprawiające się z roku na rok wskaźniki importu i eksportu pomiędzy UE i Ukrainą. Harmonizacja ze standardami unijnymi oraz wprowadzanie kolejnych reform gospodarczych na Ukrainie

pozytywnie wpłynie na gospodarki obydwu podmiotów przynosząc wymierne korzyści dla jednych i drugich.

Bibliografia:

1. E. Kawecka-Wyrzykowska, *Stosunki traktatowe UE –Rosja w kontekście rozszerzenia*, „Wspólnoty Europejskie” kwiecień-maj 2004.
2. M. Błaszczuk, *Unijne wsparcie dla krajów WNP w ramach programu TACIS w latach 2000-2003*, Wspólnoty Europejskie” grudzień 2003.
3. Harasimowicz, *Koncepcja WPZiB UE w kontekście „Szerszej Europy i nowego sąsiedztwa* [w:] *„Nowe sąsiedztwo” na wschodzie poszerzonej Unii*, red. T. Kołodziej, Elipsa, Warszawa 2005.
4. T. Kołodziej, *„Nowe sąsiedztwo” na wschodzie poszerzonej Unii Europejskiej: wyzwania dla PESCA*, Warszawa 2005.
5. R. Zięba, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Źródła internetowe:

6. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_ukraine_en.pdf, (dostęp: 30.11.2020).
7. <https://www.pb.pl/wchodzi-w-zycie-umowa-o-wolnym-handlu-z-ukraina-817215>, (dostęp: 30.11.2020) <http://www.money.pl/u/file.php?id=21950>, (dostęp: 30.11.2020).

2. BANKI NA RYNKU KAPITAŁOWYM

Kewin Bach

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

E-mail: kewin.k.bach@gmail.com

1. Wstęp

Celem niniejszej publikacji jest przeanalizowanie pozycji prawnej banków na rynku kapitałowym i wskazanie roli (funkcji), jaką banki pełnią na rynku kapitałowym. W tym celu, w dalszej części publikacji, zostaną omówione najważniejsze pojęcia, instytucje, czy zasady, które odnoszą się do rynku kapitałowego, a które są niezbędne do prawidłowej analizy niniejszego zagadnienia.

Na początku publikacji zostanie przedstawione czym jest rynek kapitałowy, czym są banki, w jaki sposób działalność banków na rynku kapitałowym została uregulowana prawnie, a także jakie akty prawne regulują tą materię. W dalszej kolejności zostaną przedstawione normy prawne regulujące pozycje banków na rynku kapitałowym. Na samym końcu nastąpi wyciągnięcie wniosków i podsumowanie niniejszej publikacji.

2. Materiał i metody

Podczas pisania pracy korzystano z różnorodnych publikacji naukowych przedmiotu, aktów prawnych oraz poglądów doktryny. Podstawą do przeprowadzenia poniższej analizy były akty prawne (ustawy, rozporządzenia unijne itd.) obowiązujące na dzień 01.12.2020 r.

Metodą badawczą była krytyczna analiza źródła, a także metoda porównawcza różnych źródeł (m.in. porównania różnych publikacji naukowych).

3. Wyniki i dyskusja

3.1. Bank i działalność bankowa

Omawiając niniejszą problematykę, w pierwszej kolejności należy zdefiniować czym jest bank i opisać jego istotę. Zgodnie z art. 2 ustawy Prawo Bankowe¹, tj. z dnia 8 października 2020 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 (dalej: „Prawo Bankowe” lub „Ustawa o Prawie Bankowym”), bank jest: „osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym”². A zatem, bankiem jest wyłącznie spółka akcyjna (tzw. S.A., gdyż tak stanowią kolejne normy, chyba, że przepis szczególny stanowi inaczej, zgodnie z zasadą *lex specialis derogat legi generali*), która uzyskała przewidziane prawem pozwolenia do prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie wykonywania czynności bankowych (czynności, które mogą być wykonywane wyłącznie przez bank, chyba, że przepis szczególny stanowi inaczej). Jednocześnie należy

¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku, *Prawo Bankowe*, tj. z dnia 8 października 2020 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 1896.

² Ibidem.

zwrócić szczególną uwagę na art. 3 Ustawy Prawo Bankowe, który stwierdza, że wyraz "bank" może być używany w nazwie oraz dla określenia działalności lub reklamy wyłącznie banku, który spełnia wymagania określone w art. 2 niniejszej ustawy, tzn. że jest to bank w rozumieniu tegoż artykułu. Podsumowując, należy stwierdzić, że bank jest to szczególna osoba prawna, której ta „szczegółność” polega na tym, że bankiem może być wyłącznie spółka akcyjna (chyba, że przepis szczególny stanowi inaczej), która ponadto spełnia wymagania określone przez prawo (głównie przez Prawo Bankowe) wymagania, a także na tym, że działalność banków podlega szczególnemu reżimowi prawne, tzn. że możliwość prowadzenia działalności w zakresie wykonywania czynności bankowych jest ograniczona przez normy prawne zawarte w Ustawie Prawo Bankowe i (ewentualnie) w innych ustawach.

Powyżej zostało przedstawione czym jest bank, tzn. jego definicja, natomiast nie zostało omówione na czym polegają tzw. czynności bankowe (czyli czynności, które mogą być wykonywane jedynie przez banki, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej). Kwestię tę regulują przepisy Ustawy Prawo Bankowe, a mianowicie art. 5 tejże ustawy. W artykule tym jest zawarte wyliczenie wszystkich czynności, które należą do tzw. czynności bankowych (zostało tam przedstawione (w § 1) 7 punktów, z których każdy określa inne czynności). A zatem tzw. czynnościami bankowymi, zgodnie z art. 5 § 1, są: przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów, prowadzenie innych rachunków bankowych, udzielanie kredytów, udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i potwierdzanie akredytyw, emitowanie bankowych papierów wartościowych, przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych i wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w odrębnych ustawach. Zgodnie z art. 5 § 2 czynnościami bankowymi, jeżeli są wykonywane przez banki³, są również następujące czynności: udzielanie pożyczek pieniężnych, operacje czekowe i wekslowe oraz operacje, których przedmiotem są warranty, świadczenie usług płatniczych oraz wydawanie pieniądza elektronicznego, terminowe operacje finansowe, nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych, przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych, prowadzenie skupu i sprzedaży wartości dewizowych, udzielanie i potwierdzanie poręczeń, wykonywanie czynności zleconych, związanych z emisją papierów wartościowych, pośrednictwo w dokonywaniu przekazów pieniężnych oraz rozliczeń w obrocie dewizowym, pośrednictwo w zawieraniu umów lokaty strukturyzowanej i doradztwo w odniesieniu do lokat strukturyzowanych.

Na zakończenie należy również przedstawić inne czynności, które zgodnie z Ustawą Prawo Bankowe, banki mogą podejmować. Czynności te zostały wymienione w art. 6 Ustawy Prawo Bankowe. Zgodnie ze wskazanym artykułem banki mogą: obejmować lub nabywać akcje i prawa z akcji, udziały innej osoby prawnej i jednostki uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych, zaciągać zobowiązania związane z emisją papierów wartościowych, dokonywać obrotu papierami wartościowymi, dokonywać, na warunkach uzgodnionych z dłużnikiem, zamiany wierzytelności na składniki majątku dłużnika, nabywać i zbywać nieruchomości, świadczyć usługi konsultacyjno-doradcze w sprawach finansowych, świadczyć usługi zaufania oraz wydawać środki identyfikacji elektronicznej w rozumieniu

³ Art. 5 § 2 Ustawy Prawo Bankowe stanowi: „czynnościami bankowymi są również następujące czynności, o ile są one wykonywane przez bank [...]”.

przepisów o usługach zaufania, świadczyć inne usługi finansowe i wykonywać inne czynności, jeżeli przepisy odrębnych ustaw uprawniają je do tego.

3.2. Rynek kapitałowy

Po przedstawieniu tego, czym jest bank i zaprezentowaniu zakresu jego działalności (tj. czynności bankowych i innych czynności, które banki mogą wykonywać), należy omówić to, czym jest tzw. rynek kapitałowy. Rynek kapitałowy jest to główne miejsce obrotu papierów wartościowych [<https://dowmarkets.com/pl/education/forex/rynek-kapitalowy/>]. Istota rynku kapitałowego, z perspektywy przedsiębiorstw wydających papiery wartościowe itp., polega na tym, że podmioty (najczęściej spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, choć nie tylko), które potrzebują uzyskać dodatkowy kapitał, mogą za pomocą dokonania określonych czynności (np. wypuszczenie akcji, czy obligacji) ten kapitał pozyskać. Natomiast istota rynku kapitałowego z perspektywy innych podmiotów, aniżeli przedsiębiorstw wydających papiery wartościowe itp., polega na tym, że podmioty te mogą dokonywać obrotu wydanymi wcześniej papierami wartościowymi itp. (tzn. mogą dokonywać ich zakupu, sprzedaży itd.). A zatem podsumowując, można stwierdzić, w dużym uproszczeniu, że rynek kapitałowy jest to „miejsce” (miejsce w znaczeniu abstrakcyjnym, bowiem nie ma jednego tzw. „rynku”), w którym można dokonywać czynności polegających na m.in. nabyciu, zbyciu, czy wypuszczeniu różnego rodzaju papierów wartościowych.

3.3. Działalność banku na rynku kapitałowym

Działalność banków na rynku kapitałowym polega przede wszystkim na prowadzeniu tzw. biur maklerskich (tj. prowadzenie działalności maklerskiej). Prowadzenie działalności maklerskiej przez banki wymaga uzyskania wcześniej zezwolenia Komisji Nadzoru Finansowego (dalej również: „KNF”), co w dalszej części publikacji zostanie omówione.

Działalność maklerska polega, co do zasady, na podejmowaniu czynności związanych z obrotem papierami wartościowymi, które znajdują się, bądź mają się znaleźć, w obrocie na rynku regulowany. Działalność ta obejmuje podejmowanie m.in. następujących czynności [Chłopecki i Dyl, 2019] przyjmowanie i przekazywanie zleceń nabycia lub zbycia instrumentów finansowych, nabywanie lub zbywanie na własny rachunek instrumentów finansowych, zarządzanie portfelami, w skład których wchodzi co najmniej jeden instrument finansowy, doradzanie inwestycyjne (tj. doradztwo inwestycyjne), oferowanie instrumentów finansowych, organizowaniu alternatywnego systemu obrotu (tzw. ASO) i prowadzenie zorganizowanej platformy obrotu (tzw. OTF). Oprócz wskazanych powyżej czynności, zwanych również czynnościami głównymi (albo czynnościami podstawowymi), w zakresie działalności maklerskiej wchodzi również podejmowanie m.in. następujących czynności, zwanych czynnościami dodatkowymi [Chłopecki i Dyl, 2019] przechowywanie lub rejestrowanie instrumentów finansowych, w tym również prowadzenie rachunków papierów wartościowych i rachunków zbiorczych, czy prowadzenie rachunków pieniężnych, udzielanie pożyczek pieniężnych w celu dokonania transakcji, której przedmiotem jest nabycie co najmniej jednego instrumentu finansowego, w przypadku gdy transakcja ma zostać dokonana za pośrednictwem firmy inwestycyjnej udzielającej pożyczki, doradzanie i wykonywanie innych usług w zakresie łączenia, podziału i przejmowania przedsiębiorstw, dokonywanie wymiany walutowej, w przypadku gdy jest to związane z działalnością

maklerską podstawową, sporządzanie analiz inwestycyjnych, analiz finansowych, a także innych rekomendacji o charakterze ogólnym, które dotyczą transakcji w zakresie instrumentów finansowych i świadczenie usług dodatkowych związanych z subemisją usługową lub inwestycyjną. Wszystkie przedstawione powyżej czynności, łącznie z czynnościami nie przedstawionymi w tym wyliczeniu, stanowią zamknięty katalog tzw. czynności maklerskich. W tym miejscu należy również wskazać, że działalność maklerska nie może obejmować wyłącznie czynności dodatkowych. Powyższe oznacza, że w zakres działalności podmiotu, który prowadzi tzw. działalność maklerską, musi obowiązkowo wchodzić dokonywanie co najmniej jednej z czynności podstawowych (głównych). Ta „zasada” odnosi się również do działalności maklerskiej prowadzonej przez banki.

Po przedstawieniu istoty tego, czym jest tzw. działalność maklerska, należy omówić w jaki sposób banki mogą ją prowadzić, a także jak mogą uzyskać stosowne zezwolenie na prowadzenie takiej działalności.

W pierwszej kolejności zostanie przedstawiony sposób uzyskania przez banki zezwolenia na prowadzenie działalności maklerskiej i wymagania z tym związane. Banki, aby uzyskać zezwolenie na prowadzenie działalności maklerskiej, są zobowiązane do złożenia stosownego wniosku do Komisji Nadzoru Finansowego. Wniosek do KNF powinien zawierać m.in.: informacje wymagane przez rozporządzenie unijne⁴, czy oświadczenie osób mających istotny wpływ organizacyjny, jak również funkcjonalny, na działanie banku prowadzącego działalność maklerską. Stosowny wniosek do KNF jest składany i rozpatrywany zgodnie z zasadami przewidzianymi w postępowaniu administracyjnym⁵, z tym jednak zastrzeżeniem, że Komisja Nadzoru Finansowego ma aż 2 miesiące na rozpatrzenie wspomnianego wniosku [Chłopecki i Dyl, 2019]. Oprócz możliwości uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności maklerskiej, banki mogą również uzyskać od Komisji Nadzoru Finansowego zezwolenie na prowadzenie tzw. działalności powierniczej, czyli na: prowadzenie rachunków papierów wartościowych, rachunków derywatów, czy rachunków zbiorczych. Stosowny wniosek w tej sprawie należy złożyć do Komisji Nadzoru Finansowego w sposób zgodny z przepisami KPA. Po uzyskaniu odpowiedniego zezwolenia, bank może rozpocząć prowadzenie działalności w tym zakresie. Należy również wspomnieć, jak zostało to ujęte przez Profesora M. Dylę w książce Profesora A. Chłopeckiego [Chłopecki i Dyl, 2019], że bank ma możliwość uzyskania zezwolenia na prowadzenie tzw. działalności powierniczej również w przypadku otrzymania wcześniej zgody na prowadzenie działalności maklerskiej. Wówczas prowadzenie rachunków papierów wartościowych, rachunków derywatów i rachunków zbiorczych odbywa się poza jednostką organizacyjną banku, który prowadzi działalność maklerską.

Bank, po uzyskaniu stosownego zezwolenia od Komisji Nadzoru Finansowego, może rozpocząć działalność maklerską. Wówczas bank, poza szczególnymi wymogami, które zostały określone przez odrębne ustawy (tj. poza wymaganiami postawionymi wyłącznie

⁴ Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2017/1943 uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE w odniesieniu do regulacyjnych standardów technicznych dotyczących informacji i wymogów w zakresie udzielania zezwoleń firmom inwestycyjnym z dnia 14 lipca 2016 r., Dz.Urz.UE.L 2017 Nr 276, str. 4.

⁵ Tj. zgodnie z zasadami określonymi w Ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r., *Kodeks Postępowania Administracyjnego*, tj. z dnia 20 grudnia 2019 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 256, dalej: „KPA”.

wobec banków), musi dostosować się i przestrzegać ogólnych przepisów, które stosuje się do pozostałych podmiotów prowadzących działalność maklerską. Wśród wymogów szczególnych, które dotyczą tylko działalności banków, znajduje się jeden, szczególnie istotny, który w tym miejscu zostanie omówiony. Jest to wymóg tzw. wyodrębnienia organizacyjnego działalności maklerskiej od pozostałej działalności banku. Wymóg ten został doprecyzowany przez Rozporządzenie Ministra Finansów⁶. Jego niespełnienie może skutkować tzw. „cofnięciem” zezwolenia ze strony Komisji Nadzoru Finansowego (albo jego nieprzyznaniem) na prowadzenie działalności maklerskiej, a także zastosowaniem innych, przewidzianych przez prawo, sankcji.

Prowadzący działalność maklerską bank ma prawa i obowiązki podobne (czasem również tożsame) do praw i obowiązków, które mają inne podmioty prowadzące działalność maklerską. Wśród wspomnianych obowiązków należy wyszczególnić jeden, który jest szczególnie istotny. Jest to tzw. obowiązek sprawozdawczy. Jego istota polega na tym, że bank jest zobowiązany m.in. do sporządzania sprawozdań okresowych, których wymogi zostały szczegółowo określone przez odpowiednie ustawy.

Celem przedstawienia pozycji banku na rynku kapitałowym należy omówić jeszcze jedno istotne zagadnienie, a mianowicie sprawowanie nadzoru nad działalnością maklerską banku. Nadzór nad działalnością maklerską banku sprawuje Komisja Nadzoru Finansowego. KNF posiada uprawnienia kontrolne wobec banku, których istota polega na zapewnieniu dla przedstawicieli KNF, którzy zostali odpowiednio upoważnieni, m.in. następujących uprawnień: do wejścia (wstępu) do siedziby i lokali banku, do wglądu do ksiąg, dokumentów lub innych nośników, sporządzania ich kopii, czy do żądania udzielenia pisemnych lub ustnych wyjaśnień ze strony banku. Szczegółowe uprawnienia Komisji Nadzoru Finansowego w zakresie sprawowania nadzoru (kontroli) nad działalnością banków zostały określone w ustawie o nadzorze nad rynkiem kapitałowym⁷. Omawiając nadzór nad działalnością maklerską banków należy pochylić się nad jeszcze jedną, ostatnią kwestią, a mianowicie nad sankcjami, które Komisja Nadzoru Finansowego może zastosować wobec banku. Najbardziej dotkliwą sankcją, którą może zastosować KNF jest tzw. „cofnięcie” zezwolenia na prowadzenie działalności maklerskiej. Drugą istotną sankcją jest ograniczenie zakresu wykonywania działalności maklerskiej. Poza powyżej przedstawionymi dwoma najbardziej dotkliwymi sankcjami, Komisja Nadzoru Finansowego może również m.in. nałożyć na bank karę pieniężną do wysokości około 20 milionów złotych [Chłopecki i Dyl, 2019], lub do kwoty stanowiącej równowartość 10% całkowitego rocznego przychodu banku („wykazanego w ostatnim sprawozdaniu finansowym, a w przypadku braku tego sprawozdania punktem odniesienia jest prognozowany przychód” [Chłopecki i Dyl, 2019]). A zatem kary, które KNF może nałożyć na bank, jeżeli ten nie będzie spełniał nałożonych przez prawo obowiązków, są bardzo dotkliwe. Tym samym, banki co do zasady próbują przestrzegać wszystkich, a w szczególności tych najważniejszych, nałożonych przez prawo obowiązków.

Powyżej zostały przedstawione regulacje prawne odnoszące się do banków i prowadzenia przez nie działalności maklerskiej. W tym miejscu należy zaznaczyć, że

⁶ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 kwietnia 2006 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacyjnego wydzielenia działalności maklerskiej banku, Dz.U. Nr 68, poz. 483.

⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o nadzorze nad rynkiem kapitałowym, tj. z dnia 15 lipca 2020 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 1400.

przedstawione powyżej regulacje, z uwagi na olbrzymi zakres, nie zostały omówione w sposób kompletny, tzn. zostały omówione jedynie najważniejsze kwestie związane z prowadzeniem przez banki działalności maklerskiej.

4. Wnioski

Podsumowując dokonaną powyżej analizę należy zwrócić uwagę na kilka istotnych wniosków przedstawionych poniżej.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na katalog podmiotów, które mogą prowadzić działalność bankową (tzn. dokonywać tzw. czynności bankowych). Katalog ten jest bardzo ograniczony, gdyż obejmuje jedynie podmioty będące spółkami akcyjnymi (chyba, że odrębna ustawa stanowi inaczej). Ponadto, podmioty te są zobligowane do uzyskania stosownego zezwolenia na prowadzenie działalności ze strony Komisji Nadzoru Finansowego. Aby uzyskać takie zezwolenie musi spełniać szereg innych wymogów.

W dalszej kolejności należy wskazać czym jest rynek kapitałowy i na czym polega działalność banków na tym obszarze. Rynek kapitałowy jest to, w skrócie ujmując, rynek, na którym można dokonywać obrotu (zakupu i sprzedaży itp.) papierami wartościowymi. Natomiast działalność banków na rynku kapitałowym polega na dokonywaniu tak zwanych czynności maklerskich (w znaczeniu prowadzeniu działalności maklerskiej).

Aby bank mógł prowadzić działalność maklerską musi uzyskać stosowne zezwolenie od Komisji Nadzoru Finansowego. Aby uzyskać takie zezwolenie bank musi spełnić szereg różnych wymagań, które nakłada na niego prawo (np. omówione powyżej wydzielenie organizacyjne). Po uzyskaniu stosownego zezwolenia, bank jest zobowiązany do przestrzegania różnego rodzaju wymagań, które nakładane są na bank przez różne akty prawne (np. ustawy i rozporządzenia unijne). Natomiast w przypadku, gdy bank nie będzie przestrzegał stawianych przez prawo wymagań, Komisja Nadzoru Finansowego, korzystając ze swych uprawnień nadzorczych, będzie mogła nałożyć na bank różnego rodzaju sankcje, w tym najbardziej dotkliwe, czyli „cofnięcie” zezwolenia na prowadzenie działalności maklerskiej, lub jego poważne ograniczenie. Ponadto, KNF może nałożyć na bank również dotkliwe sankcje finansowe. Wskazać również należy, że Komisja Nadzoru Finansowego ma uprawnienia do tego, aby kontrolować bank pod kątem m.in. tego, czy jego działalność jest zgodna z prawem (tzn. głównie w zakresie finansów, np. czy bank nie dopuszcza się malwersacji itp.).

Na koniec należy wskazać jeszcze, że obecnie istnieje tak wiele aktów prawnych, które regulują działalność banku na rynku kapitałowym, iż kompleksowe omówienie tego zagadnienia wymaga olbrzymiego nakładu pracy i wydania, w liczbie co najmniej jednego lub dwóch tomów, osobnej publikacji naukowej. W związku z powyższym, w niniejszej publikacji zostały omówione jedynie najważniejsze aspekty pozycji banku na rynku kapitałowym.

Bibliografia:

Akty prawne"

1. Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2017/1943 uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE w odniesieniu do regulacyjnych standardów technicznych dotyczących informacji i wymogów w zakresie udzielania

- zezwoleń firmom inwestycyjnym z dnia 14 lipca 2016 r., Dz.Urz.U.E.L 2017 Nr 276, str. 4.
2. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 kwietnia 2006 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacyjnego wydzielenia działalności maklerskiej banku, Dz.U. Nr 68, poz. 483.
 3. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r., Kodeks Postępowania Administracyjnego, tj. z dnia 20 grudnia 2019 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 256.
 4. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o nadzorze nad rynkiem kapitałowym, tj. z dnia 15 lipca 2020 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 1400.
 5. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku, Prawo Bankowe, tj. z dnia 8 października 2020 r. Dz.U. z 2020 r. poz. 1896.

Publikacje:

6. Chłopecki A., Dyl M., *Prawo rynku kapitałowego*, Warszawa 2019 r.
7. Sikorski G., *Prawo bankowe. Komentarz.*, 2015 r.
8. Stec M. (red), *Prawo umów handlowych.*, 2020 r.

Źródła internetowe:

9. <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000099547490>, dostęp 01.12.2020 r.
10. http://mikroekonomia.net/system/publication_files/1110/original/21.pdf?1315295349, dostęp 01.12.2020 r.
11. <https://businessinsider.com.pl/knf>, dostęp 01.12.2020 r.
12. <https://dowmarkets.com/pl/education/forex/rynek-kapitalowy/>, dostęp 01.12.2020 r.
13. https://mfiles.pl/pl/index.php/Rynek_kapita%C5%82owy, dostęp 01.12.2020 r.
14. https://wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/62-2013/FRFU-62-389.pdf, dostęp 01.12.2020 r.
15. https://www.knf.gov.pl/dla_rynku/procesy_licencyjne/bankowy/banki/czynnosci_bankowe_inne_rodzaje_dzialalnosci, dostęp 01.12.2020 r.

3. STYLE ZARZĄDZANIA I MOTYWOWANIA PERSONELU PRACOWNICZEGO W PRZEDSIĘBIORSTWIE

Hanna Podjacka, Olga Szczepańska

Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu

Wydział Finansów i Zarządzania w Bydgoszczy

ul. Fordońska 74, 85-719 Bydgoszcz

E-mail: hannapodjacka@gmail.com

1. Wstęp

Uznany twórca nowoczesnych metod zarządzania P. Drucker uważał, iż zarządzanie głównie polega na utrudnianiu ludziom pracy. Oznacza to, że integralną częścią nauk o zarządzaniu jest także czynnik ludzki. Co za tym idzie, najistotniejszym elementem zarządzania ogółem pracowników jest czynnik motywacyjny. Punktem wyjścia do opracowania tematu zarządzania jest fakt, iż na każdej płaszczyźnie życia zawodowego mamy do czynienia z personelem pracowniczym. Niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności gospodarczej, jej zakresu i profilu produkcji, w każdej jednostce mamy styczność z kadrą pracowniczą. Odpowiednio zmotywowana kadra jest bodźcem napędzającym jednostkę w kierunku sukcesu.

Podjęcie tematu zarządzania i motywowania personelu pracowniczego w przedsiębiorstwie, jest próbą odnalezienia odpowiedzi na kilka fundamentalnych pytań. Jaki wpływ na firmę ma jej kultura organizacyjna? Jak skutecznie zarządzać zasobami ludzkimi? A także jakie metody motywowania personelu pracowniczego najintensywniej stymulują poziom zaangażowania pracowników w przedsiębiorstwie?

2. Zarządzanie

Na wstępie warto zwrócić uwagę na pojęcia kierowania i zarządzania personelem pracowniczym. M. Armstrong jest zadania, że kierowanie to inspirowanie pracowników do efektywnej pracy, celem uzyskania pożądanych efektów [Armstrong 2007, s. 55]. M. Follet rozumie pojęcie kierowania jako budowania organizacji przy pomocy jej członków [Stoner i Wankel, 1996, s. 23]. B. Kozusznik zwraca uwagę na to, że podanie istotnych atrybutów kierowniczych jest trudnym zadaniem do zrealizowania [Kozusznik, 1985, s. 170]. Można zatem zauważyć, że poglądy intelektualistów zajmujących się tematyką kierowania, mocno różnią się od siebie.

Zarządzanie zasobami ludzkimi (*human resource management*) to dowodzenie głównymi aktywami firmy czyli personelem pracowniczym. J. Penc zwraca uwagę na zamienne wykorzystywanie pojęć kierowanie i zarządzanie w literaturze. Jego zdaniem wcześniej wspomniane pojęcia znacznie się od siebie różnią. Kierowanie odnosi się do wyznaczania kierunku działań pracowników. Natomiast termin zarządzanie jest nakierowany na kapitał, inwestycje bądź zasoby [Armstrong, 2007, s. 55].

Omawiając pojęcie zarządzanie, należy wnikliwie przyjrzeć się zasobom ludzkim. Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę na to, że pracownicy nie są zasobami przedsiębiorstwa. Zasobami jednostki są umiejętności, doświadczenie, poglądy czy wiedza

pracowników. Z tego wynika, że właścicielami zasobów są zatrudnieni ludzie i to od nich zależy poziom zaangażowania zasobów, a firma ma ograniczony do nich dostęp [Pocztowski, 2008, s. 33-34]. Pracownicy tworzą organizację i wypełniają jej cele oraz misję [Penc, 1996, s. 11]. Są oni składnikami aktywów przedsiębiorstwa, które wymagają szczególnych nakładów inwestycyjnych [Łukasiewicz, 2009, s. 46].

Współcześnie przedsiębiorcy co raz częściej interesują się wpływem kultury organizacyjnej na funkcjonowanie przedsiębiorstwa, bowiem jest ona ważnym elementem w skutecznym zarządzaniu. Składa się z wartości i norm, które są charakterystyczne dla każdej jednostki [Piotrowski i Świątkowski, 2000 s. 21]. Warto przyjrzeć się kulturze organizacyjnej współczesnych liderów rynku, którzy od lat trwale osiągają sukces na przykład McDonald's, Coca Cola czy Apple. Wcześniej wspomniany bar serwujący *fast food*, charakteryzuje się jednolitym menu w każdej z restauracji na całym świecie. Zespół pracowników przeważnie składający się z młodych, niedoświadczonych ludzi ma na sobie jednolite uniformy. Znajomość przepisów obowiązujących w kulturze hierarchicznej sieci McDonald's, zapewnia każdemu z pracowników drogę do awansu [Cameron, Quinn, 2003, s. 41].

Powodzenie jednostki rzadko jest efektem przypadkowych działań. Często można spotkać się z twierdzeniem, że głównym celem każdego przedsiębiorstwa jest przetrwanie na rynku. Można zgodzić się z tą koncepcją jedynie w przypadku występowania złej koniunktury gospodarki. W codziennych warunkach systemu gospodarczego, celem firm jest rozwój i ekspansja [Bielski, 2002, s. 58]. Warto również wspomnieć o strategii, która jest równie ważnym czynnikiem jak misja organizacji. Rolą strategii jest łączenie firmy czyli jej celów, wartości, zasobów i struktury z otoczeniem to znaczy konkurencją, klientami i dostawcami. W ten sposób tworzy przewodnik dla menedżera, który nie działa po omacku a podejmuje świadome i rozważne decyzje czy oferty współpracy [Grant, 2011, s. 24].

3. Motywowanie

Motywowanie ma wiele definicji z racji, że jest ona różnie rozumiana. Istnieje dużo czynników, które odmiennie wpływają na ludzi [Piotrowski i Świątkowski, 200, s. 36]. W polskiej literaturze przedmiotu zajmującej się tematyką motywacji, termin ten określa się jako proces przejścia z obecnej sytuacji do tej bardziej pożądanej czy korzystniejszej dla określonej jednostki. Termin motywacja wykorzystywany jest do opisu różnego rodzaju mechanizmów, które są odpowiedzialne za konkretne zachowania [Woźniak, 2012, s. 15-16].

Warto zrozumieć jak działa mechanizm motywacyjny. W pierwszej kolejności podmiot uzmysławia sobie konkretną potrzebę czegoś. Dalej poszukuje sposobów na zaspokojenie tej potrzeby. Kolejno wybiera zachowanie pozwalające zaspokoić potrzebę. Ocenia stopień zaspokojenia potrzeby. Na końcu określa przyszłe potrzeby i poszukuje sposobów ich zaspokojenia [Piotrowski i Świątkowski, 2000, s. 37].

A. Maslow przedstawił hierarchię potrzeb, którą podzielił na pięć grup czyli potrzeby fizjologiczne, potrzeba bezpieczeństwa, potrzeba przynależności, potrzeba szacunku oraz potrzeba samorealizacji. W kontekście ogólnych przykładów wyżej wymienione potrzeby możemy rozumieć jako żywność, stabilność, przyjaźń, status i osiągnięcia. W kontekście organizacji hierarchię potrzeb Maslowa może budować płaca podstawowa, system

emerytalny, przyjaciele w pracy, stanowisko służbowe oraz ambitna praca [Kałużny, 1996, s. 91].

Atrybuty przeznaczone do procesów motywacyjnych można podzielić na trzy podstawowe grupy. Pierwszą z nich są środki przymusu, do których zaliczyć można rozkaz czy nakaz. Kolejno są to środki perswazji takie jak negocjacje bądź konsultacje. Do środków zachęty należą premie, nagrody i dodatkowe przywileje. To menedżer odpowiedzialny jest za wybór mechanizmów przeznaczonych do wcielania procesów motywacyjnych. Wybór jednego z środków nie wyklucza jednoczesnego korzystania z innych rodzajów akcesoriów motywacyjnych. Ponadto menedżer powinien łączyć ze sobą różne style motywowania, tak by razem działały w stu procentach [Warwas i Rogozińska-Pawełczyk, 2016, s. 48].

Możliwy jest podział motywacji na te pozytywną i negatywną. Negatywna motywacja bazuje na strachu, tworząc świadomość zagrożenia na przykład spadku wynagrodzenia. Pozytywna motywacja opiera się na tworzeniu dla kadry pracowniczej sprzyjających warunków do realizacji misji i celów jednostki dzięki na przykład większej swobodzie działania. W praktyce częściej stosowane są negatywne czynniki motywacji z racji tego, że są mniej kosztowne i intensywniej wpływają na pracowników. Łatwiej jest zagrozić zatrudnionym odebraniem premii. Należy tutaj jednak zwrócić uwagę na to, że negatywna motywacja wywołuje bierną postawę u pracowników, którzy ukierunkowani są tylko na wypełnianie powierzonych im zadań tak by ograniczyć ewentualne straty do minimum i nie narażać się na sankcje ze strony pracodawcy [Penc, 1998, s. 140-142, 148].

Menedżer to osoba w organizacji, odpowiedzialna za stworzenie sprawiedliwego i zrozumiałego dla wszystkich członków systemu motywowania. Bowiem jest to system, który stymuluje pracowników oraz ich skuteczność działania. Musi pamiętać o tym, że w raz z wiekiem kadry pracowniczej, zwiększa się ich poziom wiedzy i doświadczenia oraz ulegają zmianie ich oczekiwania, czy potrzeby psychologiczne [Sasin, 2018 s. 204-205].

Do najczęściej spotykanych technik motywowania można zaliczyć:

- wynagrodzenie,
- premia,
- świadczenia dodatkowe,
- partycypacja pracowników,
- ocena indywidualnych efektów pracy,
- kontrola pracy,
- awans zawodowy,
- dodatkowe szkolenia,
- otwieranie nowych perspektyw rozwoju,
- zarządzanie talentami pracowników,
- doskonalenie wewnętrznej komunikacji,
- wczesne rozwiązywanie konfliktów,
- elastyczność organizacji w zarządzaniu personelem [Penc, 1998, s. 210-272].

4. Badanie na przykładzie empirycznym

Przedsiębiorstwo MMP Neupack Polska jest jednostką gospodarczą, której początki sięgają 1925 roku. W tamtym okresie była to Fabryka Kartonów stworzona przez

niemieckiego przemysłowa Emila Hoppe. Omawiana spółka obecnie zajmuje się wytwarzaniem kartonowych opakowań wykonywanych z tektury litej i kaszerowanej. Przedsiębiorstwo swoje wyroby gotowe dostarcza do jednostek wytwarzających detergenty, artykuły gospodarstwa domowego, wyroby cukiernicze, napoje czy karmę dla zwierząt¹. Spółka posiada dwie hale produkcyjne w Bydgoszczy, w których miesięcznie wytwarza się piętnaście tysięcy palet wyrobu gotowego, co przekłada się na wyprodukowanie stu milionów opakowań².

Pracownicy oraz ich umiejętności są cennymi aktywami firmy. W latach 1925-1939 zakład zatrudniał około trzydziestu pracobiorców. Aktualnie przedsiębiorstwo najmuje do pracy trzysta pięć pracowników³. Spółka jest stabilną jednostką o niskim poziomie fluktuacji kadry pracowniczej⁴.

Charakteryzowana spółka w swojej organizacji wykorzystuje technikę zarządzania przez cele. Wyznacza je oraz plan działania co sprzyja współpracy z kadrami pracowniczą. Dzięki temu menedżer nie musi konkretyzować pracownikom drogi działania, gdyż ci dokładnie znają cele organizacji i swojej pracy⁵. Metoda zarządzania przez cele zakłada rolę kierownika w zakresie doradcy. Perspektywa wyznaczonych celów jest po to by motywować pracowników, a nie ich kontrolować. Głównym założeniem omawianej metody zarządzania jest tworzenie zrozumiałych celów a ich osiągnięcie było w zakresie możliwości i umiejętności członków organizacji. Takie zarządzanie wymaga dużego zaangażowania ze strony menedżera⁶.

Misją przedsiębiorstwa jest „...wniesienie znaczącego wkładu w sukces naszych klientów na ich rynkach. Dlatego stale inwestujemy naszą wiedzę i doświadczenie w optymalizację i rozwój innowacyjnych rozwiązań”⁷. Na dzień dzisiejszy strategią jednostki jest utrzymanie pozycji lidera kosztowego na rynku, utrzymanie klientów oraz pozyskiwanie nowych po przez niższe ceny i ciągły rozwój przedsiębiorstwa⁸.

Spółka wykorzystuje zróżnicowane środki motywacyjne. Stosowane narzędzia korzystnie wpływają na zachowanie pracowników, które przyczynia się do dodatniego wyniku finansowego firmy. Należą do nich:

- fundusz socjalny,
- premia dla pracowników,
- wczasy pod gruszą,
- dodatki do szkoły dla dzieci,

¹ <https://www.mm-packaging.com/unternehmen/werke/europa/mmp-neupack-polska-rowna/plmmp-neupack-polska-rowna/> [dostęp: 25.03.2020r.]

² Wywiad autorów z kierownikiem zakładu z dnia 27.04.2020r. (w zbiorach Autorów)

³ *Express Bydgoski*, <https://expressbydgoski.pl/fabryka-za-miliony-w-parku-przemyslowym/ar/c3-10999753> [dostęp: 20.04.2020r.]

⁴ Wywiad autorów z kierownikiem zakładu z dnia 27.04.2020r. (w zbiorach Autorów)

⁵ *Logistyka.net*, *Rola zaopatrzenia i metodyki wyboru dostawcy w działalności przedsiębiorstw przemysłowych*, <https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/logistyka/item/87076-rola-zaopatrzenia-imetodyka-wyboru-dostawcy-w-dzialalnosci-przedsiębiorstw-przemysłowych> [dostęp: 10.04.2020r.]

⁶ *Mikro Porady*, *Zarządzanie przez cele*, https://mikroporady.pl/slownik-pojec/zarządzanie-przezcele?gclid=EAIaIQobChMItses8PLT6AIVgk0YCh2xmAgTEAAYASAAEgJAL_D_BwE [dostęp: 06.04.2020r.]

⁷ <https://www.mm-packaging.com/en/company/mission-values/#introduction5cc1b03ab5326119773989> [dostęp: 25.04.2020r.]

⁸ Wywiad autorów z kierownikiem zakładu z dnia 27.04.2020r. (w zbiorach Autorów)

- opieka medyczna,
- karnet na siłownię,
- dodatkowe ubezpieczenie⁹.

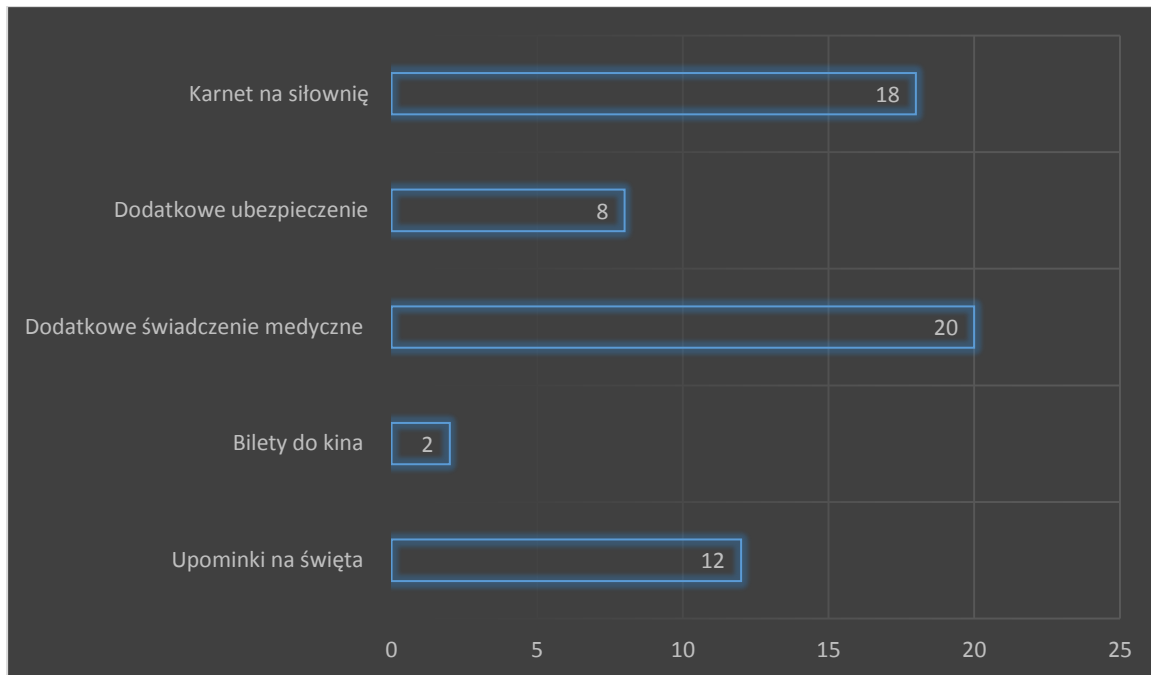
Wśród pracowników omawianej spółki, zostało przeprowadzone badanie ankietowe. Głównym celem badań kwestionariusza ankietowego jest dokonanie analizy wykorzystywanych narzędzi motywacyjnych w omawianej jednostce gospodarczej. W badaniu wzięło udział dwudziestu dziewięciu pracowników różnych szczebli hierarchii przedsiębiorstwa.

Znaczna większość ankietowanych pracowników jest zatrudniona w spółce ponad dwa lata, co wpływa na miarodajny wynik. Rozważając odpowiedzi pracowników można dojść do wniosku, iż jest tam duża stabilność zatrudnienia a także pozytywna atmosfera pracy. Sześćdziesiąt dwa procent respondentów jest zdania, że ma dobre relacje z przełożonymi to przekłada się na sprawiedliwy podział pracy. Ankietowani są zgodni co do tego, że spółka umożliwia rozwój zawodowy i osobisty dzięki dodatkowym kursom i szkoleniom. Ogromną zaletą dla pracujących, którzy posiadają dzieci jest możliwość opuszczenia zakładu w czasie pracy, w razie choroby dziecka. Aż dziewięćdziesiąt procent ankietowanych utożsamia się z misją i wartościami organizacji. Niezaprzeczalnie są to kluczowe elementy kultury organizacyjnej, które bezpośrednio wpływają na sukces jednostki.

W pytaniu dotyczącym awansu prawie czterdzieści procent ankietowanych jednogłośnie odpowiedziało, że nie ma możliwości awansu na wyższe stanowisko. Jednak aż osiemdziesiąt procent kadry pracowniczej czuje się docenionym w firmie. Wpływ na ten fakt może mieć satysfakcjonujący poziom wynagrodzenia. W każdym pytaniu, gdzie ankietowani zostali poproszeni o uszeregowanie najistotniejszych czynników wpływających na poziom satysfakcji z pracy, płacowe narzędzia zajmowały pierwsze miejsce. Do równie ważnych czynników według pracowników spółki należą rozwój osobisty, awans czy dostosowanie wymagań do kwalifikacji pracowników. Wskazali także pozytywną atmosferę do ważnych elementów wpływających na poziom motywacji w pracy.

W pytaniu dwudziestym drugim respondenci zostali poproszeni o wskazanie przyznawanych pracownikom świadczeń dodatkowych. Ankietowani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

⁹ Ibidem.

Rysunek 1. Czy firma przyznaje pracownikom dodatkowe świadczenia w formie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiety.

W rubryce „Inne” respondenci wpisali:

- talony na święta,
- dofinansowanie do świąt i urlopu,
- środki finansowe z pomocy socjalnej,
- nagrody dla pracownika roku.

5. Wnioski

Kultura organizacyjna jest kluczowym elementem całej organizacji. Składa się z misji, strategii i wartości wyznawanych przez członków organizacji. Jest to narzędzie, które wyróżnia podmiot gospodarczy na tle konkurencji na rynku. Bezpośrednio przyczynia się do powodzenia w funkcjonowaniu firmy. Ogromne znaczenie dla przedsiębiorstwa ma utożsamianie się członków organizacji z jej kulturą organizacyjną. Zbudowana na silnych fundamentach pomaga w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Jest to czynnik trudny do zmierzenia jednak oczywiste jest, że to ważne narzędzie pracy menedżera.

Zasoby ludzkie jakimi dysponuje jednostka są najistotniejszymi aktywami, dlatego ważne jest by odpowiednio nimi zarządzać. Jest to wielofazowy proces przyczyniający się do wzrostu konkurencyjności oraz polepszenia jakości świadczonych usług. Jednostka powinna być skoncentrowana na pozytywnych relacjach kadry pracowniczej z przełożonym, rozwoju osobistym oraz bardzo dobrych warunkach zatrudnienia,

Opinie respondentów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym są dowodem, na to że głównym czynnikiem motywującym jest czynnik finansowy jak premia czy dodatki do podstawowej pensji. Następnym bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na poziom zaangażowania jest możliwość rozwoju osobistego pracowników. Pracownicy chcą rozwijać swoje kwalifikacje poprzez dodatkowe kursy i szkolenia. Rozwijanie swoich umiejętności może skutkować awansem, co dodatkowo stymuluje poziom motywacji. Pracownicy

potrzebują widzieć, że są potrzebni a ich praca pozytywnie wpływa na rozwój przedsiębiorstwa, w którym pracują. Warto również wspomnieć o atmosferze panującej w miejscu zatrudnienia. Spora ilość ankietowanych wskazała, że atmosfera panująca w miejscu pracy jest dla nich ważna jak współpraca z innymi członkami jednostki i zaufanie do kadry zarządzającej.

Podsumowując działanie organizacji nastawione na pracowników wpływa korzystnie na jej funkcjonowanie. Respondenci zgodnie uznają, że do najważniejszych czynników motywacyjnych należy zaliczyć wysokość wynagrodzenia, możliwość rozwoju osobistego poprzez kursy i szkolenia oraz pozytywną atmosferę w pracy.

Bibliografia:

1. Armstrong M., *Zarządzanie ludźmi; Praktyczny przewodnik dla menedżerów liniowych*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2007.
2. Bielski I., *Marketing w przedsiębiorstwie; Poszukiwanie efektywności*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002.
3. Cameron K. S., Quinn R. E., *Kultura organizacyjna – diagnoza i zmiana*, Wydawnictwo Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.
4. Grant R. M., *Współczesna analiza strategii*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
5. Kałużny S., *Skuteczne kierowanie przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Kwantum, Warszawa 1996.
6. Kozusznik B., *Style kierowania; Uwarunkowania sytuacyjne i psychologiczne*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1985.
7. Łukasiewicz G., *Kapitał ludzki organizacji: Pomiar i sprawozdawczość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
8. Penc J., *Motywowanie w zarządzaniu*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996.
9. Penc J., *Motywowanie w zarządzaniu*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1998.
10. Piotrowski K., Świątkowski M., *Kierowanie zespołami ludzi*, Wydawnictwo Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2000.
11. Pochtowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi; Strategie-Procesy-Metody*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.
12. Sasin M., *Budowanie zaangażowania czyli jak motywować pracowników i rozwijać ich potencjał*, Wydawnictwo Onepress, Warszawa 2018.
13. Stoner J. A. F., Wankel Ch., *Kierowanie*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1996.
14. Warwas I., Rogozińska-Pawelczyk A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w nowoczesnej organizacji; Aspekty organizacyjne i psychologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
15. Woźniak J., *Współczesne systemy motywacyjne: teoria i praktyka*, Wydawnictwo Profesjonalne PWN SA, Warszawa 2012.

Wykaz stron internetowych:

16. Express Bydgoski, <https://expressbydgoski.pl/fabryka-za-miliony-w-parku-przemyslowym/ar/c3-10999753> [dostęp: 20.04.2020r.].
17. Logistyka.net, *Rola zaopatrzenia i metodyki wyboru dostawcy w działalności przedsiębiorstw przemysłowych*, <https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/logistyka/item/87076-rola-zaopatrzenia-imetodyka-wyboru-dostawcy-w-dzialalnosci-przedsiębiorstw-przemyslowych> [dostęp: 10.04.2020r.].
18. Mikro Porady, *Zarządzanie przez cele*, https://mikroporady.pl/sownik-pojec/zarządzanieprzezcele?gclid=EAIaIQobChMItses8PLT6AIVgk0YCh2xmAgTEAAYASAAEgJAL_D_BwE [dostęp: 06.04.2020r.].

Inne:

19. Wywiad autorów z kierownikiem zakładu z dnia 27.04.2020r. (w zbiorach Autorów).

4. APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF ANDRAGOGY TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES

mgr Natalia Shelest

University of Lodz

Faculty of Philology

Email: natalia.shelest@edu.uni.lodz.pl

1. Introduction: The concept of andragogy

Like any other area of scientific knowledge, educational concepts are constantly evolving. One of the significant changes took place in the middle of the last century, when a separate section of the theory of learning, called andragogy, was formed, which today is one of the most promising and demanded areas of pedagogical science. In a broad sense, andragogy is the science of teaching adults (literally means "leading man") as opposed to pedagogy focused on teaching children (literally means "leading children"). In the modern world, adults need education no less than children and adolescents, since the opportunities and needs of retraining of adults have noticeably increased: in order to achieve success, it is necessary to constantly improve skills, change the profile and get new professions. This is a feature of the modern information space, which is constantly changing: every 5-10 years, the knowledge acquired by a person turns out to be outdated, it needs to be refreshed, updated, improved.

In addition, cultural needs, the desire to learn new things have significantly increased, which led to the emergence of the concept of "lifelong learning". Thus, andragogy can be understood as a set of goals and methods that help a person to self-improve and self-actualize throughout life.

For the first time the term "andragogy" was introduced in 1833 by the German educationalist Alexander Kapp, but at that time the theory of continuous learning did not receive support, since it was rejected by the leading educators of that time [Reischmann, 2004].

The concept was given a second life by the American of German descent Eduard Lindemann in 1926 in his work "The Meaning of Adult Education". However, the concept of andragogy as "the art and science of helping adults learn" [Knowles, 1984] became widespread only in the second half of the 20th century thanks to the works of Malcolm Shepherd Knowles, who is often called the creator of the theory of andragogy.

2. Andragogy assumptions and principles

The need for mass education for adults acquired particular relevance in the first half of the 20th century due to the rapid development of scientific and technological progress. Many ideas of andragogy were successfully applied in practice long before the recognition of andragogy as a scientific theory, but it was M.S.Knowles who formulated assumptions about the characteristics of adult learning and derived the principles that should be followed in adult education:

- **Self-concept.** An adult learner perceives himself as an established, independent, autonomous person who needs much less guidance than a child. An adult is able to independently manage the process of his learning, to show responsibility and self-control. The task of the teacher in this case is to guide the student and provide him with all the necessary resources. At the same time, the student should be able to independently discover most of the new information and apply it depending on his educational needs.
- **Experience.** Adults have a certain store of knowledge, experience and memory, accumulated during their lives, on which they can rely in the learning process. This experience should certainly be used by the teacher in organizing educational activities. Learning becomes ineffective and meaningless if the teacher ignores the experience that learners already have. At the same time, the experience of different learners varies significantly and may include certain mistakes and stereotypes that teachers have to overcome in the teaching process.
- **Readiness to learn.** As people get older, the more consequences they see in learning for the development and strengthening of their social role, the more they are ready to learn. Adults will be more willing to study materials that are focused on solving specific problems and directly related to professional and social development.
- **Orientation to learning.** The educational needs of adults are focused more on solving specific problems than on the subject in general. Adults respond more readily to problem-oriented learning, it is important for them to see how the knowledge gained can be applied in the context of their lives right here and now, the delayed application of knowledge does not create motivation.
- **Motivation to learn.** Intrinsic motivation plays a key role in adult learning; it is almost impossible to force an adult to learn. While most children have extrinsic motivation (teachers, parents, etc.), most adults tend to be result-oriented and self-motivated.

Based on the above assumptions, Knowles [1984] has formed four basic principles of andragogy:

1. *Involved adult learners* — adults should be involved in the development and planning of the learning process.
2. *Adult learners' experience* — learning should be based on the experience of the learners.
3. *Relevance to learners' lives* — for learning to be effective, students must be able to immediately apply knowledge to work or life.
4. *Problem-centered* — study material should be task-oriented rather than generalized.

As can be seen from the above, the theory of andragogy has a number of serious differences from the traditional pedagogical approach. School education is predominantly content-oriented, aimed at mass education of a more or less homogeneous group of students in terms of the initial level of knowledge and experience. In this case, the center of the educational process is the teacher, who is an indisputable authority.

Adult education is definitely focused on the student, on his professional or life needs. Students' motivation can be very different, so individual approach is very important. At the

same time, the role of the teacher changes noticeably: he is not a dominant authority, but a conductor and organizer of training. Students, on the other hand, are equal participants in this process and can influence the direction of movement. An authoritarian teaching style is unacceptable.

Creating a supportive, collaborative classroom environment is essential for successful adult learning. Raymond J. Wlodkowski [2008] identified the following criteria for a positive learning environment necessary for adult learners:

- 1) *safe* — the learners should not suffer any form of personal embarrassment;
- 2) *successful* - encourage learners, help them see and evaluate their own progress, demonstrate that their efforts are rewarded;
- 3) *interesting* — stimulate inquisitiveness, providing students with novel and challenging tasks, use humour, metaphors, case study method;
- 4) *personally endorsed* — encourage students to actively influence their learning process, establish attainable goals;
- 5) *personally relevant* — use relevant material to facilitate learning, supported by examples and analogies that are related to learners' individual interests and concerns.

3. Personality characteristics of adult learners

It should be remembered that the category of "adult learners" includes several age and social groups, from high school students and university students to older people. Despite significant differences, several features can be identified that characterize the psychological characteristics of adult students.

For adults, no less than for children, the emotional component of the learning process is important, they also need encouragement and individual attention from the teacher. As a rule, these are mature individuals with established self-esteem, who require respect for their personality and life position, as well as taking into account age-related opportunities [Mil'rud, 2015].

As they grow older, a person's life becomes more and more self-organized, for adults it is important to realize their own potential and assert themselves among others [Merriam at al., 2007]. Adult learners often have established learning habits and stereotypes and tend to resist imposing alien models and strategies in the classroom.

Adult students have significant accumulated life experience, and their life position sometimes may not coincide or even conflict with the teacher's worldview, which certainly makes adjustments to the content of education and should be taken into account when choosing the material and organizing the educational process.

Learning a foreign language is motivated in adults by significant life challenges. If the student is imposed on educational content that does not meet personal life challenges, this can cause resistance and even refusal to further study the language course.

For adult learners, it is important to feel the gain in results. It is known that one of the main reasons for stopping classes is the notorious "plateau" state, when a student has reached a certain communicative level and the further growth of his speech abilities is inhibited or goes unnoticed [Mil'rud, 2015]. To avoid this, the teacher must first of all create a positive attitude in the classroom, set realistic goals for the student and help him evaluate his own progress, emphasizing his strengths.

Unlike children, adults, as a rule, learn a foreign language for the immediate prospect of applying knowledge. Long-term outcome destroys motivation and creates a sense of meaningless learning. It is for this reason that adults often choose intensive language courses and prefer fluency to grammatical accuracy.

It must be remembered that, compared to children, adults may experience difficulties due to a natural age-related decline in the ability to perceive a foreign language. Nevertheless, this is compensated by a more persistent motivation for mastering the language than in children, which is always aimed at solving personal problems, be it a career, passing an exam, traveling abroad or personal self-improvement.

When organizing the educational process, it is also necessary to take into account some of the psycho-physiological characteristics of adult learners. The working capacity of an adult differs from that of a child: the first 20 minutes of the lesson there is a stage of "inclusion" in work, followed by a period of high activity of about 30-40 minutes, after which a half-hour decline in attention sets in. The acquisition of new material is more efficient if it is divided into several sessions of no more than 1.5 hours each.

An adult more actively switches from one type of activity to another if this activity is of interest to them. The information provided should be new and relevant, the teacher should use techniques that support the emotional background during the learning process, for example, include elements of humor, involve students in joint activities.

4. Andragogy in teaching foreign languages

Nowadays, one of the most popular and demanded areas of adult education is the study of foreign languages. Proficiency in a foreign language today is not just an indicator of a high level of education, it opens up broad prospects for career and personal growth. The global spread of information technology, along with openness and intercultural integration, has generated the need for fluency in a foreign language. Many representatives of the generation of 30-40 year olds, for whom learning a foreign language at school was not of interest due to the impossibility to use it, today feel an urgent need to make up for lost opportunities. For some, this is a chance to rise to the next step of the career ladder, for others - to change their occupation, try their hand at a new field or in another country. That is why a significant number of successful adults today again sit down at their desks, learning foreign languages on their own or as a part of corporate training [Merriam et al., 2007]. Teaching these students poses new challenges for foreign language teachers. In the recent past, the problems and specificity of andragogy in teaching foreign languages have been underestimated. The theoretical provisions and practical recommendations of language pedagogy, focused on school students, were transferred to groups of adult students. Today, pedagogical science unconditionally recognizes the primacy and importance of a personality-oriented approach to teaching and education. Along with this, the concept of "life-long learning" is gaining more and more popularity, in connection with which the use of andragogy in teaching foreign languages is expected to attract more and more attention.

Taking into account Knowles' principles of andragogy, it is possible to formulate the following directions in which a teacher should move in order to successfully organize and implement the process of teaching adults a foreign language:

1. Given the overriding importance of a learner-centered approach, there is a need to give learners more autonomy in the lesson. They do not need being instructed to perform obvious tasks, such as reading a text. Moreover, based on their own learning experience, adult students can creatively rethink the task, suggest a different way to complete it, or even self-organize and work in pairs or groups without the visible participation of the teacher.

Adult participants can safely be given a lot of useful information with which they can work on their own: reference books of suitable level, where they can independently find information on grammar and pronunciation; the Internet resources for independent revising of vocabulary and learning new words; links to interesting webinars, etc.

Students should be given the opportunity to choose topics and material for classes, especially if it relates to their professional interests. The teacher should not impose materials on students that are of no value to them, as this can reduce the motivation to learn [Finn, 2011]. In addition, the teacher must explain to the students the purpose of the assignments and the expected results, as well as provide clear criteria for evaluating the work performed.

2. The entire store of knowledge and skills of adult learners is a resource that must be used in teaching. When choosing educational materials, the teacher should use topics that are interesting for students, related to their profession, hobbies, travel experience, discuss news and trends, books and films that have impressed them. The teacher might ask the student to prepare a presentation on what they feel particularly adept at. This will allow them to realize the practical value of a foreign language as a tool for transferring their experience and exchange of information. If adult learners study a foreign language as part of a specific professional course, this will allow them to demonstrate their highly specialized knowledge, increase their self-esteem and motivation.
3. For adult learners, the practical value of the acquired knowledge is of paramount importance. The opportunity to develop and strengthen one's social role is a powerful stimulus for learning. The teacher should demonstrate in practice how learning a language will help develop skills that are relevant to the learner's important social role. For example, as an assignment, students can create or update a profile on LinkedIn, write a post on a professionally significant topic, write a review for a relevant site about a restaurant or hotel they visited. The need to solve practical problems will significantly increase the desire of students to master the language as a tool for communication.
4. One of the main features of adult education is undoubtedly its problem-oriented focus. Adults often have neither the desire nor the time to study abstract information. This must certainly be taken into account when selecting material for training. Instead of memorizing grammar rules and tenses, students should practice as much as possible in their actual use in the process of communicating with the teacher and classmates. It is better not to force students to learn mechanically long lists of phrases used in communication, but to organize a discussion using reference flashcards-prompts. When selecting material, it is necessary to focus on topics that will help the learners solve urgent practical problems, for example, organize a meeting of a foreign colleague or go on vacation abroad. Theoretical material must be supported by

relevant practical examples (for example, latest news), during the lesson students can analyze real cases, etc.

5. Intrinsic motivation plays a key role in adult education. The student should be clearly aware of what the training gives them personally. They should be comfortable with natural failures and focus on successes and achievements. The teacher should support and develop the motivation of adult learners by setting realistic goals, combining constructive criticism with incentives and encouragement. A study contract can be recommended as an interesting tool to keep students motivated. This method can be much more effective in adult education than for children.

5. Conclusion

The increased need for the training of highly professional qualified specialists who can effectively solve various problems in modern realities requires the development of special training programs and the widespread introduction of the andragogical approach in training. It should be remembered that traditional methods of pedagogy, which have long been used in teaching children and adolescents, may be ineffective in the context of adult learning. The main foundation of the andragogical approach is taking into account the social and psychophysiological characteristics of an adult learner. When teaching adults, special attention should be paid to such aspects as taking into account the personal and professional interests of students in the selection of materials for teaching, using the life experience and knowledge of students, supporting and developing motivation for learning, creating a favorable atmosphere in the classroom. This is especially important when teaching a foreign language, which involves active communication with the teacher and classmates, participation in various role-based activities, creativity and self-organization. The core idea of andragogy - helping adults learn - poses new challenges for educators who must act as guides and facilitators to support adults' motivation for self-development and lifelong learning.

Keywords: andragogy, teaching foreign languages, adult education, lifelong learning

Bibliography:

1. Finn, D. (2011) Principles of Adult Learning: An ESL Context <https://regentschoolofed.wordpress.com/2011/12/07/two-cents-principles-of-adult-learning-an-esl-context> [retrieved December 2020].
2. Knowles, M. (1984). Introduction: The Art and Science of Helping Adults Learn. In M. S.Knowles (Ed.), *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
3. Knowles, M.S., Holton III, E.F. & Swanson, R.A. (2015) *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development*, 8th edition. New York: Elsevier. Merriam, S. B., Caffarella, R.S., & Baumgartner L.M. (2007). *Learning in adulthood: A comprehensive guide*. San Francisco: John Wiley & Sons, inc.
4. Mil'rud, R.P. (2015). *Yazykovaya andragogika - pedagogika obucheniya yazyku vzroslyh uchaschihsya* [Language andragogy - pedagogy of teaching a language to adult learners], M.: Prosveshchenie. Foreign Languages.

5. Mil'rud, R.P. (2016). Aktual'nye problemy yazykovej andragogiki [Topical issues of language andragogy], Problems of modern science and practice. 1(59) V.I.Vernadski University Publishing <http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2016/01/28.pdf> [retrieved December 2020].
6. Reischmann, J. (2004). Andragogy. History, Meaning, Context, Function. <http://www.andragogy.net> [retrieved December 2020].
7. Wlodkowski, R.J. (2008). Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults, 3rd edition / R.J. Wlodkowski. – San Francisco: Jossey-Bass.

5. POLITYKA KLIMATYCZNA UNII EUROPEJSKIEJ I WYBRANYCH KRAJÓW CZŁONKOWSKICH

Ignacy Szymczyk i Borys Wysocki

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Instytut Gospodarki Międzynarodowej

Studenckie Koło Naukowe EUrope

Al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

Email: ignacywro@gmail.com

1. Wstęp

W ostatnim czasie można zaobserwować znaczny wzrost działań mających na celu ochronę środowiska naturalnego oraz przeciwdziałanie zmianom klimatu, których negatywne skutki stale narastają. Zwiększenie się świadomości społeczeństw przyczyniła się do intensyfikacji starań rządów w tym obszarze. Mają one za zadanie doprowadzić do redukcji emisji szkodliwych substancji w obszarze własnego kraju czy regionu, ale także promowanie podejmowania podobnych kroków przez władze zagraniczne. Szczególnie aktywna rolę w tym zakresie przyjęła Unia Europejska. Liczba działań przez nią podejmowanych jest znaczna w porównaniu do reszty świata, a ona pragnie osiągnąć status lidera w walce ze zmianami klimatycznymi. Artykuł ma na celu przybliżenie polityk klimatycznych Unii Europejskiej oraz trzech, krajów członkowskich, zróżnicowanych pod względem gospodarczym i społecznym. Przedstawione zostaną przyczyny powstania tych polityk, zarówno ekologiczne, jak i społeczne, oraz ich znaczenie. W artykule przedstawiona została także ewolucja podejścia do ochrony środowiska wraz z globalnym podejściem do problemu oraz instrumenty jakie są wykorzystywane do jego przezwyciężenia.

2. Przyczyny powstania polityki klimatycznej

Wśród procesów odpowiedzialnych za zmiany klimatu na Ziemi można wyróżnić cztery główne: wahania promieniowania słonecznego, zmiany parametrów orbity ruchu Ziemi wokół Słońca, zmiany właściwości powierzchni Ziemi oraz zmiany składu ziemskiej atmosfery. Dwa pierwsze procesy przebiegają cyklicznie w sposób naturalny. Na kolejne dwa mechanizmy, prócz czynników naturalnych, ma wpływ działalność ludzka [Kundzewicz, Juda-Rezler, 2010]. Globalne ocieplenie klimatu, które można obserwować, jest głównie spowodowane kumulowaniem się w atmosferze ziemskiej gazów cieplarnianych takich jak para wodna, dwutlenek węgla, podtlenek azotu i aerozole – w większości emitowanych przez człowieka. Istnieją też inne znaczące zmiany klimatyczne, które mogą mieć wpływ na przyszłość Ziemi. [Kundzewicz, 2017] Zmiany klimatu obejmują sezonowe zmiany ilości opadów atmosferycznych. Przewiduje się, że w Polsce wzrośnie stosunek sumy opadów w okresie zimowym do sumy opadów w okresie letnim [Kundzewicz, Juda-Rezler, 2010]. Skutkiem tego będzie nadmierne nawodnienie gleb wczesną wiosną i długotrwałe susze w najcieplejszych miesiącach. Bezpośrednim następstwem tego zjawiska, będą przesuszone gleby, obniżenie wód gruntowych, co doprowadzi do nasilonej erozji wietrznej i zmian struktury gleb. W konsekwencji gleby staną się mniej żyzne, a stopień różnorodności flory

będzie malał. Możliwe będzie również występowanie okresów zimowych, w których temperatura będzie cały czas większa niż 5°C [Łabędzki, 2009]. Dodatkowo ekstremalne zjawiska pogodowe, takie jak tropikalne cyklony i ulewne deszcze, będą pojawiały się częściej i ze wzmożoną siłą [Starkel, Kundzewicz, 2008].

Kundzewicz [2011] pokazuje przykład danych ze stacji meteorologicznej w Poczdamie, gdzie w 2006 r. średnia miesięczna temperatura w grudniu wyniosła 5,17°C i była ona najcieplejsza od czasu rozpoczęcia notowań w 1893 r. Na świecie od 80 lat każda kolejna dekada była cieplejsza od poprzedniej. W zależności od scenariusza projekcje modeli klimatycznych określają możliwy wzrost globalnej temperatury od 0,6 do 5,9°C do końca XXI wieku. Badanie rdzeni lodowych wskazuje, że od 650 tys. lat w atmosferze ziemskiej nie było tak wysokiego stężenia dwutlenku węgla jak w obecnych czasach. [Kundzewicz, Juda-Rezler, 2010]. W latach 1991-2015 w Europie miały miejsce najbardziej śmiertelne i ekstremalne fale upałów, które powodują rocznie dziesiątki tysięcy przedwczesnych zgonów. [WHO, 2017].

Kolejnym zagrożeniem jest topnienie kriosfery – lodowców, pokrywy śnieżnej i wiecznej zmarzliny, czego bezpośrednią konsekwencją jest wzrost poziomu mórz i oceanów, który podnosi się rocznie średnio o 3,5 mm. W dłuższym okresie prowadzi to do niebezpieczeństwa zalaniem stref wybrzeży, które zamieszkiwane są przez prawie połowę ludzkości. Zagrożone jest istnienie wysp i archipelagów takich jak Hawaje i Malediwy. Zalanie 15 z 20 największych miast portowych świata które są położone w strefie przybrzeżnej [Kundzewicz, Juda-Rezler, 2010], mające znaczący wpływ na dzisiejsze funkcjonowanie świata (np. łączność i komunikację), może być katastrofalne w skutkach. Kraje Europy południowej w najgorszym scenariuszu odniosą prawie 25% straty w gospodarce żywnościowej, a w Azji wydajność upraw może spaść o 30% do 2050 roku, co może powodować duże problemy w dostępności jedzenia [WHO, 2017]. Jednak kraje Afryki, które, mimo że emitują bardzo mało gazów cieplarnianych, odczuwają skutki zmian klimatu w największym stopniu – głównym zagrożeniem dla nich jest możliwy brak wody pitnej i spadek plonów rolnych co doprowadzi do suszy i zwiększonej śmiertelności z powodu głodu. [Kundzewicz, Juda-Rezler, 2010] Mimo tego, że prognozy klimatyczne są niepewne i obrazują szeroki zakres możliwych zmian, coraz więcej państw podejmuje działania w celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, a w szczególności dwutlenku węgla, który powstaje głównie podczas produkcji energii elektrycznej i w transporcie [Wojtkowska-Łodej, 2014]. Jednak dla wielu krajów przejście do gospodarki niskoemisyjnej wciąż stanowi duże wyzwanie ze względu na łączące się z tym obszerne zmiany i modernizację dotyczące wielu sektorów, w tym systemu energetycznego, a także jednostkowych reakcji i aktywności obywateli wobec państwa na zmiany [Dośpiał-Borysiak 2013]. Na szczeblu międzynarodowym Unia Europejska jest organizacją, która przoduje w podejmowaniu działań w celu ograniczenia zmian klimatu, której celem jest stworzenie gospodarki niskoemisyjnej. [Kundzewicz, Juda-Rezler, 2010]

We współczesnym świecie świadomość społeczeństw (zwłaszcza wśród krajów rozwiniętych) odnośnie zmian klimatu i odpowiedzialności za środowisko naturalne jest bardzo wysoka. Jej wzrost jest jedną z głównych przyczyn dążenia rządów na całym świecie do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych i coraz bardziej kompleksowej ochrony środowiska. Według badań Eurobarometru [2019] aż 93% obywateli UE uważa, że zmiany

klimatu stanowią poważny problem w tym 79% uznaje je za bardzo poważny. 92% respondentów jest zdania, iż rządy krajowe powinny stawiać sobie ambitne cele dotyczące udziału OZE w całej produkcji energii elektrycznej, a 84% jest za zwiększeniem wsparcia publicznego na rzecz przejścia na tzw. czystą energię, nawet kosztem zmniejszenia dotacji na paliwa kopalne. Jeśli uwzględnimy różnice w postrzeganiu zmian klimatycznych przez obywateli w różnych krajach członkowskich dalej można zauważyć dużą świadomość problemu. W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej ponad 80% respondentów zgadza się, że emisję gazów cieplarnianych należy ograniczyć do minimum i dążyć do neutralności klimatycznej UE do 2050 roku. Znaczna część Europejczyków (79% uważa również, że podejmowanie działań mających przeciwdziałać zmianom klimatu zapewni europejskim przedsiębiorstwom większą innowacyjność i konkurencyjność. Ponadto zauważa się bardzo duże indywidualne zaangażowanie mieszkańców UE). Aż 93% z nich podjęło co najmniej jedno działanie w walce ze zmianą klimatu, 75% poddaje odpady recyklingowi, a 62% korzysta z przedmiotów jednorazowego użytku tylko jeśli jest to konieczne.

2. Historia polityki klimatycznej Unii Europejskiej

Za początki polityki klimatycznej Unii Europejskiej można uznać wprowadzenie politykę ochrony środowiska w ramach Jednolitego Aktu Europejskiego z 1987 roku. Do najważniejszych zmian jakie wprowadził należy zaliczyć rozszerzenie kompetencji instytucji unijnych. Na jego podstawie Rada Unii Europejskiej (wraz z Parlamentem Europejskim) mogła decydować o przepisach w obszarze ochrony środowiska naturalnego, a do przyjęcia nowych przepisów wymagana była większość kwalifikowana. W kolejnych latach globalne dążenie do przeciwdziałania zmianom klimatu zaczęło się znacząco zwiększać. Przejawem tego była Konferencja Narodów Zjednoczonych na temat Środowiska i Rozwoju w Rio De Janeiro z 1992 roku (tzw. Szczyt Ziemi), w której udział wzięły 172. kraje. Ta tendencja skłoniła Komisję Europejską do zintensyfikowania swoich działań. W 1997 roku przyjęty został Protokół z Kioto, do którego najważniejszych założeń należy redukcja emisji gazów cieplarnianych przez kraje rozwinięte o około 5% (w stosunku do roku 1990) do 2012 roku. Co ważne zobowiązania te kraje członkowskie UE przyjęły jako jeden skoordynowany blok podwyższając swój cel redukcji emisji do około 8% [Młynarski, 2019]. W 2005 roku przyjęto natomiast dyrektywę ustanawiającą Unijny system handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS). System ten polega na wprowadzeniu ogólnie unijnego limitu emisji niektórych gazów cieplarnianych. Firmy kupują lub otrzymują prawo do emisji danej ilości gazów, a za przekroczenie limitów płacą kary. Limity są systematycznie obniżane co prowadzi do spadku emisji szkodliwych gazów. Obecnie program obejmuje 11 tysięcy instalacji przemysłowych oraz linii lotniczych (odpowiadają one za około 45% całej emisji szkodliwych gazów w UE) i uczestniczy w nim 31 krajów [Komisja Europejska, b. d.]. Punktem zwrotnym w zwiększaniu roli polityki klimatycznej Unii Europejskiej było wejście w życie Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) w 2009 roku. Zwiększył on kompetencje UE w dziedzinie ochrony środowiska i nakreślił cele polityki klimatycznej, do których należą: ochrony i poprawy jakości środowiska, ochrony zdrowia ludzkiego oraz ostrożnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych [EUR-Lex, 2012]. W marcu 2011 roku Komisja Europejska przedstawiła strategię *Energy Roadmap 2050*. Zakłada ona dążenie do transformacji UE w konkurencyjną gospodarkę niskoemisyjną i ograniczenie emisji gazów

cieplarnianych o 80-95% do roku 2050 (w odniesieniu do 1990 roku) [Komisja Europejska, 2012]. Dwa lata później KE opublikowała komunikat *Strategia UE w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu*, który wskazywał jakie działania muszą zostać podjęte na poziomie krajowym, regionalnym oraz lokalnym w ramach przeciwdziałania zmianom klimatu [Młynarski, 2019]. W styczniu 2014 roku Komisja Europejska przedstawiła *Ramy polityki klimatyczno-energetycznej do roku 2030*, w którym przedstawiono główne założenie unijnej polityki klimatycznej i energetycznej na lata 2020-2030. Dokument ten był tematem wielu dyskusji zarówno w Radzie UE jak i Radzie Europejskiej, która w październiku 2014 roku przyjęła konkluzje oraz określiła główne cele nowej strategii. Do najważniejszych jej założeń należały: zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych do 2030 roku o 40% w porównaniu z rokiem 1990, osiągnięcie 27-procentowego udziału energii ze źródeł odnawialnych do 2030 roku oraz 27-procentowa poprawa efektywności energetycznej do 2030 roku [Rada Europejska, 2017].

3. Porozumienia Paryskie

Ważnym momentem w globalnej polityce ochrony środowiska było podpisanie Porozumienia Paryskiego w 2016 roku. Jego stroną jest aż 188 krajów, a tylko trzy kraje w nim nie uczestniczące są znaczącymi emitarami gazów cieplarnianych (Iran, Turcja i Stany Zjednoczone). Do głównych celów Porozumienia zalicza się podjęcie działań mających ograniczyć wzrost średnich temperatur do 2 °C ponad poziom przedindustrialny, zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii oraz aktywnego monitorowania zmian klimatycznych. Wkładem Unii Europejskiej na rzecz osiągnięcia celów Porozumienia były wcześniej wspomniana strategia *Ramy polityki klimatyczno-energetycznej do roku 2030*. Wypracowanie tej umowy stało się ważną siłą napędową do podejmowania kolejnych działań przez UE w celu ochrony środowiska oraz do systematycznego aktualizowania celów działań już podjętych. W tym samym roku Komisja Europejska wskazała główne obszary energetycznej: dekarbonizacja zasób budynków w UE do 2050 roku, opracowywanie zintegrowanych rozwiązań w zakresie magazynowania energii oraz rozwój elektromobilności i bardziej zintegrowanego systemu transportu miejskiego [Sobieraj, 2017].

W 2016 roku Rada przyjęła *Plan dyplomatyczny* w ramach europejskiej polityki klimatycznej. Na jego mocy promowanie działań klimatycznych stało się celem strategicznym w stosunkach dyplomatycznych. Warto również zaznaczyć, że zapoczątkowana w 2015 roku strategia wspólnej polityki handlowej UE zakłada, iż w każdej umowie handlowej musi pojawić się rozdział o przeciwdziałaniu skutkom zmian klimatycznych. W 2017 roku Rada wskazała wykaz działań i priorytetów na rzecz realizacji Porozumienia Paryskiego oraz podkreśliła jego znaczenie [Młynarski, 2019]. W 2019 roku Komisja Europejska przedstawiła nową, kompleksową strategię walki ze zmianami klimatu *Europejski Zielony Ład* (EZŁ). Głównymi. Jej założeniem jest osiągnięcie zerowego poziomu emisji gazów cieplarnianych netto do 2050 roku. Zakłada także transformację energetyczną, udzielenie wsparcia regionom w tym procesie najbardziej poszkodowanym oraz oddzielenie wzrostu gospodarczego od wykorzystywania zasobów. Działania KE mają na celu bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz zapobieganie utracie bioróżnorodności i zmniejszenie poziomu zanieczyszczeń. Środkami służącymi osiągnięciu tego celu mają być m. in.

inwestycje w ekologiczne technologie i wsparcie innowacyjnego przemysłu [Komisja Europejska, b. d.].

4. Instrumenty polityki klimatycznej UE

Głównym instrumentem unijnej polityki klimatycznej jest wcześniej wspomniany system handlu uprawnieniami do emisji, który jest podzielony na cztery fazy. W pierwszej z nich (lata 2005-2007) system obejmował tylko największe podmioty gospodarcze, a uprawnienie rozdawane były bezpłatnie, natomiast ich przekroczenie było karane finansowo. W fazie drugiej (lata 2008-2012) obniżono pułap uprawnień do emisji o 6,5% oraz ograniczono liczbę bezpłatnych uprawnień ze 100% do 90%. Ponadto w tym czasie do systemu dołączyły Islandia, Lichtenstein i Norwegia. Rozszerzono także bazę szkodliwych gazów, podniesiono stawkę kar za przekroczenie limitów oraz włączono do systemu sektor lotnictwa. Faza trzecia (lata 2013-2020) również zmniejszyła liczbę bezpłatnych uprawnień oraz ujęła kolejne gazy cieplarniane. Ważną zmianą było przeznaczenie 300 mln uprawnień do rezerwy dla nowych instalacji, co miało służyć finansowaniu nowych technologii w zakresie OZE oraz składowania dwutlenku węgla. W ostatniej fazie (lata 2021-2030) ma zostać zwiększone roczne tempo obniżania pułapu oraz liczba uprawnień przeniesionych do rezerwy. Ponadto zasady przyznawania bezpłatnych uprawnień mają zostawać zaktualizowane tak, aby służyły one postępowi technologicznemu oraz były związane z mechanizmami finansowania OZE.

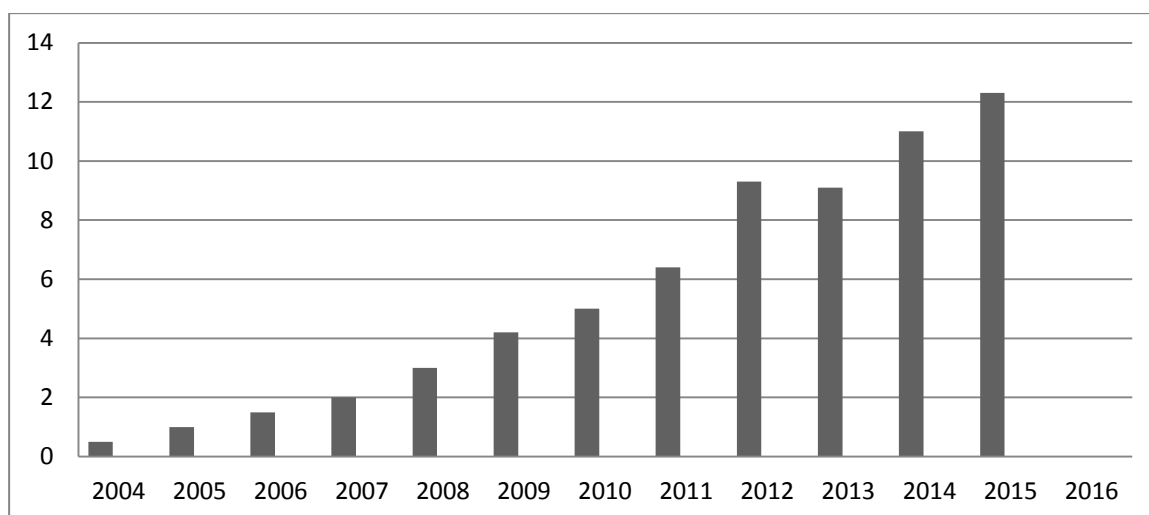
Oprócz EU ETS Unia Europejska stosuje także wiele innych instrumentów w ramach polityki klimatycznej. Należą do niej między innymi normy w stosowaniu różnego rodzaju technologii i materiałów, fundusze modernizacyjne, czy inwestycyjne. Szczególnie te ostatnie zasługują na uwagę. W ramach Europejskiego Zielonego Ładu w następnym dziesięcioleciu wartość inwestycji w OZE, czy ekologiczną produkcję i infrastrukturę ma wynosić co najmniej 1 bilion euro. Komisja Europejska zapowiada także stworzenie zachęt umożliwiający przeniesienie inwestycji prywatnych i publicznych w zielone przedsięwzięcia oraz wsparcie praktyczne w planowaniu i realizowaniu zrównoważonych projektów. Ponadto kolejnym instrumentem w ramach EZŁ ma się stać *Mechanizm sprawiedliwej transformacji*, który zakłada wsparcie regionom najbardziej dotkniętym transformacją, i który ma wynieść co najmniej 100 miliardów euro. Ma on działać w ramach trzech filarów. Pierwszym z nich jest fundusz sprawiedliwej transformacji, który ma wynieść 7,5 miliarda euro. Jego budżet ma być przeznaczony na dotacje dla poszczególnych regionów, przekwalifikowanie pracowników, czy wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw. Kolejnym filarem jest specjalny system sprawiedliwej transformacji w ramach InvestUE. Ma on służyć uruchomieniu inwestycji o wartości 45 miliardów euro. Jego celem będzie przyciąganie prywatnych inwestycji m. in. w obszarze zrównoważonej infrastruktury i systemów energetycznych. Ostatnim filarem jest instrument pożyczkowy Europejskiego Banku Inwestycyjnego dla sektora publicznego gwarantowany przez budżet UE. Jego wartość ma wynieść 20-35 miliardów euro, które zostaną przeznaczone na pożyczki dla sektora publicznego na zrównoważone inwestycje [Komisja Europejska, 2020].

5. Polityki klimatyczna Polski

Polska jeszcze kilka lat temu znajdowała się na pierwszym miejscu w UE od względem udziału węgla w produkcji energii elektrycznej (ok. 90%). W 2012 r. była piątym emitentem CO₂ w UE z wynikiem 297 mln ton [Dośpiał-Borsiak, 2013]. Obecnie energetyka Polski jest oparta głównie na węglu kamiennym i węglu brunatnym, więc realizacja celów Unii Europejskiej odnośnie ograniczenia emisji dwutlenku węgla nie jest łatwa ze względu na duże wskaźniki emisyjności paliw stałych [Gawlik, Mokrzycki, 2014]. Dlatego można by wysnuć wnioski, iż redukcja emisji CO₂ i aktywna polityka klimatyczna powinna być jednym z głównych celów strategii rozwoju gospodarczego Polski. Jednak polskie rządy praktycznie od rozpoczęcia dialogów z UE odnośnie wdrażania tych strategii dostrzegają w niej wprawdzie zagrożenie i utrudnienie [Jankowska, 2013]. Wynika to w głównej mierze z wysokimi kosztami wiążącymi się z modernizacją całego sektora energetycznego. W zależności od stopnia planu dekarbonizacji, Polskie wydatki na ten cel mogą sięgnąć od 300 do 600 mld zł do 2050 roku [Dunal, Płaziak, 2014].

W 2003 roku Ministerstwo Środowiska przyjęło dokument „Polityka klimatyczna Polski” poświęcony ochronie klimatu. W dokumencie ustalono cel redukcji emisji gazów cieplarnianych ambitniejszy niż był wymagany – redukcja emisji do 2020 r. o 40% względem 1988 r. Wpływ na to miało nieodległe w czasie wejście do UE i nadzieje na zyski z handlu uprawnieniami do emisji, które UE miała wprowadzić. Jednak w praktyce przyjęcie dokumentu stanowiło jedynie formalne wypełnianie zobowiązań Polski do Konwencji ds. Zmian Klimatu. Po wejściu Polski do UE, Komisja Europejska interweniowała już w 2005 roku zmniejszając limit zaproponowanej przez Polskę rocznej emisji CO₂ do 239 mln ton. W 2008 r. Polski rząd chciał uzyskać pozwolenie na emitowanie 284 mln ton CO₂ na co również KE nie wyraziła zgody. Polska skorzystała kilka razy z prawa weta, samotnie blokując projekty europejskie dotyczące ochrony klimatu. Powodem jest obawa Polskiego rządu, który twierdzi, że tym mniejszy wzrost gospodarczy im więcej polityki klimatycznej. Jednak w argumentacji tej pomijane są główne korzyści związane z modernizacją energetyki i gospodarki w ramach myśli ekologicznej [Jankowska, 2013].

Długookresowe perspektywy polityki klimatyczno-energetycznej UE wskazują na kontynuację promocji niskoemisyjnych technologii i efektywności energetycznej. Dzięki funduszom unijnym Polska do 2030 r. będzie dysponować wystarczającymi środkami na niskoemisyjną modernizację starzejacej się obecnie infrastruktury sektora energetycznego [Michalak, 2016]. Mimo wcześniejszych oporów, Polska prowadzi politykę energetyczną zgodnie z unijną strategią, która opiera się na wzroście udziału OZE w strukturze produkowanej energii. Celem przyjętej w 2009 r. tzw. Dyrektywy „3x20” był obligatoryjny wzrost udziału OZE w krajach członkowskich do 15% do 2020 roku. W ostatnich latach energetyka wiatrowa notowała największe roczne przyrosty zainstalowanej mocy. Dodatkowo do 2017 roku zainstalowano ponad 17 tys. systemów fotowoltaicznych [Szczerbowski, Ceran, 2017]. Mimo, że w Polsce z roku na rok udział OZE jest coraz większy (wykres 1), Polska nie zrealizowała wyznaczonego celu – wg. danych GUS pod koniec 2018 r. udział OZE wyniósł 11.28%.

Wykres 1. Produkcja energii elektrycznej w Polsce ze źródeł odnawialnych; Z wyłączeniem energii wodnej (% całości)

Źródło: tradingeconomics.com.

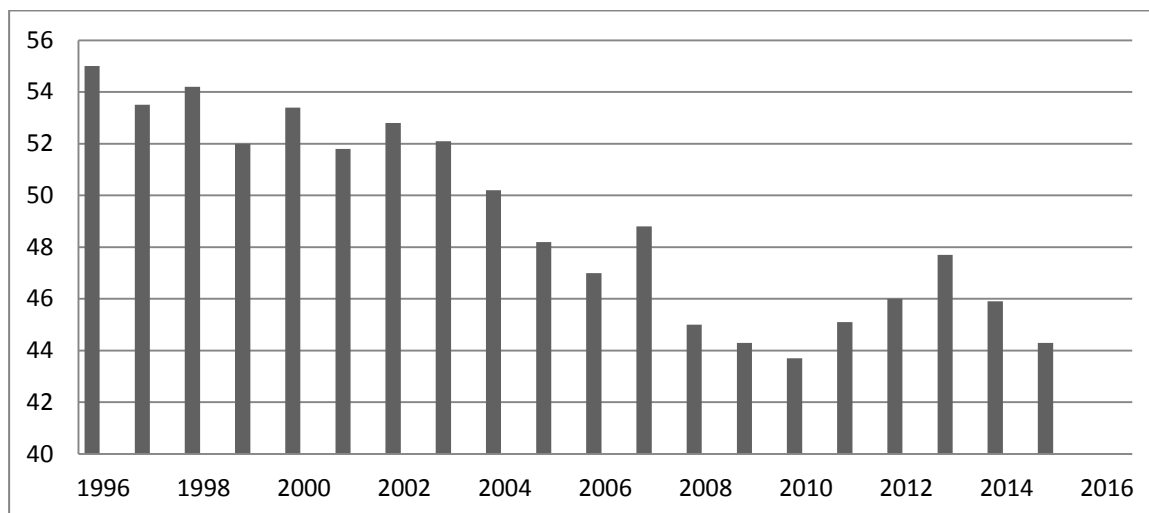
Dzięki staraniom Polski i UE udział energii uzyskanej z węgla w produkcji energii elektrycznej w 2019 r. wyniósł 73,6% (w 2018 78,4%, dane GUS). W tym samym roku przyjęto nowy krajowy plan na rzecz energii i klimatu do 2030 roku, którego głównymi celami energetyczno-klimatycznymi jest m.in wzrost udziału OZE w finalnym zużyciu energii brutto do 23% (co będzie możliwe do osiągnięcia w przypadku przyznania Polsce dodatkowych środków unijnych) oraz redukcja udziału węgla w produkcji energii elektrycznej do 56-60% [KPEiK, 2019].

6. Polityki klimatyczna Niemiec

Energiewende – czyli transformacja energetyczna to pojęcie, które wpisało się do słownika na stałe i kojarzy się z uznawaną za lidera światowej polityki klimatycznej Republiką Federalną Niemiec. Niemcy już od lat 80. stale podejmowały dyskusje na arenie międzynarodowej dotyczące ograniczania zmian klimatu i same deklarowały ambitne cele. [Bajczuk, 2020] Niemcom w podejmowanych działaniach od zawsze zależało na poszukiwaniu rozwiązań, które jednocześnie by realizowały cele klimatyczne i przysłużyły się poprawie bezpieczeństwa energetycznego kraju. Pod koniec lat 80. Niemcy sformułowały pierwszy ambitny cel redukcji emisji dwutlenku węgla o 25% do 2005 r. względem roku 1990. Również rząd stawiał zawsze większe cele względem UE – w 2005 r. przyjęto cel redukcji emisji gazów cieplarnianych o 40% do 2020 r. jeśli Unia Europejska zobowiązałaby się do ograniczenia emisji w tym okresie o 30%. Ponadto w celach na początku XXI wieku znalazło się zwiększanie udziału odnawialnych źródeł energii oraz o stopniowym wyłączeniu elektrowni jądrowych.

Jednak na początku ubiegłej dekady stosunek rządów niemieckich do zmian klimatu się zmienił, a wizerunek lidera był zagrożony. Niemcy zaczęły być określane czynnikiem „hamulcowym”. [Molo, 2018]. Początkowo rząd planował wyłączyć z użytkowania energię jądrową do 2036 r., ale w związku z katastrofą japońskiej elektrowni jądrowej w Fukushima w 2011 roku, rząd zdecydował o zamknięciu wszystkich elektrowni jądrowych do 2022 r. [Książniakiewicz, 2014] Nagła rezygnacja z energii jądrowej stała się kluczowa dla

przyszłości relacji między energetyką niemiecką, a zmianami klimatu. Od tego momentu można było obserwować załamanie tendencji spadkowej emisji gazów cieplarnianych i zużycia węgla do produkcji energii elektrycznej w Niemczech, który trwał przez ponad 20 lat (wykres 2). Po tym, gdy w 2011 r. udział węgla kamiennego i brunatnego w produkcji energii elektrycznej osiągnął najniższą wartość, udział ten zaczął ponownie rosnąć, by w 2013 r. osiągnąć po 10 latach zbliżoną wartość prawie 50% udziału.

Wykres 2. Niemcy - produkcja energii elektrycznej ze źródeł węgla (% całości)

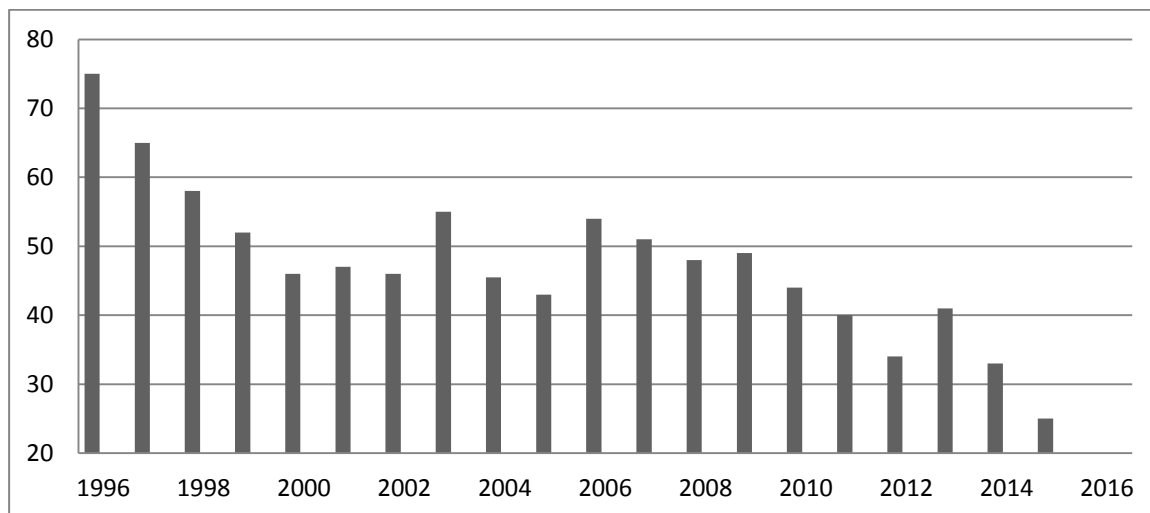
Źródło: tradingeconomics.com

W latach 2010-2013 zużycie węgla zwiększyło się o 25 TWh. Jednocześnie w tym samym okresie wykorzystanie OZE wzrosło o prawie 50 TWh. Jednak nawet taki wzrost nie był w stanie zniwelować braków spowodowanych wyłączeniem elektrowni jądrowych. Z kolei w 2016 r. emisja CO₂ wyniosła tyle samo co 7 lat wcześniej, czyli 909 mln ton. Mimo, że lata 2010-2017 pokazały nieskuteczność niemieckiej polityki klimatycznej, to na poziomie UE niemiecki rząd kontynuował deklarowanie ambitnych celów klimatycznych. [Bajczuk, 2020]. W 2014 r. przyjęto kolejny cel redukcji emisji gazów cieplarnianych w Niemczech o 40% do 2020 r. W następnym planie z 2016 r. zostały określone kolejne cele – ograniczenie emisji GHG do 2050 r. o nawet 95% wobec roku 1990. Skupiono się również na OZE, których udział w produkcji energii powinien wynieść 60% do 2050 r. W tamtym roku odnawialne źródła energii obejmowały 31% udziału w produkcji energii elektrycznej [Molo, 2018]. Jednak dwa lata później w 2018 r. na szczelbu unijnym rząd Niemiec przyjął bardzo asekuracyjną postawę sprzeciwiając się celowi zwiększenia udziału OZE z 30% do 35% i podniesieniu celu redukcji emisji GHG z 40% do 45% do 2030 r. Niedługo później na szczycie RE w 2019 r. Niemcy początkowo były przeciwne wpisaniu postulatu osiągnięcia neutralności emisyjnej UE do 2050 r. Dopiero presja społeczna doprowadziła do poparcia celu. Temat ochrony środowiska i zmian klimatu jest bardzo ważny dla niemieckiego społeczeństwa. Dobrym dowodem na to jest wzrostowy trend poparcia partii Zielonych (w 2019 r. wzrosło ono do ponad 20%). W 2020 r. Republika Federalna Niemiec powróciła do godnego pretendowania o miejsce „lidera klimatycznego” i rozpoczęła ostatecznie proces eliminacji węgla ze struktur energetycznych. Podjęto decyzję o całkowitym odejściu od elektrowni węglowych do 2038 r. Opracowano plan stopniowego wygaszania działających

bloków węglowych. W tym samym roku udział OZE w strukturze produkcji energii przekroczył barierę 50%.

7. Polityka klimatyczna Danii

Dania jest krajem o niewielkim terytorium, nie posiada więc również wielkich złóż surowców co w przypadku oparcia krajowej produkcji energii elektrycznej na surowcach wiąże się z małą niezależnością państwa i niskim zabezpieczeniem energetycznym. Sektor energetyczny Danii jeszcze kilkadziesiąt lat temu był w dużej mierze oparty na paliwach stałych – głównie na węglu i ropie naftowej. Jednak przez kryzys naftowy lat 70. ubiegłego wieku trend ten zaczął się zmieniać. Kryzys wymusił zmianę podejścia i podejmowanie działań w celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju. Pierwsze radykalne zmiany w sektorze energetycznym miały miejsce w latach 80. Wtedy też Dania objęła za cel polityki energetycznej koncepcję trwałego i zrównoważonego rozwoju.

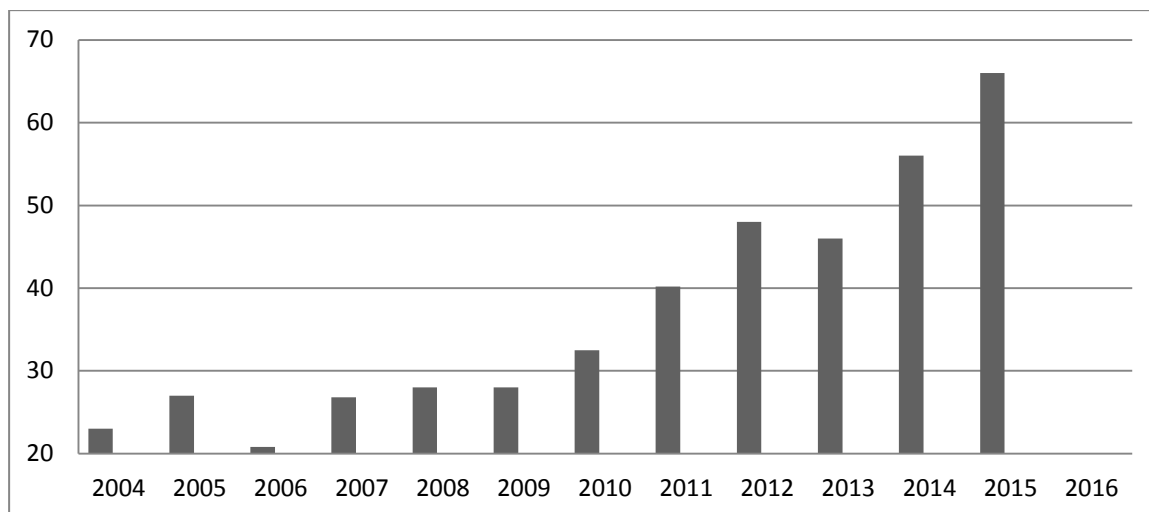
Wykres 3. Dania - Produkcja energii elektrycznej z węgla (% całości)

Źródło: tradingeconomics.com

Od ostatniej dekady XX wieku, gdy zanieczyszczenia emitowane przez spalanie węgla stały się realnym zagrożeniem, Dania sukcesywnie ogranicza wykorzystanie węgla kamiennego w produkcji energii (wykres 3). W ciągu 20 lat udział węgla w produkcji energii spadł z 75% do 25% do 2016 roku. Dania nie chce wracać do ropy naftowej (jak przed kryzysem naftowym), co więcej – duńskie społeczeństwo świadomie dąży do ochrony środowiska i jest gotowe ponosić za to większe koszty w produkcji energii. Od tego momentu w Danii odnotowuje się szybkie przyrosty z roku na rok udziału OZE. Przyczynia się to nie tylko do ochrony środowiska, ale także do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego Danii [Frączek, Kaliski, 2015]. Jednocześnie Dania ma na celu nie tylko zapewnienie sobie indywidualnego bezpieczeństwa, lecz dąży również do wypracowania wspólnej strategii osiągnięcia niezależności energetycznej dla UE [Czarny, 2014].

Dynamika przyrostu udziału OZE w Danii jest bardzo wysoka. W latach 2000-2013 zużycie energii z odnawialnych źródeł wzrosło prawie o 190%. Udział OZE przez 10 lat do 2016 r. wzrósł z 25% do prawie 70% (obejmuje energię geotermalną, energię słoneczną, energię wiatrową, biomasę i biopaliwa) (wykres 4). W 2010 r. duńska komisja ds. zmian

klimatu oświadczyła, że do 2050 roku Dania całkowicie wyeliminuje paliwa stałe z sektora energetycznego.

Wykres 4. Dania - Produkcja energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych; Z wyłączeniem energii wodnej (% całości)

Źródło: tradingeconomics.com

Plan energetyczny Danii na lata 2012-2020 zakładał zredukowanie emisji gazów cieplarnianych o 38% (względem 1990 r.). W 2019 r. prawie 50% wyprodukowanej energii elektrycznej pochodziło z samych farm wiatrowych. Nowe cele Danii są jeszcze bardziej ambitne. Ustawa klimatyczna z grudnia 2019 r. polityki klimatycznej kraju zakłada ograniczenie emisji gazów cieplarnianych o 70% do 2030 r. oraz kontynuuje myśl osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. Określa również utworzenie Funduszu Zielonej Przyszłości Danii o wartości 3,35 mld euro., a także przekazanie funduszy na szereg inicjatyw wspierających osiągnięcie ustanowionego celu. Dania dąży w UE do stworzenia w przyszłości unii klimatycznej. Popiera zwiększanie celów klimatycznych UE i przeznaczanie większych funduszy unijnych na ochronę środowiska i transformację sektorów energetycznych państw członkowskich w kierunku OZE. Duński rząd zobowiązał się również do przeznaczania 10 mln DKK w okresie 2020-2021 na promocję wiedzy specjalistycznej ułatwiającej transformację sektorów energetycznych w krajach rozwijających się [Szacawa, 2020]. Dzięki determinacji rządu i poparcia społeczeństwa, duńską politykę energetyczną uznaje się za wzór pod względem bezpieczeństwa energetycznego i ochrony środowiska.

8. Podsumowanie

Przewidywane skutki zmian klimatu dla świata są motywatorem dla podejmowania działań na rzecz ochrony klimatu przez różne środowiska. Jednym z tych działań jest modernizacja systemów energetycznych państw. Europejska polityka klimatyczna, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, skłania się ku systematycznemu ograniczaniu emisji zanieczyszczeń i dąży do neutralności klimatycznej w 2050 r. Dla wielu państw członkowskich realizacja tych celów może stanowić duże wyzwanie w wyznaczonym

terminie. Ważnym aspektem przy realizacji celów jest również poparcie i zaangażowanie społeczności państw członkowskich.

Wśród analizowanych krajów Polska znajduje się najdalej od celu – redukcja gazów cieplarnianych jest zbyt powolna, brakuje również poparcia społecznego, nakładów finansowych i motywacji rządu. W Niemczech nastawienie obywateli gwałtownie się zmienia ku ochronie klimatu. Rząd pomimo zejścia z tej drogi na początku lat 10. XXI w., ponownie powraca na ścieżkę „lidera klimatycznego”. Z kolei Dania dążąc do własnego bezpieczeństwa energetycznego, jednocześnie dzięki działaniom pro-ekologicznym, prawdopodobnie najszybciej uzyska miano państwa neutralnego emisyjnie ze względu na już obecnie wysoki udział OZE w produkcji energii elektrycznej i dalsze perspektywy jego wzrostu. Realizacja planów unijnych jest trudna lecz osiągalna. Jednak by do tego doszło kraje powinny utrzymywać mobilizację i chęci, posiadać poparcie społeczeństwa oraz dysponować odpowiednią technologią i nakładami finansowymi. Możliwe jest to dzięki polityce klimatycznej UE oraz wzajemnym wsparciu i współpracy poszczególnych państw członkowskich.

Bibliografia:

1. Zbigniew W. Kundzewicz, Øystein Hov, Tomasz Okruszko (2017), Zmiany klimatu i ich wpływ na wybrane sektory w Polsce, Poznań: Instytut Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN.
2. Zbigniew W. Kundzewicz (2011), Zmiany klimatu, ich przyczyny i skutki – obserwacje i projekcje, Poznań: Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich.
3. Grażyna Wojtkowska-Łodej (2014), Wyzwania klimatyczne i energetyczne a polityka Unii Europejskiej, Polityka Energetyczna, tom 17, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN.
4. Leszek Łabędzki (2009), Przewidywane zmiany klimatyczne a rozwój nawodnień w Polsce, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, 03/2009, Kraków: Stowarzyszenie Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich.
5. Katarzyna Dośpiał-Borysiak (2013), Polska polityka klimatyczna - analiza czynników politycznych społecznych i ekonomicznych, Kwartalnik Naukowy OAP UW "e-Politikon", 7/2013, Warszawa: Ośrodek Analiz Politologicznych UW.
6. WHO (2017) Informacje o Celach Zrównoważonego Rozwoju (SDG) - cele dotyczące zdrowia, Zmiana klimatu a zdrowie, Broszurka WHO, Warszawa: Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie
7. Zbigniew W. Kundzewicz, Katarzyna Juda-Rezler (2010), Zagrożenia związane ze zmianami klimatu, Nauka, 4/2010, Warszawa: Biuro Upowszechniania i Promocji Nauki PAN.
8. Leszek Starkel , Zbigniew W. Kundzewicz (2008) Konsekwencje zmian klimatu dla zagospodarowania przestrzennego kraju, Nauka, 1/2008, Warszawa: Biuro Upowszechniania i Promocji Nauki PAN.
9. Lidia Gawlik, Eugeniusz Mokrzycki (2014), Scenariusze wykorzystania węgla w polskiej energetyce w świetle polityki klimatycznej Unii Europejskiej, Przegląd Górniczy, 5/2014, Katowice: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Górnictwa.

10. Karolina Jankowska (2013), *Polityka klimatyczna w Polsce*, ESPRI POLICY PAPER, 01/2013, Wrocław: ESPRI - Instytut Studiów nad Środowiskiem i Polityką.
11. Patryk Dunał, Monika Płaziak (2014), *Wpływ kryzysu gospodarczego na politykę klimatyczną Unii Europejskiej i jej konsekwencje dla polskiego przemysłu energetycznego oraz zagospodarowania przestrzennego Polski*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, tom 27, Kraków: Instytut Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.
12. Radosław Szczerbowski, Bartosz Ceran (2017), *Polityka energetyczna Polski w aspekcie wyzwań XXI wieku*, *Polityka Energetyczna*, tom 20, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN.
13. Julia Michalak (2016), *Strategia niskoemisyjnego rozwoju UE a polityka energetyczna Polski do 2050 r.*, *Biuletyn PISM*, nr 56, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
14. KPEiK - *Krajowy plan na rzecz energii i klimatu na lata 2021-2030* (2019), Warszawa: Ministerstwo Klimatu i Środowiska
15. Malwina Książniakiewicz (2014), *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej a polityka energetyczna Francji i Niemiec*", *Rocznik Integracji Europejskiej*, nr 8/2014 Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
16. Michał Kędzierski, Rafał Bajczuk (2020), *Lider w zadyszce polityka klimatyczna Niemiec*, Raport OSW, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
17. Beata Molo (2018), *Problem emisji gazów cieplarnianych w polityce klimatycznej i bezpieczeństwie energetycznym Niemiec w drugiej dekadzie XXI wieku – bilans klimatyczno-energetyczny*, *Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka*, nr 1/2018 Kraków: Oficyna Wydawnicza KA AFM.
18. Ryszard M. Czarny (2014), *Energia – ochrona środowiska – klimat. Kierunki działań państw regionu nordyckiego*, *Północ w Stosunkach Międzynar.*, str. 13-48, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.
19. Paweł Frączek, Maciej Kaliski (2015), *Bezpieczeństwo Energetyczne Danii*, *Rynek Energii*, tom 3, Warszawa: KAPRINT, Redakcja Rynku Energii.
20. Damian Szacawa (2020), *Dania: zielona dyplomacja nabiera rozpędu pomimo kryzysu gospodarczego*, *Komentarze IEŚ*, 95/2020, Lublin: Instytut Europy Środkowej.
21. Młynarski T. (2019). *Unia Europejska w procesie transformacji energetycznej*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
22. Szpat K. (2020). *Polityka klimatyczna Unii Europejskiej w perspektywie 2050 roku*. W: *Polityka klimatyczna i jej realizacja w pierwszej połowie XXI wieku*. Sopot: Centrum Myśli Strategicznych.
23. Sobieraj K. (2017). *Wpływ Porozumienia Paryskiego na politykę klimatyczno-energetyczną Unii Europejskiej*. *Ruch prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 4/2017. Poznań: Wydział prawa i administracji UAM.
24. Komisja Europejska. (2012). *Energy roadmap 2050*. Luksemburg: Biuro publikacji Unii Europejskiej.
25. Komisja Europejska. (2019). *Special Eurobarometer 490*. Luksemburg: Biuro publikacji Unii Europejskiej.

Wykaz stron internetowych:

26. EUR-Lex. (2012). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej).
27. Komisja Europejska (b. d.). https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_pl (Unijny system handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS), 07.12.2020).
28. Komisja Europejska (b. d.). https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/newsroom/news/2020/01/14-01-2020-financing-the-green-transition-the-european-green-deal-investment-plan-and-just-transition-mechanism (Finansowanie zielonej transformacji: plan inwestycyjny na rzecz Europejskiego Zielonego Ładu i mechanizm sprawiedliwej transformacji, 08.12.2020).
29. Komisja Europejska. (b. d.). https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl (Europejski Zielony Ład, 08.12.2020).
30. Rada Europejska. (2017). <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/climate-change/2030-climate-and-energy-framework/> (Ramy klimatyczno-energetyczne do roku 2030, 10.12.2020).
31. Rada Europejska. (b. d.). <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/> (Europejski zielony ład, 08.12.2020).
32. Tradingeconomics, <https://tradingeconomics.com/poland/electricity-production-from-renewable-sources-excluding-hydroelectric-percent-of-total-wb-data.html> (Produkcja energii elektrycznej w Polsce ze źródeł odnawialnych; Z wyłączeniem energii wodnej (% całości) pobrane 10 grudnia 2020 r.).
33. Tradingeconomics, <https://tradingeconomics.com/germany/electricity-production-from-coal-sources-percent-of-total-wb-data.html> (Niemcy - produkcja energii elektrycznej ze źródeł węgla (% całości), pobrane 10 grudnia 2020 r.).
34. Tradingeconomics, <https://tradingeconomics.com/denmark/electricity-production-from-renewable-sources-excluding-hydroelectric-percent-of-total-wb-data.html> (Dania - Produkcja energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych; Z wyłączeniem energii wodnej (% całości), pobrane 10 grudnia 2020 r.).
35. Tradingeconomics, <https://tradingeconomics.com/denmark/electricity-production-from-coal-sources-percent-of-total-wb-data.html> (Dania - Produkcja energii elektrycznej z węgla (% całości), pobrane 10 grudnia 2020 r.).

6. OCHRONA DANYCH OSOBOWYCH W POLSCE Z PERSPEKTYWY PRAW CZŁOWIEKA

Katarzyna Krzywicka

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

Email: kasiakrzywicka27@gmail.com

1. Wstęp

Prawo do ochrony danych osobowych jest jednym z podstawowych praw człowieka, które zostało wyrażone m.in. w katalogu tzw. III generacji praw człowieka. Współcześnie jednak niewiele osób w społeczeństwie o tym wie. Na wstępie warto dodać, iż w doktrynie istnieje spór czy prawo ochrony danych osobowych przynależy do III generacji praw człowieka, czy do I generacji. W pracy postanowiono przychylić się do zdania tej części doktryny, która twierdzi, iż te prawa należą do III generacji praw człowieka.

W związku z powyższym, w niniejszej publikacji po scharakteryzowaniu prawa do ochrony danych osobowych, zostaną omówione regulacje prawa międzynarodowego dotyczące ochrony praw człowieka, a odnoszące się do ochrony danych osobowych na podstawie m.in. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, czy na podstawie Kart Praw Podstawowych Unii Europejskiej.

W dalszej części zostaną przedstawione ogólne zasady ochrony danych osobowych w Polsce na gruncie Ustawy o ochronie danych osobowych, tzw. Ustawy RODO z 10 maja 2018 r. Następnie zostanie dokonana ocena, czy i w jakim stopniu polskie regulacje gwarantują przestrzeganie praw człowieka, w tym prawa do ochrony danych osobowych.

2. Materiał i metody

Podczas opracowywania niniejszej publikacji posługiwano się wieloma źródłami. Podstawą analizy były akty prawne o skali międzynarodowej, jak na przykład Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r., o skali unijnej Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2000 r. oraz o zasięgu krajowym jak Ustawa o ochronie danych osobowych z 2018 r. Stosowaną metodą badań jest analiza aktów prawnych, pozycji książkowych, artykułów naukowych, czy źródeł internetowych.

3. Wyniki i dyskusja

Prawa człowieka są kategorią pojęciową, która nie ma jednej powszechnie przyjętej definicji. W szerokim rozumieniu, należy przyjąć, iż prawa człowieka to fundamentalne normy przysługujące każdemu z nas, bez wyjątku, które wynikają z samego faktu bycia człowiekiem. Zaś źródłem tych praw i wolności jest godność. Mają one charakter powszechny, przyrodzony, niezbywalny, nienaruszalny, naturalny i niepodzielny¹. W dalszej kolejności należy zwrócić uwagę, na pojęcie prawa do ochrony danych osobowych, przez

¹ Amnesty International. <https://amnesty.org.pl/co-robimy/prawa-czlowieka/>. (04.12.2020).

które należy rozumieć ogół przepisów prawnych normujących przetwarzanie i ochronę danych osobowych, a dokładniej ochronę osób fizycznych odnoszącą się do przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu danych [Fajgielski, 2019, s. 19].

Na ukształtowanie się prawa do ochrony danych osobowych istotny wpływ miała prywatność, czy inaczej prawo do życia prywatnego, przez co należy rozumieć prawo do: bycia niezależnym, spokoju, czy kontrolowania informacji na własny temat. Są one niezwykle istotne w odniesieniu do godności, czyli absolutnego prawa podstawowego. W ochronę niezależności jednostki wpisuje się instytucja autonomii informacyjnej lub inaczej prawo do ochrony danych osobowych. Należy jednak podkreślić, iż prawo do prywatności i prawo do ochrony danych osobowych, mimo powiązania, są odrębne. Prawo do prywatności polega na generalnym zakazie wkraczania w sferę prywatną. Zaś ochrona danych osobowych jest prawem związanym z ochroną wszystkich informacji o określonej osobie, czyli imienia, nazwiska, daty urodzin, danych kontaktowych, zdjęć itd.

Prawo ochrony danych osobowych jest regulowane w wielu aktach prawa międzynarodowego i unijnego, które są respektowane w Polsce. Pierwszym z nich jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., która została uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych. W art. 12 Deklaracji postanowiono, iż nie wolno ingerować samowolnie w czyjekolwiek życie prywatne, rodzinne, domowe, ani w jego korespondencję, czy też uwłaczać jego honorowi, bądź dobremu imieniu. Ponadto każdemu człowiekowi przysługuje prawo do ochrony prawnej, jeżeli doszłoby do takiej ingerencji, czy uwłaczania.

Również w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, który został otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. możemy przeczytać w art. 17, iż „1. Nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom czy korespondencję, ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię. 2. Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami i zamachami²”.

Warto wspomnieć o Wytycznych regulujących ochronę prywatności i przepływ danych osobowych przez granicę wydanych 23 września 1980 r. przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. Miały one charakter zaleceń, czyli żaden z krajów nie był zobligowany do implementacji postanowień, jednak był to kolejny bodziec, który utwierdził w przekonaniu, iż ochrona danych osobowych jest ważna. Wytyczne formułowały zasadę ograniczenia zbierania, oznaczała ona, iż powinno się stworzyć reguły dotyczące zbierania danych osobowych. Uznano, iż dane powinny być gromadzone za pośrednictwem uczciwych i rzetelnych środków oraz za wiedzą lub aprobatą właściciela danych, tam gdzie jest to właściwe.

W dalszej kolejności warto zwrócić uwagę na uznawaną za podstawowy i w sumie jeden z najstarszych instrumentów międzynarodowej ochrony danych osobowych jaką jest Konwencja Nr 108 Rady Europy z 28 stycznia 1981 r. o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych. Znamienny jest przy tym jej cel, wskazany w art. 1, a mianowicie „(...) zapewnienie każdej osobie fizycznej, bez względu na

² Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 stycznia 1966 r. Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167. art. 17.

narodowość lub miejsce zamieszkania, poszanowania jej praw i podstawowych wolności na terytorium każdej ze stron konwencji, a w szczególności jej prawa do prywatności w związku z automatycznym przetwarzaniem dotyczących jej danych osobowych³”.

W prawie wspólnotowym ochrona danych osobowych uregulowana została w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPCz) z 1950 r., gdzie art. 8 reguluje prawo do prywatności, czyli poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, mieszkania i korespondencji każdej osoby. Z tego artykułu możemy wywnioskować, iż stanowi on podstawę do ochrony nie tylko prywatności, ale również danych osobowych, np. w postaci odcisków palców, informacji DNA, danych objętych tajemnicą lekarską. Zaś art. 8 ust. 2 zakazuje władzy publicznej ingerencji w prawo do prywatności, z wyjątkiem jasno wskazanych rodzajów istotnych interesów publicznych, a mianowicie „(...) przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób⁴”. Warto wskazać, iż konstrukcję z EKPCz można dostrzec w polskiej Konstytucji RP, przykładowo w art. 51 Konstytucji RP, ale o tym w dalszej części.

Następnie należy wskazać na Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r. Artykuł 8 wspomnianego aktu prawnego odnosi się do ochrony danych osobowych. Stanowi on, iż „1. Każdy ma prawo do ochrony danych osobowych, które go dotyczą. 2. Dane te muszą być przetwarzane rzetelnie w określonych celach i za zgodą osoby zainteresowanej lub na innej uzasadnionej podstawie przewidzianej ustawą. Każdy ma prawo dostępu do zebranych danych, którego dotyczą, i prawo do dokonania ich sprostowania. 3. Przestrzeganie tych zasad podlega kontroli niezależnego organu⁵”.

Kolejną regulacją dotyczącą ochrony danych osobowych jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych. Rozporządzenie stanowi środek do zharmonizowania prawa w UE oraz służy doprowadzeniu do swobodnego przepływu danych osobowych. Jego zadaniem jest zwiększenie i ułatwienie kontroli nad danymi osobowymi mieszkańcom UE. Dodatkowym celem jest unowocześnienie i ujednoczenie przepisów prawnych, które w przypadku przedsiębiorców skutkowałyby zwiększeniem zaufania klientów oraz ograniczeniem biurokracji. Dzięki zaktualizowaniu, przepisy mogą sprostać wyzwaniom XXI w., głównie tym wynikającym z nowoczesnych technologii.

Odnosząc się do ochrony danych osobowych, na podstawie Ustawy o ochronie danych osobowych, czyli Ustawy RODO z dnia 10 maja 2018 r. należy wyróżnić następujące reguły:

- Organizacje, które przetwarzają dane osobowe innych firm, podczas świadczenia usług na ich rzecz, ponoszą bezpośrednią odpowiedzialność za złamanie zapisów

³ Konwencja Nr 108 Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych, sporządzona w Strasburgu dnia 28 stycznia 1981 r. Dz.U. 2003 nr 3 poz. 25. art. 1.

⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284. art. 8.

⁵ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r. Dz.Ur.UE.C Nr 83, str. 389. art. 8.

RODO. Za niewłaściwe przetwarzanie danych osobowych przewiduje się kary finansowe sięgające nawet do 20 mln euro, albo 4% obrotu światowego.

- Obowiązkiem administratorów danych jest zgłaszanie przypadków naruszeń w ciągu 72 godzin od wykrycia do właściwego organu nadzoru. Ale obowiązek ten wynika, nie w każdym przypadku, lecz jeżeli istnieje przypuszczenie, iż doszło do zagrożenia praw i swobód osób, których dane dotyczą. Czasami może powstać konieczność niezwłocznego poinformowania konkretnej osoby o przypadku wystąpienia dużego ryzyka, odnośnie naruszenia jej praw lub swobód. Do zadań administratora danych należy ocena, czy naruszenie podlega zgłoszeniu.
- Przepisy RODO prowadziły dodatkowe uprawnienia obywateli, a mianowicie: „prawo do bycia zapomnianym”, uprawnienie to jest skierowane do obywateli, czyli jeżeli osoba życzy sobie, aby jej dane zostały „zapomniane” to wtedy administrator danych jest obowiązany do usunięcia wszystkich danych, dotyczących danej osoby z jego systemu. Również prawo do żądania przeniesienia danych oraz dostępu i wglądu w dane osoby, które jej dotyczą. Obywatel ma też prawo do: sprostowania danych oraz ograniczenia przetwarzania bądź do sprzeciwu odnośnie przetwarzania danych.
- Wprowadzone zostały ograniczenia w zakresie profilowania włączając w to obowiązek otrzymania zgody na profilowanie przed rozpoczęciem zbierania danych. Rozporządzenie o ochronie danych osobowych dopuszcza profilowanie w trzech sytuacjach. Pierwsza jeżeli jest to konieczne do zawarcia, bądź wykonania umowy między osobą, której te dane dotyczą, a administratorem. Drugi przypadek dopuszcza profilowanie jeżeli wynika to z przepisów prawa, zaś trzeci, jeżeli profilowanie zostało zaaprobowane przez osobę, której dane dotyczą.
- Należy wyznaczyć Inspektora Ochrony Danych Osobowych. Osoba ta musi dysponować wiedzą ekspercką oraz doświadczeniem w zakresie ochrony danych osobowych.
- Kontrolujący oraz przetwarzający dane mają obowiązek sporządzenia i utrzymania rejestrów dotyczących przetwarzanych danych, dotyczących m.in.: „przyczyn przetwarzania danych, kategorii podmiotów danych i danych osobowych, adresatów danych, rejestrów międzynarodowych transferów danych, rejestrów naruszeń i incydentów, rozwoju i utrzymania zasad ochrony prywatności dla każdej linii produktowej, przechowywania potwierdzonych zgód na przetwarzanie danych itd.⁶”.
- Zgodnie z przepisami RODO administrator danych osobowych ma obowiązek wykazać, iż osoba wyraziła aprobatę na przetwarzanie danych, które jej dotyczą. Osoba ta, musi mieć też prawo do wycofania tej zgody w sposób równie prosty, jak ten w jaki ją wyraziła.
- Rozbudowanie obowiązku informacyjnego, poprzez wskazanie katalogu informacji, które administratorzy danych osobowych będą obowiązani przedstawić osobom, których dane pobierają lub przetwarzają. Istotne jest, aby dane zostały napisane w sposób jasny, zrozumiały i zwięzły.

⁶ PwC. <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/co-to-jest-rodou-i-jakie-zmiany-wprowadza-ustawa.html>. (04.12.2020).

- Przed czynnością, będącą obarczoną „wysokim ryzykiem”, jak np. wykorzystanie informacji ze szczególnej kategorii, jak te dotyczące zdrowia, obligatoryjne jest dokonanie oceny wpływu ochrony danych.
- Nieuwzględnienie zakazu transferu danych poza UE, bez zachowania adekwatnego systemu zabezpieczeń, grozi ponoszeniem wysokich kar finansowych.
- Większość administratorów danych osobowych jest zobligowanych do prowadzenia rejestru czynności przetwarzania, a dokładniej ci, którzy: „zatrudniają powyżej 250 pracowników, przetwarzają szczególne kategorie danych (dane osobowe ujawniające pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub światopoglądowe, przynależność do związków zawodowych, dane genetyczne, biometryczne, dane dotyczące zdrowia, seksualności lub orientacji seksualnej tej osoby), przetwarzają dane w sposób, który narusza lub może naruszać prawa i wolności osób, których dane dotyczą, przetwarzają dane w sposób ciągły, czyli nie mają charakteru sporadycznego, przetwarzają wyroki skazujące lub informacje o naruszeniu przepisów prawa⁷”.

Warto również wskazać zasady dotyczące samego przetwarzania danych osobowych, wynikające z art. 5 Rozporządzenia PE i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r., a mianowicie:

- Zasada legalności, przejrzystości oraz rzetelności, oznacza, iż przetwarzanie danych musi być jasne dla osoby, której dane dotyczą, dodatkowo musi istnieć podstawa prawna przetwarzania, czyli albo jest to konieczne do wykonania umowy, albo osoba, której dane dotyczą musi wyrazić aprobatę.
- Zasada celowości, cel musi być konkretny, jasny, prawnie uzasadniony, a dodatkowo dane nie mogą być dalej przetwarzane, jeżeli byłoby to sprzeczne z celem.
- Zasada minimalizacji danych, czyli administrator może przetwarzać tylko te dane, które są adekwatne i konieczne do zrealizowania danego celu.
- Zasada prawidłowości, dane osobowe muszą być poprawne merytorycznie, czyli prawdziwe i aktualne, aby osiągnąć wskazany cel.
- Zasada ograniczonego przechowywania, czyli można gromadzić dane w formie dającej możliwość na zidentyfikowanie osoby, której dotyczą, nie dłużej niż jest to konieczne do realizacji zamierzonego celu.
- Zasada integralności i poufności, dane należy przetwarzać w sposób gwarantujący ich bezpieczeństwo a również „ochronę przed niedozwolonym lub niezgodnym z prawem przetwarzaniem oraz przypadkową utratą, zniszczeniem lub uszkodzeniem, za pomocą odpowiednich środków technicznych lub organizacyjnych⁸”.
- Zasada rozliczalności, zgodnie z którą administrator danych ponosi odpowiedzialność za respektowanie przepisów o ochronie danych osobowych, ale również w razie potrzeby musi potrafić wykazać, że się do nich stosuje.

⁷LexDigital. <https://lexdigital.pl/9-najwazniejszych-zasad-rodo-czyli-nowe-podejscie-do-ochrony-danych-osobowych>. (04.12.2020).

⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. art. 5 ust. 1 pkt f.

Polskie regulacje gwarantują przestrzeganie praw człowieka, w tym prawa do ochrony danych osobowych, między innymi poprzez regulacje wyrażone w art. 51. Konstytucji RP, zgodnie z którym, to osoba, której dane dotyczą jest ich właścicielem, dlatego powinna mieć zagwarantowaną możliwość decydowania o nich. Lecz w pewnych przypadkach prawo to może zostać ograniczone ustawowo, co Konstytucja RP wyraźnie akcentuje we wskazanym artykule, a mianowicie „nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby”, podkreślając, że „zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa⁹”. Czyli może to zostać określone zarówno przez przepisy ustawy o ochronie danych osobowych (tzw. RODO), jak i przez różne inne regulacje ustawowe, stanowiące tzw. regulacje sektorowe. Można tu wskazać, iż jedną z takich regulacji sektorowych dotyczących ochrony danych osobowych są przepisy Kodeksu pracy. W tym kontekście należy przede wszystkim zwrócić uwagę na art. 22.1 k.p., który określa, jakich danych osobowych ma prawo żądać pracodawca od osoby ubiegającej się o zatrudnienie i od pracownika. Czy też odwołując się do art. 23 k.c., który przedstawia otwarty katalog dóbr osobistych, które podlegają ochronie, a dokładniej są nimi „zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska¹⁰”. Kodeks cywilny zawiera jedynie ogólną zasadę, iż dobra osobiste pozostają pod ochroną prawa cywilnego, bez względu na ochronę przewidzianą innymi przepisami. Środki ochrony tych dóbr zostały wymienione art. 24 k.c.

4. Wnioski

Wraz z rosnącym zasięgiem internetu i innych technologii, zagadnienie dotyczące ochrony danych osobowych zyskuje stale rosnące znaczenie. W internecie dane są gromadzone poprzez korzystanie z usług, zakupy w sklepach internetowych, czy odwiedzanie stron internetowych przykładowo za pośrednictwem plików cookies. Co istotne, nadal wstępuje duża liczba przestępstw dotyczących kradzieży danych osobowych, mimo to, iż prawo ochrony danych osobowych jest podstawowym prawem przysługującym każdemu. Jest ono uregulowane zarówno w prawie krajowym przez Konstytucję, ustawę o ochronie danych osobowych oraz liczne regulacje ustawowe, jak również poprzez prawo wspólnotowe oraz międzynarodowe. Od wejścia w życie Traktatu Lizbońskiego, zasada ochrony danych osobowych każdej osoby fizycznej zawarta jest także w regulacji o fundamentalnym znaczeniu dla Unii, jakim jest Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, którego art. 16 stanowi, iż „Każda osoba ma prawo do ochrony danych osobowych jej dotyczących¹¹”. Co prawda prawo do ochrony danych osobowych nie jest na gruncie praw człowieka prawem absolutnym, jak godność człowieka, lecz dzięki coraz to liczniejszym i precyzyjniejszym regulacjom stają się coraz bardziej przestrzegane. W skutek czego rośnie świadomość społeczeństwa co do zagwarantowanych im praw człowieka, a poprzez to również i świadomość dotycząca istoty prawa do ochrony danych osobowych.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483. Art. 51 ust. 1 i 5.

¹⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny. Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93. art. 23.

¹¹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 r. Dz.U. 2004 Nr 90, poz. 864[2]. Art. 16.

Bibliografia:

1. Bojarski Ł., Schindlauder D., Wladasch K., Wróblewski M. (2014). Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej jako żywy instrument. Podręcznik dla prawników. Warszawa. s. 30-36.
2. Fajgielski P. (2019). Prawo ochrony danych osobowych. Zarys wykładu. Wolters Kluwer. Warszawa. s. 19.
3. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r. Dz.Urz.U.E.C Nr 83, str. 389.
4. Kępa L. (2018). Ochrona danych osobowych. Praktyczny przewodnik dla przedsiębiorców. s. 1-5.
5. Kodeks pracy. Dz.U. 1974 Nr 24, poz. 141. T.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1320.
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.
7. Konwencja Nr 108 Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych, sporządzona w Strasburgu dnia 28 stycznia 1981 r. Dz.U. 2003 nr 3 poz. 25.
8. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.
9. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 stycznia 1996 r. T.j. Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167.
10. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948., Nowy Jork.
11. Rekomendacja Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) z dnia 23 września 1980 r., w sprawie wytycznych dotyczących ochrony prywatności i przekazywania danych osobowych pomiędzy krajami.
12. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r.
13. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 r. Dz.U. 2004 Nr 90, poz. 864[2].
14. Ustawa o ochronie danych osobowych. Dz.U. z 2018 r. poz. 1000. T.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1781.
15. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny. Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93.

Wykaz stron internetowych:

16. Amnesty International. <https://amnesty.org.pl/co-robimy/prawa-czlowieka/>. (04.12.2020).
17. Europa.eu. https://europa.eu/youreurope/business/dealing-with-customers/data-protection/data-protection-gdpr/index_pl.htm. (04.12.2020)
18. GDPR. <https://gdpr.pl/baza-wiedzy/akty-prawne/interaktywny-tekst-gdpr/artykul-5-zasady-dotyczace-przetwarzania-danych-osobowych>. (04.12.2020).
19. Infor.pl. <https://www.infor.pl/prawo/prawa-konsumenta/prawa-konsumenta/308547,Dobra-osobiste-i-ich-ochrona.html>. (04.12.2020)
20. LexDigital. <https://lexdigital.pl/9-najwazniejszych-zasad-rodo-czyli-nowe-podejscie-do-ochrony-danych-osobowych>. (04.12.2020).
21. Prawo.pl. <https://www.prawo.pl/biznes/ustawa-wdrazajaca-rodo-co-zmienia-sie-od-4-maja,395971.html>. (04.12.2020).

22. PwC. <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/co-to-jest-rodo-i-jakie-zmiany-wprowadza-ustawa.html>. (04.12.2020).

7. THE POWER OF ATTORNEY IN LIGHT OF POLISH REGULATIONS

Lukasz Solowiej

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

ul. Adama Mickiewicza 1

15-213 Białystok

Email: lukasz.solow@gmail.com

1. Introduction

The essence of representation is to enable a specific entity to perform specific legal actions when, for certain factual or legal reasons, the entity is not able to do so personally. This category can be considered very broadly. The factual reasons for appointing an attorney, which may be listed include: lack of knowledge of a given activity, lack of possibility to perform an activity in a given place and time, but also the fear of performing a given activity in an incorrect manner. However, the obstacles to perform a given action personally do not preclude the proxy from acting in other cases, and the mere establishment of a power of attorney does not preclude the principal from acting independently in a given case. In order for the power of attorney to lead to legal effects it is necessary to disclose it. I.e. disclosure of the fact that the attorney acts on behalf of and with effect to his principal. This is particularly important in professional trade. Granting a power of attorney, which is a special type of power of attorney, requires entry in the relevant register. In the literature on the subject and in the civil code, passive and active representation is distinguished. The condition necessary for the proper establishment of a representative office is the establishment of a proper power of attorney. Passive representation consists in passive behaviour in the form of receiving a declaration of will of a third party by a specified entity. However, part of the doctrine of civil law opposes the treatment of passive representation as an autonomous, unrelated to active representation of a legal institution. A passive representative who is properly empowered in the scope of a given declaration of intent and will be able to accept it from a third party with direct effect on the principal. It is worth noting that passive representation does not constitute a legal transaction per se. Active representation allows to perform specific legal actions in the name and for the benefit of the principal, however, the article 95 § 1 of the Civil Code contains a significant limitation of the possibility to perform a legal action by a representative. It states that it is not possible to act by a representative if it results from the jurisdiction of the legal action, or there is a reservation in the form of an exception provided for by the act. The limits of these activities may also specify in detail the power of attorney granted. For example, the law excludes the possibility of establishing a power of attorney to draw up a will, which results directly from Article 944 § 2 of the Civil Code. The possibility of making a declaration of intent to marry by an attorney is also significantly limited. Art. 6 of the Family and Guardianship Code makes such an activity dependent on the court's consent, which, it is worth emphasizing, can only be issued for a valid reason. It is worth emphasizing that the vast majority of powers of attorney have both passive and active

character. However, this does not prevent the establishment of an active or passive power of attorney only.

A representation may be established by either a natural or legal person. It is necessary to have at least limited legal capacity, and in case of establishing a commercial power of attorney - full legal capacity. In the case of statutory representation, legal capacity is not required as it concerns persons who, for certain legal and factual reasons, cannot even have limited legal capacity.

2. The power of the attorney

The scope of the power of attorney is important from the point of view of the discussed matter. Article 98 of the Civil Code distinguishes the following criteria of the scope of the power of attorney: general power of attorney, power of attorney to perform legal actions of a given type and power of attorney reserved in the statute to perform a particular action. There is a dispute in the doctrine as to whether the distinction between the categories of powers of attorney is made on the basis of the power of attorney as a power of attorney or a power of attorney understood as a legal action, being a declaration of will to grant a power of attorney in the form of a document. The general power of attorney in the light of Article 98 of the Civil Code applies to ordinary management activities. As Prof. Gniewek emphasizes, it is "an authorization to carry out undetermined individual or unspecified legal actions. At the same time, as the act limits the admissibility of granting such a power of attorney for ordinary management activities, such activities will always be activities of such character". To sum up, it results in a presumption that the general power of attorney concerns all actions which are not excluded by the scope of the power of attorney or are not excluded by law. It means that a given person cannot be authorized to perform all legal actions due to the subjective limitation. The doctrine assumes that the determination of whether a given activity includes the scope of ordinary management should be made using the functional criterion, concerning the scope of the principal's activity. This makes it impossible to create a uniform catalogue of such activities. It is for a given principal that a given activity constitutes an ordinary management will be considered individually. The act may provide for a power of attorney for a given category of legal actions or to perform a specific legal action. Such type of power of attorney is called a generic or specific power of attorney.

As a rule, the declaration of intent to establish a power of attorney may be expressed by any behaviour of the principal that sufficiently reveals his will. This results directly from Article 60 of the Civil Code. In the doctrine it is defined as the principle of freedom of form. However, Article 99 of the Civil Code provides for the exclusion of the freedom of form for the general power of attorney and the power of attorney to perform a legal action, if a special form is required for its validity. With respect to the general power of attorney, the written form *ad solemnitatem* is foreseen - failure to keep the written form will result in the invalidity of the declaration of will to grant the power of attorney. On the other hand, if the act provides for a special form for a given action, the power of attorney must be granted in this form under pain of nullity, thus the actions performed by an incorrectly authorized attorney will be covered by the consequences of Article 103 of the Civil Code. However, it should be emphasized that the necessary condition for the application of a specific form *ad solemnitatem* is that individual regulations stipulate the rigor of nullity, if a given action is not performed in a strictly defined form. In addition, it is worth emphasizing that if the action

belongs to the category of ordinary management activities, and the law reserves a specific form of special ad solemnitatem - each type of power of attorney will require effective authorization in this form. It should be understood that the mere conclusion of a declaration of will in writing for a general power of attorney may not be sufficient. A deviation from the principle of freedom of form may also take place when specific regulations governing a given institution so provide. It is worth noting that in case the relevant regulations do not stipulate the written or specific form, the declaration of intent to establish a power of attorney may be granted implicitly. In the doctrine, a tolerated or tacit power of attorney is considered fully correct. However, it is worth quoting Z. Radwański's view that "silence cannot be seen as a declaration of intent if the person in question has an obligation to take a specific action to challenge the importance of his passive behaviour".

Activity without an effective authorization resulting from an erroneous form of its establishment is connected with the application of Article 103 of the Civil Code concerning contracts concluded by the alleged attorney. According to this provision, the conclusion of an agreement by an attorney who exceeds the scope of the power of attorney, or who does not have the power of attorney, will make the validity of such an agreement dependent on the confirmation made by the person on behalf of whom such agreement was concluded. This means that such an agreement is subject to a suspended ineffectiveness sanction. Confirmation of an agreement may, as a rule, take any form, unless specific provisions impose a specific form for a given legal action. The confirmed agreement will be fully valid and will have legal effects related to it from the moment of its conclusion by the alleged attorney. Lack of confirmation or refusal will result in absolute nullity of the agreement, moreover, the act provides for an obligation on the person claiming to be an attorney to return what he received as a result of the agreement, but also to repair the damage resulting from the conclusion of the agreement without the knowledge of lack of authorization or exceeding its scope. What is worth emphasizing, the declaration of refusal to confirm the contract can take any form. From the point of view of the effects caused by the action of the alleged attorney, the regulation under Article 104 of the Civil Code, which imposes the sanction of invalidity on unilateral legal actions performed by a person without authorization or with exceeding it, is also important, unless the declaration of will was made to a person who agreed to act without authorization. In this case, the regulations of article 103 of the Civil Code will apply. The lack of power of attorney may result from the failure to observe a form specific to a given legal action, but also because of the state excluding the conscious or free making of a decision and expression of will, which took place when the power of attorney was established. If the principal effectively evades legal effects by submitting a declaration of will in accordance with the requirements of Article 88 of the Civil Code, i.e. submits a declaration of will to evade legal effects in writing and within the time limit - this will result in the invalidity of the declaration of will to establish a power of attorney and will cause the actions performed by the alleged attorney to be covered by Article 103 and Article 104 of the Civil Code. In case of exceeding the limits of the power of attorney, it is necessary to have a proper power of attorney and to perform actions actually exceeding its scope. As it is emphasized in the literature, it is about exceeding the scope of the power of attorney and not about detailed arrangements between the principal and the attorney. Exceeding the limits of the power of

attorney will be connected with the proper application of the above mentioned regulations concerning the legal effects related to the lack of power of attorney.

3. The commercial power of attorney

Article 109¹ § 1 states that "the commercial power of attorney is a power of attorney granted by an entrepreneur who is subject to the obligation of entry in the Central Register of Business Activity and Information or in the Register of Entrepreneurs of the National Court Register, which includes the commercial power of attorney to perform judicial and extra-judicial activities related to the running of the enterprise". It follows from this construction of the provision that the commercial power of attorney constitutes a certain separate legal specific type of power of attorney. The Civil Code contains regulations which separate its detailed character, different from the power of attorney construction. The difference is noticeable already at the level of the entity entitled to grant the commercial power of attorney. In the above article, a commercial power of attorney may be granted only by the entrepreneur. Polish law, depending on the legal act, adopts different definitions of an entrepreneur. As Prof. Osajda rightly notes, due to the regulation of the commercial power of attorney in the Civil Code, the definition of an entrepreneur in Article 43¹ of the Civil Code should be considered functionally appropriate. This provision stipulates that an entrepreneur may be natural persons, legal persons and organizational units to which special provisions grant legal personality, conducting business or professional activity on their own behalf. This does not mean that each entity meeting the above conditions will be able to grant a commercial power of attorney. An important condition is the legality of running an enterprise, which manifests itself in being subject to entry in the register of entrepreneurs - Central Register and Information on Business Activity in case of entrepreneurs being natural persons and the National Court Register for other entities, mainly commercial law companies. There is a dispute in the doctrine whether an entrepreneur may grant a commercial power of attorney before entry in any of the above registers. The first position takes the literal interpretation of the wording of the provision as the point of entry and refers strictly to the very obligation to be entered in the register, and not to its actual execution. Moreover, the argument is quoted that the commercial power of attorney is created when it is granted and the entry itself becomes declaratory. It is worth noting that capital companies in an organization can, as a rule, start conducting business activity before obtaining an entry in the National Court Register and there are no obstacles as to whether such a company grants commercial power of attorney, which additionally emphasizes the validity of the above argument. The second position is based on the assumption of a functional commercial power of attorney. Theoretically and legally, an entrepreneur can start business activity only after obtaining an entry - thus, the possibility of granting a commercial power of attorney earlier is questioned. To sum up, it is rather commonly accepted that a commercial power of attorney may be granted by an entrepreneur who has not yet made an entry in the register.

An important element for granting a commercial power of attorney is also the performance of business or professional activity. This will mean that associations and foundations, as well as companies in liquidation, are excluded from the circle of eligible entities. It is also worth emphasizing that civil partnerships will also not be able to grant a commercial power of attorney due to their nature, which manifests itself in the

understanding that a civil partnership is a civil law contract and does not involve the acquisition of legal entity by such partnership. Another important element of a commercial proxy is the obligation to establish a commercial power of attorney in accordance with the rules of representation applicable to a given entrepreneur. This means that if a given legal entity has a form of representation other than that of a single person, then the power of attorney will require the cooperation of other authorized persons, such as partners authorized to conduct the company's affairs, or all members of the management board. Despite the fact that there is no specific strict procedure for the establishment of a commercial power of attorney by an entrepreneur it has been assumed that the establishment takes the form of a unilateral legal action. Doubts arise when a commercial power of attorney is granted in the course of a court trial. Here, too, there is a divergence of doctrine as to the nature of the activity, however, one should turn to the statement that in such a case, granting a commercial power of attorney will constitute a bilateral activity - which manifests itself in granting actual consent for establishing a commercial power of attorney, expressed by a commercial proxy. It is worth emphasizing that a proxy may be bound in the court in the principal's case only if an excerpt or an extract from the national court register - confirming the fact that the proxy was actually and correctly granted by the entrepreneur - is presented. The literature stresses that the material and procedural proxy should be distinguished as two separate legal institutions. The commercial power of attorney itself, as already mentioned, is being registered in the National Court Register. In order to register, apart from a written document from the subject of granting a commercial power of attorney, one should attach a consent to appoint a proxy. This may raise legal doubts as to the nature of the entry to the power of attorney, however, it is assumed that it arises at the moment of granting the power of attorney - thus, it will be of declaratory nature only.

In the light of Article 109⁷ of the Civil Code, the proxy may be revoked at any time. It is worth stressing that, unlike a power of attorney, there is no possibility of renouncing the competence to revoke a representation. An element necessary for an effective appeal is the removal of the power of attorney from the court register. Similarly to the granting of such a power of attorney, it takes on a declaratory character and is effective at the moment of revocation - not at the moment of making an excerpt. In contrast to the mandatory written form of granting a power of attorney, its revocation may take any form and, which is worth emphasising, may be done implicitly. For other reasons of expiration of the power of attorney, the removal of the entrepreneur from the register is mentioned. This is related to the functional and legal nature of the power of attorney, which is granted in connection with running and carrying out business activity. The second, similar, legal structure is the expiry of the power of attorney as a result of the declaration of the entrepreneur's bankruptcy, or, more precisely, as soon as the entrepreneur is declared bankrupt. The doctrine and court rulings stress that the bankruptcy of an entrepreneur means depriving him of the possibility to manage his own assets. As the commercial power of attorney cannot be limited in relation to third parties, this would lead to a de facto possibility of circumventing the law and to the management of the bankrupt company and its assets by a proxy - against the will of the receiver. The declaration of bankruptcy with the right to manage the assets is connected with the management in the scope of the ordinary activities of the management board - consequently, it also does not allow the proxy to operate. The third case is the expiration of

the commercial power of attorney at the moment of opening the liquidation of the entrepreneur. This issue is regulated by the provisions of the Commercial Companies Code. The legislator binds the opening of liquidation to specific legal effects, among which we can mention the expiration of the commercial power of attorney. However, an entity which is in the process of liquidation can, in principle, grant such a commercial power of attorney again, which is a lack of consistency and coherence for the legislator in this area. Another case of expiration of the *ex lege* commercial power of attorney is the transformation of an entrepreneur without losing his identity into another organisational and legal form. The doctrine of expiration in this way is particularly controversial. It is emphasised that an entity after transformation, in accordance with the principle of continuity, enters the legal situation of the entity before transformation. Another reason for the expiration of the commercial power of attorney - this time on the side of the person who is appointed as proxy - is his death. Article 109⁷ provides for it to expire *ex lege* upon death. It is worth pointing out that it is not only the death of a proxy that causes the expiry of the commercial power of attorney. In the light of Article 109²(2) of the Civil Code, a person without full legal capacity cannot be a commercial proxy. This is connected with the expiry of a commercial power of attorney when a legal event which restricts or excludes legal capacity occurs. Apart from the above mentioned forms of expiration of a commercial power of attorney, the termination of a commercial power of attorney by a proxy may also be distinguished. As already mentioned, the right to resign from a commercial power of attorney cannot be restricted. This is one of the mandatory provisions of the Civil Code. As in the case of termination by the principal, it is the result of a unilateral legal act, and the law does not provide for any special form of termination. The effects of the expiration of a commercial power of attorney are not included in the legal structure separate from the effects of the expiration of the power of attorney, except for the obligation to notify the expiration in the register. It is assumed that the provisions of the commercial power of attorney shall apply accordingly to the effects of the expiry of a power of attorney.

In the light of the effects that the law provides for in connection with the expiration of the commercial power of attorney, the image of the power of attorney is drawn as a legal relationship, the existence of which depends on the basic relationship between the commercial proxy and the principal. However, this is not the rule, as the commercial proxy's relationship may be the only relationship between the parties. As far as the effects of the proxy's action are concerned, the general regulations concerning the power of attorney will apply. The actions performed by the proxy have direct effect on the principal. Due to the obligation to report a proxy in the court register, different effects on the proxy's activity without authorization are assumed. From the point of view of the entity with respect to which a proxy without commercial power of attorney will perform certain actions on behalf of the principal, it is important to check in advance whether the proxy is listed in the register. A person acting without a commercial power of attorney cannot perform an effective legal action with effect for the alleged principal. If the scope of the power of attorney is exceeded, unlike the commercial power of attorney - such a legal action will not be subject to the sanction of relative ineffectiveness, and thus cannot be confirmed by the principal, which results from the definition of the scope of the power of attorney in the provisions of the Civil Code. Due to the possibility of establishing several proxies, it is assumed that bilateral actions submitted by one

commercial proxy will be covered by the ineffectiveness suspended until the declaration of will is submitted by the remaining proxies. Similarly as in the case of power of attorney, pursuant to Article 103 § 2, a party may set a deadline for filing the declaration of will for the remaining proxies. In contrast to the power of attorney, it is not possible to establish substitution. Similarly, it will not be possible to establish a general power of attorney by a proxy. This results directly from Article 109⁶ of the Civil Code. However, the commercial proxy will be able to appoint a proxy to perform a particular legal action and a generic proxy for a particular category of action. The scope of the proxy's activity is directly derived from the scope of the power of attorney and also has consequences directly for the principal of the proxy.

4.Summary

Power of attorney and commercial power of attorney are important for the effectiveness, liquidity and stability of the legal and social system and economic turnover. The legislator strives to make these institutions as useful as possible. This manifests itself in the application of the principle of contractual freedom in the case of power of attorney. In turn, as far as the power of attorney is concerned, it is subject to certain limitations for reasons of security of economic turnover. The essence of the power of attorney boils down to relieving the principal of certain obligations imposed by the law, legal and factual events which are connected with functioning in a developed society. At this point, it is also worth distinguishing a power of attorney from an ordinary power of attorney, which is most often limited to the performance of specific, formally irrelevant activities. The power of attorney is also connected with the burden lying on the principal, consisting in the proper selection of a representative so that the obligations imposed on him are performed in a correct and lawful manner.

Bibliography

1. Stec M. System Prawa Handlowego. Prawo umów handlowych (2020). Wydawnictwo Ch. Beck.
2. Osajda K. Tom I. Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. Przepisy wprowadzające KC. Prawo o notariacie. Wyd. 1 (2017). Wydawnictwo Ch. Beck.
3. Gniewek E., Machnikowski P. Kodeks cywilny. Komentarz. 9 wydanie. Wydawnictwo Ch. Beck.
4. Balwicka-Szczyrba M., Glicz M., Sylwestrzak A., Komentarz do niektórych przepisów ustawy – Kodeks cywilny. (2020) Wydawnictwo WKP.

Statutes:

5. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny. Tekst ujednolicony Dz. U. z 2020 r. poz. 1740.
6. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 1500, 1655, 1798 oraz z 2020 r. poz. 288.)
7. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359.

Internet sources:

8. <https://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo/hasla/338014,przedstawicielstwo.html>.
9. <https://sip.lex.pl/procedury/ustanowienie-pelnomocnika-1610613099>.
10. <https://zaradnyfinansowo.pl/pelnomocnictwo/>.

8. WPLYW PANDEMII KORONAWIRUSA NA SYTUACJĘ FINANSOWĄ STUDENTÓW ŚLĄSKICH UCZELNI

Kamil Gomulski

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Koło Naukowe Analiz Rynku Finansowego
Email: kamil.gomulski@edu.uekat.pl

Adrian Mencil

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Koło Naukowe Analiz Rynku Finansowego
Email: adrian.mencil@edu.uekat.pl

Anna Sikora

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Koło Naukowe Analiz Rynku Finansowego
Email: anna.sikora3@edu.uekat.pl

1. Wstęp

Sytuacja studentów w Polsce i na świecie w ostatnich miesiącach uległa znacznym zmianom. pandemia koronawirusa SARS-CoV-2 odcisnęła piętno na wszystkich obszarach życia. Niniejsza praca stanowi kontynuację poprzednich badań[Mencil, 2020], przy czym badania objęły także studentów innych śląskich uczelni. ponadto skupiono się głównie na ogólnej sytuacji żaków dotyczącej zatrudnienia, oszczędności oraz ewentualnego inwestowania nadwyżek finansowych i sytuacji bytowej.

Sytuacja gospodarcza, w tym rynek pracy w województwie śląskim, została oceniona w październikowym komentarzu ekspertów Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Wspomniano w nim, że skutki pandemii są prawdopodobnie najdotkliwsze dla osób młodych wchodzących na rynek pracy lub zarabiających na utrzymanie na studiach pracą dorywczą i krótkoterminową [Komentarz UE w Katowicach, 2020]. O zmianach na rynku pracy wspomina również Dobska [2020, s. 13-15].

Działający na rynku wynajmu krótkoterminowego najbardziej odczuli konsekwencje obecnej sytuacji. Z uwagi na szereg różnych czynników, w tym migrację studentów z powodu zmiany formy prowadzenia zajęć, dotknięty został również rynek wynajmu długoterminowego [Zbarachewicz, 2020, s. 85-57i Baszyński, 2020, s. 52].

Pandemia spowodowała, że większość inwestorów została zmuszona do zrewidowania preferencji. Wybierają bezpieczne sposoby lokowania nadwyżek finansowych, tj. złoto, obligacje skarbowe czy rynek nieruchomości, który skutki kryzysu znosi o wiele lepiej niż inne sektory gospodarki [Jaskowski, 2020, s. 78-81].

Celem niniejszej pracy była analiza obecnej sytuacji (listopad 2020) studentów śląskich uczelni w porównaniu z sytuacją sprzed wystąpienia pandemii(przed marcem 2020) oraz zidentyfikowanie zmian spowodowanych wystąpieniem koronawirusa SARS-CoV-2.

Główne obszary brane pod uwagę przy badaniu to zatrudnienie, miejsce zamieszkania oraz możliwości finansowe studentów.

Podstawowe kwestie badania dotyczyły sytuacji badanych studentów na rynku pracy, z uwzględnieniem zmian na skutek wystąpienia pandemii. Temat rynku pracy w czasie pandemii w swoich badaniach podejmowali m.in. Dobska [2020] czy Chomiak-Orsa i Flieger [2020].

2. Materiały i metody

Do realizacji badań wykorzystano metodę ankietową online. Badanie przeprowadzono w oparciu o grupę 318 studentów śląskich uczelni wyższych w Katowicach studiujących na różnych kierunkach. Badanie zrealizowano w 2020 roku. Respondentów dobrano w sposób przypadkowy. Tabela 1 przedstawia strukturę społeczno-demograficzną badanych osób:

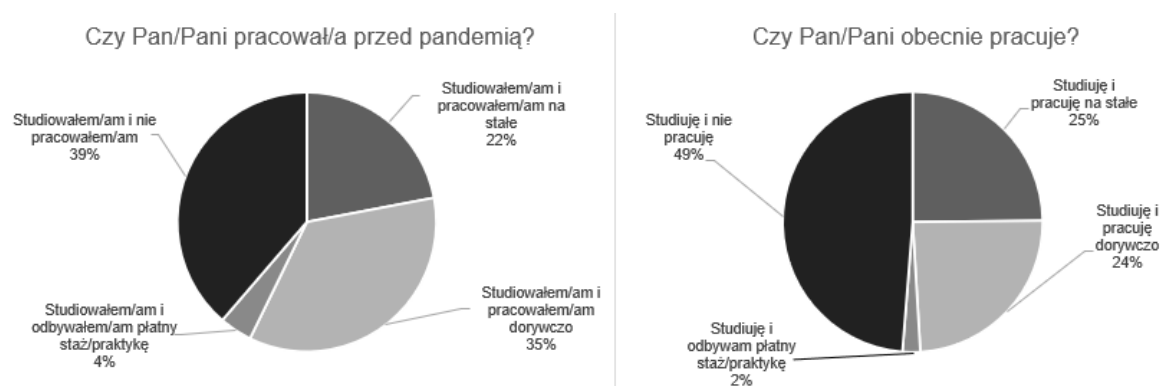
Tabela 1. Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych respondentów

Wyszczególnienie	Ogółem	
	N=318	%
Płeć		
Kobieta	234	73,58%
Mężczyzna	84	26,42%
Wiek		
19 i mniej	22	6,92%
20-21 lat	123	38,68%
22-23 lat	142	44,65%
24 i więcej	31	9,75%
Uczelnia wyższa		
Uniwersytet Ekonomiczny	128	40,25%
Uniwersytet Śląski	71	22,33%
Śląski Uniwersytet Medyczny	101	31,76%
Politechnika Śląska	13	4,09%
Pozostali	5	1,57%
Tryb studiów		
Stacjonarne	275	86,48%
Niestacjonarne	43	13,52%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

3. Wyniki

Przeprowadzone badania pozwoliły na uzyskanie przydatnych informacji na temat sytuacji studentów. Rysunek 1 Przedstawia status zawodowy badanych studentów przed oraz w trakcie trwania pandemii.

Rysunek 1. Status badanych studentów na rynku pracy

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Badanie przeprowadzone wśród studentów ukazuje, że w czasie pandemii znacząco zmieniła się struktura zatrudnienia. Przed pandemią tylko 39% wszystkich studentów nie pracowało, natomiast w obecnej sytuacji ten stan zwiększył się o 10 punktów procentowych. Przede wszystkim przyczyną tego jest znaczne zmniejszenie o blisko 30% ilości osób pracujących dorywczo. Również ilość osób odbywających płatne staże czy praktyki zmalała o połowę. Bardziej stabilna sytuacja jest na rynku pracy stałej, gdzie w badanej grupie odnotowano niewielki wzrost. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego [GUS 2020] stopa bezrobocia w populacji zwiększyła się tylko o 0,7 punktu procentowego. Jest to znacząca różnica w porównaniu do badanej grupy. Prawdopodobną przyczyną tego zjawiska jest to, że większa liczba studentów pracowała dorywczo, gdzie rynek jest bardziej niestabilny, a zamknięcie wielu branż z powodu pandemii wiązało się z licznymi zwolnieniami. Różnice w strukturze zatrudnienia badanej grupy w podziale na studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych przedstawione zostały w tabeli 1.

Tabela 1. Status studentów na rynku pracy w podziale na tryb studiów

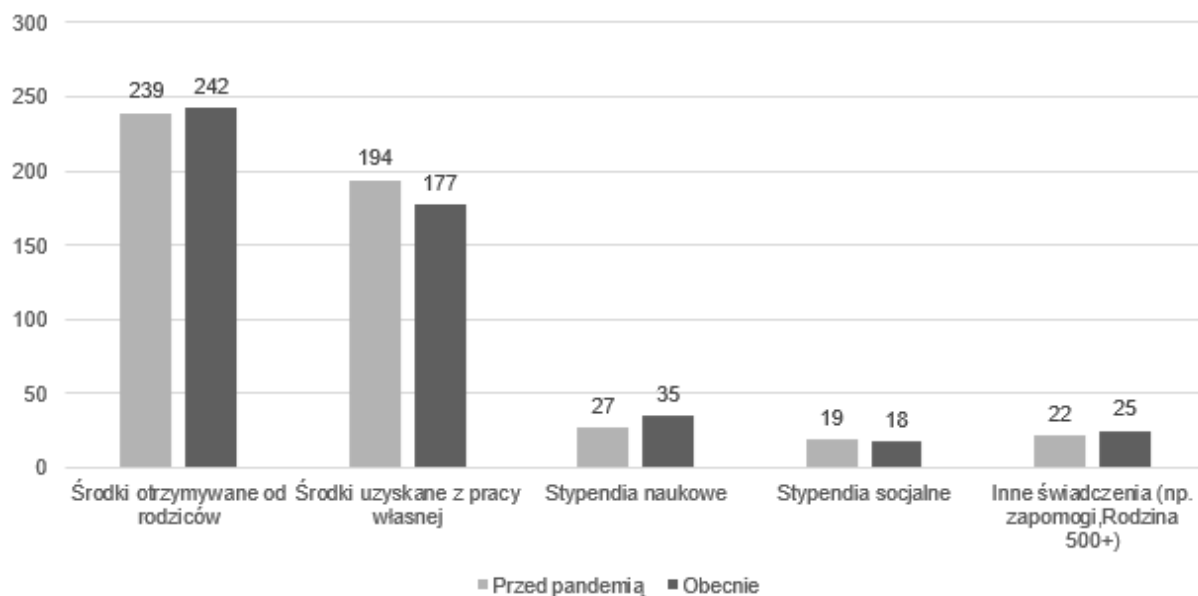
Status na rynku pracy	Tryb studiów			
	Stacjonarny		Niestacjonarny	
	Przed pandemią	Obecnie	Przed pandemią	Obecnie
Studiuje i nie pracuje	41%	52%	23%	28%
Studiuje i odbywam płatny staż/praktykę	5%	3%	0%	0%
Studiuje i pracuje dorywczo	38%	27%	19%	7%
Studiuje i pracuje na stałe	16%	19%	58%	65%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Według przedstawionej powyżej tabeli studenci stacjonarni rzadziej podejmują aktywność zawodową. Aktywni zawodowo studenci przede wszystkim wykonują prace dorywcze. Przed pandemią liczba studentów stacjonarnych, którzy pracują (dorywczo i na stałe) była większa niż liczba osób nie podejmujących żadnej pracy. Aktualnie znacząco spadła ilość osób pracujących dorywczo wśród studentów stacjonarnych, przy niewielkim

wzroście ilości studentów pracujących na stałe. Obecnie większość badanych studentów nie podejmuje pracy.

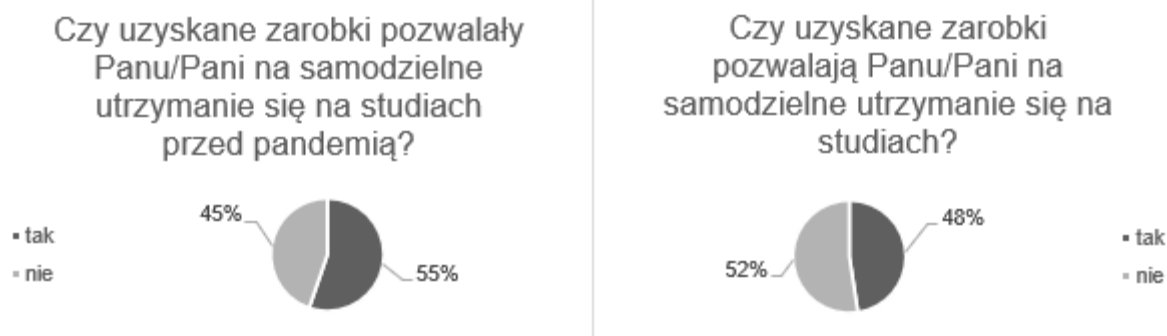
Sytuacja studentów niestacjonarnych jest bardziej stabilna. Jedyne spadki zatrudnienia można zauważyć na rynku pracy dorywczej. Jednak zwiększyła się liczba osób pracujących na stałe, co może oznaczać zdobycie stabilnego zatrudnienia na czas pandemii. Dodatkowo zwiększyła się nieznacznie ilość osób niepracujących. Z uwagi na małą próbę badawczą wyniki te obciążone mogą być sporym błędem. Kolejne pytanie w ankiecie dotyczyło kwestii źródeł dochodów badanej grupy.

Rysunek 2. Źródła dochodów badanych studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Podstawowym źródłem środków na utrzymanie wśród badanych studentów są środki otrzymywane od rodziców, co oznacza, że dużej części osób jest jeszcze trudno utrzymać siebie w tak młodym wieku. Jednakże ponad połowa badanych środki pozyskuje również z pracy własnej. Jedyne około 15% badanych otrzymuje stypendia naukowe bądź socjalne, przy czym w ostatnich miesiącach wzrosła ilość otrzymywanych stypendiów naukowych w badanej grupie. W czasie pandemii o blisko 10% spadła ilość studentów otrzymujących środki z pracy własnej, przy jedynie nieznacznym wzroście ilości osób otrzymujących środki od rodziców. Z tego wynika, iż osoby tracące pracę i tak w większości otrzymywały już środki od rodziców. W celu doprecyzowania tych kwestii ankietowani odpowiadali również na pytanie dotyczące możliwości samodzielnego utrzymywania się w trakcie studiów.

Rysunek 3. Możliwość samodzielnego utrzymania się na studiach

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

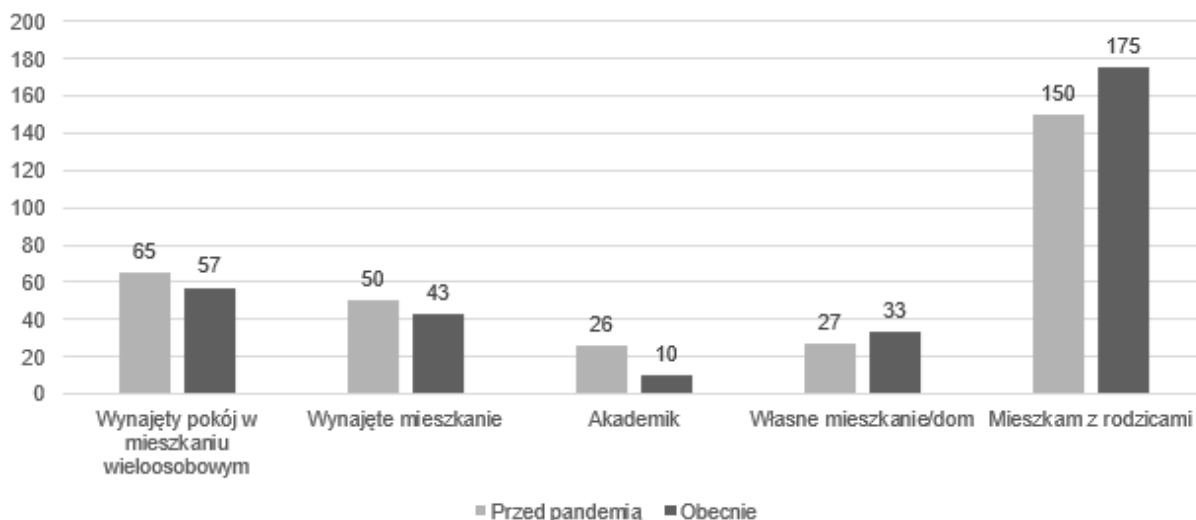
Z powyższych diagramów wynika, że większość studentów mogła się utrzymać samodzielnie przed pandemią, co pokazuje dużą samodzielność finansową badanych młodych ludzi. W okresie pandemii odnotowano jednak spadek ilości studentów utrzymujących się samodzielnie o 7 punktów procentowych. Pokazuje to negatywny wpływ trudności gospodarczych na samodzielność finansową badanych studentów. W celu zbadania sytuacji na rynku pracy widzianej oczami studentów poproszono ankietowanych o ocenę trudności w znalezieniu zatrudnienia przed i w trakcie pandemii koronawirusa.

Rysunek 4. Ocena trudność w znalezieniu zatrudnienia

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

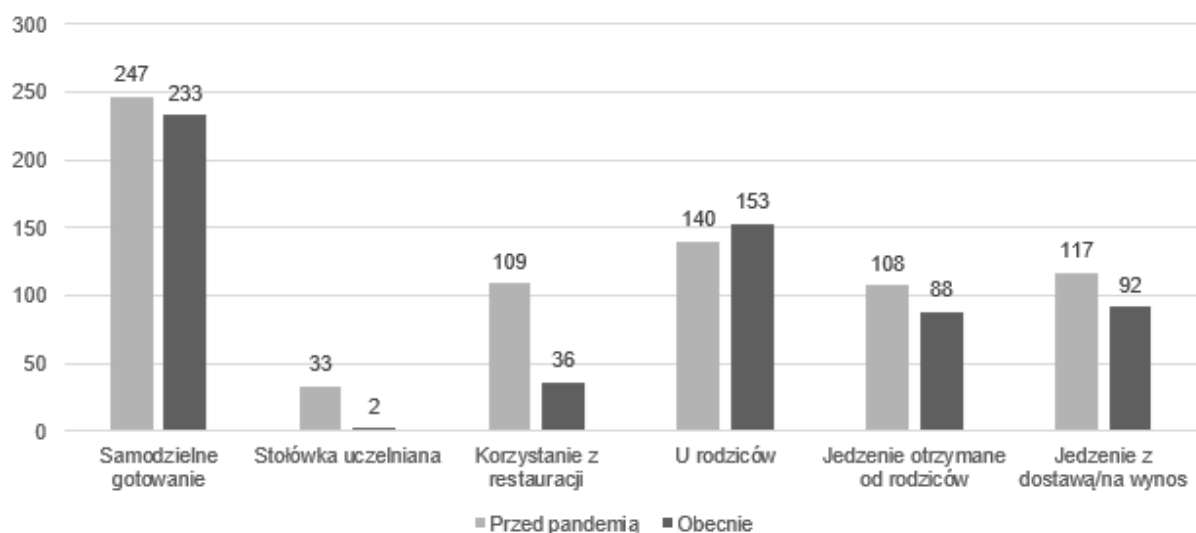
Badani studenci znacznie zmienili zdanie nt. trudności w znalezieniu pracy w ostatnich miesiącach. Przed pandemią większość uważała iż znalezienie pracy nie sprawiało większych problemów. Był to uzasadniony pogląd, z uwagi na niskie bezrobocie w ostatnich latach. Jednak obecnie sytuacja znacznie się zmieniła. Większość studentów uważa, że znalezienie pracy jest trudne bądź bardzo trudne. Może być to związane zarówno z ograniczeniem działalności gospodarczej wielu branż, jak i niechęcią pracodawców do zatrudniania nowych pracowników w branżach wciąż działających. Kolejne pytania dotyczyły sytuacji życiowej studentów.

Rysunek 5. Miejsce zamieszkania badanych studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

W badanym okresie wzrosła ilość studentów mieszkających z rodzicami, kosztem osób wynajmujących mieszkania bądź mieszkających w akademikach. Wiąże się to z prowadzeniem nauki w formie zdalnej na większości uczelni w bieżącym roku akademickim. Studenci mogą z powodzeniem brać udział w zajęciach online z domu rodzinnego. Umożliwia to rezygnację z wynajmu mieszkania celem zmniejszenia kosztów. Taka sytuacja powoduje jednak zmniejszenie dochodów osób wynajmujących mieszkania. Jednak nadal około 30% studentów wynajmuje pokój bądź mieszkanie.

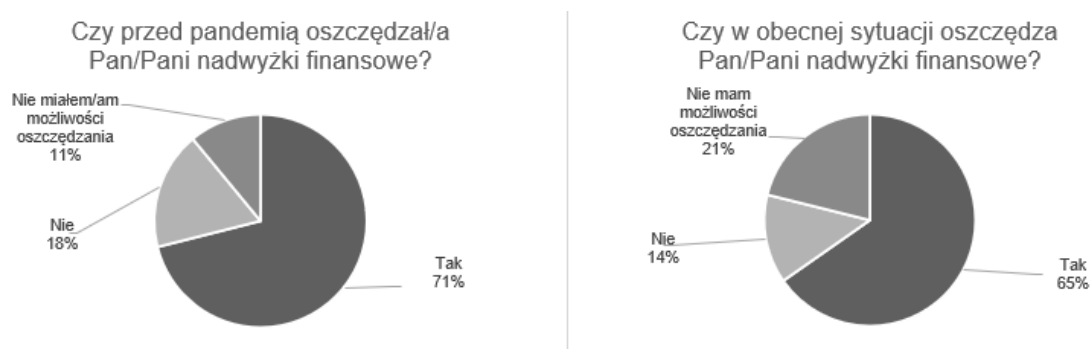

Rysunek 6. Sposób żywienia badanych studentów (wielokrotny wybór)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Zdecydowana większość badanych studentów gotuje samodzielnie bądź korzysta z możliwości żywienia u rodziców. Z powodu pandemii nastąpiła jednak zmiana nawyków żywieniowych studentów dotyczących jedzenia poza domem. Przede wszystkim zmalała ilość osób korzystających ze stołówek uczelnianych oraz restauracji, w tym tych oferujących jedzenie z dowozem. Część studentów dotychczas otrzymujących jedzenie od rodziców

korzysta obecnie z kuchni w domu rodzinnym, co jest związane ze zmianą miejsca zamieszkania w czasie zdalnych studiów. Kolejne pytania dotyczyły nawyków związanych z oszczędzaniem nadwyżek pieniężnych przez studentów.

Rysunek 7. Oszczędzanie nadwyżek finansowych przez badanych studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Przed pandemią bardzo mała ilość osób nie miała możliwości oszczędzania (tylko 11%). W ostatnich miesiącach ilość ta niemalże uległa podwojeniu. Obecnie co piąty badany student nie ma takiej możliwości. Wśród osób posiadających nadwyżki finansowe jednak zdecydowana większość chce oszczędzać, co wskazuje na odpowiedzialność finansową studentów. Obecnie jednak bezpieczne oszczędzanie nadwyżek pieniężnych prowadzi do spadku realnej wartości posiadanych pieniędzy. Jest to skutkiem obniżenia stóp procentowych przez Radę Polityki Pieniężnej w II kwartale 2020 roku przy występującej wyższej inflacji [Foltyński, 2020]. Kolejne pytanie dotyczyło konkretnych sposobów odkładania pieniędzy na przyszłość.

Tabela 2. Sposoby oszczędzania nadwyżek finansowych przez badanych studentów

Sposób oszczędzania	Przed pandemią	Obecnie
Lokaty/konta oszczędnościowe/obligacje skarbowe	132	119
Fundusze inwestycyjne	6	5
Rynek kapitałowy, np. akcje	6	7
Rynek walutowy, np. Forex	4	3
Inny sposób	34	29
Nie lokuję oszczędności	119	121
Nie mam możliwości oszczędzania	42	65

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Zdecydowana większość badanych studentów preferuje bezpieczne formy oszczędzania nadwyżek - lokaty, konta oszczędnościowe, obligacje skarbowe bądź nie lokuje pieniędzy w żaden sposób. Bardziej ryzykowne inwestycje cieszą się zainteresowaniem jedynie około 5% badanych, zarówno przed, jak i w czasie trwania pandemii.

4. Podsumowanie

Analiza wyników badań pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- Znaczny spadek studiujących i pracujących studentów jednocześnie. Został spowodowany wprowadzonymi obostrzeniami, takimi jak znaczne ograniczenie działalności branży gastronomicznej, branży fitness i innych. Wymienione segmenty gospodarki z czasem zaczną się odbudowywać, aczkolwiek istnieje obawa, że zajmie to bardzo dużo czasu. Może to doprowadzić do sytuacji, że wiele z badanych osób zostanie zmuszone do znalezienia zatrudnienia w innych sektorach gospodarki.
- Zmiana źródeł dochodów; w tym: znacznie mniej uzyskujących dochody z pracy w porównaniu z sytuacją przed pandemią. Odnotowano również wzrost korzystania z innych źródeł dochodów (głównie stypendia socjalne i inne) oraz wzrost środków otrzymywanych od rodziców. Zmiana struktury źródeł uzyskiwanych dochodów związana jest z utratą wcześniejszego dochodu. Ponadto zwiększenie korzystania z różnych form pomocy socjalnej jest wynikiem rządowych działań mających zabezpieczyć sytuację finansową ludności.
- Spadek możliwości samodzielnego utrzymania się na studiach. Występuje tu oczywiste powiązanie z utratą przez studentów źródła dochodów jakim była praca.
- Z punktu widzenia studentów znacznie wzrosły trudności ze znalezieniem zatrudnienia w trakcie pandemii w porównaniu z poziomem przed pandemią. Obecna sytuacja zmusza pracodawców do redukcji zatrudnienia. Odbywa się to w pierwszej kolejności kosztem pracowników zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych – najczęstszej formy preferowanej zarówno przez pracodawców, jak i przez samych studentów.
- Zmiana miejsca zamieszkania przez studentów – najczęściej powrót do rodziców i jednoczesny spadek zamieszkania w akademikach oraz wynajmowanie pokoju/mieszkania. Skutkiem powrotu studentów do domów rodzinnych jest m.in. odpływ kapitału z rynku wynajmu mieszkań i pokoi.
- Jeżeli chodzi o sposób odżywiania się podczas studiów to w związku z powyższymi wynikami naturalny wydaje się znaczny spadek korzystania z restauracji spowodowany sytuacją epidemiologiczną i wynikającymi z niej restrykcjami rządowymi [Giermaziak, 2020, s. 83].
- Znaczny spadek możliwości oszczędzania nadwyżek finansowych przez studentów w porównaniu z możliwościami uzyskiwanymi przed wybuchem pandemii. Powodem takich wyników są wcześniej omawiane aspekty, tj. utrata pracy i związane z nią uszczuplenie źródła dochodów. Ponadto istotnym czynnikiem wpływającym na decyzje dotyczące lokowania oszczędności jest stałe obniżanie przez Radę Polityki Pieniężnej stóp procentowych. Efektem wskazanego działania jest znaczący spadek atrakcyjności najpopularniejszych wśród studentów form oszczędzania, takich jak lokaty bankowe, konta oszczędnościowe czy obligacje skarbowe.

Sytuacja polskiej i światowej gospodarki jest wciąż trudna. Spowodowany pandemią kryzys gospodarczy ma negatywne konsekwencje dla wielu grup społecznych, w tym dla studentów. Podobne badania warto będzie przeprowadzić również w kolejnych miesiącach, celem opisanie dalszych zmian w sytuacji bytowej młodych ludzi.

Bibliografia:

1. Baszyński A. (2020). Crowdlearning – nauka poprzez interakcję z innymi. Pandemia – skutki ekonomiczne i społeczne. Praca zbiorowa. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.
2. Chomiak-Orsa I., Flieger M. (2020). Elastyczność organizacji w dobie pandemii w aspekcie zastosowania zarządzania kryzysowego – wyniki badań empirycznych. Praca zbiorowa. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.
3. Dobska M. (2020). Epidemiolodzy wyrocznią gospodarki. Pandemia – skutki ekonomiczne i społeczne. Praca zbiorowa. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.
4. Foltyński M. (2020). Polityka pieniężna w Polsce w trakcie kryzysu spowodowanego pandemią wirusa SARS-CoV-2 Praca zbiorowa. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.
5. Komentarz Jakuba Giermaziaka, właściciela Netbox PL Sp. z o.o., w rozmowie z Redaktor Naczelną, dr hab. Moniką Dobską, prof. UEP na temat organizacji firmy w czasie pandemii(2020). Praca zbiorowa. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.
6. Jaszowski W. (2020). Oszczędzaj bez lokat bankowych i funduszy inwestycyjnych. Praca zbiorowa. Poznań: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.
7. Mencil A. (2020). Finanse osobiste studentów Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach –struktura dochodów i wydatków. Problemy społeczne i ekonomiczne przed erą koronawirusa. Praca zbiorowa. Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE.
8. Zbarachewicz B. (2020). Uczelnie w czasie koronawirusa – problemy transformacji cyfrowej i postulaty na przyszłość. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwo Wiedzy Obronnej.

Wykaz stron internetowych:

9. https://www.ue.katowice.pl/no_cache/pracownicy/aktualnosci/article/komentarz-do-sytuacji-w-gospodarce-woj-slaskiego-raport.html (dostęp 30.11.2020).
10. <https://www.fxmag.pl/artykul/sytuacja-na-ryнку-wynajmu-mieszkan-w-polsce-jesien-2020>(dostęp 30.11.2020).
11. <https://www.fxmag.pl/artykul/inwestycja-w-metale-sposobem-na-kryzys-zloto-i-srebro-bezpiecznymi-przystaniami>(dostęp 30.11.2020).
12. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Sprzedaz-mieszkania-w-kryzysie-sprawdzamy-czy-to-sie-oplaca-7970156.html>(dostęp 30.11.2020).
13. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2020,4,1.html>(dostęp 05.12.2020).

9. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA BREXITU

Zuzanna Domagała

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Studia w zakresie Zarządzania

Studenckie Koło Naukowe EEurope

ul. Niepodległości 10, 61 - 875 Poznań

Email: domagalazuzanna7@gmail.com

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest opis przyczyn wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Przegląd został oparty na artykułach i dostępnej literaturze dotyczącej m.in. historii powstania Unii Europejskiej, stosunków gospodarczych Wielkiej Brytanii czy scenie politycznej Wielkiej Brytanii w latach 1950-2020. W niniejszym artykule starano się opisać historię Wielkiej Brytanii w UE od czasu powstania wspólnoty do czasu referendum w sprawie wyjścia kraju z Unii, wspomniano również obecnie trwającym okres przejściowy.

Słowa kluczowe: Brexit, Unia Europejska, Wielka Brytania, referendum, historia

1. Wstęp

Próba odbudowy Europy po kryzysie gospodarczym i politycznym jaki spowodowała II Wojna Światowa skutkowałam wieloma planami, zakładającymi wzajemną pomoc krajom w Europie i na świecie. Pierwszym z opracowanych pomysłów był tzw. Plan Marshalla, czyli Plan Odbudowy Europy, który miał nieść pomoc w postaci wsparcia finansowego dla regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Pomoc miała się przejawiać w próbie wyzwolenia tych regionów od wpływów radzieckich. W tym celu w 1948 roku powołano Organizację Europejskiej Współpracy Gospodarczej, której współzałożycielem było Zjednoczone Królestwo [Rozenek, 2012, s. 103]. Plan ówczesnego sekretarza Stanów Zjednoczonych Georga Marshalla zrzeszał kraje w tym Wielką Brytanię, która w późniejszych latach stała się głównym beneficjentem planu. Ze strony Brytyjskiego rządu, na czele którego stał ówczesny premier Winston Churchill, w 1948 roku zrodziła się inicjatywa utworzenia Ruchu Europejskiego, który miał propagować współpracę między Zjednoczonym Królestwem a pozostałymi krajami europejskimi. Wielka Brytania była pozytywnie nastawiona na możliwości integracji (główne za sprawą Planu Marshalla, z której czerpała korzyści finansowe), a pojęcie wcześniej wspomnianego euro-sceptycyzmu spowodowane było późniejszymi wydarzeniami i działaniami wspólnoty.

Aby zaprowadzić ład nie tylko w Europie, ale i na świecie powstała koncepcja trzech sił, które przestawiały następujące kraje: Stany Zjednoczone, Związek Radziecki oraz Wielka Brytania. Londyn był nadal centrum drugiego co do wielkości systemu wymiany gospodarczej na świecie i nadal chciał odgrywać kluczową rolę w wymianach handlowych.

Podpisany w 1949 roku w Waszyngtonie Traktat Północnoatlantycki zrzeszał Stany Zjednoczone, Kanadę oraz 10 państw Europejskich (w tym Zjednoczone Królestwo). Jednym z artykułów treści traktatu zawiera informację iż *Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich,*

w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie, jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego [treść Traktatu Północnoatlantyckiego, 1949]. Zapis ten jasno określał plany w przypadku kolejnej wojny lub ataku na jedno z zrzeszonych krajów. Przynależność Wielkiej Brytanii, zapewniała jej poczucie integracji z krajami europejskimi jak i również ze Stanami Zjednoczonymi i Kanadą.

W 1950 roku Robert Schuman przedstawił tzw. Plan Schumana, który miał spowodować jeszcze większą integrację i zacieśnienie współpracy krajów w Europie, szczególnie Francji i Niemiec. W 1951 roku w Paryżu powstał tzw. Traktat Paryski, ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali [EWWiS], w skład której wchodziły państwa takie jak: Belgia, Holandia, Luksemburg, Francja, Niemcy i Włochy [Kompendium wiedzy o UE, 2016]. Francuski minister spraw zagranicznych, tworząc plan wraz z Jeannem Monnetem (francuski polityk i ekonomista), chciał połączyć ekonomicznie Francję i Niemcy. Integracja państw uniemożliwiłaby wybuch kolejnej wojny, plan w swoim założeniu uzależnił państwa zrzeszone pod względem ekonomicznym, społecznym, politycznym i gospodarczym.

Plan Schumana był początkiem powstania Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, której nadrzędnym celem było kontrolowanie francusko-niemieckiego rynku surowcowego. Traktat zrzeszający kraje podpisano na kolejnych 50 lat (ważny był do 2002 roku). Jak wynika z treści traktatu, wspólny cel- rozwój gospodarczy krajów i standardów życiowych- regulowany był przez wspólny rynek surowcowy, na początku węgla, a w późniejszych latach stali i żelaza.

Wielka Brytania nie dołączyła do EWWiS. W momencie powstania wspólnoty, Brytyjska wymiana handlowa opierała się na kontaktach z krajami spoza Europy *rząd brytyjski podkreślał, że tylko 25% wymiany handlowej odbywało się z Europą, a pozostałe 75% z krajami pozaeuropejskimi* [Ronek, 2012 za: Childs]. Zjednoczone Królestwo obwiała się utraty niezależności oraz pogorszenia stosunków gospodarczych z ówczesnymi partnerami handlowymi i zamknięcia się na nowe rynki zbytu. Lekceważący stosunek kraju do wspólnoty przejawiał się licznymi pokazami ignorancji i brakiem szacunku do EWWiS. Przykładem takiego lekceważenia było wysyłanie na ważne konferencje niskich rangą ministrów w sprawach wagi światowej. Spowodowało to pogorszenie relacji Brytyjsko-Europejskich (za sprawą konferencji w Messynie). Skutkiem takiego stosunku do rozwoju wspólnoty była nieobecność Wielkiej Brytanii w czasie przekształcenia EWWiS w Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) oraz Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EWEA).

Wielka Brytania z biegiem czasu zaczęła doceniać działania EWWiS i jej stosunek do wspólnoty się zmienił. Było to spowodowane trudną sytuacją ekonomiczną Wielkiej Brytanii w latach 1955-1965. Kraje, które dołączyły do wspólnoty, wykazywały wzrost gospodarczy trzykrotnie większy niż w Zjednoczonym Królestwie. Warto nadmienić o konflikcie zbrojnym Wielkiej Brytanii, Francji i Izraela z Egiptem opisywanym jako kryzys Sueski.

Ówczesny premier Harold Macmillan w 1961 roku złożył wniosek o członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich. Premier liczył na pomoc w rozwoju

gospodarki (porównywalny do pozostałych krajów wspólnoty) oraz możliwość pozyskania nowych rynków zbytu. Negocjacje, które były następstwem złożenia wniosku przebiegły pozytywnie, jednak po ogłoszeniu *veta* ze strony Francji, nie doszło do przyłączenia kraju. Poza Wielką Brytanią wnioski o poszerzenie wspólnoty o nowe kraje członkowskie (na mocy art. 237 traktatu rzymskiego) wyraziły Dania i Irlandia.

Brytyjczycy coraz baczniej śledzili rozwój gospodarczy Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG), tym bardziej że sytuacja w kraju nie uległa znacznej poprawie po wojnie. Wielka Brytania ze względu na przynależność Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) cieszyła się bardzo dobrymi relacjami ze Stanami Zjednoczonymi oraz byciem centrum Commonwealthu, była wpływowym i silnym krajem na arenie międzynarodowej i politycznej.

Wielka Brytania ponowiła wniosek do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, chciała również dołączyć do EWWiS i EUROATOMU. Po trzydniowych debatach o włączenie kraju do wspólnoty, zakończone obrady głosowaniem wskazały na większą ilość głosów ZA przyłączeniem Wielkiej Brytanii [Barabasz, 2015].

Wielka Brytania dołączyła do struktur Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej 1 stycznia 1973 roku. Było to pierwsze w historii rozszerzenie o nowe państwa członkowskie. Poza Wielką Brytanią rozszerzono wspólnotę o takie kraje jak: Dania i Irlandia. Sytuacja na świecie na początku lat 70. XX wieku (wojna arabsko-izraelska) spowodowała kryzys energetyczny i co za tym idzie kryzys wewnątrz Wspólnoty Gospodarczej. Dzięki wprowadzeniu polityki regionalnej dla krajów członkowskich nie dopuszczono do pogłębienia bezrobocia czy pogorszenia stanu życia [europa.eu, 2020].

Wielka Brytania od początku dołączenia do wspólnoty wykazywała się eurosceptycyzmem, który spowodował pierwsze referendum, po dwóch latach członkostwa. Rząd spytał swoich obywateli w pytaniu referendalnym „Czy uważasz, że Wielka Brytania powinna pozostać we Wspólnocie Europejskiej?”. Respondenci odpowiedzieli następująco:

Tabela 1. Wyniki referendum w Wielkiej Brytanii z 5.06.1975 roku (%) [Musiał- Karg, 2016]

	Frekwencja	Tak	Nie
Wielka Brytania	64,03	67,23	32,77
Anglia	64,60	68,60	31,30
Szkocja	61,70	58,40	41,50
Walia	66,70	64,80	35,20
Irlandia Północna	47,40	52,40	47,50

Frekwencja podczas referendum przewyższała 60% uprawnionych do głosowania i wyniki wskazywały na znaczną przewagę głosów za pozostaniem w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej. *Zwolennicy integracji świętowali zwycięstwo, a eurosceptycy w Partii Pracy zadeklarowali, że pogodzą się z wynikiem plebiscytu. Konserwatywny MP Enoch Powell jako jeden z niewielu uznał wynik referendum za tymczasowy* [Musiał- Karg, s. 9, 2016 za: Sikorski 2016].

Ważną postacią w historii Wielkiej Brytanii jako członka Unii Europejskiej jest Brytyjski premier Harold Wilson, który zainicjował dołączenie kraju do wspólnoty. Wilson stał na czele rządu brytyjskiego w latach 1964-1966 oraz 1974-1976, należał do Partii Pracy. Przed dołączeniem Wielkiej Brytanii do EWG Wilson kilkakrotnie składał wnioski o przyłączenie Zjednoczonego Królestwa do wspólnoty. Powodem, dla którego dołączenie doszło w 1973 roku było weto ze strony Francji [Góralski, 2007, s. 63].

Na początku lat 80. na czele rządu Wielkiej Brytanii stała, pierwsza w historii kraju kobieta, premier Margaret Thatcher. Premier podsycała nastroje eurosceptyczne w kraju. Z jej inicjatywy powstało wiele reform ekonomicznych między Wielką Brytanią i Unią Europejską. Thatcher wynegocjowała wiele tzw. Klauzul opt-out, czyli wyjątków od panujących w Unii praw i reguł [euroactiv.pl, 2020]. Klauzule opt-out umożliwiają wprowadzenia regulacji oraz spraw ze sfery polityki Unii z możliwością pominięcia jednego kraju, który nie wyrażała ona zgody na wprowadzenie danej regulacji czy sprawy ze sfery polityki Unijnej. Niemal w każdej klauzuli, która powstała od początków Unii jest wyszczególniona Wielka Brytania, co oznacza, że często nie wyrażała zgody na przystąpienie z pozostałymi państwami do określonej sfery polityki UE. Przykładami są:

1. Układ z Schengen: Irlandia i Zjednoczone Królestwo.
2. Unia gospodarcza i walutowa: Dania i Zjednoczone Królestwo.
3. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej: Polska i Zjednoczone Królestwo.
4. Przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości: Dania Irlandia Zjednoczone Królestwo [eur-lex.europa.eu, 2020].

Margaret Thatcher wielokrotnie wypowiadała się negatywnie o wspólnocie. Warto wspomnieć o przemówieniu ówczesnej premier w Burgii w 1988 roku. Thatcher podważyła koncepcję europejskiego super-państwa, jak wspomniała: *Głęboka współpraca nie potrzebuje gromadzenia władzy w Brukseli ani podejmowania decyzji przez biurokrację* [margareththatcher.org, 2020]. Przemówienie wzbudziło wiele kontrowersji, było ono inspiracją do powstania Grupy Bruges- niezależny i ogólnopatrny środek analityczny, założony w 1989 roku. Organizacja miała na celu promowanie idei mniej scentralizowanej struktury europejskiej niż ta, która wyłania się w Brukseli. Jej inspiracją było przemówienie Margaret Thatcher z Brugii we wrześniu 1988 roku, w którym Thatcher zauważyła, że: *Nie udało nam się z powodzeniem cofnąć granic państwa w Wielkiej Brytanii, tylko po to, by zobaczyć je na nowo na poziomie europejskim, gdzie europejskie superpaństwo przejęło nową dominację z Brukseli*. Grupa z Brugii wywarła znaczący wpływ na opinię publiczną i nawiązała kontakty z posłami do parlamentu, a także z podobnie myślącymi grupami w innych krajach. Poprzez swoje przełomowe publikacje i szeroko zakrojone dyskusje Grupa Brugii stała na czele intelektualnej walki z ideą coraz ściślejszej unii w Europie i postanowiła kontynuować walkę z dalszą integracją [TheBrugesGroup.com, 2020].

Kolejny ważnym momentem w historii Wielkiej Brytanii jako członka wspólnoty europejskiej była tzw. Czarna środa w 1992 roku. Wielka Brytania od 1990 roku była członkiem Mechanizmu Kursów Walutowych, czyli systemu, którego zadaniem było kontrolowanie europejskich walut, tak aby nie dochodziło do zbyt dużych wahań. System miał na celu przygotować kraje do przyjęcia w późniejszych latach jednolitej waluty dla członków Unii Europejskiej. Ze względu na mechanizmy rynkowe, które zostały podjęte, Wielka Brytania nie mogła utrzymać wymaganego kursu wobec innych walut europejskich.

Kontrowersje pojawiały się również podczas tworzenia Traktatu z Maastricht. Traktat był przełomowy w historii wspólnoty, zakładał trzy filary:

- Pierwszy filar- utworzono Unię Europejską na podstawie Wspólnoty Europejskich.
- Drugi filar- wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa (WPZiB).
- Trzeci filar- sprawiedliwości i spraw wewnętrznych.

Ponadto powstały zmiany w sposobie składania wniosków legislacyjnych oraz struktury organizacyjnej wspólnoty [europarl.europa.eu, 2020].

Traktat został podpisany przez premiera Johna Mahora (następnego premiera Wielkiej Brytanii po Margaret Thatcher) w 1992 roku. Była premier twierdziła, iż nigdy by nie podpisała traktatu i stanęła na czele przeciwników w sprawie podpisania dokumentu. Nastroje eurosceptyczne były jeszcze bardziej podsycane przez Partię Konserwatywną.

Po podpisaniu Traktatu z Maastricht w 1993 roku, powstała Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa. Przewodniczącym Partii został wykładowca z London School of Economics oraz członek (wcześniej wspomnianej grupy) Bruges Group- Alan Sked. Początkowo partia nie zyskała poparcia Brytyjczyków, jednak wraz z rosnącym niezadowolaniem obywateli z obecności kraju we wspólnocie, partia zyskiwała nowych wyborców. Sukces Partii przypadł na rok 2014, kiedy to ugrupowanie wygrało wybory do Parlamentu Europejskiego. Partia powstała, aby jednoczyć i zrzeszać ludzi chcących opuścić Unię Europejską, podczas kampanii referendalnej w 2016 roku partia była bardzo aktywna i głosiła hasła eurosceptyczne.

1 stycznia 1999 roku narodziła się europejska waluta, która miała być dostępna w obiegu dla 300 milionów mieszkańców wspólnoty. Początkowo waluta istniała w formie elektronicznej, po 3 latach do obiegu została wprowadzona gotówka. Wielka Brytania nie dołączyła do strefy euro, nie przyjęła europejskiej waluty euro [ecb.europa.eu, 2020].

Ogólnosiwiatowy kryzys finansowy początkowo spowodowany zawirowaniami na rynku nieruchomości w Stanach Zjednoczonych, niestety dotknął strefę euro. Początkowo kraje które przyjęły wspólną walutę odnotowywały sukcesy związane z rosnącą produkcją i zmniejszającą się stopą bezrobocia. Rekordowe wyniki osiągały takie kraje jak Grecja, Hiszpania czy Irlandia. Jak wskazuje Narodowy Bank Polski [NBP] kryzys finansowy był jedynie punktem zapalnym kryzysu w strefie euro. Kryzys nieruchomości w Stanach Zjednoczonych nie był bezpośrednią przyczyną. NBP wskazuje na kilka źródeł kryzysu:

1. Duże zróżnicowanie poziomu rozwoju krajów członkowskich.
2. Mała zdolność państw do radzenia sobie z kryzysami gospodarczymi.
3. Nieskuteczność mechanizmów polityki fiskalnej.
4. Brak nadzoru sektora finansowego.
5. Brak mechanizmów zarządzania kryzysowego [NBP, 2013].

Jednak kryzys, który ogarnął cały świat, był komentowany przez Brytyjczyków jako wina wprowadzenia strefy euro. Wielka Brytania oskarżała Unię o spowodowanie kryzysu przez zbyt duże połączenia walutowe krajów.

Nastaje Brytyjczyków były podsycane wieloma eurosceptycznymi wystąpieniami politycznymi, a sytuacja w kraju nie wskazywała na pogłębienie integracji. Spowodowane było to również ograniczeniami nakazami ze strony Unii Europejskiej w ramach radzenia sobie z kryzysem migracyjnym.

Kandydujący na urząd premiera David Cameron przed wyborami ogłosił, że jeden z jego postulatów będzie gwarantował przeprowadzenie referendum w sprawie dalszego członkostwa we wspólnocie. Kandydat Partii Konserwatywnej wygrał wybory i przeprowadził obiecane w postulatach referendum w sprawie dalszego członkostwa. Wyniki z referendum przeprowadzonego 23 czerwca 2016 roku znacząco różniły się od wyników referendum z 1975 roku.

Pytanie referendalne w 2016 roku skonstruowane zostało w sposób jednoznaczny i brzmiało: „Czy Wielka Brytania powinna pozostać członkiem Unii Europejskiej, czy opuścić Unię Europejską?”

[Karta do głosowania z dnia 23.06.2016 roku, BBC]

Referendum on the United Kingdom's membership of the European Union	
Vote only once by putting a cross ☒ in the box next to your choice	
Should the United Kingdom remain a member of the European Union or leave the European Union?	
Remain a member of the European Union	☐
Leave the European Union	☐

Procentowe wyniki referendalne w odniesieniu do krajów stanowiących część Zjednoczonego Królestwa kształtowały się następująco:

Tabela 2. Wyniki referendum w Wielkiej Brytanii z 23.06.2016 (%) [Opracowanie własne na podstawie: artykułu w Daily Mail]

	Pozostań członkiem UE	Opuścić UE
Anglia	47%	53%
Walia	47%	53%
Szkocja	62%	38%
Irlandia Północna	56%	44%

Po ogłoszeniu wyników referendum (29 czerwca 2016 roku) ówczesny premier wydał oświadczenie przez stronę BBC, w którym zapewniał 2,9 miliona migrantów zamieszkujących w Wielkiej Brytanii o braku negatywnych konsekwencji związanych z wynikami referendum. Premier wydał również oświadczenie o rezygnacji z wykonywanej funkcji premiera.

Obecnie trwa tzw. Okres przejściowy (okres dostosowawczy), który zakończy się 31 grudnia 2020 roku. W tym czasie trwają negocjacje pomiędzy Wielką Brytanią a Unią Europejską w sprawie warunków opuszczenia wspólnoty [Brexit.gov.pl, 2020].

2. Podsumowanie

Wyjście Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej skutkuje wieloma czynnikami gospodarczymi i społecznymi. Jak wskazuje powyższy opis z historyczno-polityczny, z punktu widzenia polityczno – gospodarczego, Wielka Brytania w pewien sposób dążyła do zachowania suwerenności politycznej i gospodarczej. Pozostawała niezależna i dążyła do

wzrostu znaczenia samostanowienia, niechętnie podporządkowywała się integracji przejawiającej się w dążeniach do ujednoczenia rynku, a co z tym związane, prawa gospodarczego i politycznego. Aktualnie trudno jest określić, jakie skutki dla gospodarki Królestwa przyniesie Brexit, jeśli będą to skutki pozytywne, Wielka Brytania stać się może nie tylko względnie samodzielną gospodarką światową, ale również wzorem dla innych państw, w których do głosu dochodzą współcześni eurosceptycy.

Bibliografia:

1. Barabasz A. (2015). Polskie reakcje na I rozszerzenie Wspólnot Europejskich o Wielką Brytanię, Danię, Irlandię (1961-1973). Rocznik Integracji Europejskiej nr 9, DOI 10.14746/rie.2015.9.30.
2. Brexir.gov.pl, <https://www.brexit.gov.pl>, 20.12.20.
3. Eur-lex, https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/opting_out.html?locale=pl#BREXIT, (15.12.2020).
4. Euroactiv, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/47-lat-wielkiej-brytanii-w-ue/>, (15.12.2020).
5. Europa, [https://europa.eu/european-union/about-eu/history_pl#\(1970-1979,%20Historia%20Unii%20Europejskiej](https://europa.eu/european-union/about-eu/history_pl#(1970-1979,%20Historia%20Unii%20Europejskiej) Pionierzy, którzy utorowali drogę do utworzenia UE, (15.12.2020).
6. Europa, [https://europa.eu/european-union/about-eu/history_pl#\(1970-1979,%20Historia%20Unii%20Europejskiej%201970-1979,%20Coraz%20większa%20wspólnota-pierwsze%20rozszerzenie,%2003.12.2020\),](https://europa.eu/european-union/about-eu/history_pl#(1970-1979,%20Historia%20Unii%20Europejskiej%201970-1979,%20Coraz%20większa%20wspólnota-pierwsze%20rozszerzenie,%2003.12.2020),) Historia Unii Europejskiej (15.12.2020).
7. Europejski Bank Centralny <https://www.ecb.europa.eu/euro/intro/html/index.pl.html> (16.12.2020).
8. Góralski W. (2007). Unia Europejska. Geneza-System-Prawo. Tom 1. ISBN 978-83-7526-805-8.
9. Gruchamn B. Małuszyńska E. (2016) Kompendium wiedzy o Unii Europejskiej.
10. Margaret Thatcher <https://www.margaretthatcher.org/document/107332> (17.12.2020).
11. Musiał- Karg M. (2016). Brytyjskie Referenda z 1975 i 2016.
12. Narodowy Bank Polski <https://www.nbp.pl/cie/download/kryzys-w-strefie-euro.pdf> (12.12.2020).
13. Parlament Europejski <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/pl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty> (17.12.2020).
14. Rozenek G. (2012). Wielka Brytania we Wspólnotach Europejskich i Unii Europejskiej. Roczniki Nauk Społecznych Tom 4 (40), numer 2.
15. The Bruges Group <https://www.brugesgroup.com/about/the-bruges-group>, (18.12.2020).

10. PRZESIEDLENIA JAKO CZYNNIK DESTABILIZUJĄCY WIĘZI SPOŁECZNE

mgr Jan Burbo

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

Email jan.burbo@edu.uni.lodz.pl

Streszczenie. W zakresie przedmiotowego tematu pracy dotyczącego „Przesiedlenia jako czynnika destabilizującego więzi społeczne” zostanie przeanalizowana oraz przedstawiona globalnie kwestia przesiedlenia ludności w ramach tzw. Repatriacji, czyli zagadnienie powrotu do swojej ojczyzny Polski, opuszczonej wcześniej z różnych przyczyn. Polscy mieszkańcy z dawnych Kresów Wschodnich nigdy jednak nie opuścili swojej ojczyzny Polski, a raczej ojczyzna opuściła ich Polaków w wyniku oddzielenia ich stron rodzinnych nową granicą od reszty państwa na terenie Litwy, Białorusi, Ukrainy oraz z głębi ZSRR w latach 1944 -1959.

Słowa kluczowe: przesiedlenia, repatriacja, ewakuacja, wysiedlenia ludności, powrót do ojczyzny Polski.

1. Wstęp

Chciałbym wyraźnie podkreślić, iż na podstawie systemowej analizy literatury w tym zakresie oraz na podstawie własnych doświadczeń mojej rodziny jako repatriantów, że Polskie instytucje miały ważny, ale jednak tylko częściowy udział w przekonywaniu Polaków do przesiedlenia się za rzekę Bug. Podstawowym bodźcem do wyjazdu oprócz poczucia więzi narodowych i chęci życia w Polsce na ziemi ojców była nadzieja, że okres strachu i przymusu, okres terroru bezpośredniego, aresztowań, po przymusową ukrajinizację czy lituanizację oraz dyskryminację zawodową lub oświatową minął dla Polaków. W decyzji o wyjeździe pomagała też świadomość, że znacznie lepiej udać się na niepewny los na zachód, do Polski, niż na pewny wschód - równoległe z rejestracją do wyjazdu trwała przymusowa wysyłka w głąb ZSRR, m.in. do kopalni Donbasu. Wydaje się też, że Polacy z dawnych ziem wschodnich stosunkowo szybko – już w 1945 roku – przyjęli do wiadomości ostateczność i nieodwracalność zmian jakie się dokonywały w owym czasie

2. Charakterystyka przesiedleń polaków z Kresów Wschodnich po II wojnie światowej

W latach 1944 -1946 odbyły się wysiedlenia Polaków z Kresów Wschodnich, tzn. wysiedlenia z terenów wschodnich II Rzeczypospolitej w nowe granice Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL). Owe wysiedlenia przeprowadzone zostały w wyniku zawarcia układów republikańskich w 1944 roku pomiędzy Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN)¹, a trzema następującymi republikami Związku Socjalistycznych republik Radzieckich (ZSRR)²:

- Republiką Białoruską;
- Republiką Ukrainką;

¹ Zobacz szerzej: Encyklopedia Popularna, PWN, Warszawa 1999, s. 670.

² Zobacz szerzej: Encyklopedia Popularna, PWN, Warszawa 1999, s. 995

- Republiką Litewską.

Wszystkie trzy porozumienia między PKWN a ówczesnym rządem ZSRR o polsko – radzieckiej granicy podpisano w dniu 27 lipca 1944 roku w Moskwie przez Edwarda Osóbkę-Morawskiego i Wiaczesława Mołotowa. Przymusowe przesiedlenia ludności polskiej objęły tereny II Rzeczypospolitej Polskiej, które zostały odebrane Polsce w wyniku postanowień na Konferencji w Jałcie w 1945 roku, na której m. in. ustalono przebieg granicy polsko - radzieckiej. Przez propagandę ówczesnych komunistycznych władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, proceder ten był nazwany fałszywie repatriacją, jednak de facto była to ekspatriacja z obszarów zamieszkiwanych przez tę polską ludność od wielu pokoleń [Czarniakiewicz, 1987].

3. Podstawy przesiedleń destabilizacyjnych

Początek grupowych przesiedleń ludności polskiej z Kresów Wschodnich miał miejsce w latach 1935-1938 było to, podczas likwidacji polskich regionów autonomicznych; Marchlewszczyzny i Dzierżowszczyzny oraz w okresie operacji polskiej przez NKWD³, druga fala przesiedleń miała miejsce w latach 1940-1941 podczas czterech wielkich akcji deportacyjnych ludności polskiej z Kresów Wschodnich.

W 1944 roku w okresie miesięcy: styczeń – październik Armia Czerwona (AC) ZSRR zajęła wschodnią część II Rzeczypospolitej Polskiej, a 27 lipca 1944 roku rząd ZSRR i PKWN podpisały porozumienie o wyznaczeniu granicy polsko-radzieckiej wzdłuż tzw. Linii Curzona. Następnie PKWN w dniu 9 września porozumiał się z rządem Republiki Ukraińskiej i z rządem republiki Białoruskiej w sprawie przesiedlenia ludności polskiej i żydowskiej z tych republik. PKWN następnie w dniu 22 września owego roku podpisało analogiczne porozumienie przesiedleńcze z władzami Republiki Litewskiej.

Z założenia programistów wyjazdy miały odbywać się w sposób dobrowolny, ale w praktyce jedynie na Wołyniu Polacy chętnie rejestrowali się na wyjazd w obawie przed dalszymi aktami przemocy ze strony ukraińskich nacjonalistów⁴. Od lipca 1944 roku równocześnie rozpoczęły się krwawe aresztowania ujawniających się partyzantów Armii Krajowej (AK) oraz osób. Którzy zostały posądzone o współpracę z patriotycznym podziemiem (około 34 000 ludzi), a także realizacja mobilizacji do Ludowego Wojska Polskiego (LWP) oraz według publikacji Czarniakiewicza do Armii Czerwonej przydzielono około 160 000 ludzi [Czarniakiewicz, 1987].

4. Przebieg przesiedleń destabilizujących region Europy

Porozumienia pomiędzy PKWN a trzema republikami zakładały zakończenia przesiedleń do 1-go lutego 1945 roku, jedynie porozumienie z Litewską Republiką zakładało realizację programu do 1-go kwietnia 1945 roku. Terminy przesiedleń w rzeczywistości zostały prolongowane, a dopiero po konferencji jałtańskiej w lutym 1945 roku nowa granica polsko-radziecka uzyskała akceptację alianckich państw zachodnich. Wówczas dopiero nastąpiło przyspieszenie akcji przesiedleńczej oraz nasilenie represji radzieckich. Podkreślić należy, że tak naprawdę ostateczne ustalenia granic zostało ustanowione podczas **Konferencji**

³ Zobacz szerzej: Encyklopedia Popularna, PWN, Warszawa 1999, passim.

⁴ <http://www>: Tło przesiedleń ludności polskiej, dostęp 20.08.2020.

w **Poczdami** w lipcu 1945 roku, wtedy to, przyznano Polsce ziemie zachodnie, a w dniu 16 sierpnia 1945 roku podpisano układ graniczny pomiędzy Polską i ZSRR.

Ze względu na polityczne czynniki największa ilość wyjazdów przesiedleńczych miała miejsce w okresie lato-jesień w 1945 roku oraz wiosną 1946 roku. Republika Ukraińska SRR wspomagała wywózkę ludności z jej terenów, jedynie władze Republiki Białoruskiej i Litewskiej utrudniały rejestrację chętnych do wyjazdu, a następnie zablokowały wyjazd około połowy zarejestrowanej ludności. Taka decyzja tych władz była związana z obawą o wyludnienie tych terenów, które ludność polska zasiedlała dość zwarcie, a także z nadzieją, że ludność wiejska zostanie łatwo *zbiałorutenizowana i lituanizowana* po wysiedleniu mieszkańców miast⁵.

Fotografia 1. Tablica upamiętniająca 60 rocznicę wysiedleń Polaków z Kresów Wschodnich

Źródło: <https://pl.wikipedia.org>. Kresowianie tablica JPG (dostęp 03.08.2020)

4.1. Przesiedlenia Polaków z Litewskiej Socjalistycznej republiki Radzieckiej

Większość przesiedlonych Polaków z terenów Litewskiej SRR osiadła się – zamieszkała w województwie olsztyńskim i gdańskim, a mniejsze grupki we województwie wrocławskim. Ogółem z terenów Litwy wysiedlono 148 tys. Polaków spośród 375,6 tys. zarejestrowanych do wyjazdu. Natomiast z terenów Litwy Kowieńskiej wyjechało około 2 tys. ludności polskiej. Wyjechały osoby duchowne m.in. w dniu 14 lipca 1945 roku po wypuszczeniu z aresztu arcybiskup Romuald Jałbrzykowski z sekretarzem ks. Stanisławem Czyżewskim i siostrami szarytkami.

Wśród wysiedlonych byli także obywatele przedwojennej Litwy, np. polityk Wiktor Budzyński, bibliotekarka Marta Burbianka, działaczka polonijna Helena Szwejkowa, późniejszy aktor Gustaw Lutkiewicz, który uciekł w 1945 roku do Suwałk oraz późniejsza

⁵ Ibidem, passim.

alpinistka Wanda Rutkiewicz wyjechała jako dziecko [Ciesielski i Srebrakowski, 2000, s. 225-253].

4.2. Przesiedlenia Polaków z Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej

Przesiedlenia ludności polskiej z terenów Republiki Ukraińskiej przypada na drugą połowę 1945 roku i pierwsze półrocze 1946 roku. Przesiedlonych zostało od 778 do 792,7 tys. osób, w tym 752,1 tys. Polaków, 30,3 tys. Żydów oraz ok. 10 tys. Ukraińców i Romów. Z byłej Galicji Wschodniej przesiedlonych zostało 657 tys. osób, w tym około 618,2 tys. Polaków, 24,5 tys. Żydów i ponad 9,2 tys. Ukraińców.

Z województwa wołyńskiego przesiedlono 140,7 tys. osób, w tym 133,9 tys. Polaków, ponad 5,8 tys. Żydów i blisko 1000 innych obywateli. Ponad to z odebranej Rumunii Bukowiny wyjechało do Polski ok. 6 tys. Polaków. Ludność Polska z tego obszaru osiadła się głównie na zachodzie województwa śląskiego oraz w województwie wrocławskim [Hryciuk, 2005].

4.3. Przesiedlenia Polaków z Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej

Przesiedlenia ludności polskiej z terenów Białoruskiej SRR odbyło się w latach 1944-1946 i w tym czasie przesiedlono 226,3 tys. Polaków spośród 529,2 tys. zarejestrowanych osób. Wysiedlona ludność osiadła się głównie w województwie wrocławskim i zachodniej części województwa poznańskiego oraz w województwach: szczecińskim i gdańskim⁶.

4.4. Przesiedlenia Polaków z głębi Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich

Przesiedlenia ludności polskiej z głębi terenów ZSRR miały odmienny charakter. Ewakuacja Polaków rozpoczęła się w czerwcu 1945 roku i objęła szczególnie byłych zesłańców, łagierników i uchodźców.

Od tego czasu do Polski powróciło 22 tys. ludności, było to tylko 10% osób zarejestrowanych. Dopiero w kwietniu i maju 1946 roku nastąpiła największa intensywność repatriacyjna z głębi ZSRR i do końca sierpnia 1946 roku przyjechało do Polski 248,2 tys. ludzi. Następnie w 1947 roku przybyło do kraju 7964 osób, w roku 1948 – 7251, a w 1949 roku – 2614 osób.

Odmienny charakter przesiedleń z terenów ZSRR stanowi, iż wśród powracających ludzi zesłańcy z czasów pierwszej okupacji radzieckiej stanowili zdecydowaną mniejszość, większość została aresztowana na Kresach Wschodnich lub w centralnej Polsce w latach 1944 – 1945. W latach 1951-1952 władze ZSRR zgodziły się na powrót 787 dzieci przetrzymywanych w radzieckich domach dziecka [Ruchiewicz, 2000].

Według (tab.1.) Nastąpiły kolejne akcje przesiedleńcze Polaków w latach 1955-1959, które zostały przeprowadzone jako kolejne masowe wysiedlenie Polaków z Kresów Wschodnich [Ruchiewicz, 2000].

⁶ Opracowanie poświęcone przesiedleniom m.in. z Białoruskiej socjalistycznej Republiki radzieckiej w nowe granice Polski.

Tabela 1. Zestawienie liczby przesiedlonych Polaków

Lp.	Pochodzenie wysiedlonych	Szacunek liczby osób zakwalifikowanych do przesiedlenia		Szacunek liczby osób wysiedlonych w nowe granice Polski		Udział procentowy liczby wysiedlonych osób dla szacunku	
		3 Dolny	4 górnny	5 dolny	6 górnny	7 dolnego	8 górnego
1	Ukraińska SRR	854 809	854 809	772 564	772 564	90,4%	90,4%
2	Białoruska SRR	520. 355	535, 284	226, 315	273, 502	42,3%	51.1 %
3	Litewska SRR	379 498	383 135	171 158	197 156	45,1%	51,5%
4	Migracje spontaniczne (ucieczka ludności kresowej przed frontem latem 1944 roku i mobilizacja do Armii Berlinga w latach 1944-1945)			300 000	300 000	-	-
5	Ucieczka ludności kresowej przed ukraińskimi czystkami etnicznymi w latach 1942-1944			300 000	300 000	-	-
6	RAZEM	1 754 662	1 773 228	1 770 037	1 843 222		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://pl.wikipedia.org>. (dostęp 03.08.2020).

5. Charakterystyka przesiedleń ludności polskiej jako destabilizacja więzi społecznych w Europie Wschodniej

Specjaliści w tym zakresie zadają główne pytanie – Czy przesiedlenia ludności polskiej z terenów Kresów Wschodnich oraz z głębi terytorium ZSRR stanowiły i dalej stanowią czynniki destabilizujące więzi społeczne we wschodniej Europie⁷?

Migracje Polaków z Kresów Wschodnich po II wojnie światowej, potocznie określamy mianem repatriacji, należałoby nazwać raczej przesiedleniem często przymusowym, a czasem wręcz wypędzeniem. Kwestie tę charakteryzują zdjęcia numer dwa obrazujące przymusowe migracje Polaków z Kresów Wschodnich, (fot.2).

⁷ <https://www.> Przesiedlenia jako czynniki destabilizacji, data pobrania 01.12.2019.

Fotografia 2. Przymusowe migracje Polaków z Kresów Wschodnich. Wagon z wysiedleńcami z Rudki koło Lwowa, w maju 1946 roku

Źródło: <https://www.>, John Vachon/Archiwum Ann VachonWagon, (dostęp 03.08.2020)

5.1. Wymiana ludności na Kresach Wschodnich

Umowy o wzajemnej ewakuacji ludności opracowano w ZSRR, wskazuje na to fakt, iż umowy o wzajemnej ewakuacji ludności, które podpisał PKWN z trzema republikami: ukraińską, białoruską oraz litewską w dniu 22 września 1944 roku były praktycznie identyczne, nazwane nawet układami republikańskimi. Układy republikańskie przewidywały dobrowolne przesiedlenie ludności polskiej, żydowskiej z Kresów Wschodnich oraz ludności ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej z Polski Lubelskiej.

W umowach ustanowiono kwestie organizacyjne, możliwość wyboru miejsca osiedlenia, odszkodowania za pozostawione mienie w formie gospodarstwa wiejskiego lub nieruchomości miejskiej; można było zabrać do dwóch ton bagażu na rodzinę. Przedstawiciele wolnych zawodów jak lekarze artyści, naukowcy mogli wziąć przedmioty niezbędne do wykonywania swego zawodu. Do koordynacji działań przesiedleńczych powołano Państwowy Urząd Repatriacyjny (PUR) w dniu 7 października 1944 roku. Urząd

ten miał organizować przesiedlenia ludności polskiej oraz obcej oraz zająć się osiedlaniem Polaków na nowym miejscu.

Umowy były nierealne i porozumienia musiały być parokrotnie przedłużane. Ostatecznie główny etap przesiedleń zwany repatriacją zakończył się w czerwcu 1946 roku. Porozumienia zawarte we wrześniu 1944 roku obejmowały tylko Polaków przebywających w danym momencie na terenach zachodnich republik ZSRR, a nie np. na Syberii czy też w Kazachstanie. Umowa dotyczyła jedynie obywateli polskich sprzed 1 września 1939 roku i nie obejmowała licznej grupy Polaków mieszkającej w ZSRR przed wojną [Czerniakiewicz, 1997].

Fotografia 3. Przedstawia odswzawianie przesiedleńców środkiem DDT z zasobów UNRRA w Katowicach

Źródło: Strona www, Odswzawianie przesiedleńców środkiem DDT z zasobów UNRRA w Katowicach, luty 1946 r. John Vachon/Archiwum Ann Vachon, (dostęp 01.12.2019).

5.2. Warunki wysiedleń ludności

Warunki wysiedleń ludności z Kresów Wschodnich obarczone były funkcją wielu czynników, wśród których własna deklaracja i poczucie świadomości narodowej stanowiły elementy ważne, ale często one nie decydowały o ich przeznaczeniu. Ludność kresowa musiała odejść z ziem zamieszkałych przez ich pokolenia od wielu stuleci, z którymi związani byli mocnymi więzami rodzinnymi i historycznymi. Jednak podbudowani nadzieją korzystnych wyników konferencji pokojowej z jednej strony, a z drugiej zaś chęcią zapobieżenia rusyfikacji i zachowania charakteru narodowego Kresów Wschodnich decydowali się na opuszczenie Kresów i emigrację do Polski.

5.3. Bilans wysiedleń ludności

Bilans wysiedleń ludności z Kresów Wschodnich jest zróżnicowany względem struktury ludności, ponieważ mieszkańcy miast byli bliżej informacji, punktów rejestracyjnych, środków transportu, a to było przyczyną krótszego oczekiwania na podróż, gdyż stanowili oni grupy bardziej mobilne niż chłopci, którzy musieli zabrać ze sobą sprzęty gospodarskie oraz inwentarz. Na wileńszczyźnie zarejestrowało się do wyjazdu ok. 380 tys. osób, wyjechało około połowy. Z Wilna – 80 procent zarejestrowanych wyjechało, to z obszaru województwa wileńskiego tylko 31,3 procent.

Ogółem z Republiki Ukrainy wyjechało 90 procent osób zarejestrowanych do przesiedlenia, z Republiki Litewskiej tylko 50 procent, a z Białorusi ok. 55 procent. Podsumowując bilans, zarówno na Kresach Wschodnich, jak i w głębi ZSRR pozostało co najmniej kilka tysięcy Polaków. Dane są rozbieżne – od 600 tys. do 1.6 ml. Z tej kwoty udało się jeszcze przesiedlić 250 tys. osób do Polski w ramach tzw. Drugiej repatriacji w latach 1955-1959 [Czerniakiewicz, 1997].

5.4. Równoleżnikowe osiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich

Według danych Polskiego Urzędu Repatriacji większość ludności wysiedlonej z Kresów Wschodnich osiedliła się na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Z obszaru Wileńszczyzny – 121 846 osób, z Białorusi - 247 936 osób, z Wołynia i Galicji Wschodniej – 612 405 osób. Transfer przesiedleńczy przebiegał zazwyczaj równoleżnikowo, tzn. z Ukrainy w kierunku Górnego i Dolnego Śląska, z Litwy i Białorusi do dawnych Prus Wschodnich i na Pomorze. Bilans jest następujący: 26,1 procent – Polaków z Wileńszczyzny osiedliło się w województwie gdańskim; 25,9 proc. w województwie olsztyńskim, a tylko 15 proc. w województwie wrocławskim. Natomiast 37,9 procent przesiedleńców z Ukrainy osiadło się w województwie śląskim oraz 35,4 procent – we wrocławskim.

Organizacja przesiedleń Nie zawsze była efektywna – od nieumiejętnego organizowania transportów po wschodniej i zachodniej stronie granicy po przemoc i rabunek w czasie przejazdów i postojów. Podróże trwały nieraz wiele tygodni, z zasady w odkrytych wagonach-węglarkach, zbierały – szczególnie w miesiącach jesienno-zimowych – tragiczne żniwo. Zwłaszcza dlatego, że przesiedleń Nie wstrzymywano podczas mroźnej zimy 1945/1946. W okresie tym przesiedlono prawie 350 tys. osób. Na trudności transportowe miał również olbrzymi wpływ zniszczeń taboru i linii kolejowych oraz priorytety wojenne.

Według relacji historyków, dotarcie już do celu, nie zawsze oznaczało koniec kłopotów ponieważ przesiedleńców nieraz wyładowywano na jakiejś stacji lub po prostu w polu, gdzie znowu czekali nieraz wiele tygodni na przydział mieszkania lub gospodarstwa. Wzdłuż torów kolejowych powstawały miasteczka szałasów zbudowanych z desek, worków, tektury i papy. W obozowiskach panowały zazwyczaj anty-sanitarne warunki, które były przyczyną rozprzestrzeniania się wszelkich możliwych chorób

6. Wnioski

Chciałbym w kontekście wniosków sformułować tezę, iż władze tych trzech republik radzieckich: ukraińskiej, białoruskiej oraz litewskiej podchodziły do kwestii przesiedleń poprzez swój pryzmat kryteriów narodowościowych, a tym samym do przymusowego wysiedlenia Polaków zgodnie z własnymi pragmatycznymi celami. Na przykład nacjonaliści

na Ukrainie wręcz bezpośrednio wywierały nacisk na Polaków, skłaniając ich do wyjazdu, zwłaszcza z miast ukraińskich. Władze litewskie natomiast najwięcej przeszkód stawiały szczególnie ludności wiejskiej.

Zjawiskiem powszechnym było odmienne traktowanie mieszkańców miast i wsi. O ile władzom zależało na jak najszybszym usunięciu bardziej świadomych mieszkańców miast, zwłaszcza Wilna i Lwowa, mających zarówno dla Polaków, jak Litwinów i Ukraińców znaczenie symboliczne, to w przypadku mieszkańców rejonów wiejskich przesiedlenia często przedłużano, nieraz wręcz sabotowano, obawiając się spadku produkcji rolnej. Ludność miejska i wszyscy poszukiwacze lekkiego zarobkowania mieli więcej możliwości otrzymania transportu i wyjazdu.

Ukształtował się migracyjny i przesiedleńczy tygiel, w którym nie brakowało jednocześnie czynników sprzyjających repatriacji i integracji. Większość obywateli Niemiec wysiedlono, doża część społeczności żydowskiej wyemigrowała po pogromach w Krakowie w sierpniu 1945 roku i w Kielcach w lipcu 1946 roku.

Ważne role integracyjne odegrały: szkoły, kościoły, działalność w organizacjach społecznych i politycznych. Powstające na tej podstawie nowe więzi międzyludzkie stopniowo prowadziły do wygasania antagonizmów i łagodzenia kontrastów. Najszybciej działało się to w miastach, zwłaszcza dużych, bardziej podatnych na przemiany modernizacyjne. Należy pamiętać, że wśród przesiedleńców był duży odsetek ludzi młodych, dynamicznych, myślących raczej o przyszłości niż rozpamiętujących przeszłość. Ziemię Odzyskaną dawały zaś niemałe możliwości awansu społecznego, zarówno kulturowego i ekonomicznego. Nic też dziwnego, że przyrost naturalny był na ziemiach poniemieckich, znacznie wyższy niż w reszcie Polski w granicach z 1939 roku.

Integracja tego migracyjnego tygla trwa do dzisiaj, przynosząc niezwykle ciekawe wyniki czasem stabilizujące częściej destabilizujące więzi społeczne, kulturowe ale także polityczne i gospodarcze. Żywe są w tej części Polski, do których zostały dokonane przesiedlenia tradycje kresowe.

Bibliografia:

1. Ciesielski S., Srebrakowski A., Przesiedlenie ludności z Litwy do Polski w latach 1944-1947, „Wrocławskie Studia Wschodnie” Nr 4: 2000.
2. Czarniakiewicz J., Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944-1948, PWN, Warszawa 1987.
3. Encyklopedia Popularna, Wydawnictwo Naukowe PKW, Warszawa 1999.
4. Hryciuk G., *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931-1948*, Wyd. Adam Marszałek, ISBN 83-7441-121-X. Toruń 2005.
5. Osękowski Cz., „Społeczeństwo Polski zachodniej i północnej w latach 1945-1956, Zielona Góra 1994.
6. Opracowanie poświęcone przesiedleniom m. in. z Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.
7. Ruchniewicz M., Repatriacje ludności polskiej z ZSRR w latach 1955-59, Warszawa 2000.
8. [https:// www.](https://www.), Tło przesiedleń ludności polskiej, dostęp 01.12.2019.

9. <https://www.>, Tablica upamiętniająca 60. rocznicę wysiedleń Polaków z Kresów Wschodnich, dostęp 01.12.2019.
10. <https://www.>, Opracowanie poświęcone przesiedleniom m.in. z Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w nowe granice Polski.
11. <https://www.>, Przesiedlenia jako czynnik destabilizacji, dostęp 01.12.2019.
12. <https://www.>, Wysiedlenia Polaków podczas II wojny światowej, data pobrania 01.12.2019.
13. <https://www.>, Represje ZSRR wobec Polaków i obywateli polskich 1939-1946, dostęp 01.12.2019.
14. <https://www.>, Wysiedlenie Polaków z Kresów Wschodnich 1955-1959, dostęp 01.12.2019.

11. WPLYW PARTYCYPACJI MIESZKAŃCÓW NA TWORZENIE KONCEPCJI INTELIGENTNEGO MIASTA NA PRZYKŁADZIE MIASTA KIELCE - SMART CITY 2030

Katarzyna Skrobot^{1*}, prof. Małgorzata Mirecka¹

¹Politechnika Warszawska

Wydział Architektury

ul. Koszykowa 55, 00-659 Warszawa

osoba do kontaktu ^{*}:Katarzyna Skrobot

Email: katarzyna.skrobot.sud@pw.edu.pl

Streszczenie: Celem artykułu jest zbadanie wpływu partycypacji mieszkańców na tworzenie koncepcji inteligentnego miasta na przykładzie miasta Kielce. Miasto realizuje program dotyczący wprowadzenia idei miasta inteligentnego Kielce - Smart City 2030. Kluczowym elementem jest współtworzenie miasta przez ludzi i dla ludzi. Element ten jest niezbędny w realizacji zagadnienia związanego z omawianą ideą. W pracy dokonano przeglądu wiedzy na temat idei miasta inteligentnego oraz sześciu kluczowych obszarów działania Smart City. Następnie omówiono metody, umożliwiające wdrażanie ramowej strategii Smart City na podstawie działań prowadzonych przez miasto Kielce.

Słowa kluczowe: partycypacja mieszkańców, miasto inteligentne, Kielce-Smart City 203

1. Wstęp

Kielce - Smart City 2030+

Według danych Światowej Organizacji Zdrowia liczba ludności na świecie do 2050 roku podwoi się, a w miastach będzie mieszkało 70% całej populacji. Dlatego kluczowe jest przyjęcie odpowiedniej strategii dla rozwoju miast, która pozwoli zapewnić podstawowe warunki i odpowiedni poziom życia wszystkim ich mieszkańcom.

W pracy podjęto próbę zbadania zagadnienia dotyczącego wpływu partycypacji mieszkańców na tworzenie koncepcji inteligentnego miasta na przykładzie miasta Kielce - Smart City 2030+. Na użytek niniejszej pracy przyjęto, że właściwą definicją jest jeden z obszerniejszych opisów tego zjawiska, przedstawiony przez autorów stwierdzający, że „Smart City to miasto, w którym procesy i działania o charakterze publicznym realizowane są dzięki wykorzystaniu technologii informacyjnych i komunikacyjnych. (...) inteligentne miasto to takie, które charakteryzuje się konkurencyjną gospodarką, inteligentnymi sieciami transportowymi, wykorzystaniem energii w sposób zrównoważony, wysokiej jakości kapitałem społecznym, wysoką jakością życia oraz inteligentnym zarządzaniem publicznym” (Kowalczyk i Wilga, 2018). Smart City jest jednym z modeli, który wprowadza się w celu uzyskania prawidłowego rozwoju miasta w przyszłości. Jego celem jest dostosowanie miasta do potrzeb lokalnej społeczności w sposób maksymalnie umożliwiający prawidłowe funkcjonowanie oraz spełnianie codziennych potrzeb. Rozwiązania na których opiera się idea Smart City nie tylko wspiera zrównoważony rozwój ale również planowanie przestrzenne oraz nadzorowanie miasta tak, aby promować tworzenie więzi społecznych i umożliwić

interakcje pomiędzy mieszkańcami, a osobami decyzyjnymi. Inteligentne miasto to nie tylko statyczny model miasta, który można zrealizować tworząc zabudowę nowoczesną spełniającą wymogi ekologiczne, ale to również tworzenie elementów, dzięki którym mieszkańcy będą mogli decydować o miejscu w którym żyją. Jest to też sposób zarządzania miastem, który od początkowego etapu musi być ciągle kontynuowany. Inteligentne miasto składa się z inteligentnej zabudowy, inteligentnych mieszkańców, inteligentnej władzy oraz inteligentnej ekonomii. Pierwszym warunkiem do powstania Smart City jest partycypacja mieszkańców i chęć współpracy w tworzeniu miasta inteligentnego, które będzie spełniało oczekiwania jego mieszkańców.

Miasto Kielce, realizuje program pod hasłem Kielce - Smart City 2030+, który jest realizacją założenia idei miasta inteligentnego. Warto podkreślić, że kluczowym elementem jest współtworzenie miasta przez ludzi i dla ludzi. Zgodnie z ideą Smart City, Kielce uruchomiły platformę umożliwiającą wpływ społeczności na rozwój i przebudowę miasta. Dzięki temu użytkownicy będą mieli wpływ na wygląd Kielc, a nie tylko architekci i urbaniści.

2. Przegląd wiedzy

W Polsce oraz w Unii Europejskiej nie została jeszcze prawnie określona definicja miasta inteligentnego. W 2014 roku Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna w oparciu o różne przykłady stworzyła jego definicję: „zrównoważone miasto inteligentne to innowacyjne miasto, które wykorzystuje technologie informacyjno – komunikacyjne (ICT) oraz inne metody w celu poprawy jakości życia mieszkańców, zwiększenia efektywności zarządzania i świadczenia usług oraz wzrostu konkurencyjności, przy jednoczesnej koncentracji na potrzebach obecnych i przyszłych pokoleń przy poszanowaniu ekonomicznych, społecznych i środowiskowych uwarunkowań” (Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna, 2014).

Idea Smart City nie wiąże się z konkretnym rodzajem zabudowy czy z jednoznacznym układem urbanistycznym. Ważne jest aby wykorzystywać relacje oraz powiązania między kapitałem ludzkim i społecznym oraz technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, dzięki czemu osiągniemy zrównoważony wzrost gospodarczy miasta oraz w znacznym stopniu poprawę jakości życia jego mieszkańców.

Projekt badania „stopnia inteligencji” został przeprowadzony przez Centre of Regional Science Politechniki Wiedeńskiej we współpracy z Politechniką w Delft oraz Uniwersytetem w Ljubljanie. Badania zostały zawarte w publikacji pn. „Ekspertyzy i opracowania” nr 58, rok 2018, Narodowego Instytutu Samorządu Terytorialnego. Zastosowano model badawczy, który wyróżnia sześć kluczowych obszarów Smart City. Pierwszy z nich to Smart Living (warunki życia), zwraca się tu uwagę na wysoki poziom życia oraz bezpieczeństwo, ale także zapewnienie dostępu do usług edukacyjnych, kulturalnych, społecznych oraz rekreacyjnych. Drugi obszar dotyczy Smart People (mieszkańcy), społeczeństwo chętne do podnoszenia kwalifikacji i rozwijania swoich zainteresowań, zaangażowane w kształtowanie miasta i oszczędne gospodarowanie zasobami z pożytkiem dla obecnych, ale także przyszłych pokoleń. Trzeci obszar podejmuje tematykę Smart Mobility (mobilność), bezpieczny i ekologiczny system transportowy miasta, zapewniający wszystkim jego mieszkańcom wygodne i efektywne przemieszczanie się

różnymi środkami transportu ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji miejskiej. Czwarty element w drodze do stworzenia miasta inteligentnego to Smart Economy (gospodarka), oparty na wiedzy oraz innowacyjności, która dostosowuje się do zmieniających się uwarunkowań zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych. Przedostatnim elementem jest Smart Environment (środowisko), korzystanie w sposób zrównoważony z zasobów przyrodniczych oraz troska o jakość poszczególnych komponentów środowiska naturalnego, w tym wody, powietrza oraz bioróżnorodności w mieście. Ostatnim obszarem jest Smart Government (zarządzanie), tj. współpraca organów władzy miast oraz partycypacja społeczeństwa w celu planowania, zarządzania i realizacji przyjętych zadań.

Badanie przeprowadzone w ramach tej współpracy pokazuje na jakim etapie w drodze do Smart City znajdują się Kielce. Zbadano miasta średniej wielkości od 100 do 500 tys. mieszkańców. Ilość, która została uwzględniona w badaniu obejmuje swoim zakresem 70 miast. Zostało w nim uwzględnionych 5 polskich miast: Rzeszów, Białystok, Bydgoszcz, Szczecin oraz Kielce. Warto dodać, że Kielce znajdują się dopiero na 62 miejscu w rankingu z 2018 roku, co oznacza, że jeszcze dużo może być w tej kwestii ulepszone. Ryc. 1. przedstawia miejsca w rankingu uwzględniające obszary wykorzystane w badaniu (Ekspertyzy i opracowania” nr 58, 2018, Narodowy Instytut Samorządu Terytorialnego).

Miejsce w rankingu	Miasto	Gospodarka	Mieszkańcy	Zarządzanie	Mobilność	Środowisko	Warunki życia
1	Luxemburg	1	2	13	6	25	6
2	Aarhus	4	1	6	9	20	12
3	Turku	16	8	2	21	11	9
48	Rzeszów	69	19	53	41	56	50
53	Białystok	67	22	59	56	47	55
57	Bydgoszcz	68	27	57	46	52	61
62	Szczecin	65	52	58	43	59	56
64	Kielce	63	56	56	57	62	54

Rycina 1. Przedstawiono miejsca w rankingu uwzględniające obszary wykorzystywane w badaniu

Źródło: <http://www.smart-cities.eu>.

3. Materiał i Metody

W celu zbadania, jak partycypacja mieszkańców wpływa na tworzenie koncepcji inteligentnego miasta na przykładzie miasta Kielce - Smart City 2030+ przeanalizuję w jaki sposób w procesie podejmowania ważnych dla miasta decyzji realizowana jest idea społeczeństwa obywatelskiego. Jak podaje definicja społeczeństwo obywatelskie, jest to społeczeństwo cywilne: „jedna z kluczowych i zarazem wyróżniających idei normatywnych europejskiej myśli i praktyki polityczno-ustrojowej, określająca szczególną strukturę działań, więzi społeczno-kulturowych i przekonań moralno-politycznych, jaką w poczuciu samodecydowania o sobie, odpowiedzialnej troski za dobro wspólne oraz jakość życia publicznego stworzyli członkowie określonego społeczeństwa” (Encyklopedii PWN, 2020).

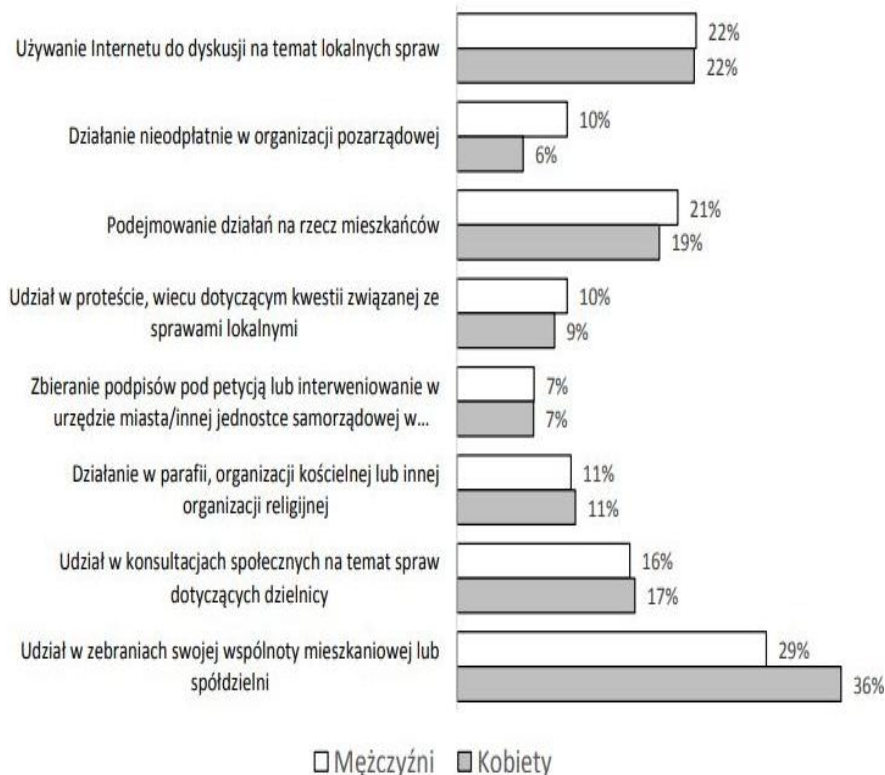
Społeczeństwo obywatelskie, czyli takie, które działa niezależnie od organizacji społecznych, bez impulsu ze strony władzy państwowej, to świadome uczestnictwo obywateli w życiu publicznym. Obywatele są odpowiedzialni za prowadzenie debat w celu wypracowanie takich rozwiązań społecznych, które będą traktowane jako wspólne dobro.

W procesie wdrażania ramowej strategii Smart City wprowadzono cztery etapy działań. Pierwszy etap dotyczy stanu i diagnozy, drugi etap dotyczy planowania, trzeci etap obejmuje swoim zakresem organizację i wdrażanie oraz ostatni obejmuje zakresem monitoring. Kielce obecnie są na etapie drugim, trwają uzgodnienia dotyczące wspólnych wartości dla przyszłych ram strategii i działań.

Etap pierwszy:

Pierwszym warunkiem koniecznym, żeby była możliwość wprowadzenia zmian, które prowadzą do przemian danego regionu jest czynnik populacyjny (społeczny), czyli ilość chętnych osób do interakcji i zaangażowania w proces przekształcania miasta. Kapitał ludzki wydaje się być niekwestionowanym fundamentem rozwoju społecznego. Na tym etapie mieszkańcy byli badani w formie wywiadów dotyczących ich subiektywnych odczuć odnoszących się do miasta Kielce. W celu większego zaangażowania społeczności i lepszej dostępności stworzono platformę Idea Kielce do przeprowadzania ankiet na kluczowe tematy odnośnie transformacji Kielc w miasto Inteligentne. Platforma jest stale ważnym czynnikiem interakcji pomiędzy mieszkańcami a osobami decyzyjnymi. Obecnie są konsultowane na niej projekty dotyczące rozbudowania, przebudowania infrastruktury technicznej, konsultowane są przebiegi nowych ścieżek rowerowych oraz inne bardzo ważne tematy dla mieszkańców. Mieszkańcy wypowiedzieli się również na temat sposobu zagospodarowania skweru im. Ireny Sendlerowej przy ul. Paderewskiego. W ankiecie wzięło udział 1435 osób.

Dzięki platformie istnieje możliwość przekazania uwag do projektów, oraz wzięcia udziału w głosowaniu na projekt, który powinien być zrealizowany. Ważnym elementem jest też organizacja spotkań i konsultacji społecznych. Przeprowadzono badania na potrzeby opracowania „Ramowej Strategii Smart City Kielce 2030+”. Kwestionariusz zawierał 35 pytań odnoszących się do poszczególnych kluczowych obszarów miasta inteligentnego. Pytania zostały opracowane w taki sposób, aby pozwalały na uzyskanie możliwie kompleksowych danych na temat odczuć mieszkańców miasta Kielce w zakresie: jakości życia, sposobu funkcjonowania mieszkańców w mieście (np. mobilności). Metodą zastosowaną do realizacji badania była metoda ilościowa, tj. PAPI - (Paper and Pencil Interview) realizowana w formie wywiadu bezpośredniego, podczas którego odpowiedzi respondenta zapisywane były przez ankietera w papierowej wersji kwestionariusza (uzyskano zgodnie z założeniem 600 wywiadów, gdzie proporcja kobiet i mężczyzn jest bardzo zbliżona: kobiety stanowią 51,3% a mężczyźni odpowiednio 48,7%). Zastosowanie tej metody pozwoliło na dotarcie do szerokiego spektrum respondentów z wszystkich dzielnic miasta i wszystkich kategorii wiekowych, co zapewniło wysoki poziom reprezentatywności. Ryc. 2. przedstawia formy aktywności obywatelskiej wykorzystane w badaniu (Raport z badań socjologicznych „Jakość życia w Kielcach 2017” na potrzeby Ramowej Strategii Kielce Smart City 2030+,2017).

Rycina 2. Formy aktywności obywatelskiej wg płci

Źródło: <https://idea.kielce.eu/add/file/1402707936.pdf>

Jak wskazują badania, mieszkańcy najchętniej biorą udział w zebraniach wspólnot mieszkaniowych lub w zebraniach spółdzielni mieszkaniowych. Stosowanie tej formy uczestnictwa w życiu społecznym deklaruje blisko 1/3 badanych. Możemy zauważyć na podstawie tego raportu, że mieszkańcy biorą udział w procesie decyzyjnym w swojej najbliższej okolicy. Forma aktywności w postaci udziału w zebraniach była dominująca przez ludzi starszych. Drugim kluczowym aspektem w sprawie partycypacji mieszkańców jest ich aktywność internetowa, która plasuje się na drugim miejscu. Internetu jako formy do dyskusji na temat lokalnych spraw używa 22,20% respondentów. W większości są to osoby młode, które ten właśnie sposób odbierają jako najbardziej efektywny sposób komunikacji i wyrażania swojej opinii. Aktywizacja potencjalnego kapitału w celu stworzenia miasta inteligentnego jest kluczowa. Dlatego też, to pilne zadanie do realizacji poprzez jednostki samorządowe i wszelkiego typu organizacje pozarządowe. Tylko dzięki jeszcze większej aktywizacji społeczeństwa możemy rozwijać i dążyć do dalszego rozwoju idei miasta inteligentnego.

Etap drugi:

W drugim etapie decydującym elementem było wypracowanie wizji określającej wygląd miasta Kielce w przyszłości. W tym celu zostało zorganizowanych 16 warsztatów ws. wizji Kielc jako miasta inteligentnego, skierowanych głównie dla przedstawicieli uczelni

wyższych i organizacji pozarządowych. Przeprowadzono również warsztaty dla mieszkańców pn.: „Chmura słów Kielce Smart City” oraz „Droga do Kielce Smart City 2030+”. Spotkania miały na celu wyłonienie kluczowych celów i wyznaczenie wspólnych wartości dla przyszłych ram strategii, programów i działań.

Etap trzeci:

Na kolejnym etapie wypracowane elementy przy udziale mieszkańców dotyczące funkcjonowania miasta zostały wprowadzone do realizacji. Zaczęto uruchamiać nowoczesne usługi miasta oraz zarządzać zasobami miasta wprowadzając rozwiązania cyfrowe (np.: integracja wielu systemów informatycznych w celu lepszego zarządzania miastem - ulepszenie systemu zarządzania odpadami miejskimi).

Etap czwarty:

Monitoring planów i projektów rozwoju miasta – to ostatni etap projektu. W celu ułatwienia partycypacji mieszkańców oraz poszerzeniu ich wiedzy na temat obszaru na którym mieszkają, udostępniono miejski system informacji przestrzennej w Kielcach. Można tam znaleźć mapy historyczne, rowerowe, lotnicze, zdjęcia (model 3D). Monitorowane są też działania dotyczące możliwości wypowiedzania się mieszkańców, czy także publicznych konsultacji z mieszkańcami miasta za pomocą strony internetowej Idea Kielce.

4. Wyniki i dyskusja

Możliwości transformacji Kielc w miasto Idealne

Z powołanych wyżej danych wynika, iż mieszkańcy Kielc brali i biorą czynny udział w tworzeniu koncepcji rozwoju miasta oraz ich wdrażaniu celem osiągnięcia miasta inteligentnego. Bardzo aktywnie biorą udział w inicjatywach dotyczących modernizacji miasta, dzięki czemu ich głos ma wpływ na kształt miasta oraz inwestycji, które są i będą w przyszłości realizowane. Szczególnie widać duże zainteresowanie platformą internetową Idea Kielce. To na niej przeprowadzane są ankiety i głosowania. Głos należy do mieszkańców, gdzie mają możliwość wypowiedzenia się na tematy istotne w rozwoju miasta. Zainteresowanie społeczeństwa jest kluczowe w celu transformacji Kielc w miasto Inteligentne. Platforma jest idealnym łącznikiem między mieszkańcami a osobami decyzyjnymi. Możemy też zauważyć, że osoby starsze chcą także decydować o losie swojego miejsca zamieszkania. Dla nich wygodną formą jest organizacja spotkań, na których ich spostrzeżenia zostaną wysłuchane a później zrealizowane.

Kluczowe było ustanowienie czterech etapów działań wdrażania ramowej strategii Smart City. Pierwszy etap dotyczący stanu i diagnozy miasta pokazał jak ważna jest aktywizacja społeczna w celu wypracowania nowych rozwiązań komunikacyjnych pomiędzy organami zarządzającymi a mieszkańcami. Następny etap pokazał, że dzięki wspólnym warsztatom i rozmowom na temat rozwoju miasta stworzono ramy do strategii jego rozwoju, które wpływają na mieszkańców. Dzięki wytycznym i ustalonym celom, było możliwe przystąpienie do realizacji zadań, które usprawniają funkcjonowanie miasta. Partycypacja mieszkańców w kształtowaniu koncepcji inteligentnego miasta wiąże się z koniecznością

ciągłego monitorowania potrzeb mieszkańców. Ważne jest aby procesy, które zachodzą były monitorowane i ciągle rozwijane w celu podwyższenia poziomu życia mieszkańców.

5. Ocena krytyczna

Wdrażanie koncepcji Smart City może wiązać się także z pewnymi zagrożeniami. Jednym z nich jest zbyt duże skupienie się tylko na jednej idei rozwoju, co może skutkować ignorowaniem alternatywnych dróg rozwoju miasta. Warto też zwrócić uwagę, że głównym elementem w przyjętej koncepcji rozwoju miasta Kielce jest kapitał społeczny, który jest czynnikiem mobilnym. Istnieje zagrożenie szybkiego napływu, oraz odpływu ludności z miasta zwłaszcza, gdy inna lokalizacja oferuje więcej korzyści. Następnym zagrożeniem dla rozwoju miasta w idei Smart City może być zjawisko, które będzie wykluczało pewne grupy społeczne (nisko uposażonych, starszych, osoby niepełnosprawne) z powodu braku możliwości, umiejętności korzystania z różnych sprzętów technicznych, za pomocą których jest możliwy udział w procesie planowania i zarządzania miastem. Takimi elementami są np.: ankiety w ramach portalu Idea Kielce oraz informacje i ostrzeżenia udostępniane w Internecie. W związku z tym, poszczególni członkowie z tych grup nie będą mogli w pełni korzystać ze swoich praw i możliwości wpływania na swoją najbliższą przestrzeń.

6. Podsumowanie

Współcześnie wzrasta rola miasta, jako głównego ośrodka życia, skupiającego coraz większą część społeczeństwa. W konsekwencji, spowodowało to, że władze miejskie stanęły przed koniecznością zagwarantowania odpowiedniego poziomu i warunków życia swoim mieszkańcom oraz umożliwienie udziału i wskazaniu kierunków w procesach, które zachodzą w mieście. Wśród najistotniejszych obszarów funkcjonowania miasta znalazły się wątki bezpośrednio odnoszące się do koncepcji Smart City, takich jak: partycypacja społeczna, która jest podstawowym czynnikiem umożliwiającym wprowadzanie przyjętej idee. Następnymi bardzo ważnymi elementami są transport, mobilność miejska, niskoemisyjność, efektywność energetyczna oraz ciągle, przemyślane zarządzanie obszarami miejskimi.

Bibliografia:

1. Kowalczyk M., Wilga D. (2015). Wykorzystanie inteligentnych systemów w administracji publicznej miast. Rocznik kolegium analiz ekonomicznych, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, zeszyt 52/2018.
2. Sadowski A. (2018). Koncepcja sustainability w kontekście zmian zachodzących w logistyce miejskiej. Narodowy Instytutu Samorządu Terytorialnego, Ekspertyzy i opracowania, nr 58/2018.
3. Raport z badań socjologicznych „Jakość życia w Kielcach 2017” na potrzeby Ramowej Strategii Kielce Smart City 2030+, (2017).

Wykaz stron internetowych:

4. Idea Kielce <https://idea.kielce.eu>, (9.10.2020).
5. Miejski System Informacji Przestrzennej <https://gis.kielce.eu> (25.10.2020).
6. Oficjalna strona miasta Kielce <http://www.um.kielce.pl/poznajmiasto/> (25.10.2020).

7. Konsultacje Społeczne na platformie Idea Kielce <https://wypowiedzcie.kielce.eu> (25.10.2020).

12. REALIZACJA INNOWACJI PEDAGOGICZNYCH I PROJEKTÓW EDUKACYJNYCH NA PRZYKŁADZIE PROJEKTÓW “CYFROWI TUBYLCY” ORAZ “CYFROWA RODZINA”

Magdalena Slowik

Uniwersytet Warmińsko – Mazurski w Olsztynie,
Wydział Nauk Społecznych, Katedra Dydaktyki i Wczesnej Edukacji
ul. Prawocheńskiego 13, 10-447 Olsztyn
Email: magdalena.slowik@uwm.edu.pl

Słowa kluczowe: innowacja pedagogiczna, kompetencje medialne, kompetencje informacyjne, dzieci, media

1. Wprowadzenie

Możliwość wprowadzania i realizacji innowacji pedagogicznych na terenie placówek edukacyjnych oraz prowadzenie eksperymentów edukacyjnych początkowo określało i regulowało Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły i placówki [Dz. U. 2002 r., nr 56, poz. 506 z późn. zm.]. Jednakże od 1 września 2017 r. rozporządzenie to utraciło moc, a wszystkie kwestie dotyczące działalności innowacyjnej i eksperymentalnej regulują obecnie przepisy ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe [Dz.U. z 2017 r., poz. 60]

Wspomniane wcześniej Rozporządzenie określa, że „**innowacją pedagogiczną** są nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne, mające na celu poprawę jakości pracy szkoły” (§1 ust. 1 Rozporządzenia) [Dz. U. 2002 r., nr 56, poz. 506 z późn. zm.]. Zacytowana definicja nie określa jednoznacznie, czym jest owa innowacja. Zaczniemy więc od określenia istoty innowacji. **Innowacja to:** „robienie czegoś innego lub robienie czegoś inaczej. Należy pamiętać, że każda innowacja jest zmianą, lecz nie każda zmiana jest innowacją” [Mak, 2019].

Innowacja pedagogiczna dotyczy w szczególności wszystkich procesów związanych z głównymi funkcjami szkoły tj. nauczaniem, wychowaniem i opieką. Powinna zmierzać głównie do ulepszenia sposobu i zwiększenia efektywności realizacji tychże zadań. Winna także służyć poprawie tzw. infrastruktury społecznej, czyli postaw, zachowań i relacji zachodzących między uczniami oraz pomiędzy uczniami i nauczycielami. Warto zaznaczyć, iż innowacje pedagogiczne mogą być przedsięwzięciami o różnym zasięgu, mogą więc obejmować zarówno całą szkołę, jak i tylko określone jej części – np. klasę, oddział, grupę uczniów. Mogą także dotyczyć wszystkich lub tylko wybranych zajęć edukacyjnych [Wika, 2019].

Na innowację pedagogiczną może składa się szereg różnego rodzaju zmian - głównie o charakterze jakościowym. Należą do nich przykładowo: przekształcenie istniejącego stanu rzeczy; rozszerzenie i uzupełnienie podejmowanych działań; zastąpienie danego składnika systemu innym, nowym; rezygnacja z dotychczas funkcjonujących elementów układu czy działań [Wika, 2019].

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe działalność innowacyjna ma być integralnym elementem działalności szkoły/placówki, a poprzez zniesienie wymogów formalnych, warunkujących według dotychczas obowiązujących przepisów, realizację innowacji, wyzwolić kreatywność uczniów i nauczycieli. We wspomnianej Ustawie (tj. Prawo oświatowe) nie określono wymagań formalnych warunkujących rozpoczęcie działalności innowacyjnej w szkole ani nie wskazano konieczności zgłaszania innowacji pedagogicznej kuratorowi oświaty i organowi prowadzącemu [Mak, 2019].

Jak podkreśla J. Mak [2019] działanie innowacyjne powinno być:

- „celowe – ma jasno określone efekty, które można dzięki niej uzyskać;
- planowe – zawiera przemyślany harmonogram działań i czynności;
- zorganizowane – przewiduje potrzebne zasoby, ludzi i środki;
- kontrolowane – ma określony sposób ewaluacji” [Mak, 2019]

Innowacja pedagogiczna powinna być też rozumiana jako „zmiana struktury systemu szkolnego (dydaktycznego, wychowawczego) jako całości lub struktury ważnych jego składników – w celu wprowadzenia ulepszeń o charakterze wymiernym”[Okoń, 1998, s.101].

Działania podejmowane w trakcie realizacji innowacji „Cyfrowi Tubylcy” oraz projektu „Cyfrowa Rodzina” na terenie badanych placówek (dotyczące cyfrowych mediów i związanych z nimi kompetencji), miały na celu nie tylko oddziaływanie na kompetencje dzieci i młodzieży, ale także rozwijanie tychże kompetencji u rodziców i nauczycieli .

Warto zaznaczyć, iż obecnie prowadzenie atrakcyjnej i efektywnej edukacji, bez włączenia i wykorzystania cyfrowej przestrzeni, wydaje się współcześnie być trudnym lub nawet niemożliwym. Dyskusja i poszukiwanie (zwłaszcza z rodzicem), stają się niezbędne – zdaniem S. Dylaka – w procesie uczenia się nowych wiadomości, ujęć i perspektyw. Szczególnie ważna dla rozwoju młodego człowieka jest też wymiana doświadczeń, poddanie się ocenie – zarówno przez dorosłych jak i rówieśników, ale także upublicznianie efektów własnej pracy. Wszelkie tego typu działania, jego zdaniem, sprzyjają przechodzeniu od wiedzy proceduralnej do deklaratywnej, a następnie do budowania nowych procedur [Dylak, 2013, s.112-113, 156-157]. Z tego też względu właściwe użycie nowych mediów w życiu dzieci może być znaczące dla całego procesu rozwoju, uczenia się i nabywania kompetencji. Istotnym więc wydaje się wprowadzanie na terenie szkół zamierzonych oddziaływań i uwzględnienie wpływu rodziców i nauczycieli na kształtowanie kompetencji „cyfrowych tubylców” i „cyfrowych rodzin”.

Czym są owe kompetencje? „Kompetencja to dzisiaj określenie więcej niż modne, niemal czarodziejskie słowo, którego używamy w różnych dziedzinach życia”[Dyczewski 2012, s.16]. **Kompetencja** (łac. *competentia* – „usprawnianie działania”) definiowana jest jako „zakres czyjejś wiedzy, umiejętności lub władzy decyzyjnej”[Szulich–Kałuża, 2012, s. 27], a także jako „odpowiedni zakres wiedzy i umiejętności, fachowość, umiejętność, znanie się na rzeczy”[Wierzbicka, 1998, s. 397], lub też „zakres uprawnień i pełnomocnictw”[Sobol, 1995, s. 330]. Termin ten oznaczać może także „dyspozycje w zakresie wiedzy, umiejętności i postaw, zapewniające realizację zadań zawodowych na poziomie skutecznym i (lub) wyróżniającym, stosownie do standardów określonych przez organizację dla danego stanowiska. (...) Wielu autorów obok wymienionych wyżej trzech komponentów kompetencji

wyróżnia dodatkowo jeszcze doświadczenie, motywację, czy też cechy osobowości, które mieszczą się w trzech podstawowych elementach kompetencji”[Sass, 2011].

Przyglądając się bliżej definicjom poszczególnych kompetencji, warto zauważyć, że **kompetencja medialna** to „cecha osobowości, która ułatwia korzystanie z mediów oraz nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu przez media” [Dyczewski, 2012, s.16-17]. Zdaniem L. Dyczewskiego jest to umiejętność, która „decyduje, w jakim stopniu potrafimy korzystać z mediów dla stawianych przed nami zadań, która decyduje o treści i formie komunikacji między partnerami za pomocą mediów, jest to bowiem nieodzowny warunek osobistego rozwoju”[Dyczewski, 2012, s.16-17]. Jego zdaniem właściwy poziom tej kompetencji nie tylko ułatwia wzajemną komunikację międzyludzką, ale także czyni ją bogatszą treściowo. Dodatkowo „gwarantuje użytkownikowi dzisiejszych mediów wolność i odpowiedzialność za siebie i drugą osobę. (...) Pomaga dobierać osoby w świecie wirtualnym dla swojego rozwoju i pomagać w rozwoju innym. W niej wyraża się nasza rozumność i wolność, doświadczenie osobiste i dorobek kulturowy” [Dyczewski, 2012, s.16-17].

Wzajemne zazębianie się definicji kompetencji widać na przykładzie **kompetencji cyfrowych**, które „definiujemy jako **zespół kompetencji informacyjnych** obejmujących umiejętności wyszukiwania informacji, rozumienia jej, a także oceny jej wiarygodności i przydatności **oraz kompetencji informatycznych**, na które składają się umiejętności wykorzystywania komputera i innych urządzeń elektronicznych, posługiwania się Internetem oraz korzystania z różnego rodzaju aplikacji i oprogramowania, a także tworzenia treści cyfrowych”[Szymanek, Pieniek, 2014, s. 17].

Jak podkreślają autorzy *Katalogu kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych*, „różne urzędy i instytucje stosują nie tylko odmienne definicje, ale także posługują się różnymi terminami – edukacji medialnej, edukacji informacyjnej, edukacji audiowizualnej, wreszcie edukacji cyfrowej – na określenie tego samego bądź podobnego zestawu kompetencji (...). We współczesnym świecie za konwergencją mediów postępuje konwergencja kompetencji” [Dąbrowska, 2012, s. 5]. Zdaniem J. Lipszyca, nie można od siebie rozdzielać kompetencji związanych z bezpieczeństwem informacyjnym i ochroną prywatności, znajomością i stosowaniem prawa mediów, z rozumieniem, krytycznym odbiorem oraz tworzeniem informacji – czy to w formie tekstowej, czy też audiowizualnej – a także związanych z wykorzystaniem informacji [Lipszyc, 2012, s.6].

2. Założenia i cele realizowanych innowacji i projektów

Głównym celem realizowanych na terenie szkół zajęć i oddziaływań było i nadal jest rozwijanie kompetencji medialnych i informacyjnych oraz poprawa społecznego i emocjonalnego funkcjonowania - zarówno dzieci w młodszym wieku szkolnym, jak i uczniów starszych klasach. Działania te mają także na celu rozwijanie umiejętności radzenia sobie z agresją oraz konfliktami w cyfrowym świecie w sposób aprobowany społecznie, podnoszenie samooceny uczniów a także kształtowanie poczucia bezpieczeństwa.

Wśród zakładanych celów omawianych obu innowacji pojawiły się:

- uświadomienie zagrożeń wynikających z niewłaściwego korzystania z Internetu, telefonii komórkowej,
- ukazanie mechanizmu powstawania uzależnień,
- uświadomienie negatywnego wpływu nieodpowiednich i nienadzorowanych gier komputerowych,
- kreowanie właściwego modelu spędzania wolnego czasu,
- uświadomienie konsekwencji prawnych i odpowiedzialności za działania w sieci,
- promowanie pozytywnych doświadczeń internetowych,
- podniesienie świadomości i odpowiedzialności rodziców za stan bezpieczeństwa ich dzieci w kontakcie z cyfrowymi mediami,
- podniesienie poziomu świadomości i kompetencji nauczycieli, rodziców/opiekunów w zakresie kompetentnego wykorzystania mediów i radzenia sobie z zagrożeniami online,
- wskazanie narzędzi i strategii, dzięki którym można uzyskać ochronę lub radzić sobie z zagrożeniami online,
- ochrona uczniów szkół podstawowych przed patologią, wszelkimi formami przemocy oraz szkodliwymi treściami Internetu.

3. Metody i teren badań

W celu przybliżenia specyfiki oraz poziomu wybranych kompetencji przeprowadzono badania, którymi objęto dzieci uczęszczające do szkół podstawowych w dużym mieście wojewódzkim. W badaniach (poprzedzających wprowadzenie innowacji, realizowanych w jej trakcie oraz w końcowym etapie) posłużono się anonimowymi ankietami, obserwacją, analizą dokumentów oraz przeprowadzono wywiady skategoryzowane [Rubacha, 2008], gdzie zarazem zaangażowano respondentów w wykonywanie czynności związanych z korzystaniem z komputera i Internetu – jak i w dzielenie się swoimi doświadczeniami, praktykami i opiniami.

Wywiady skategoryzowane, angażujące uczniów w wykonywanie czynności na komputerze, przeprowadzone zostały w okresie od listopada 2016 do kwietnia 2017 wśród 30 uczniów uczęszczających do klas IV–VI oraz przeprowadzono w tym czasie ankiety wśród 397 rodziców. Chcąc scharakteryzować poszczególne kompetencje zainspirowano się modelem oraz standardami opracowanymi przez zespół badawczy pracujących pod kierunkiem P. Siudy i G. D. Stunży [2012], które poszerzono o dodatkowe kompetencje z Katalogu kompetencji [Katalog, 2014].

W celu ukazania zmian ponowiono badania w roku szkolnym 2017/2018 wśród kolejnych 30 dzieci – nieobjętych poprzednimi badaniami i innowacją pedagogiczną. Pozyskane dane odniesiono do wyników z wcześniejszych badań.

Równolegle przeprowadzono wśród 254 uczniów klas IV-VIII oraz 136 uczniów klas I-III wywiady oraz badania ankietowe.

Badania te przeprowadzono ponownie we wspomnianych placówkach w roku szkolnym 2018/2019.

W okresie od marca do listopada 2020 roku przeprowadzono badania jakościowe wśród 39 uczniów, ich rodziców oraz 19 nauczycieli za pomocą platformy Teams, oraz w wyniku przeprowadzonego za pomocą Google Forms konkursu wiedzy wśród 876 uczniów z klas I-VIII uzyskano dane dotyczące wiedzy dzieci z zakresu korzystania z internetu.

4. Oddziaływania i efekty związane z realizacją innowacji pedagogicznych

W badanej placówce cyfryzacja procesu edukacyjno-wychowawczego nie znalazła wcześniej znaczącego zainteresowania ze strony rodziców, gdyż, pomimo podjętej próby wprowadzenia elektronicznego dziennika – zrezygnowano z niego po roku w związku z bardzo małym zainteresowaniem ze strony rodziców. Sukcesywnie wprowadzane były liczne innowacje pedagogiczne oraz – cieszące się popularnością – projekty e-Twinning, w które chętnie angażowali się nie tylko uczniowie, ale także rodzice i nauczyciele tej szkoły. Ostatecznie dopiero od roku szkolnego 2018/2019 wprowadzono w tej placówce elektroniczny dziennik, przy równoległym prowadzeniu tradycyjnych dzienników, co dodatkowo potęgowało wśród nauczycieli odczucie przeciążenia. Pandemia wirusa Covid-19 przyczyniła się do całkowitej rezygnacji z papierowej formy dziennika dopiero od 2020 roku.

Na decyzje te wpłynęły także oddziaływania podejmowane przez realizatorki innowacji pedagogicznych mające na celu wzrost kompetencji medialnych i informacyjnych nauczycieli, którzy w bezpośredni sposób oddziałują na uczniów i rodziców z którymi mają często codzienny kontakt.

Podczas realizowania innowacji pedagogicznych, jej autorzy (jeszcze przed pandemią i koniecznością pracy zdalnej) zwracali uwagę wszystkich jej uczestników nie tylko na negatywne aspekty związane z wykorzystaniem nowych technologii, ale także prezentowali kompetentne sposoby ich wykorzystania, przykładowe aplikacje i programy wspomagające proces dydaktyczno – wychowawczy. Zwracali także uwagę na znaczenie rodzica w poprawnym i skutecznym nabywaniu kompetencji. Prezentowane były przykładowe gry i programy, mogące mieć pozytywny wpływ na rozwój dzieci. Podpowiadano także, na co należy zwracać uwagę, by dziecko docierało do właściwych treści i umiało z nich odpowiednio skorzystać. Poruszano m.in. takie kwestie jak: PEGI, rodzaje gier, kontrola treści, z których korzystają dzieci, aspekty prawne, programy zabezpieczające komputer, higiena korzystania z mediów, przeciwdziałanie uzależnieniom – mechanizmy powstawania uzależnienia, sposoby przeciwdziałania cyberprzemocy i cyberuzależnieniom. Wśród negatywnych aspektów omawiane były skutki nieumiejętnego wykorzystania nowych technologii (np.: cyberprzemoc, cyberprzestępczość, hejting, stalking, uzależnienie od mediów, uzależnienia behawioralne, dostęp do niewłaściwych treści) oraz prezentowane były sposoby przeciwdziałania im.

Z podobnymi treściami zapoznano nie tylko rodziców dzieci, ale również nauczycieli. Dodatkowo na terenie placówki odbyły się liczne szkolenia Rady Pedagogicznej, dotyczące podnoszenia kompetencji cyfrowych nauczycieli, obsługi oprogramowania, zalet cyfrowych mediów, przydatnych narzędzi i programów, platform do komunikacji i współpracy – np. e-Twinning, Discord, Squla, itp... Na terenie szkoły stworzono cyfrową „sieć współpracy i doskonalenia” oraz „*Procedury reagowania w przypadku przemocy i cyberprzemocy*”, które weszły na stałe w skład dokumentacji obowiązującej na terenie placówki.

Jak podkreśla Wacław Strykowski, „kluczowe znaczenie mają umiejętności oraz wiedza nauczyciela, jego osobiste zainteresowania mediami, pasja zawodowa i zaangażowanie w pracę z uczniami [Strykowski i in., 2008, s.57,61]. Nauczyciele posiadający odpowiednie kompetencje - będą potrafili przekazać je swoim podopiecznym. Rolą nauczyciela „jest towarzyszenie dzieciom w świecie nowych technologii – ze świadomością zarówno pozytywnych, jak i negatywnych aspektów mediów”[Brzyszczyński, 2017, s.155].

Realizacja innowacji pedagogicznych i projektów wśród dzieci opierała się głównie na prowadzeniu zajęć w klasach IV-VIII, gdzie w trakcie zajęć realizatorzy prezentowali uczniom filmy edukacyjne ukazujące zagrożenia, rozmawiali na temat wad i zalet cyfrowych mediów, netykiety, zamieszczania, wyszukiwania i wiarygodności treści prezentowanych w Internecie, cyberzagrożeń oraz cyberprzemocy (wskazując miejsca i sposoby uzyskania w takich przypadkach pomocy). Poruszano także kwestie hejtu, stalkingu, cyberprzestępczości, uzależnień behawioralnych. Wspólnie z dziećmi opracowano zasady właściwego i higienicznego korzystania z mediów. Dzieci w trakcie tych zajęć przygotowywały także plakaty, które podlegały ocenie całej społeczności szkolnej w wewnątrzszkolnym konkursie. Wykonane przez uczniów plakaty wyeksponowane były w holu szkoły, a więc udostępnione także młodszym kolegom i koleżankom. Realizacja innowacji pedagogicznych zakładała także udział dzieci w zajęciach pozalekcyjnych, podczas których uczniowie wykonali prezentacje multimedialne oraz przygotowali krótkie filmy i wywiady z nauczycielami, ukazujące przykłady kompetentnego korzystania z mediów, które później zaprezentowano na forum szkoły.

Oddziaływania podjęte były także w stronę dzieci młodszych poprzez dostosowanie treści i form do wieku dzieci. Prezentowane przykładowo były filmy z serii „Owce w sieci”, „321 Internet”, „Sieciaki”, itp. Odbyły się także pogadanki z udziałem zaproszonych przedstawicieli Policji i Straży Miejskiej, którzy w ciekawy i odpowiedni dla dzieci młodszych sposób przedstawiali kwestie dotyczące zasad higienicznego i właściwego korzystania z sieci. Dzieci zaproszone także zostały do udziału w konkursach skierowanych do ich kategorii wiekowej.

Podjęte w związku z realizacją innowacji pedagogicznej działania przyczyniły się do zmiany spojrzenia rodziców na aspekt wykorzystywania nowych technologii w edukacji. Wyniki badań (przeprowadzonych jeszcze przed pandemią) pokazały, iż zalety wykorzystania mediów w edukacji dostrzegało aż 89% rodziców. Badani rodzice w 83% zainteresowani wówczas byli wprowadzeniem portalu do wspólnej pracy nauczyciela z uczniami, uczniów między sobą oraz wspólnej pracy rodziców z ich dziećmi. Podobnie kształtowały się preferencje rodziców odnośnie portalu do kontaktu z nauczycielami, gdyż 83% rodziców zainteresowanych było takim portalem.

Oddziaływania skierowane w stronę rodziców przez realizatorów innowacji mogą mieć swoje odzwierciedlenie także w wynikach badań ukazujących zaangażowanie rodziców w kompetentne korzystanie z cyfrowych mediów. Często i bardzo często o internetowej działalności i multimediami ze swoimi dziećmi rozmawiało przed pandemią 68% rodziców, od czasu do czasu robiło to 24% rodziców. Zaledwie 2% opiekunów nie rozmawiało z dziećmi na temat ich internetowej działalności i multimediami, a rzadko to czyniło 6% rodziców.

W internetową działalność dzieci – poprzez wspólne wyszukiwanie informacji – często i bardzo często angażowało się przed pandemią 52% rodziców, a 42% robi to od czasu do czasu. 82% rodziców deklarowało, iż wie, kim są Internetowi znajomi dziecka, 8% tego nie wie, a 10% nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie. 75% ankietowanych wie, co dziecko pisze w komentarzach i o czym rozmawia przez komunikatory. Zdaniem aż 93% rodziców programy blokujące niepożądane treści są dobrym sposobem na kontrolę działalności internetowej dziecka. 3% ankietowanych nie miało zdania na ten temat. Wyniki te mogą świadczyć o wysokiej świadomości rodziców, dotyczącej kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych oraz bezpieczeństwa ich, i ich dzieci.

Badania przeprowadzone od marca 2020 roku za pomocą platformy MS Teams ukazują, iż obecnie wszyscy rodzice angażują się w internetową działalność swoich dzieci i kontrolują aktywność w sieci swoich pociech.

Podjęte oddziaływania mogły także przyczynić się do kontroli i skrócenia w tamtym czasie (przed pandemią) ilości czasu spędzanego z mediami przez dzieci. Rodzice najczęściej deklarowali, że ich dzieci spędzają 1-2 godziny dziennie w kontakcie z mediami. W klasach I-szych 1-2 godziny spędzało 47% dzieci, II – 50% dzieci, III – 57% dzieci, IV – 60%, V- 34%, a w VI – 52%. Mniej niż godzinę dziennie korzystało z mediów 47% pierwszaków, 40% uczniów klas II, ok. 10% uczniów klas III, IV i VI a także 28% uczniów klas V [por. Słowik, 2017]. Uzyskane wyniki potwierdzać mogą pozytywny wpływ zamierzonych oddziaływań, bowiem najczęściej wskazywaną w badaniach w 2012 roku odpowiedzią były 3-4 godziny dziennie w kontakcie z mediami (33% badanych), a zaledwie 23% rodziców wskazywało, iż ich pociecha poświęca dziennie mediom 1-2 godziny [Siuda, Stunża, 2012, s.36].

Badani rodzice, zapytani przed pandemią o ograniczanie dostępu do mediów swoim dzieciom deklarowali, iż 78% z nich ogranicza czasowo i kontroluje czas, jaki ich dzieci spędzają w kontakcie z mediami. Badania S. Bębas i S. Jędrzejko wskazują, iż odsetek rodziców kontrolujących czas z mediami w 2012 roku był mniejszy – bo zaledwie 41% badanych [Bębas i Jędrzejko, 2017, s. 171-172].

Badania przeprowadzone od marca 2020 roku za pomocą platformy MS Teams ukazują, iż obecnie rodzice deklarują, że ich dzieci spędzają dziennie od 4 do 10 godzin w kontakcie z mediami. Rodzice wskazują także na trudności lub brak możliwości kontroli treści, z którymi stykają się dzieci.

Z badań S. Bębas, M. Jędrzejko, K. Kasprzak, A. Szwedzik i A. Taper wynika, iż nieco ponad 62% uczniów szkoły podstawowej posiada smartfon, zaś zaledwie co 7 komputer posiada blokadę rodzicielską i/lub hasło [Bębas i in., 2017, s. 171-172].

Uczniowie klas I-III (136 uczniów) w badanej szkole, zapytani przed pandemią o posiadanie telefonu komórkowego/smartfonu, wskazali, iż 92% z nich posiada takowy na własność. Zaledwie 8% dzieci nie otrzymało od rodziców telefonu. Swoje smartfony badani uczniowie wykorzystują głównie do kontaktu z rodzicami (92%), SMSowania (76%), kontaktów z kolegami i koleżankami (67%), gier (66%), wykonywanie zdjęć (53%) i przeglądania treści w Internecie (53%). Może nasuwać się więc przypuszczenie, iż w związku ze świadomością rodziców, dotyczącą kompetentnego wykorzystania nowych technologii, ich zasobów i zagrożeń oraz analizując współudział rodziców w multimedialnej

aktywności dzieci a także deklarowaną mniejszą ilość czasu, jaki dzieci poświęcają na kontakt z mediami – podjęli oni świadomie decyzje wyposażając swoje dzieci w smartfony.

Z ankiet skierowanych do dzieci przed pandemią wynika, iż badani deklaruwali, że 44% rodziców kontroluje to, co robią w Internecie, a zdaniem 24% badanych - rodzice nie kontrolują ich poczynań w sieci. Wyniki te są zbliżone do deklaracji rodziców (z tego samego czasu), co do ich wiedzy na temat internetowej działalności ich pociech prezentowanych wcześniej w niniejszym artykule.

Warto wskazać, iż 93% uczniów klas I - II deklaruowało wtedy, iż wyszukuje informacje wspólnie z rodzicami, 7% samodzielnie, zaś wśród klas III wspólne wyszukiwanie informacji deklaruowało wtedy aż 83% badanych, 17% dzieci czyniło to samodzielnie.

Z badań przeprowadzonych od marca do listopada 2020 roku za pomocą MS Teams wśród rodziców, dzieci i nauczycieli wynika, iż obecnie znacznemu wzrostowi uległa częstotliwość wspólnego wyszukiwania informacji z rodzicami, kontrola treści przez rodziców oraz czas dostępu do multimediiów.

W badaniach ankietowych zapytano dzieci o to, co sądzą o Internecie, oraz czy ich zdaniem Internet jest zagrożeniem? Wśród zdań-odpowiedzi 52% badanych uważa, że Internet nie stanowi zagrożenia, 23% - że niekoniecznie, zaś 20% dzieci uważa Internet jako zagrożenie. 5% badanych nie miało zdania. Wśród badanych, którzy uważali Internet za zagrożenie (20%) pojawiały się opinie, iż *Internet stanowi główne zagrożenie dla małych dzieci, bo są one łatwowierne, a prezentowany tam świat jest bardzo ciekawy, kolorowy, łatwy, „cukierkowy”*. Badani podawali też, iż *„przez Internet niektórzy ludzie stają się leniwi, grubi, bo wszystko mają w Internecie, i nawet nie chce się im wychodzić”*, zaniedbują codzienne obowiązki, przyjaciół, rodzinę, pracę czy szkołę. Podawali także, iż Internet może uzależniać. Wśród wypowiedzi były też takie, które wskazywały, iż przez Internet tracą bliskich, bo *„on już nie umie ze mną normalnie pogadać, woli pisać niż przyjść do mnie”*. Wśród zagrożeń badani wymieniali także przemoc, "hejt", łatwy dostęp do pornografii, oraz coraz większą liczbę wirusów i niebezpiecznych hakerów.

Dla części badanych (23%) Internet nie musi być zagrożeniem, gdyż zależy to od tego, do czego on będzie wykorzystywany, i w jaki sposób. Zdaniem tych badanych, nieumiejętne korzystanie ze wszystkiego może stanowić zagrożenie. Badani podkreślali, że można zabezpieczyć się, by Internet nie stanowił zagrożenia, np. poprzez instalację odpowiednich filtrów, programów, np. antywirusowych, zapór, systemów utrudniających dostęp do niektórych niepożądanych treści i stron. Badani podpowiadali też, iż należy po prostu używać Internet z rozwagą: *„trzeba myśleć”*, *„Internet nie jest dla naiwnych, czy dla małych dzieci”*, *„by było bezpiecznie, trzeba poprawić działanie policji”*, *„bez antywira nie ma co uruchamiać komputer, inaczej na pewno się coś złapie, i wtedy wszystko pójdzie do sieci”*.

Badania J. Kandzi z 2012 roku ukazywały, iż w odczuciu 25% uczniów Internet stanowił zagrożenie, nie był zagrożeniem w odczuciu 39% uczniów, zaś niekoniecznie uznawało Internet za zagrożenie 34% badanych [Kandzia, 2012, s.305]. Poglądy badanych przez Joannę Kandzię w 2012 roku, co do zagrożeń płynących z dostępu do Internetu są podobne do uzyskanymi w obecnych badaniach, jednakże różnią się odsetkiem udzielanych odpowiedzi [Kandzia, 2012, s.305].

W celu bliższego zbadania aspektu dotyczący bezpieczeństwa i prywatności dzieci w Internecie, poproszono dzieci, by odpowiedziały na następujące pytanie: „Jeśli spotkałeś się

z cyberprzemocą, to jak na nią zareagowałaś?” W chwili, gdy uczniowie spotkali się z cyberprzemocą, wskazywali, iż: „*pomyślałam, że to troll*”, „*nie zareagowałam*”, „*nic z tym nie zrobiłam, bo bałam się konsekwencji*”, „*nic z tym nie zrobiłam, bo to był komentarz, ale było mi przykro*”. Pojawiały się też takie reakcje jak: „*zdenerwowałam się*”, „*wkurzyłem się trochę*”, „*źle zareagowałam, to było śmieszne - więc się śmiałem*”. Wśród reakcji pojawiły się też porady: „*koleżanka była poniżana w Internecie, dlatego poradziłam jej powiedzenie o tym rodzicom*”, „*napisałam życzenia z okazji świąt, gdy ktoś mi napisał, że życzy mi śmierci*”, „*odpowiedziałam kompromitując atakującego*”, „*zgłosiłam stronę internetową*”, „*nie odpisywałam*”.

W przypadku doświadczania cyberprzemocy dzieci wskazywały, że należy zgłosić to dorosłym, wśród których wskazywali głównie rodziców, nauczycieli lub „*ostatecznie na policję*”. Najczęściej wskazywanymi podpowiedziami były np.: „*śledzić bieg wydarzeń i jeśli rośnie, to zgłosić bliskiej osobie*”, „*nie reagować na zaczepki*”, „*ignorować*”, „*można wytłumaczyć, jakie są tego skutki*”, „*zablokować ten numer, ten kontakt, wcześniej robiąc screeny*”, „*nie być naiwnym*”, „*nie wszczynać kłótni*”, „*nie wchodzić na nieznane strony*”, „*zgłosić na policję*”, „*zgłosić rodzicom lub ostatecznie na policję*”, „*można się zgłosić do informatyka i na policję*”, „*zgłosić do odpowiednich służb*”, „*nie spędzać większości życia na kompie i być bardziej ostrożnym*”, „*nie publikować zdjęć i filmików*”, „*ograniczać publikowanie zdjęć*”, „*nie przejmować się tym, co ktoś pisze na twój temat*”, „*nie rozmawiać przez Internet z obcymi osobami*”, „*nie podawać swoich danych osobowych przez Internet*”.

Pomimo, iż badane dzieci były objęte różnymi oddziaływaniami mającymi na celu wzrost ich kompetencji medialnych i informacyjnych - 8% dzieci wskazało, iż było sprawcą ośmieszania, poniżania lub upokarzania za pomocą Internetu lub telefonu. Nie pamięta takiej sytuacji 8% badanych dzieci, zaś 84% deklaruje, iż nie ośmieszało, nie straszło, nie szantażowało nikogo za pomocą mediów.

Wśród badanych - aż 15% dzieci deklaruje, iż było ofiarą ośmieszania, upokarzania, zastraszania lub szantażowania za pomocą mediów. Wbrew swej woli obiektem zdjęć lub filmów było 10% badanych, zaś 7% badanych wskazuje, iż wbrew ich woli zostały upublicznione materiały na ich temat. 12% dzieci, twierdzi, iż nie wie, czy było ofiarą publikacji w Internecie materiałów na swój temat bez ich zgody, zaś 81% dzieci zaprzecza. Zdaniem 10% dzieci ktoś podszywał się pod nie w Internecie, 74% zaprzecza, by ktoś pod nich się podszywał. Brak wiedzy na ten temat deklaruje 16% dzieci. Do podszywania się pod kogoś przyznaje się 1% dzieci, zaś zaprzecza temu 99% ankietowanych.

Badania zrealizowane wśród nauczycieli, zaprezentowane w książce „*Cyfrowe Dzieci – Zjawisko - Uwarunkowania - Kluczowe problemy*” wskazują, iż 72% nauczycieli nie uczestniczyło w zajęciach i szkoleniach dotyczących cyberzagrożeń, zaś 66% badanych nauczycieli wskazywało, iż na terenach ich szkół nie było realizowanych zajęć dotyczących cyberzagrożeń [Bębas i in., 2017, s. 28, 73, 76, 171-172]. Analiza dokumentacji i badań prowadzonych na terenie tej szkoły wskazuje, iż oddziaływaniami dotyczącymi wzrostu kompetencji medialnych objęci byli nie tylko rodzice i uczniowie, ale także nauczyciele, co może mieć odzwierciedlenie w pozyskanych wśród respondentów wynikach. Pokazuje to, jak ważne mogą być świadomie podejmowane oddziaływania.

Przykładów, w których dostrzec możemy pozytywny wpływ podjętych oddziaływań wynikających z realizowanych innowacji i projektów takich jak „*Cyfrowi Tubylcy*” lub

„Cyfrowa Rodzina” skierowanych na rozwijanie kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych dzieci można mnożyć. Warto przyjrzeć się wynikom badań M. Słowik z 2016/2017 (i powtórzonych badaniach w roku szkolnym 2017/2018 oraz 2018/2019) opublikowanych w licznych artykułach [Słowik, 2018a, 2018b, 2018c, 2018d, 2018e], gdyż dokonując analizy przytoczonych tam badań i ich wyników możemy wnioskować, iż wyraźnie zauważalny jest wpływ podjętych działań wynikających z realizacji innowacji pedagogicznych na poszczególne kompetencje dzieci - ujęte w standardy.

Realizowane dotychczas cele innowacji:

Z uwagi na trwającą pandemię nie wszystkie założone przez realizatorów cele udało się im zrealizować w zakładanej formie.

W ramach projektu:

1. Odbyły się lekcje profilaktyczne dla uczniów dotyczące cyberbezpieczeństwa i cyberzagrożeń oraz cyfrowych kompetencji na podstawie Katalogu kompetencji <https://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/>, które prowadzone były przez nauczycieli oraz studentów UWM,
2. Prelekcje o cyberzagrożeniach oraz zasadach korzystania z Internetu w wybranych klasach prowadził Strażnik Miejski, w pozostałych klasach I – VIII lekcje profilaktyczne prowadziły koordynatorki,
3. Materiał o celach projektu oraz o podjętych działaniach promujących bezpieczeństwo w sieci oraz zasadach wojewódzkiego konkursu dotyczącego Internetu wyemitowała Telewizja Olsztyn,
4. Działania w sferze cyberbezpieczeństwa, ważne wskazówki i informacje dla rodziców i uczniów związane z mediami cyfrowymi i rozwojem kompetencji medialnych opublikowała Gazeta Olsztyńska we wkładce „Vademecum ucznia i studenta”. Informacje te zostały także opublikowane na portalu Facebook Gazety Olsztyńskiej oraz portalu wm.pl,
5. Na terenie szkoły odbył się konkurs wiedzy o Internecie, który pozwolił wyłonić te obszary, w których występuje potrzeba edukacji i zgłębienia wiedzy. Udział uczniów w konkursie pokazał efekt podjętych oddziaływań i wzrost kompetencji multimedialnych uczniów,
6. Przeprowadzono konkurs literacko - plastyczny o zasięgu wojewódzkim, który cieszył się dużym zainteresowaniem. W ramach konkursu uczniowie wykonywali również prezentacje multimedialne i prace graficzne prezentując tym samym warsztat posiadanych kompetencji informatycznych. Wszyscy uczestnicy za wkład pracy otrzymali atrakcyjne nagrody, a ich prace stanowią piękną ekspozycję w holu szkoły,
7. Najmłodszy uczniowie wzięli udział w wywiadzie dotyczącym Internetu, jego wad i zalet oraz przydatności w życiu codziennym. Z wypowiedzi uczniów powstał krótki film.
8. Rodzicom i uczniom zostały przekazane ulotki reklamujące zasady bezpiecznego korzystania z sieci oraz możliwych sposobów szukania pomocy w przypadku cyberzagrożeń,
9. Nauczyciele uczący w badanej szkole zostali przeszkoleni z obsługi programów

Microsoft Teams, Discord, Google Forms itp.

10. Na potrzeby projektu została założona strona internetowa moderowana przy współdziałaniu uczniów i ukazująca najważniejsze informacje dotyczące projektu i kompetentnego korzystania z cyfrowych mediów,
11. Wszystkie działania w obrębie projektu zostały zebrane i opracowane w formie fotoksiążki, która zostanie przekazana do wydruku.

W wyniku przeprowadzonego konkursu (testu) wiedzy wśród dzieci klas I-III oraz IV-VIII wyłoniły się obszary wymagające dalszych oddziaływań i wsparcia. Okazuje się bowiem, iż dzieci z klas I-III nadal mają trudności z określeniem, czym jest spam, hejt czy trolling, wykazują się także słabszą wiedzą, co do sposobu zabezpieczania konta hasłem.

W większości - ich zdaniem - hasło powinno być „krótkie, dzięki czemu łatwo je zapamiętać”. Dla 18,9 procent uczniów z klas I-III osoba surfująca w sieci to „serfer”, a nie internauta, a dla 15,1 % uczniów z klas 1-3 e-mail to dane osobowe.

Podsumowując, przedstawione powyżej dane wskazują, iż – pomimo podjętych na terenie placówki oddziaływań skierowanych do uczniów, rodziców i nauczycieli - w kwestii świadomego i kompetentnego korzystania z mediów - pozostało jeszcze wiele do zrobienia. Poddając analizie uzyskane wyniki warto zacytować przemyślenia Marty Czerwiec, iż „rodzice i opiekunowie powinni od najwcześniejszych lat życia dziecka ustalać reguły korzystania ze środków społecznego przekazu w domu, a w szczególności dawać swoim dzieciom dobry przykład rozważnym i wybiórczym korzystaniem z mediów. (...) Powinni także uświadamiać dzieci, że media tworzone są przez ludzi, którym zależy, na przekazywaniu takich treści, z którymi się oni identyfikują. (...) Powinni starać się od najmłodszych lat poskramiać i oswajać media oraz wypracowywać własną, czyli służebną a nie nadrzędną, rolę mediów w rodzinie. Przede wszystkim polega to na wybiórczym, a co za tym idzie, świadomym korzystaniu z mediów” [Czerwiec, 2014, s. 162-163, 176-177].

Analizując pozyskane dane oraz opinie dzieci i rodziców można przypuszczać, iż działania podejmowane w ramach realizacji innowacji pedagogicznych oraz projektów na terenie szkoły mogły pozytywnie wpłynąć na rozwój kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych dzieci oraz ich rodziców. Oddziaływania innowacji pedagogicznych z zakresu cyfrowych mediów powinny być bardziej intensywnie skierowane do uczniów klas I-III, a nie głównie do uczniów będących na drugim etapie edukacyjnym. Nie można bowiem twierdzić, iż otoczone multimediami dzieci same nabeżdżą niezbędnych kompetencji. Wymagają dalszego wsparcia w rozwoju niezbędnych kompetencji ze strony osób dorosłych, co ukazują przytoczone wyżej wyniki badań.

Bibliografia:

1. Bębas S., Jędrzejko M., (2017). Cyberprzestrzeń – próba diagnozy głównych zagrożeń, W: S. Bębas, M. Jędrzejko, K. Kasprzak, A. Szwedzik, A. Taper, Cyfrowe dzieci – Zjawisko. Uwarunkowania. Kluczowe problemy. Warszawa – Milanówek: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
2. Bębas S., Jędrzejko M., Kasprzak K., Szwedzik A., Taper A. (2017). Cyfrowe dzieci – Zjawisko. Uwarunkowania. Kluczowe problemy. Warszawa – Milanówek: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

3. Brzyszczyk E., (2017). Kształcenie kompetencji medialnych u dzieci w wieku przedszkolnym. Edukacja medialna w Niepublicznym Naukowym Przedszkolu Integracyjnym Mini College w Kielcach, „Państwo i Społeczeństwo” 2017, nr 3.
4. M. Czerwiec, (2014). „Media literacy” jako odpowiedź na zagrożenia związane ze światem mediów, W: J. Bednarek (red.), Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego, Warszawa: Difin.
5. Dąbrowska A. (red.), (2014). Cyfrowa przyszłość. Katalog kompetencji medialnych i informacyjnych. Warszawa: Fundacja Nowoczesna Polska.
6. Dyczewski L., (2012). Konieczność kompetencji medialnych w nowoczesności. W: A. Sugier-Szerega, M. Sławek-Czochra, Konieczność i różnorodność kompetencji medialnej, Warszawa: Wydawnictwo KUL.
7. Dylak S., (2013). Architektura wiedzy w szkole, Warszawa: Wydawnictwo DIFIN.
8. Dz. U. 2002 r., nr 56, poz. 506 z późn. zm - Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły i placówki.
9. Dz.U. z 2017 r., poz. 60 - Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe.
10. Kandzia J. (2012). Internet w życiu młodego pokolenia - dobrodziejstwo czy zagrożenie, W: T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Cyberprzestrzeń i edukacja, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
11. Katalog kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych 2014. (<http://katalog.edukacjamedialna.edu.pl> 15.12.2020).
12. Lipszyc J. (red.), (2012). Cyfrowa przyszłość. Edukacja medialna i informacyjna w Polsce. Raport otwarcia, Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny.
13. Mak. J. (2019). Innowacja pedagogiczna w szkole, (<https://www.nowaera.pl/angielski/blog/innowacja-pedagogiczna-w-szkole>. 15.12.2020).
14. Okoń W., (1998). Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
15. Rubacha K., (2008). Metodologia badań nad edukacją, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ŁOŚGRAF.
16. Sass D., 2011, <http://cio.cxo.pl/news/376933/Od.kompetencji.do.konkurencyjnosci.html> 15.12.2020).
17. Siuda P., Stunża G.D. (red.), (2012). Dzieci Sieci – kompetencje komunikacyjne najmłodszych: Raport z badań, Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej.
18. Sobol E. (red.), (1995). Mały Słownik Języka Polskiego, Warszawa: PWN.
19. Słowik M. (2017). Dzieci a cyfrowe narzędzia pracy nauczyciela. W: Kuczera M., Piech K. Zagadnienia aktualnie poruszane przez młodych naukowców 11. Kraków. CREATIVETIME, s. 325-331.
20. Słowik M. (2018a). Cyberzagrożenia a kompetencje medialne i informacyjne dzieci i młodzieży. W: Piech K. Zagadnienia aktualnie poruszane przez młodych naukowców 13. Kraków. CREATIVETIME, s. 275-280.
21. Słowik M. (2018b). Kompetencje medialne, informacyjne i cyfrowe dzieci. W: Piech K. Zagadnienia aktualnie poruszane przez młodych naukowców 12. Kraków. CREATIVETIME, s. 477- 482.

22. Słowik M. (2018c). Konwergencja kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych dzieci. W: Piech K. Zagadnienia aktualne poruszane przez młodych naukowców 12. Kraków. CREATIVETIME, s. 495-500.
23. Słowik M. (2018d). Wybrane kompetencje medialne i informacyjne dzieci. W: Piech K. Zagadnienia aktualne poruszane przez młodych naukowców 12. Kraków. CREATIVETIME, s. 489-494.
24. Słowik M. (2018e). Życie w Internecie – wybrane aspekty kompetencji medialnych dzieci i młodzieży. W: Piech K. Zagadnienia aktualne poruszane przez młodych naukowców 13. Kraków. CREATIVETIME, s. 281-286.
25. Strykowski W., Kąkolewicz M., Ubermanowicz S., (2008). Kompetencje nauczycieli edukacji medialnej, „Neodidagmata” 2008, Nr 29/30, Poznań:Wydawnictwo Naukowe UAM(<https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/3060/1/strykowski.pdf> 15.12.2020).
26. Szulich-Kałuża J., (2012). Kompetencje w odczytywaniu przekazów medialnych. W: A. Sugier-Szerega, M. Sławek-Czochra, Konieczność i różnorodność kompetencji medialnej, Lublin: Wydawnictwo KUL.
27. Szymanek V., Pieniek M., (2014) Społeczeństwo informacyjne w liczbach. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. Warszawa 2014. (https://www.gov.pl/documents/31305/0/spoleczenstwo_informacyjne_w_liczbach_2014_interactive_ok+%281%29.pdf 12.12.2020).
28. Wierzbicka E., (1998). Słownik współczesnego języka polskiego, Warszawa: Reader's Digest Przegląd.
29. Wika E. (2019) Innowacje pedagogiczne jako odpowiedź na potrzeby współczesnego społeczeństwa <https://szkola-podstawowa.edu.pl/inno>.

13. UWAGI WSTĘPNE DO POSZUKIWANIA ŚLADÓW BIBLIJNYCH HEBRAJCZYKÓW W MATERIALE ARCHEOLOGICZNYM I HISTORYCZNYM

Sebastian Urbaniak

Uniwersytet Szczeciński

Wydział Humanistyczny

Email: wernyhorys@gmail.com

1. Wstęp

Pytania dotyczące tożsamości i etniczności H, jak również innych ludów bliskowschodnich w II tys BC od wielu lat stanowią przedmiot zainteresowania naukowych debat. Obfitość źródeł, zarówno historycznych jak i archeologicznych dostarcza podstaw dla dyskusji na temat etniczności oraz jej manifestacji w kulturze materialnej. Wśród tych źródeł najważniejsze pozostają: hebrajska Biblia, egipskie dokumenty oraz teksty stel [Th. E. Levy, B. R. Adams, A. Muniz, 2004, 67]. Do tego należy dodać duże korpusy źródeł sumeryjskich, akadyjskich, ugaryckich oraz hetyckich, w których również zauważono obecność H pod taką lub inną nazwą. Jednakże mimo iż korpusy te traktowane en masse przedstawiają obfity zespół źródeł, to nie sposób nie zauważyć, że wciąż przedstawiają one nader fragmentaryczny obraz rzeczywistości. Waga utożsamienia H z biblijnymi Hebrajczykami wymaga dowodu kompletnego i przejrzystego, tymczasem interpretacje dotyczące H wciąż cierpią na niedostatek jednoznaczności i zupełności. H jawią się bowiem jako zjawisko niezwykle różnorodne, widziane w ruchu, jeszcze nie skodyfikowane. Na przestrzeni całego II tys. BC w wielu miejscach występują w wielu kontekstach i wciąż trwają dyskusje dotyczące tego, co stanowiło cechę charakterystyczną H jako zjawiska. Jedynym, co okazało się odporne na argumenty, jest przekonanie o społeczno-politycznym, a nie etnicznym, charakterze H, co bardziej konserwatywnie nastawionym interpretatorom źródeł biblijnych każe porzucić myślenie o tożsamości H z jednoznacznie etnicznie rozumianymi Hebrajczykami¹.

¹ Niezwykle trudne jest, by nie powiedzieć: niewykonalne, pisanie historii starożytnej Palestyny bez odwoływania się do terminów, które posiadają pewien ideologiczny balast. Jak słusznie się twierdzi, pojęcia nigdy nie są neutralne, ale zawsze narzucają szereg świadomych bądź nie asocjacji. Z nie do końca wiadomych powodów, Ł. Niesiołowski-Spano wybiera termin „Hebrajczyk” jako mniej obciążony ideologicznie od terminu „Izraelita”, dla określenia „całej ludności starożytnej Palestyny, którą łączyła wiara w Jahwe” [Ł. Niesiołowski-Spano 2007, 60]. Z jednej strony przecież na gruncie tradycyjnego podejścia do tekstu biblijnego terminy te uważane są za synonimy, jednakże można zauważyć, że ich wymienne użycie zależy od kontekstu, a więc zabieg Ł. Niesiołowskiego-Spano nie usuwa wcale wyjściowego problemu. Z drugiej zaś strony, takie synonimiczne potraktowanie obu terminów, w świetle argumentów zebranych w niniejszej pracy, stanowi olbrzymie uproszczenie. Synonimiczność tych terminów należy dopiero zbadać. Z pewnego punktu widzenia termin „Izraelita”, mimo niewątpliwego bagażu ideologicznego, jest o wiele bardziej jednoznaczny, aniżeli termin „Hebrajczyk”, którego konteksty użycia w tekstach biblijnych świadczą o raczej o niekonsekwencji.

2. Uwagi metodologiczne

Z drugiej jednak strony, problematyczna jest sama historyczność źródeł biblijnych. Od XIX w. trwają dyskusje dotyczące chronologii powstawania ksiąg składających się na ST, w ramach których jednoznacznie zaznaczono, że tekst biblijny, który znamy obecnie, powstał jako wynik wielu kolejnych redakcji, co więcej - autorzy tych redakcji, choć z pewnością posługiwali się jakimiś starszymi jeszcze przekazami ustnymi, żyli długo po wydarzeniach, których dotyczyły ich opowieści [T. Brzegowy 2002; J. Lemański 2005]. Dyskusja ta nie dobiegła jeszcze końca i wciąż nie znamy dokładnej chronologii powstawania kolejnych ksiąg, a czasami nawet fragmentów, składających się na ST. Oczywiście jest jednak, że tradycyjny pogląd, podtrzymywany dziś chyba wyłącznie przez religijnych dogmatyków, że kolejność ksiąg ST odpowiada ich chronologicznemu następstwu jest błędny. Słusznie zauważa Ł. Niesiołowski-Spano, że „bezpowrotnie minęły czasy, gdy konstrukcja podręcznika do dziejów starożytnej Palestyny mogła sprowadzać się do parafrazy narracji biblijnej” [Ł. Niesiołowski-Spano 2003, 86]. Wynika stąd szereg istotnych wniosków, m.in. fakt, że opowieści dotyczące starszych odcinków historii Izraela mogły powstawać dopiero jako odpowiedź na późniejsze zapotrzebowanie. Cała tradycja związana z Patriarchami, Exodusem, zdobyciem Palestyny, a czasami nawet powstania zjednoczonej monarchii, bywa określana jako odpowiedź na zapotrzebowanie powracających z babilońskiej niewoli Żydów, zapotrzebowania na własną tradycję i zakorzenienie w czasoprzestrzeni². Nowatorskie, ale oddające ducha tych dyskusji, podejście zaproponował M. Liverani, który pisząc swą syntezę dziejów starożytnego Izraela buduje ją na zestawieniu „historii zwyczajnej”, opartej na materiale historycznym i archeologicznym, z „historią wymyśloną”, która stanowi żydowską odpowiedź na poszukiwanie tradycji [M. Liverani 2017]. Apel Ł. Niesiołowskiego-Spano o nowym podejściu do badań biblijnych pozostaje jednak póki co wciąż odosobnionym głosem na gruncie polskiej nauki, a dominujące poglądy wciąż odwołują się do argumentów naukowego „parafrazowania tekstu biblijnego” lub instrumentalnego wykorzystywania historii dla potrzeb biblistyki [Ł. Niesiołowski-Spano 2013, 153].

Z jednej strony mamy więc H, których obraz wyłaniający się z dostępnych źródeł jest fragmentaryczny i niejednorodny, z drugiej zaś Hebrajczyków, których status jest równie niepewny, jeśli założyć możliwość o wynalezieniu tej tradycji przez powracających z babilońskiej niewoli Żydów. Podstawowym problemem, który wyłania się przy próbie utożsamienia H-ibrim, jest ten podniesiony przez O. Loretza w jego fundamentalnej pracy, mianowicie zakładając już tożsamość H-ibrim, jak wytłumaczyć przetrwanie tego terminu, nawet mimo językowych przeobrażeń, którym uległ, przez okres całego tysiąclecia, gdy nie wymienia się go w innych źródłach? Czasoprzestrzeń, w której występują H, dzieli od czasoprzestrzeni powracających z niewoli babilońskiej Żydów całe tysiąclecie. O. Loretz wątpi w możliwość zachowania się danej nazwy, niewystępującej w innych źródłach, przez tak długi czas. Jednakże nawet jeśli najdawniejsze dzieje historii Izraela były tradycją wynalezioną, mająca spełnić określoną społeczno-polityczną rolę, to zawiera ona elementy świadczące o głębokiej pamięci dawniejszych wydarzeń, choć wraz z upływem czasu

² Z tego powodu część badaczy zrywa z tradycyjnym modelem przedstawiania historii Izraela, nie uznając świadectwa biblijnego za wiarygodnie historycznie, rozpoczynają opowieść dopiero od okresu monarchii [np. J. A. Soggin 1985; C. Garbini 1988; P.r. Davies 1999].

podlegały one pewnym metamorfozom, podobnym do strukturalnych przeobrażeń opowieści mitycznych. W ten sposób np. stopniowa utrata dominacji Egiptu w Syro-Palestynie mogła przeobrazić się w opowieść o Exodusie. W tym kontekście zastanawia również fakt niepoświadczenie przez żadne inne źródło poza biblijnymi terminu Hebrajczyk oraz niewystępowanie - przy całej gamie wzmiankowanych kategorii - H w Biblii.

Problem na tym się jednak nie wyczerpuje. Dokonując próby utożsamienia H z biblijnymi ibrim wstępujemy siłą rzeczy na grząski grunt interpretacji podboju Palestyny przez lud Izraela. Nawet zakładając prawdziwość tezy o tradycji wynalezionej, o konieczności zmierzenia się z tym problemem świadczy świadectwo steli Merneptaha, która dowodziła istnienia jakiegoś społeczno-politycznego bytu o nazwie „Izrael” w Kanaanie ok. (1288) 1208 BC) [G. Chirichigno 1993, 102-103; E. Killebrow 2005, 180]. To kolejny dowód na to, że redaktorzy biblijni odwoływali się do jakichś starszych tradycji, choć już same biblijne świadectwa prowokują pytania o czas oraz przebieg wydarzeń z tym związanych³. Czy była to zbrojna kampania, czy pokojowa infiltracja, czy raczej bunt chłopów - wciąż trwają dyskusje, które biorą się zarówno z różnic występujących w relacjach biblijnych, jak i rozbieżności świadectw archeologicznych. W gruncie rzeczy jednak różnice w interpretacjach odzwierciedlają różnice paradygmatyczne dzielące samych badaczy, które powodują położenie nacisku na innym rodzaju źródeł i przyjmowaniu innych apriorycznych podstaw dla własnego wnioskowania. O ile bowiem koncepcje zbrojnej kampanii i pokojowej infiltracji bazują głównie na świadectwach Joz i Sdz, o tyle koncepcja buntu chłopów odzęgkuje się odeń, wkraczając na pola interpretacji zjawisk socjologicznych. Oba podejścia jednak nie zdołały ugruntować się na podstawie materiału archeologicznego. Brak innych źródeł znów powoduje u części badaczy, odwrót w stronę literalnego rozumienia tekstu, powodując, że sam dla siebie staje się on wytłumaczeniem i ostatecznym dowodem (Por. argumenty L. L. Grabbe [1997, 23-34]).

3. Wnioski i perspektywy przyszłych badań

Powyższe uwagi prowadzą do interesujących wniosków. Podkreślono już, że paradoksalnie z historycznego punktu widzenia daleko ciekawsze i bardziej wiarygodne od tzw. ksiąg historycznych są księgi prorockie, bo „prawdę o przeszłości najłatwiej odczytać tam, gdzie wspomina się ją mimochodem, lub gdy jest wykorzystywana jako narzędzie w innym celu” [Ł. Niesiołowski-Spano 2003, 89]. Czy oznacza to jednak zupełną rezygnację z korzystania ze źródeł Pięcioksiągu i tzw. ksiąg historycznych dla rekonstrukcji proto-historii Izraela? W tym przypadku za niewystarczające należy uznać zarówno podejście literalnego rozumienia tekstu (tzw. maksymalizm=literalizm), jak też podejście kwestionujące jakiegokolwiek znaczenie tekstu biblijnego (tzw. minimalizm). Źródło historyczne nie musi bowiem powstawać poprzez proste łączenie kolejno następujących w czasie faktów na zasadzie związków przyczynowo-skutkowych, co zdają się zakładać literaliści, ale może również - w szczególności w kontekstach różnych kulturowo od naszego, a za taki kontekst należy uznać czasoprzestrzeń w której powstawały pierwociny późniejszej proto-historii Izraela - powstawać w drodze modyfikacji i przeobrażeń, czego nie dostrzegają z kolei

³ Za umiarkowane podejście do historii Izraela uznaje się właśnie te narracje historyczne, które rozpoczynają do opowieści o podboju Kanaanu, [np. A. Malamat 1983, w. 302-313].

najbardziej zajadli krytycy traktowania tekstów biblijnych jako podstawy rekonstrukcji historycznych⁴. Specyficzność tekstu biblijnego polega na tym, że stanowi on punkt przelomu między myśleniem mitycznym a historycznym. O ile prawdą jest, że biblijna historia Izraela stanowi decydujący moment rozwinięcia się koncepcji historyczności w ogóle, o tyle pierwociny składające się na przekazy dotyczące proto-historii Izraela sięgają jeszcze daleko włąb przeszłości mitycznej. Niemożliwe jest pisanie prawdziwej (proto)historii Izraela bez odwołania się zarówno do elementów składających się na „historię zwyczajną”, jak i do pierwocin „historii wymyślonej”.

Wzmiankowane paradygmatyczne różnice dzielące stanowiska różnych badaczy na gruncie archeologii w sposób istotny dotyczą możliwości etnicznej kwalifikacji źródeł archeologicznych. Z punktu widzenia tradycyjnego, kulturowo-historycznego paradygmatu wszystkim wymienionym w źródłach historycznych ludom, określonym przez swoje etnonimy, należy przypisać konkretne zespoły źródeł archeologicznych, grupowane w kompleksy, zwane kulturami archeologicznymi. Te są zaś jedynie konstruktami teoretycznymi, służącymi jako pewne typy idealne. Uporządkowanie zespołów źródeł w kultury archeologiczne, a daje ich etniczna kwalifikacja, odbywają się w kontekście wcześniej przyjętych założeń, są więc one niejako sterowane przez określoną, przyjętą przez danego badacza lub społeczność badaczy, teorię. Tłumaczy to dyskusję W. Devera z I. Finkelsteinem, z których pierwszy widział możliwość identyfikacji proto-Izraela w kulturze materialnej wyżynnej części Cisjordanii już w EŻI (XIII BC), natomiast drugi widział taką możliwość jedynie w odniesieniu do późnej EŻ II (koniec IX/VIII w. BC), w związku z wprowadzeniem monarchii i jej geopolitycznym zapotrzebowaniem.

Idealnotypologiczny wymiar kultur archeologicznych to jedynie pierwszy problem związany z etniczną kwalifikacją źródeł archeologicznych. Kolejny problem jest jeszcze trudniejszy do rozwiązania, ponieważ dotyczy samego pojęcia etniczności. Z biegiem czasu okazało się bowiem, że nie ma mowy o ścisłej odpowiedniości występowania historycznych ludów z określonymi kulturami archeologicznymi. Tradycyjna kulturowo-historyczna koncepcja opierała się bowiem na błędnym założeniu, że dany etnonim był raz na zawsze rozpoznany, dany niejako a priori, a ludy tak zdefiniowane przyjmowały go i w swej historycznej praktyce nie przekraczały nakreślonych przezeń granic. Tak rozumiana etniczność jest w sposób oczywisty nowoczesnym konstruktem, który imputuje się przeszłym społecznościom, mimo iż te wcale nie musiały rzeczywistości społecznej kategoryzować w ten sposób.

Dzisiaj dyskutuje się koncepcje etniczności instrumentalnej lub subiektywnej, które zerwały z prymordialistyczną koncepcją etniczności wrodzonej i tym samym raz na zawsze danej. W myśl współczesnych teoretyków etniczności, stanowić ona może pole negocjacji różnych sił, wypadkową określonych warunków, przyjmowaną ad hoc w zależności od sytuacji społeczno-politycznej. To w tej perspektywie należy czytać zastrzeżenia N. P. Lemche'go, który uważa, iż starożytni skrybowie egipscy oraz lewantyjscy używali terminów „Kanaan” i „Kanaanejczyk” w sposób dowolny, nie mając do dyspozycji żadnych ścisłych i zupełnych definicji [N.P. Lemche 1991, 50]. Dokonując etnicznej kwalifikacji

⁴ Krytyka historyczności tekstu biblijnego ogranicza zwykle badania do rozpoznania jego ideologicznego wymiaru.

takich terminów dokonujemy według N. P. Lemche'go imputowania przeszłości współczesnych kategorii⁵. W kontekście historii biblijnej pod względem etnicznym do najbardziej zagadkowych należą takie zjawiska jak Amoryci, Aramejczycy oraz H, które łączy fakt, iż w źródłach literackich bywają określane jako (pół)koczownicze lub ludy bytujące poza granicami osiadłych społeczności II tys BC. Słusznie twierdzi się, że tego typu zjawiska szczególnie trudne są do rozpoznania na podstawie materiału archeologicznego [A.J. Fredno 1996, 1-23]. O innych jeszcze ludach, takich jak Kanaanejczycy, Izraelici czy Filistyni, którzy pojawiają się w źródłach tekstowych, najwięcej informacji dostarczają nam źródła biblijne, natomiast identyfikowany z nimi materiał archeologiczny jest albo nader skąpy, albo mocno dwuznaczny [A.W. Killebrew 2014, 142]. Wszelkie próby jednoznacznej etnicznej kwalifikacji źródeł archeologicznych powinny być opatrzone dużym marginesem błędu.

Bibliografia:

1. Anderson B. 1997, Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu, Znak, Kraków.
2. Brzegowy T. 2002, Najnowsze teorie na temat powstania Pięcioksiągu - próba oceny, CT 72.
3. Chirichigno G. 1993, Debt-Slavery in Israel and the Ancient Near East, JSOT Supplement Series 141, Sheffield Academic Press.
4. Davies P. R. 1999, In Search of Ancient Israel, Sheffield, JSOT Supplement Series 148.
5. Fredno A. J. 1996, „The Capabilities and Limitations of Ancient Near Eastern Nomadic Archaeology”, Or 65.
6. Garbini C. 1988, History and Ideology in Ancient Israel, SCM Press, Londyn.
7. Grabbe L. L. 1997, Are Historians of Ancient Palestine Fellow Creatures - or Different Animals, w: Grabbe L. L. (red.), Can a „History of Israel” Be Written, Sheffield, JSOT Supplement Series 245.
8. Hobsbawm E. 2010, Narody i nacjonalizm po 1780 roku, Difin, Warszawa.
9. Killebrew A. E. 2005, Biblical Peoples and Ethnicity: An Archaeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines and Early Israel 1300-1100 B.C.E., Archaeology and Biblical Studies, Society of Biblical Literature.
10. Killebrew A. W. 2014, Hybridity, Hapiru and the Archaeology of Ethnicity in Second Millennium BCE Western Asia, w: J. McInerney (red.), A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean, Blackwell Companions to the Ancient World, Chichester, Wiley Blackwell.
11. Lemański J. 2005, Pięcioksiąg. Próba syntezy współczesnych badań, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, t. 38 z. 1.
12. Lemche N. P. 1991, The Canaanites and Their Land: The Tradition of the Canaanites, Sheffield, JSOT Supplement Series 110,.
13. Levy Th. E., Adams B. R., Muniz A. 2004, Archaeology and the Shasu Nomads: Recent Excavations in the Jabal Hamrat Fidan, Jordan, w: D. N. Freedman, R. E. Friedman,

⁵ Dyskusję na ten temat na gruncie literatury socjologicznej rozpoczęły przede wszystkim pozycje: [E. Gellner 1991; B. Anderson 1997; E. Hobsbawm 2010; A.F. Rainey 2000, 12].

- E. H. Propp (red.), *Le-David Maskil: A Birthday Tribute for David Noel Freedman, Eisenbrauns.*
14. Liverani M. 2017, *Nie tylko Biblia. Historia starożytnego Izraela*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
 15. Malamat A. 1983, *The Proto-History of Israel: A Study in Method*, w: C.L. Meyers, M.O'Connor (red.), *The Word of the Lord Shall Go Forth: Essays in Honor of David Noel Freedman in Celebration of His Sixtieth Birthday*, ASORSVS 1, Eisenbrauns.
 16. Niesiołowski-Spano Ł. 2003, *Pisanie dziejów Izraela*, RBL 2.
 17. Niesiołowski-Spano Ł. 2007, *Jednak dzieje starożytnej Palestyny, czyli kilka uwag terminologicznych*, RBL, nr 1.
 18. Niesiołowski-Spano Ł. 2013, rec. ks. A. Piwowar, *Historia Izraela czasów Starego Testamentu Od patriarchów do podboju Rzymian (Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki, t. 12)*, Lublin, SBO 6.
 19. Rainey A. F. 2000, *Who is Canaanite? A Review of the Textual Evidence*, BASOR 304.
 20. Soggin J. A. 1985, *A History of Israel: From the Beginings to the Bar Kochba Revolt AD 135*, SCM Press, Londyn.

14. RECEPCJA EKLEZJOLOGII SOBORU WATYKAŃSKIEGO II. LUMEN GENTIUM 6 - KOŚCIÓŁ JEST OWCZARNIĄ

Dr inż. Krzysztof Myjak

Wyższa Szkoła Humanitas
Wydział Administracji i Zarządzania
Katedra Prawa

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Wydział Prawa Kanonicznego
Katedra Kanonicznego Prawa Karnego, Administracyjnego i Procesowego
Email: k.myjak@gmail.com

Słowa Kluczowe: Sobór Watykański II, Eklezjologia, Lumen Gentium, istota Kościoła jako owczarni

1. Wstęp

Nauka Soboru Watykańskiego II została zawarta w czterech Konstytucjach, dziewięciu Dekretach oraz trzech Deklaracjach. Teologiczny sens i kolejność soborowych konstytucji ukazuje sposób myślenia Ojców Soborowych: „To samo można zresztą stwierdzić w odniesieniu do pierwszego tekstu ogłoszonego przez Sobór, Konstytucji o liturgii świętej. Przyznanie jej pierwszego miejsca, było podyktowane przede wszystkim względami praktycznymi. Patrząc wstecz, trzeba jednak powiedzieć, że ma to dobre uzasadnienie w całej architekturze Soboru. Na początku znalazła się modlitwa, a tym samym Bóg. Początek ten dobrze harmonizuje ze słowami reguły Benedykta: *Operi Dei nihil praeponatur*. Konstytucję o Kościele, która jest drugim tekstem Soboru, została w ten sposób jakby ujęta w klamry. Kościół ma swe źródło w modlitwie, w poleceniu sławienia Boga. Eklezjologia z samej swej istoty wiąże się z liturgią. Dlatego logiczne jest to, że trzecia konstytucja mówi o słowie Bożym, które zwołuje Kościół i ciągle na nowo powołuje go do istnienia. Czwarta konstytucja pokazuje, jak wielbienie Boga wyraża się w etosie, jak otrzymane od Boga światło jest przekazywane światu i dopiero wtedy staje się w pełni wielbieniem Boga” Ratzinger, 2005, s. 529].

2. Opis zagadnienia

Podjmując zagadnienie Eklezjologii w kontekście Soboru Watykańskiego II na wstępie należy zaznaczyć każdorazowe pogłębienie świadomości synodalnej przypadającej na czas 21. Soborów Kościoła powszechnego. Biskupi znając swoje miejsce w strukturze Kościoła czują osobistą odpowiedzialność za wspólnotę której przewodzą. Z drugiej strony biskupi mają świadomość bycia stróżem tradycji apostoelskiej *in comunione* [Michalik, 2006, s. 13]. Stąd kluczem do zrozumienia Soboru Watykańskiego II jest włoskie słowo papieża Jana XXIII *aggiornamento* sugerujący potrzebę zaktualizowania, dostosowania do obecnych czasów i wymagań, zmodernizowanie, wprowadzenie zmian, poprawienie, udoskonalenie,

uzupełnienie, odnowę czy modyfikacje poprzez uzupełnienie, skreślenie i korekty. Wraz z *aggiornamento* ma się pojawić *approfondimento* czyli pogłębienie [Michalik, 2006, s. 13].

W tym duchu od samego otwarcia przebiegał sobór: „Przede wszystkim jest rzeczą konieczną, aby Kościół nigdy nie odwrócił wzroku od świętego dziedzictwa prawdy, jakie otrzymał od swych przodków. Potrzeba również jednak, by zwrócił się także ku czasom współczesnym, które stawiają go wobec nowych sytuacji, nowych sposobów życia i otwierają przed nim nowe drogi katolickiego apostołstwa” [Jan XXIII, *Gaudet Mater Ecclesia*, w: *Summi Pontificis Ioannis XXIII allocutio in solemni Ss. Concilii inauguratione*, 1997, s. 7]. Nowe studium tajemnicy Kościoła zawarte w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* ukazuje bogatą doktrynę eklezjologiczną połączoną z nauką o powołaniu człowieka w Chrystusie [Michalik, 2006, 40-41]. Dlatego też *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* uważana jest za centralny dokument soboru, który wywarł największy wpływ na inne, później dyskutowane [Butler, 1973, s. 73].

Refleksja nad tajemnicą Kościoła przywołała figury go obrazujące i pozwoliła na nowo je odczytać. „W tekście przyjętym przez ojców Soboru utożsamianie pojęcia Ludu Bożego ze stanem świeckim znika; temat Ludu Bożego zostaje uwypuklony i omówiony w oddzielnym, drugim rozdziale, bezpośrednio po podstawowym pierwszym rozdziale o Kościele jako (sakramentalnym i historiozbowym) misterium, a jeszcze przed tematem Kościoła jako instytucji o ustroju hierarchicznym. *Lumen gentium* zna i wymienia szereg obrazowych pojęć mających określić, czym jest Kościół. Wywodzą się one głównie z Biblii: Kościół jest owczarnią której jedyną i konieczną bramą jest Chrystus, na której rośnie stare drzewo oliwne, którego świętym korzeniem byli patriarchowie i w którym dokonało się i jeszcze się dokona pojednanie Żydów i pogan oraz którego prawdziwą winoroślą jest sam Chrystus; jest budowlą Bożą. Obrazowi budowli przyporządkowane zostają dalsze obrazy: domu Boga, rodziny Boga, następnie Kościoła jako przybytku Boga z ludźmi i wreszcie – przede wszystkim – jako świętej świątyni. Kościół jest Oblubienicą, którą Apokalipsa św. Jana widzi jako zstępujące z nieba nowe Jeruzalem i która jest Oblubienicą Baranka – Oblubienicą Chrystusa. Wszystkie te metaforyczne obrazy są wymienione, krótko scharakteryzowane i zebrane w obrębie jednego tylko artykułu” [Wenzel, 2007, s. 58]. Wewnętrzna natura Kościoła daje się nam poznać poprzez rozmaite obrazy, które są brane z życia pasterskiego, z uprawy roli, z budownictwa czy z życia rodzinnego i narzeczeństwa. Mają swe oparcie w księgach Starego Testamentu.

Przegląd zagadnienia

W pracy także zgodnie z duchem soborowym przejdziemy od interpretacji o charakterze eklezjologicznym do dopełnienia interpretacją teologiczną. Odkrywanie tajemnicy Chrystusa i misterium Kościoła to trwanie w nauce Apostołów i sięganie do źródła Kościoła. Zgodnie z duchem Sobory należy przyznać Pismu Świętemu zasadniczą rolę w teologii i życiu wspólnoty [Schatz, 2001, s. 326]. „Kościół jest owczarnią, której bramą jedyną i konieczną jest Chrystus. Jest również trzodą, której sam Bóg zapowiedział, że będzie jej pasterzem, i której owce, choć kierują nimi pasterze-ludzie, nieustannie przecież prowadzi i żywi sam Chrystus, dobry Pasterz i Księżę pasterzy, który życie swoje za owce oddał” [Sobór Watykański II, 2002]. Celem tego numeru Konstytucji Dogmatycznej o Kościele jest opisanie tajemnicy Kościoła za pomocą licznych przypowieści i obrazów zaczerpniętych

z Pisma Świętego. Przywołując obraz owczarni Ojcowie Soborowi zwracają uwagę na fragmenty Biblii:

- **Ewangelia św. Jana 10, 1-10:** „Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Kto nie wchodzi do owczarni przez bramę, ale wdziera się inną drogą, ten jest złodziejem i rozbójnikiem. Kto jednak wchodzi przez bramę, jest pasterzem owiec. Temu otwiera odźwierny, a owce słuchają jego głosu; woła on swoje owce po imieniu i wyprowadza je. A kiedy wszystkie wyprowadzi, staje na ich czele, a owce postępują za nim, ponieważ głos jego znają. Natomiast za obcym nie pójdą, lecz będą uciekać od niego, bo nie znają głosu obcych». Tę przypowieść opowiedział im Jezus, lecz oni nie pojęli znaczenia tego, co im mówił. Powtórnie więc powiedział do nich Jezus: «Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Ja jestem bramą owiec. Wszyscy, którzy przyszli przede Mną, są złodziejami i rozbójnikami, a nie posłuchały ich owce. Ja jestem bramą. Jeżeli ktoś wejdzie przeze Mnie, będzie zbawiony - wejdzie i wyjdzie, i znajdzie paszę. Złodziej przychodzi tylko po to, aby kraść, zabijać i niszczyć. Ja przyszedłem po to, aby [owce] miały życie i miały je w obfitości.
- **Księgę Izajasza 40, 11:** „Podobnie jak pasterz pasie On swą trzodę, gromadzi [ją] swoim ramieniem, jagnięta nosi na swej piersi, owce karmiące prowadzi łagodnie”.
- **Księgę Ezechiela 34, 11 nn:** „Albowiem tak mówi Pan Bóg: Oto Ja sam będę szukał moich owiec i będę miał o nie pieczę. Jak pasterz dokonuje przeglądu swojej trzody, wtedy gdy znajdzie się wśród rozproszonych owiec, tak Ja dokonam przeglądu moich owiec i uwolnię je ze wszystkich miejsc, dokąd się rozproszyły w dni ciemne i mroczne. Wyprowadzę je spomiędzy narodów i zgromadzę je z krajów, sprowadzę je z powrotem do ich ziemi i paść je będę na górach izraelskich, w dolinach i we wszystkich zamieszkałych miejscach kraju. Na dobrym pastwisku będę je paść, na wyżynach Izraela ma być ich pastwisko. Wtedy będą one leżały na dobrym pastwisku, na tłustym pastwisku paść się będą na górach izraelskich. Ja sam będę paść moje owce i Ja sam będę je układał na legowisko - wyrocznia Pana Boga. Zagubioną odszukam, zabłąkaną sprowadzę z powrotem, skaleczoną opatrzę, chorą umocnię, a tłustą i mocną będę ochraniał. Będę paść sprawiedliwie”.
- **Pierwszy List św. Piotra 5, 4:** „Kiedy zaś objawi się Najwyższy Pasterz, otrzymacie niewiedzący wieniec chwały”.
- **Ewangelia św. Jana 10, 11- 15:** „Ja jestem dobrym pasterzem. Dobry pasterz daje życie swoje za owce. Najemnik zaś i ten, kto nie jest pasterzem, którego owce nie są własnością, widząc nadchodzącego wilka, opuszcza owce i ucieka, a wilk je porywa i rozprasza; dlatego, że jest najemnikiem i nie zależy mu na owcach. Ja jestem dobrym pasterzem i znam owce moje, a moje Mnie znają, podobnie jak Mnie zna Ojciec, a Ja znam Ojca. Życie moje oddaję za owce”.

Autorzy Konstytucji tak jak ojcowie Kościoła woleli posłużyć się symbolami biblijnymi ze względu na ich sugestywność i moc przekonywania. Tak więc Kościół przedstawiony w dokumentach soborowych jawi się jako *misterium*, stąd nie sposób go zwyczajnie zdefiniować. Kościół jest owczarnią, której bramą jest Chrystus. Obrazy Kościoła zostały one zaczerpnięte z wnikliwej obserwacji realiów życia codziennego nawiązując do życia pasterskiego. W ten sposób to, co zwyczajne, stało się obrazem ukazującym to, co nadzwyczajne. Ten obraz należy rozumieć w kontekście starotestamentalnych obietnic,

o których mówi Izajasz i Ezechiel według których to Bóg będzie jedynym pasterzem. Co więcej On przywiedzie rozproszone owce na zielone pastwiska i otoczy je troską. W tym kontekście Kościół określany jest jako *Boża Owczarnia*, zaś biskupi oraz wspierający ich posługę kapłani otrzymują miano *pasterzy* albo *duszpasterzy* czyli pasterzy dusz. Poprzez biblijny obraz owczarni ojcowie soborowi przybliżają naturę tego misterium ale nie wyczerpują tego bogactwa [<https://biblia.wiara.pl/doc/4382733>].

3. Jezus jest Dobrym Pasterzem

Kościół *Vaticanum II* jest Kościołem, który podkreśla świadomość własnego zjednoczenia z Chrystusem i świadomość misji, którą mu Chrystus powierza. Kościół przeżył chwilę głębokiego ożywienia świadomości odpowiedzialności za świat i człowieka, ale przede wszystkim odnalazł w sobie misterium Chrystusa [Martini, 1995, s. 235]. Co więcej: „Kościół nie istnieje dla siebie samego, lecz ma być narzędziem Boga służącym gromadzeniu ludzi i prowadzeniu ich do Niego, w celu przygotowania chwili, kiedy Bóg będzie wszystkim we wszystkich” [Ratzinger, 2005, s. 116].

W tym kontekście Jezus jest Pasterzem, który przychodzi na ziemię, by zbawiać wszystkich i ratować zabłąkane owce, którymi my jesteśmy. Cierpiał za nas i zostawił wam wzór, abyście szli za Nim Jego śladami [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_03052020.html]. „Zalążkiem i początkiem Królestwa jest "mała trzódka" (Łk 12, 32) tych, których Jezus przyszedł zwołać wokół siebie i których On sam jest pasterzem. Stanowią oni prawdziwą rodzinę Jezusa” [KKK 764.]. Figury Kościoła przyczyniły się do opracowania poprawnego rozumienia Kościoła. Nie wyklucza ona eschatologicznej i duchowej wizji wspólnoty wierzących. Treść Kościoła nie wyczerpuje się tylko do ziemskich odniesień lecz sięga dalej niż ziemskie instytucje, ukazując cel do którego zmierza wspólnota [Ratzinger, 2016, s. 339]. „Podobało się jednak Bogu uświęcić i zbawiać ludzi nie pojedynczo, z wykluczeniem wszelkiej wzajemnej między nimi więzi, lecz uczynić z nich lud, który by Go poznawał w prawdzie i zbożnie Mu służył” [Zob. LG 9.].

4. Duszpasterze

Wiekuisty i Dobry Pasterz nie opuszcza swej owczarni, lecz przez Apostołów i ich następców otacza ją nieustanną opieką. Tak więc Bóg Ojciec namiestnikom swego Syna zlecił władzę pasterską [*Katechizm Kościoła Katolickiego*, 2004, s. 857]. „Ta pasterska misja Piotra i innych Apostołów stanowi jeden z fundamentów Kościoła. Jest ona kontynuowana przez biskupów pod prymatem Piotra” [KKK 881.]. Pod tym względem następcami w misji pasterskiej nauczania, uświęcania i prowadzenia jest Kolegium Biskupów wspomagane przez kapłanów w jedności z następną św. Piotra [Sobór Watykański II, 2002, s. 5]. „Chociaż każdy biskup jest właściwym pasterzem tylko tej części trzody, która została powierzona jego trosce, to jednak jako prawowity następca Apostołów z ustanowienia Bożego jest odpowiedzialny razem z innymi za apostolskie posłanie Kościoła” [Pius XII, 1957, s. 49]. „Jako słudzy Dobrego Pasterza zostali wyświęceni, by prowadzić Lud Boży do żywych źródeł modlitwy, jakimi są: słowo Boże, liturgia, życie teologalne, dzisiaj Boga w konkretnych sytuacjach” [Sobór Watykański II, 2002, s. 4-6].

„Gdy Kościół przez swój najwyższy Urząd Nauczycielski przedkłada coś do wierzenia jako objawione przez Boga i jako nauczanie Chrystusa, do takich definicji należy przyłączyć posłuszeństwem wiary. Taka nieomyślność rozciąga się na cały depozyt Objawienia Bożego [KKK 891.]”. Skarb sakramentów i żywego słowa powierzony Kościołowi przez Chrystusa dla zbawienia ludzi wymaga rozeznania nowych sytuacji i sposobów życia. Postawa ta pozwala podjęcie misji, na którą czeka świat. Otwiera to nowe drogi katolickiego apostołstwa [Michalik, 2006, s. 24]. Kościół wykonuje swoje nauczanie zwyczajne, podaje pouczenia, które prowadzą do lepszego zrozumienia Objawienia w dziedzinie wiary i moralności [Por. KKK 892.].

Życie pasterza związane jest z owczarnią. Znaczy to, że nie jest on pracownikiem przedsiębiorstwa międzynarodowego. Przeciwnie bo życie pasterza związane z owczarnią, której strzeże i czuwa nad nimi o każdej porze, również w nocy. Owo czuwanie znaczy strzec przed wilkami, aby umacniać wiarę, kiedy owczarnia jest trochę zdezorientowana. Czuwać to również oznacza angażować się w życie owczarni [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_05052018.html]. „Biskup i prezbiterzy uświęcają Kościół przez swoją modlitwę i pracę, przez posługę słowa i sakramentów. Uświęcają go swoim przykładem” [KKK 893.].

Dobry Pasterz powinien być wzorem i formą misji pasterskiej [KKK 896.]. Styl Jezusa musi być wzorem dla pasterza. Cechy jakie można wymienić są następujące: prowadzi owce, które same idą naprzód; słucha owiec; kieruje owczarnią; dba o owczarnię. W tym wszystkim jest łagodny i czuły. Pasterz zna swoje owce, każdą woła po imieniu i o każdą z osobna się troszczy tak, jakby była jedyna. Kiedy zmęczony wraca do domu po całym dniu pracy i widzi, że jednej brakuje, wyrusza na poszukiwanie, a gdy ją znajdzie, bierze na ramiona i wraca do domu (por. Łk 15, 4-5). Owce takiego pasterza potrafią rozpoznać i owczarnia obdarza go zaufaniem [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_03052020.html].

Pasterze winni towarzyszyć ludowi Bożemu w każdej sytuacji życiowej, również w czasie niebezpieczeństw czy kryzysu. Działanie duszpasterzy jest z natchnienia Ducha Świętego, który daje zdolność rozeznania pasterskiego aby towarzyszyć i wspierać słowem Bożym, sakramentami i modlitwą [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_13032020.html]. „Na barkach kapłanów często ciąży zmęczenie codzienną pracą Kościoła. Są na pierwszej linii, nieustannie otoczeni przez ludzi, którzy, przygnębieni, szukają w nich oblicza pasterza. Ludzie przychodzą i pukają do bramy ich serca. Muszą oni nakarmić rzesze, a Boży pokarm nigdy nie jest własnością, którą można dysponować tak po prostu. Przeciwnie, pochodzi jedynie z ubóstwa, które wchodzi w kontakt z Boską dobrocią. Ustawicznie zagraża pokusa, by odprawić rzesze i nakarmić się tym niewiele, co można sobie bezprawnie przywłaszczyć” [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/kolumbia-biskupi_07092017.html].

Trzy rysy stylu pasterskiego Pawła, który jest stylem pasterskim dobrego pasterza:

- **pasterza gorliwego**, pełnego pasji, do tego stopnia którego postawa może wydawać się szaleństwem. Gorliwy pasterz. I to jest owa cecha, którą nazywamy „gorliwością apostołską”. Nie można być prawdziwym pasterzem bez tego wewnętrznego żaru.

- **człowieka, który potrafi rozeznawać** w życiu. Ojciec kłamstwa jest kusicielem. Pasterz o tym wie, ma doprowadzić lud do Chrystusa, aby podtrzymać lud w wierności swojemu Oblubieńcowi. Dlatego pasterz powinien umieć rozeznawać: gdzie są niebezpieczeństwa, a gdzie są łaski, gdzie jest prawdziwa droga. Człowiek, który potrafi rozeznawać, bo zna pokusę i wie, że diabeł zwodzi
- trzecia cecha to „**zdolność do demaskowania**”. Mówienia w chwilach, gdy groziło niebezpieczeństwo. Człowiek umiejący piętnować to, co szkodzi jego owcom [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_22062017.html].

5. Inni pasterze, którzy troszczą się o ludzi

Papież Franciszek rozszerza pojęcie pasterza do licznych osób na całym świecie, którzy oddają życie za wiernych. Oprócz pasterzy duchowych Ojciec Święty wymienia *pasterzy lekarzy*, którzy poświęcają swe życie w trosce o innych [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_03052020.html].

6. Inna owczarnia

Sobór nieco dalej zauważa i nie odmawia zabawienia tym, którzy nie z własnej winy nie poznali Boga, jednak wiodą uczciwe życie. Ów pogląd budzi zadziwienie, gdyż nauczanie Kościoła głosiło niezmienną zasadę, iż poza Nim nie ma zbawienia. Zatem człowiek kierujący się sumieniem będzie zbawiony, jednak jego zbawienie nie jest jego zasługą, ale winno być uczestnictwem w życiu wspólnotowym. Tym samym Konstytucja ukazuje obiektywny aspekt zbawienia człowieka, iż zbawienie jest darem Boga [Butler, 1971, s. 85-86].

7. Podsumowania i wnioski

Sobór Watykański II włączył Kościół w całą historię zbawienia, historię ludzkości oraz przybliżył do rozwiązania kwestii zbawienia niechrześcijan. Równocześnie sobór zachował nowość nowotestamentalnego ludu przymierza, mającego źródło w Jezusie Chrystusie [Kasper, 2014, s. 221-225]. Aby sobór mógł przynieść owoce w życiu Kościoła, musi nastąpić okres recepcji [Michalik, 2006, s. 92]. To przyjęcie nauczania soborowego dokonuje się m.in. poprzez liczne nawiązania w nauczaniu Kościoła do pojęć Jezusa - Dobrego Pasterza czy Owczarni Bożej jaką jest Ludu Bożego. Dokonuje się wtedy ożywienie samoświadomości wierzących jako członków Kościoła.

Bibliografia:

1. Butler Ch., *Teologia Soboru Watykańskiego Drugiego*, Paris 1971.
2. Jan XXIII, *Gaudet Mater Ecclesia*, w: *Summi Pontificis Ioannis XXIII allocutio in solemnibus Ss. Concilii inauguratione* (11 X 1962), w: EV, t. 1, s. 38 – 43.
3. Kasper W., *Kościół Katolicki, Istota. Rzeczywistość. Posłannictwo*, Kraków 2014.
4. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2004.
5. Martelet G., *Zapomniany Sobór*, tłum. I. Bobbé, Kraków 1997.
6. Martini C. M., *Sobór jest jeszcze ciągle przed nami*, *Currenda* 2(1995), s. 233-242.

7. Michalik A., *Odkryć Sobór. Szkic historyczno-teologiczny Soboru Watykańskiego II*, Tarnów 2006.
8. Pius XII, Encyklika „*Fidei Donum*” z 21 kwietnia 1957, A.A.S. 49 (1957).
9. Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, Kraków 2005.
10. Ratzinger J., *Sobór w drodze. Spojrzenie wstecz na drugą sesję Soboru Watykańskiego II*, w: J. Ratzinger, *Opera omnia*, t. VII, Lublin 2016, s. 337-345.
11. Schatz K., *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii. Kościoła*, tłum. J. Zakrzewski, Kraków 2001.
12. Sobór Watykański II, *Ad Genets, dekret o misyjnej działalności Kościoła*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002.
13. Sobór Watykański II, *Lumen Gentium, konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002.
14. Sobór Watykański II, *Presbyterorum Ordinis, dekret o posłudze i życiu prezbiterów*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002.
15. Wenzel K., *Małą historia Sobory Watykańskiego II*, Kraków 2007.

Źródła internetowe:

16. Jaworski P., *Oblubienica Pańska. Starotestamentalne figury Kościoła. Radiowo-internetowe studium biblijne*, w: <https://biblia.wiara.pl/doc/4382733>, dostęp 5.12.2020 r.
17. Papież Franciszek, *Lud wie, czy biskup jest pasterzem. Msza Św. w Domu św. Marty 5 maja* 2018, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_05052018.html, dostęp 5.12.2020 r.
18. Papież Franciszek, *Łagodność i czułość Dobrego Pasterza. Msza Św. w Domu św. Marty 3 maja* 2020, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_03052020.html, dostęp 5.12.2020 r.
19. Papież Franciszek, *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami. Podróż apostolska Papieża Franciszka do Kolumbii, 6-11 września 2017 r. 7 IX 2017 — Przemówienie do biskupów kolumbijskich wygłoszone w pałacu kardynalskim*, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/kolumbia-biskupi_07092017.html, dostęp 5.12.2020 r.
20. Papież Franciszek, *Pasterze winni towarzyszyć ludowi Bożemu. Msza Św. w Domu św. Marty 13 marca* 2020, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_13032020.html, dostęp 5.12.2020 r.
21. Papież Franciszek, *Wewnętrzny żar. Msza Św. w Domu św. Marty 22 czerwca 2017* w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_22062017.html, dostęp 5.12.2020 r.

II NAUKI TECHNICZNE, ŚCISŁE ORAZ PRZYRODNICZE

1. INNOWACJA TECHNOLOGICZNA: DROGA DO SUKCESU, CZY DO KATASTROFY?

mgr Sonia Szczepanik

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Szkoła Doktorska - Wydział Nauk o Zarządzaniu i Jakości

ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice

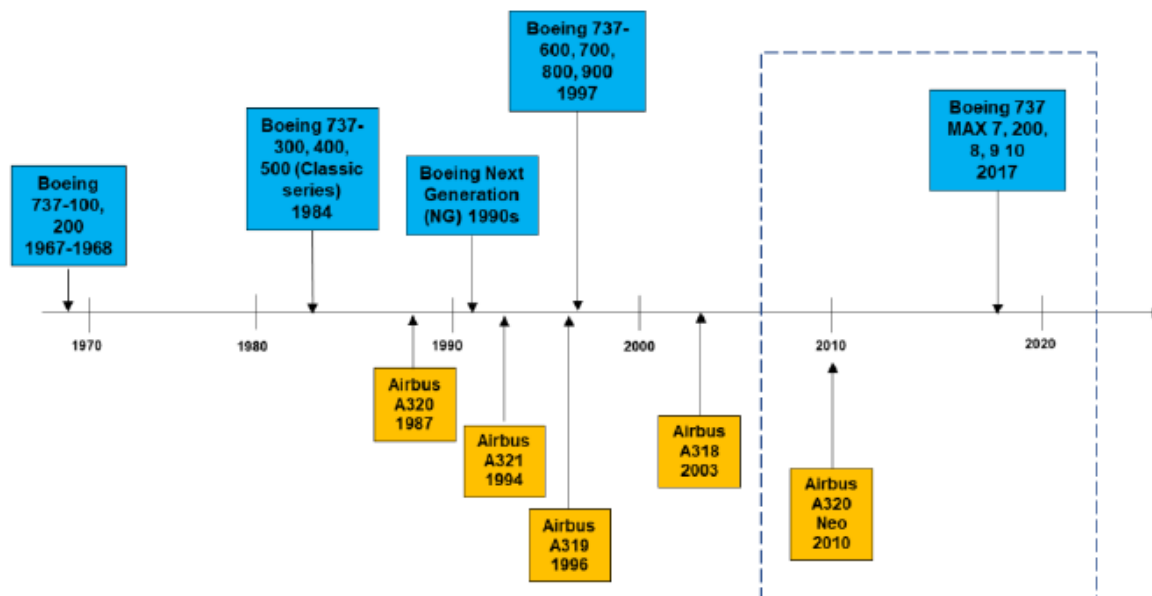
Email: sonia.szczepanik@gmail.pl

1. Wprowadzenie

Kwestia zarządzania innowacjami, rozumiana często jako całokształt czynności składających się na tworzenie nowych, praktycznych i ekonomicznych rozwiązań jest w istocie procesem bardzo skomplikowanym. Należy zadać sobie pytanie, czy możliwe jest, że ta sama innowacja może być przyczyną sukcesu w jednym przedsiębiorstwie i katastrofy w drugim. Chociaż wydaje się to nie możliwe, to przykładem takiej sytuacji jest wprowadzenie przez dwóch największych producentów samolotów pasażerskich, innowacji pod postacią nowego, niezwykle efektywnego silnika odrzutowego.

Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy i ma na celu przybliżenie procesu zarządzania innowacjami na przykładzie Airbusa i Boeinga. Zawarto w nim przegląd strategii zarządzania innowacją technologiczną obydwu przedsiębiorstw oraz ich następstw w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym.

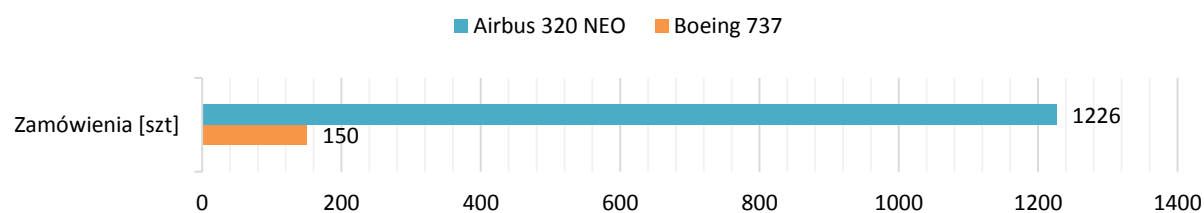
Boeing jest największym amerykańskim koncernem lotniczym, którego działalność na rynku samolotów wąskokadłubowych rozpoczęła się u schyłku lat 60 XX wieku (zob. rys 1). To niezwykle efektywnie rozwijające się przedsiębiorstwo doczekało się godnego konkurenta dopiero w latach 80 XX. Wówczas na rynek wkroczyło europejskie konsorcjum lotnicze – Airbus, stając się tym samym największym konkurentem amerykańskiego Boeinga. Pomimo zaciekłej konkurencji w latach dziewięćdziesiątych i wczesnych dwutysięcznych to Boeing utrzymywał dojmującą pozycję na rynku.

Rysunek 1. Konkurencja Boeinga i Airbusa na rynku samolotów wąskokadłubowych od 1967 do 2010 roku

Źródło: M. Oliveira Dias (red), A. Teles, R. Oliveira Albergarias Lopes, *Could Boeing 737 MAX crashes be avoided? Factors that undermined project safety*, "Global scientific journals", 2020, Tom 8, nr 4, s. 188.

W przestrzeni otoczonej ramką (zob. rys. 1) zaznaczono okres niezwykle dużego ryzyka dla Boeinga, który borykał się z szeregiem problemów natury finansowej i wizerunkowej. Airbus wykorzystał tę sytuację pod każdym względem. Wówczas w 2010 roku Airbus wprowadził na rynek najbardziej efektywny samolot pasażerski Airbus 320 NEO (ang. New Engine Option), stając się tym samym liderem na rynku samolotów wąskokadłubowych.

Rysunek 2. Liczba zamówień na samoloty wąskokadłubowe Airbusa i Boeinga w sztukach w 2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.statista.com/topics/3697/airbus-and-boeing/ (dostęp 29.11.2020).

Zamówienia na ten innowacyjny model Airbusa 320 NEO w 2011 roku wyniosły 1 226 sztuk (zob. rys. 2). Natomiast zamówienia na najnowszy, konkurencyjny wówczas model Boeinga 737 wyniosły jedynie 150 sztuk.

2. Przegląd implementacji innowacji technologicznej

2.1. Charakterystyka innowacji technologicznej

Innowacja technologiczna to taka która wprowadza nowe produkty lub procesy albo modyfikuje już istniejące produkty lub procesy. Warto na tym etapie zaznaczyć, że innowacja wprowadzona w nowym Airbusie 320 NEO miała charakter przełomowy.

Był to nowy rodzaj odrzutowego silnika (CFM Leap-1A), który dzięki swojej budowie mógł zwiększyć wydajność samolotu o 15%, lub jego ładowność o 2 tony. Dodatkowo nowe samoloty z tym silnikiem miały emitować 10% mniej dwutlenku azotu i dwutlenku węgla, a nawet być o 50% mniej hałaśliwe w porównaniu do swoich poprzedników. Paradoksalnie największą przeszkodą tej innowacji technologicznej okazał się być jej rozmiar. Średnica nowego silnika wynosiła 206cm tzn., że silnik był o 33cm większy od swojego poprzednika.

2.2. Strategia wdrożenia innowacji

Podstawy strategii wdrożenia innowacji technologicznej w dwóch przedsiębiorstwach były pozornie podobne. Każde z nich zdecydowało o jak najlepszym wykorzystaniu posiadanego kapitału, by móc otrzymać najwyższą stopę zwrotu z wdrożonej inwestycji w technologię. W obu przypadkach zdecydowano się na zamontowanie nowego silnika odrzutowego do już istniejącego kadłuba samolotu.

2.3. Strategia Airbusa

Sukces wdrożenia innowacji technologicznej w nowym modelu samolotu - Airbusie 320NEO wynikał z dość nietypowej przyczyny. Poprzednik nowego innowacyjnego samolotu Airbus 320, był samolotem charakteryzującym się dość dużą przestrzenią pod skrzydłem. Inżynierowie Airbusa podjęli próbę zamontowania nowego silnika odrzutowego do kadłuba samolotu Airbus 320 tworząc tym samym nowy model Airbus 320 NEO (zob. rys. 3).

Rysunek 3. Porównanie modeli A320 i A320NEO

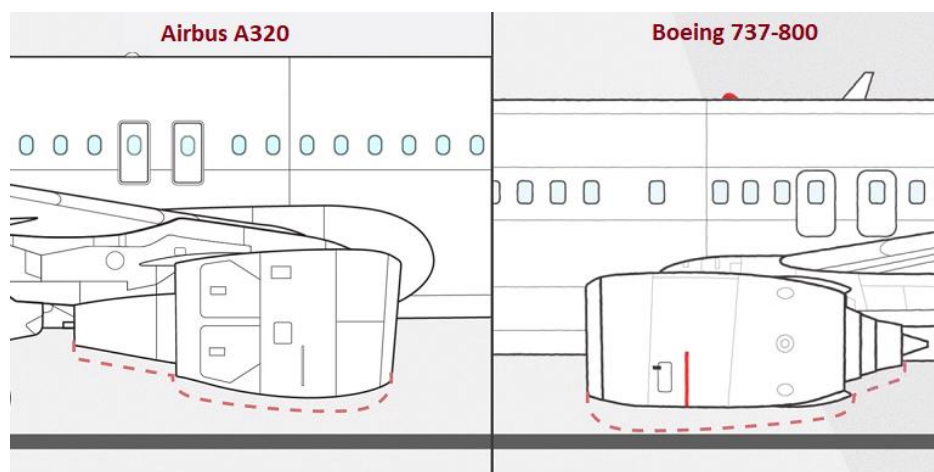
Źródło: www.airbus.com/aircraft/passenger-aircraft/a320-family/a321neo.html (dostęp 02.11.2020).

To niezwykle ekonomiczne rozwiązanie sprawiło, że piloci latający Airbusem 320 potrzebowali jedynie krótkiego szkolenia komputerowego, by móc pilotować nowy model samolotu 320 NEO. Dzięki temu samolot mógł już w 2010 roku trafić na rynek i tym samym zdominować pozycję Boeinga.

2.4. Strategia Boeinga

Projektowanie i produkcja nowego modelu Boeinga z nowym silnikiem odrzutowym pochłonęło firmie aż siedem lat. W tym czasie Airbus 320 NEO stał się najbardziej pożądanym samolotem wąskokadłubowym na rynku.

Nowy model Boeinga opuścił fabryki dopiero 2007 roku, była to nowa seria Boeing 737 MAX8 wyposażona w ten sam model silnika odrzutowego jaki Airbus umieścił w swojej serii 320 NEO. Opóźnienie produkcji wynikało z technologicznych ograniczeń Boeinga 737, poprzednika nowego modelu. Działając pod wpływem presji rynkowej firma również zdecydowała się na zamocowanie nowego silnika do już istniejącego kadłuba Boeinga 737 (zob. rys. 4).

Rysunek 4. Usytuowanie nowego typu silnika na poprzednikach Airbusa 320NEO i Boeinga 737

Źródło: A. Chang, D. Lee, and K. Mas, *The real reason Boeing's new plane crashed twice*, Vox, 2019, (www.youtube.com/watch?v=H2tuKiiznsY dostęp 04.11.2020).

Analizując powyższą grafikę można zauważyć, że przestrzeń pod skrzydłem Airbusa 320 jest znacznie większa, dzięki czemu wprowadzenie nowego silnika nie wymagało drastycznych modyfikacji kadłuba. Boeing natomiast nie posiada wystarczającej przestrzeni, a pomimo tego już w marcu 2011 roku, czyli rok po premierze Airbusa 320 NEO, M. Bair, pełniący wówczas funkcję dyrektora działu rozwoju produktu 737, zapewniał, że znaleziono sposób, na umieszczenie nowego silnika (CFM LEAP-1A) pod skrzydłem Boeinga 737 MAX 8. Warto zaznaczyć, że wprowadzenie innowacji technologicznej w następujący sposób, już wtedy budziło znaczne kontrowersje w środowisku inżynierów lotniczych.

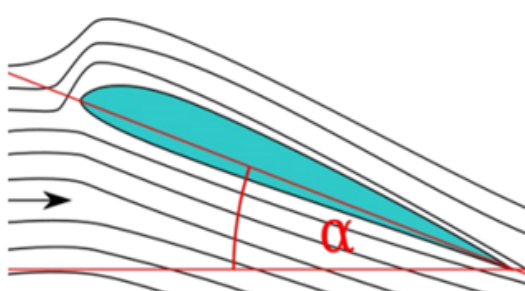
Silnik odrzutowy został umiejscowiony w niepraktykowany wcześniej sposób (zob. rys. 5). Inżynierowie, starając się w najlepszy sposób wykorzystać dostępną przestrzeń pod skrzydłem Boeinga 737, zdecydowali o umieszczeniu go nienaturalnie wysoko, tak że jego górna krawędź wystawała ponad płaszczyznę skrzydła. W celu zmniejszenia przestrzeni pomiędzy silnikiem a podłożem nadano mu także nietypowy owalny kształt i nieznacznie podniesiono podwozie.

Rysunek 5. Umieszczenie silnika CFM LEAP-1A pod skrzydłem Boeinga 737 MAX 8

Źródło: A. Chang, D. Lee, and K. Mas, The real reason Boeing's new plane crashed twice, Vox, 2019, (www.youtube.com/watch?v=H2tuKiiznsY dostęp 04.11.2020).

W konsekwencji aerodynamika Boeinga 737 MAX 8 została znacznie zmodyfikowana. Takie zamontowanie silnika spowodowało znaczną zmianę kąta natarcia (ang. angle of attack) na profil lotniczy. Kąt natarcia (α) jest wyznaczany przez dwie zmienne, cięciwę profilu skrzydła i napływające na to skrzydło strugi powietrza (zob. rys. 6)

Zwiększanie kąta natarcia (α) powoduje

- zmniejszenie wysokości
- zwiększenie prędkości

Zmniejszanie kąta natarcia (α) powoduje

- zwiększenie wysokości
- zmniejszenie prędkości

Rysunek 6. Kąt natarcia i zależności z nim związane

Źródło: B. Macieszczuk, *Kąt natarcia*, Akademia Obrony Narodowej, Rok akademicki 2014-2015, s. 2.

Pomiędzy stopniem rozwarcia kąta natarcia, a wysokością samolotu i jego prędkością istnieje kluczowa zależność. Zwiększanie kąta natarcia (α) powoduje zmniejszenie wysokości samolotu i zwiększenie jego prędkości. Zmniejszanie kąta natarcia (α) skutkuje zwiększaniem się wysokości lotu, ale również zmniejszeniem prędkości.

Zwiększanie kąta natarcia ma swoje ograniczenie, jest nim krytyczny punkt natarcia, zwany również zjawiskiem przeciągnięcia. Po osiągnięciu tego punktu następuje gwałtowny spadek siły nośnej i wystąpienie chwilowej lub całkowitej utraty sterowności samolotu. Zmiana położenia silników względem samolotu przeniosła jego środek ciężkości i środek

ciągu, co miało negatywny wpływ na pilotowanie maszyny. W efekcie sposób, w jaki wbudowano nowy silnik, sprawił, że podczas startu samolotu następowało samoczynnie zwiększenie się kąta natarcia.

Taka sytuacja wymusiła na inżynierach Boeinga wprowadzenie kluczowego systemu kontroli lotu. Wbudowany System Poprawy Charakterystyki Manewrowej (ang. Maneuvering Characteristics Augmentation System, MCAS), działający na podstawie danych odbieranych z czujników kąta natarcia (ang. angle of attack sensor, AOA), był odpowiedzialny za automatyczne opuszczenie nosa samolotu podczas lotu ze sterowaniem ręcznym. Głównym zadaniem MCAS i AOA było niedopuszczenie do wystąpienia zjawiska przeciągnięcia. MCAS to system, który aktywuje się automatycznie również podczas dużego skrętu, wyłączonego autopilota i schowanych klap (zob. rys. 7)

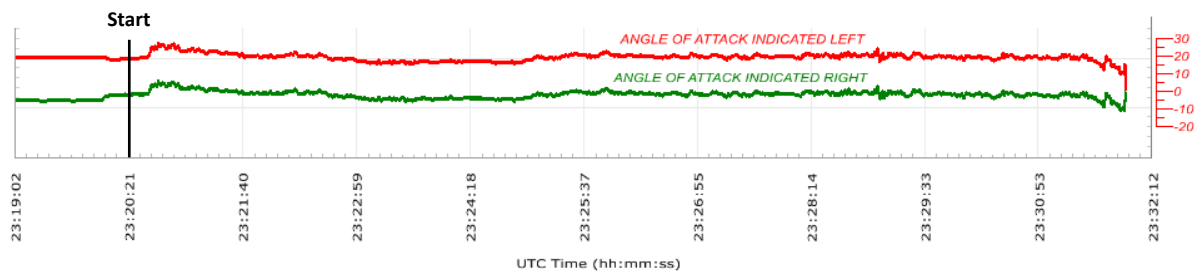

Rysunek 7. Sposób działania MCAS w Boeingu 737 MAX 8

Źródło: www.pasazer.com/news/40893/jak,dziala,system,mcas,w,boeingach,737,max.html (dostęp 8.11.2020).

Dezaktywacja systemu MCAS jest bardzo skomplikowanym procesem, aby tego dokonać należy użyć elektronicznego przełącznika umieszczonego na kolumnie sterowania lub wyłączyć oprogramowanie i manualnie wypoziomować maszynę za pomocą pokrętła steru. Pierwsze rozwiązanie przerywa pracę MCAS tylko na pięć sekund, jeśli po tym czasie system znów uzna, że maszynie grozi przeciągnięcie to ponownie skieruje ją w dół. Drugie rozwiązanie trwale wyłącza system, jednak wymaga postępowania zgodnie czasochłonną procedurą, która w przypadku sytuacji zagrażającej bezpieczeństwu lotu może być niezwykle stresująca i może doprowadzić do katastrofy lotniczej.

Samo wdrożenie nowych systemów nie było błędem ze strony Boeinga, natomiast błędem na pewno było rażące niedoinformowanie pilotów w tym zakresie. Boeing utrzymywał, że model 737 MAX 8 nie różni się zbyt wiele od swojego poprzednika Boeinga 737 i w związku z tym piloci mogą go pilotować już po krótkim internetowym szkoleniu. To

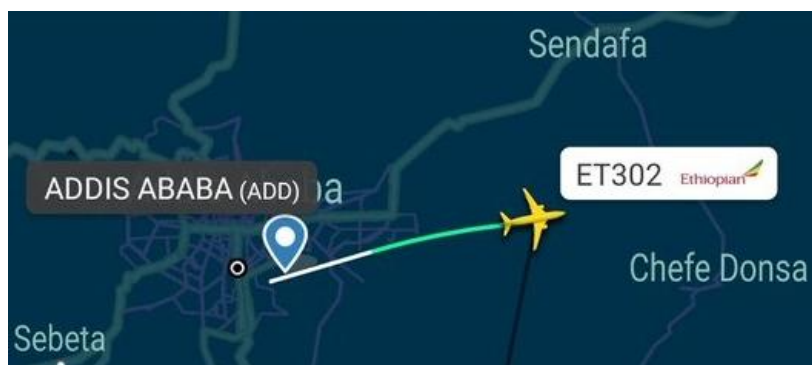

Rysunek 9. Odczyt z czujników kąta natarcia lotu Lion Air 610

Źródło: Komite Nasional Keselamatan Transportasi Republic of Indonesia, *FINAL KNKT.18.10.35.04 Aircraft Accident Investigation Report*, 2019, s. 77.

Samolot ma znaczne trudności z osiągnięciem zaplanowanej wysokości 5 000 stóp, zamiast tego spada na wysokość 600 stóp. Czujniki kąta natarcia nadal wskazują błędne wymiary, jeden wskazuje, że samolot niebezpiecznie zwiększa kąt natarcia i leci 18 stopni w górę, drugi wskazuje 3 stopnie w dół. Czujniki kąta natarcia porównują kąt skrzydeł z kierunkiem samolotu w celu ustalenia orientacji maszyny. O 23:23 UTC drążek kolumny kontrolnej zaczyna drżeć, co oznacza duże zagrożenie wystąpienia zjawiska przeciągnięcia. 23:24 UTC piloci próbują odnaleźć przyczynę zachowania samolotu w instrukcji, w międzyczasie klapy samolotu zmieniają jego położenie. 23:25 UTC system MCAS zaczyna się aktywować, popycha nos samolotu w dół na dwie sekundy. Pilot przerwał jego pracę przyciągając drążek do siebie na sześć sekund. W ciągu następnych trzech minut (od 23:25 do 23:28 UTC) MCAS uruchamia się jeszcze dwanaście razy, kapitan lotu kontryuje jego działanie drążkiem. 23:30 UTC następuje próba kontaktu z kontrolerem ruchu lotniczego, podjęto decyzję o powrocie na pas startowy. Kapitan prosi pierwszego oficera o przejęcie kontroli, otrzymano zgodę na lądowanie. 23:31 UTC, oficer nie jest w stanie określić swojej wysokości, prosi o usunięcie samolotów z wysokości 3 000 stóp powyżej i poniżej celem uniknięcia kolizji. 23:31 UTC samolot zaczyna obniżać swoją wysokość, MCAS aktywuje się ponownie. Zaledwie kilka sekund później prędkość opadania gwałtownie wzrasta. Odczyty wskazują, że samolot opada z prędkością większą niż 10 000 stóp na minutę. Samolot ostrzega o gwałtownym zniżaniu się i zbliżaniu do morza. MCAS aktywuje się po raz ostatni, sekundę później rejestr lotu i dyktafon w kokpicie przestają działać. Kontrola ruchu lotniczego sześć razy próbuje skontaktować się z pilotami, bez odpowiedzi. Pół godziny później o 00:05 UTC holownik odnajduje szczątki samolotu, katastrofa zostaje potwierdzona, nikt nie ocalał.

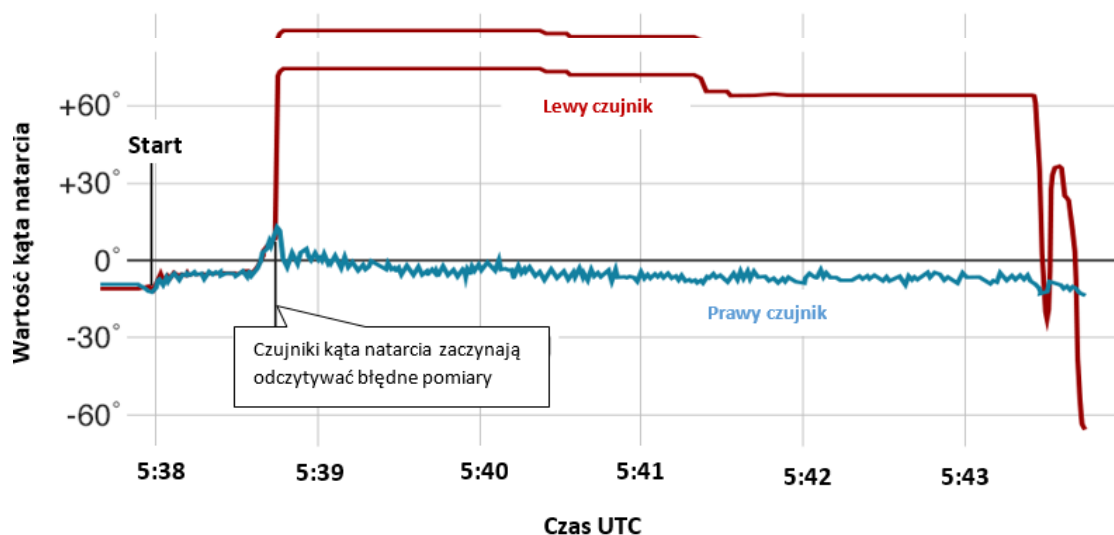
Niespełna pięć miesięcy później, lot Ethiopian Airlines 302 dnia 10 marca 2019 roku rozbił się sześć minut po starcie (zob. rys. 10). Samolot, który wystartował z lotniska Addis Ababa Bole w Etiopii pochłonął życie 157 osób.

Rysunek 10. Trasa przebyta przez lot Ethiopian Airlines 302

Źródło: www.flightradar24.com/data/aircraft/et-avj#1fc0cdb5 (dostęp 10.11.2020).

Lot Ethiopian Airlines 302 wyruszył ze stolicy Etiopii Addis Ababa o godzinie 08: 38 czasu lokalnego (05:38 UTC) i miał być dwugodzinnym lotem do stolicy Kenii. Przed startem warunki zostały uznane za dobre, niebo było bezchmurne, samolot wystartował przy lekkim wietrze bez żadnych trudności. Chwilę później w kabinie rozległ się alarm (zob. rys. 11) zwiastujący błędne odczyty lewego czujnika AOA.

Rysunek 11. Odczyt z czujników kąta natarcia lotu Ethiopian Airlines 302

Źródło: www.bbc.com/news/world-africa-47553174 (dostęp 12.11.2020).

O 5:39 UTC kapitan prosi pierwszego oficera aby schował klapy zwiększające powierzchnię skrzydeł. Dziesięć sekund później kapitan sygnalizuje wieży kontrolnej problemy z samolotem. Sekundę później (5:40 UTC) system MCAS uruchamia się po raz pierwszy, samolot zaczyna pikować w dół będąc kilkaset stóp nad ziemią. Piloci reagują natychmiast przyciągając dźwignę do siebie, co powoduje chwilowe wyłączenie się systemu MCAS, który po kilku sekundach uruchamia się ponownie. Pół minuty później kapitan prosi o wyłączenie elektrycznego systemu stabilizowania za pomocą pokrętła steru, od tej chwili MCAS nie ma już wpływu na kierowanie samolotem. Odłączenie systemu stabilizowania jest równoznaczne z wyłączeniem systemu umożliwiającego osiągnięcie położenia neutralnego samolotu, od tej chwili należy to robić ręcznie walcząc z siłami aerodynamicznymi. Piloci popełnili jeszcze jeden nieumyślny błąd, pozostawili silniki z pełną mocą startową, co

spowodowało znaczne przyspieszenie samolotu. Zwiększa to nacisk na stabilizator, osiągnięcie pozycji neutralnej w takich warunkach jest niemożliwe. O 5:42 UTC piloci podejmują decyzję o powrocie na lotnisko, proszą kontrolę ruchu lotniczego o zgodę. Następnie kierują samolot na wschód próbując zawrócić maszynę używając do tego dużej siły fizycznej. O 5:43 UTC kapitan prosi pierwszego oficera o pomoc w wykonaniu zwrotu, w ostateczności podejmuje decyzje o ponownym podłączeniu systemu stabilizującego. Natychmiast po podłączeniu zasilania MCAS kieruje maszynę w dół, Kapitan ostatni raz podejmuje próbę podniesienia samolotu. O godzinie 8:43:45 UTC Lot 302 linii Ethiopian Airlines uderza w pole rolnicze zabijając natychmiast wszystkich na pokładzie, wrak wbił się jest w glebę na głębokość 10 m.

3. Konkluzje

Główną konsekwencją błędnej implementacji innowacji technologicznej w Boeingu 737 MAX 8 była śmierć 346 osób. Tuż po pierwszej katastrofie Lion Air 610 w październiku 2018 Ministerstwo Transportu Indonezji zapowiedziało dochodzenie w tej sprawie. W listopadzie tego samego roku Federalna Administracja Lotnicza postanowiła o wydaniu dyrektywy mającej ostrzegać o możliwych problemach wynikających z wadliwie działających czujników kąta natarcia. Boeing objął strategię ukorzenia się, próbując odciągnąć uwagę opinii publicznej od systemu MCAS i jego powiązania z katastrofą. Dopiero rok później w październiku 2019 roku, opublikowano oficjalny raport Ministerstwa Transportu Indonezji, w którym wskazano, że przyczyn katastrofy Lion Air 610 należy doszukiwać się w wadliwej konstrukcji Boeinga 737 MAX 8. Ujawniono również szereg zaniedbań ze strony linii lotniczych oraz samych pilotów. Tak niejasne położenie winy sprawiło, że Boeing nie zaprzestał produkcji modelu MAX 8, a linie lotnicze na całym świecie nadal wyrażały chęć zakupu nowych maszyn.

Katastrofa Ethiopian Airlines 302 spotkała się z diametralnie inną reakcją opinii publicznej. W dniu katastrofy tj. 10 marca 2019 roku, linie lotnicze Ethiopian Airlines uziemiły wszystkie posiadane modele samolotu 737 Max 8. W przeciągu trzech dni wszystkie organy regulacyjne na całym świecie z własnej inicjatywy zdecydowały o uziemieniu wszystkich modeli Boeinga 737 MAX 8.

Dzień później, 11 marca chiński organ lotniczy - Chińska Administracja Lotnicza (CAAC) - nakazała liniom lotniczym tego kraju zaprzestać lotów samolotem 737 MAX. Następnie (od 11 do 12 marca 2019 roku) organy regulacyjne całego świata zdecydowały o wyłączeniu z użytku wszystkich modeli samolotu 737 MAX. Początkowo FAA potwierdziła, że samolot był zdolny do lotu. Jednak agencja podążyła za swoimi międzynarodowymi odpowiednikami i nakazała uziemienie wszystkich modeli do 13 marca.

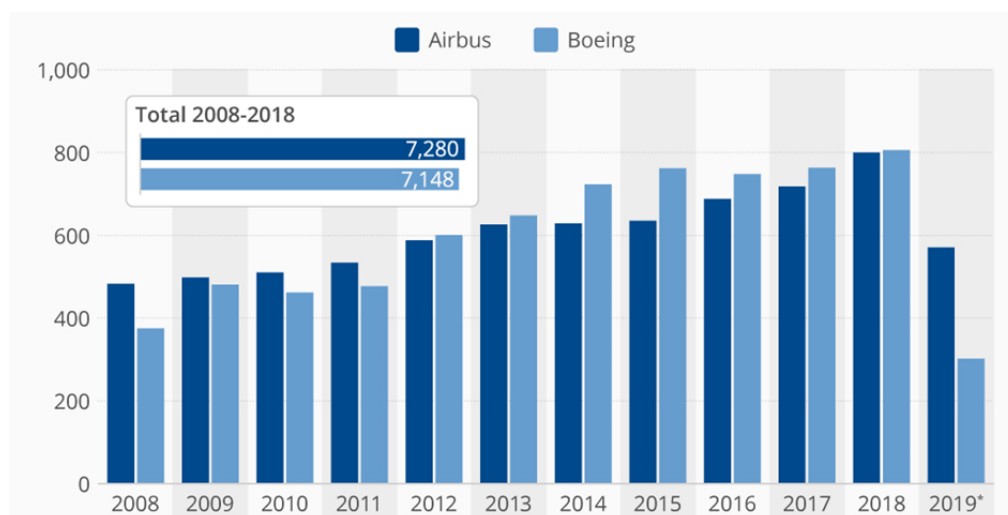
Pierwszy medialny kontakt Boeinga z opinią publiczną nastąpił dopiero 26 dni po katastrofie. Na serwisach społecznościowych ukazało się krótkie wideo, w którym Denis Muilenburg przeprosił rodziny ofiar, a także zapowiedział aktualizację oprogramowania MCAS i czujników kąta natarcia. Specjaliści do spraw komunikacji kryzysowej wskazywali, że film nagrany ze zbyt dużym opóźnieniem i ograniczony głównie do mediów społecznościowych nie spełnił swojego zadania. Dużym błędem okazała się również zauważalna niechęć przedstawicieli Boeinga do komunikacji z dziennikarzami i specjalistami branży lotniczej. W efekcie opinia publiczna była zdezorientowana, zaniepokojona

i sceptyczna wobec działań Boeinga. Utrata zaufania opinii publicznej w kolejnych miesiącach okazała się być nieunikniona, odbiorcy działań Boeinga odczuli, że przedsiębiorstwo, które powinno za wszelką cenę chronić ludzkie życie, świadomie naraziło społeczeństwo na jego utratę.

Równolegle toczą się liczne dochodzenia i procesy sądowe, badające, w jaki sposób Boeing umożliwił aktywację MCAS z jednego błędnego odczytu czujnika kąta natarcia oraz w jaki sposób FAA nie wykryła potencjalnej wady. Później publikowane raporty w tej sprawie wskazują jednoznacznie, że winę za życie 346 osób w dużej mierze ponosi system MCAS, a samo FAA nie dopełniło procedur certyfikacji Boeinga 737 MAX 8.

Pod koniec 2019 roku, podczas przesłuchań śledczy ujawnionymi wiadomości tekstowe przekazywane między dwoma testowymi pilotami Boeinga z 2016 roku. W jednej z nich główny pilot techniczny Boeinga 737 wyraził swoje oburzenie na temat wadliwości MCAS. Podczas zeznań przedstawiciele Boeinga przed dwoma komitetami kongresowymi, na jaw wyszedł fakt, iż kadra zarządcza była świadoma obaw pilotów, ale nie dokonała wymaganych poprawek systemu.

Boeing poniósł również kolosalne straty finansowe związane z uziemieniem wszystkich modeli 737 MAX 8. Na początku roku firma została zmuszona zamknąć fabrykę w stanie Waszyngton, co w konsekwencji doprowadziło do zwolnień w około 8000 powiązanych przedsiębiorstwach łańcucha dostaw. Dział lotów pasażerskich osiągnął stratę na poziomie 6,7 mln USD, a wyodrębniony koszt uziemienia maszyn przekroczył 19 mld USD w 2019 roku. Rok 2019 okazał się być najgorszym od trzech dekad pod względem zamówień i dostaw samolotów Boeinga (zob. rys. 12). W taki sposób firma straciła pozycję największego producenta samolotów na rzecz Airbusa.

Rysunek 12. Zamówienia na samoloty Airbusa i Boeinga w sztukach (stan na wrzesień 2019 roku)

Źródło: www.statista.com/chart/19713/airbus-vs-boeing-deliveries/ (dostęp 15.11.2020).

Niewątpliwie najbardziej bolesną konsekwencją w wymiarze finansowym było również grupowe wycofywanie zamówień linii lotniczych na Boeinga 737 MAX 8. Aktualnie aż 697 zamówień stopi pod zanikiem zapytania. Znaczna część kontrahentów zdecydowała

przenieść swoje zamówienia na rzecz Airbusa. Jest to tragiczna sytuacja, która w powiązaniu z skutkami globalnej pandemii koronawirusa może jeszcze ulec pogorszeniu przez wzgląd na znaczne ograniczenie podróży lotniczych.

Aktualne koszty związane z sytuacją kryzysową Boeinga osiągają niewiarygodnie wysoki poziom. W 2020 roku bezpośrednie koszty uziemienia wyniosły 8,6 mln USD, koszty produkcji wyniosły 5 mld USD. Dodatkowo samo składowanie samolotów, szkolenia i koszty związane z aktualizacją systemu MCAS pochłonęły kolejne 600 mln USD. Na odszkodowania dla ofiar katastrof przeznaczono 100 mln USD, jednak kwota ta uznawana jest za stanowczo niewystarczającą.

Fakt, że na ten moment nie wyznaczono jeszcze żadnego terminu powrotu Boeingów 737 MAX 8 na pasy startowe jedynie pogarsza już tragiczną sytuację przedsiębiorstwa. Problem pogłębiany jest też równolegle przez ograniczenie działalności branży lotniczej do absolutnego minimum przez globalną pandemię wirusa SARS-CoV-2. To oznacza, że Boeing musi mierzyć się z dwoma sytuacjami kryzysowymi w tym samym czasie.

Niezwykle trudnym na ten moment zadaniem byłoby dokładnie określenie szans Boeinga na powrót na rynek producentów samolotów pasażerskich. Szczególnie w czasach tak dużej niepewności związanej z globalną pandemią, która odbiła swoje piętno w całym sektorze.

Bibliografia:

1. Szczepanik S. (2020). Public relations w zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi. Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Beaty Nowotarskiej-Romaniak, prof. UE, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Kolegium Zarządzania, Wydział Marketingu, s. 73-100.
2. Johnston P., Harris R., (2019). The Boeing 737 MAX Saga: Lessons for Software Organizations. Software Quality Professional. tom 21, nr 3, s. 4.
3. Komite Nasional Keselamatan Transportasi Republic of Indonesia (2019). FINAL KNKT.18.10.35.04 Aircraft Accident Investigation Report, s. 77.
4. Macieszczuk B. (rok akademicki 2014-2015). Kąt natarcia. Akademia Obrony Narodowej, s. 2-4.
5. Oliveira Dias M. (red), A. Teles, Oliveira Albergarias Lopes R., (2020). Could Boeing 737 max crashes be avoided? Factors that undermined project safety. Global scientific journals, tom 8, nr 4, s. (188,189, 190).
6. Pomykalski A. (2001). Innowacje. Łódź: Politechnika Łódzka, s. 26.
7. The House Committee on Transportation and Infrastructure (2020). The Boeing 737 MAX Aircraft: Costs, Consequences, and Lessons from its Design, Development, and Certification. Preliminary Investigative Findings, s. 2-4.

Wykaz stron internetowych:

8. ABC NEWS, www.abc.net.au/news/2019-06-23/over-400-pilots-join-lawsuit-against-boeing-over-737-max/11238282 (17.11.2020).
9. Airbus, www.airbus.com/aircraft/passenger-aircraft/a320-family/a321neo.html (02.11.2020).
10. Airfleets, www.airfleets.net/ficheapp/plane-b737ng-43000.htm (23.11.2020).

11. BAA Training, www.baatraining.com/a320-from-ceo-to-neo/ (4.11.20).
12. BBC, www.bbc.com/news/world-africa-47553174 (12.11.2020).
13. Bizblog, spidersweb.pl/bizblog/boeing-wyniki-finansowe-737-max/ (14.11.2020).
14. Boeing, www.boeing.com/company/ (23.11.2020).
15. Business Insider, www.businessinsider.com/boeing-737-max-timeline-history-full-details-2019-9?IR=T#as-boeing-revealed-its-2019-financial-results-it-became-clear-just-how-impactful-the-737-max-calamity-has-been-for-the-company-69(14.11.2020).
16. Business Insider, businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/historia-samolotu-boeing-747-pierwszy-lot-9-lutego-1969/m691vgv (27.11.2020).
17. Business Insider, www.businessinsider.com/boeing-737-max-timeline-history-full-details-2019-9?IR=T#after-the-second-crash-boeing-said-that-it-was-working-on-a-software-fix-which-it-expected-to-distribute-within-a-few-weeks-55 (10.11.2020).
18. Business Insider, www.businessinsider.com/boeing-737-max-timeline-history-full-details-2019-9?IR=T#as-boeing-revealed-its-2019-financial-results-it-became-clear-just-how-impactful-the-737-max-calamity-has-been-for-the-company-69(14.11.2020).
19. Business Insider, www.businessinsider.com/lion-air-crash-timeline-boeing-737-max-disaster-killed-189-2019-10?IR=T (10.11.2020).
20. CAPA, centreforaviation.com/news/ethiopia-ministry-of-transport-releases-report-on-ethiopian-airlines-boeing-737-max-accident-982234 (14.11.2020).
21. CNBC, www.cnbc.com/2019/10/07/southwest-airlines-pilots-sue-boeing-over-737-max-grounding.html (17.11.2020)..
22. Flightradar24, www.flightradar24.com/blog/flightradar24-data-regarding-lion-air-flight-jt610/ (10.11.2020).
23. Flightradar24, www.flightradar24.com/data/aircraft/et-avj#1fc0cdb5 (10.11.2020).
24. Forbes, www.forbes.com/sites/michaelgoldstein/2019/03/18/boeing-shows-what-not-to-do-in-737-max-crisis-communications-says-expert/ (18.11.2020)..
25. Forsal, forsal.pl/transport/lotnictwo/artykuly/8012927,wada-boeing-737-max-koszty-uziemienia.html (6.12.2020).
26. Intelligencer, nymag.com/intelligencer/2019/04/what-passengers-experienced-on-the-ethiopian-airlines-flight.html (10.11.2020).
27. Leeham News and Analysis, leehamnews.com/2019/10/28/a-year-since-the-lion-air-jt610-crash/ (A year since the Lion Air JT610 crash, 14.11.2020)..
28. Pasażer, www.pasazer.com/news/40893/jak,dziala,system,mcas,w,boeingach,737,max.html (8.11.2020).
29. Rapoport Weisberg & Sims P.C., www.rapoportlaw.com/BOEING-737-MAX-8-LAWSUITS.shtml (17.11.2020)..
30. Reuters, www.reuters.com/article/boeing-azerbaijan/corrected-azeri-airline-azal-to-postpone-1-bln-contract-with-boeing-idUSL8N23A42V (15.11.2020);
31. Samoloty, www.samoloty.pl/historia-lotnictwa-hobby-245/przemysl-lotniczy-hobby-489/na-pwiecie-hobby-1738/boeing-company- (Boeing Company, 11.11.2020).
32. Statistica, www.statista.com/topics/3697/airbus-and-boeing/ (29.11.2020)..
33. The Economist, www.economist.com/business/2019/08/22/boeings-troubles-cost-the-aerospace-industry-4bn-a-quarter(16.11.2020)..

34. The New York Times, www.nytimes.com/2019/03/16/business/boeing-max-flight-simulator-ethiopia-lion-air.html (08.11.2020).
35. The New York Times, www.nytimes.com/2019/12/22/business/boeing-dennis-muilenburg-737-max.html (15.11.2020).
36. TVN24, tvn24.pl/swiat/katastrofy-boeingow-cnn-piloci-przeszli-krotkie-szkolenia-w-internecie-ra920792-2312597 (09.11.2020).
37. VOX, www.vox.com/business-and-finance/2019/3/29/18281270/737-max-faa-scandal-explained (The emerging 737 Max scandal, explained, 04.11.2020).
38. VOX, www.youtube.com/watch?v=H2tuKiiznsY (04.11.2020).
39. Wprost Biznes, biznes.wprost.pl/gospodarka/transport/10264217/w-tej-katastrofie-zginelo-189-osob-i-byla-poczatkciem-problemow-boeinga-udostepniono-raport.html (14.11.2020).

2. POZIOM WYKORZYSTANIA ZAAWANSOWANYCH TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH W DOBIE PANDEMII COVID-19

Kamila Charciarek

Politechnika Częstochowska

Wydział Zarządzania

Email: kamilaa.francik@gmail.com

1. Wstęp

Dynamizacja przemian społeczno-gospodarczych stanowi o wykorzystaniu zaawansowanych technologii ICT¹ w różnych dziedzinach życia. Ponadto szeroko pojęte procesy informatyzacji decydują o rozwoju zróżnicowanych pod względem działalności podmiotów gospodarczych, jak również funkcjonowaniu poszczególnych grup społecznych. Należy podkreślić, że niniejsze uwarunkowania są podyktowane dążeniem ludzi do zgromadzenia większej ilości danych i informacji, jak również skrócenia czasu ich pozyskiwania i transferu w celu zaspokojenia ściśle określonych potrzeb. W przypadku współcześnie funkcjonujących przedsiębiorstw mamy do czynienia z działaniami, których celem jest zwiększenie zasobów wiedzy na temat oczekiwań klientów, dostarczenie na rynek produktów zgodnych z ich oczekiwaniami, a w konsekwencji sukcesywny rozwój organizacji (wypracowanie większych zysków ze sprzedaży poszczególnych dóbr i ugruntowanie pozycji na rynku). Zastosowanie nowoczesnych technologii przez klientów może być z kolei spowodowane potrzebą zakupu wyrobów lub usług bez wychodzenia z domu lub porównywania ofert rynkowych opublikowanych przez poszczególne przedsiębiorstwa [Kiełtyka, Charciarek, 2020, s. 5-12].

Potrzeba implementacji zaawansowanych technologii ICT zapoczątkowała proces cyfryzacji² w różnych grupach społeczno-gospodarczych. W tym rozumieniu oznacza to możliwość nawiązywania transakcji kupna-sprzedaży przez klientów za pośrednictwem sieci Internet, intensyfikację procesów analizy otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego przez podmioty gospodarcze, ale przede wszystkim komunikacji, zwiększenia zakresu umiejętności i wiedzy przez ludzi, czy też wykonywania obowiązków wynikających z podjętego zatrudnienia [Charciarek, 2020, s. 28-38]. Z uwagi na dynamiczny rozwój pandemii koronawirusa w Polsce i na świecie nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne pozwalają na znaczące ograniczenie kontaktów międzyludzkich, przy jednoczesnym przeciwdziałaniu wykluczeniu cyfrowemu oraz stabilizacji procesów gospodarczych.

¹ Technologie informacyjno-komunikacyjne, ICT – ang. Information and Communication Technologies.

² Proces cyfryzacji odnosi się do zwiększenia znaczenia automatyzacji, robotyzacji, czy też informatyzacji w aspekcie realizacji zaplanowanych procesów i operacji w przedsiębiorstwie. Ponadto stanowi on o integracji świata rzeczywistego (generuje dużą ilość danych i informacji) oraz wirtualnego, którego zadaniem jest klasyfikacja i przekształcenie informacji w zasoby wiedzy użytecznej w różnych grupach społeczno-gospodarczych. Rozwój szeroko pojętego procesu cyfryzacji w różnych dziedzinach życia wymusza także konieczność zastosowania w ich obszarach zaawansowanych narzędzi ICT, takich, jak: Internet Rzeczy, wszechobecna łączność, chmura obliczeniowa, Big Data, czy też wielokanałowe procesy dystrybucji [Sobocińska, 2015, s. 25].

Głównym celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie pojęcia technologii informacyjno-komunikacyjnych. Ponadto zaprezentowano poziom zastosowania zaawansowanych technologii ICT w Polsce w 2020 r. Weryfikacja postawionych celów dla potrzeb opracowania została przeprowadzona na podstawie przeglądu dostępnej literatury przedmiotu oraz danych opublikowanych w raporcie Społeczeństwo Informacyjne w Polsce w 2020 roku przez Główny Urząd Statystyczny³.

2. Materiał i metody

2.1. Pojęcie technologii informacyjno-komunikacyjnych

Rozwój jednostki funkcjonującej w otoczeniu społeczno-gospodarczym jest uwarunkowany przez jej zdolność do pozyskania, zarządzania oraz umiejętnego wykorzystania dostępnych zasobów informacyjnych. L. Kiełtyka, R. Kucęba i W. Jędrzejczyk podkreślają także znaczenie zasobów niematerialnych w procesie podejmowania decyzji [Kiełtyka, Kucęba, Jędrzejczyk, 2010, s. 19]. Z punktu widzenia osiągnięcia celów strategicznych przedsiębiorstwa i przewagi konkurencyjnej na rynku istotnym czynnikiem jest dostarczenie przetworzonych i rzetelnych informacji w odpowiednim miejscu i czasie. Ponadto w tym rozumieniu można zaobserwować osiągnięcie przez jednostkę wartości dodanej, która stanowi odpowiedź na jej aktualne oczekiwania.

Przegląd dostępnej literatury przedmiotu definiuje termin technologii informacyjnych, jako zbiór metod, narzędzi, przyrządów oraz środków, wykorzystywanych w celu pozyskiwania i gromadzenia informacji w postaci elektronicznej oraz ich transferu za pośrednictwem sieci, funkcjonujących na podstawie dostępu do Internetu [Mącik, 2013, s. 21]. Ponadto ich klasyfikacja uwzględnia integrację omawianych narzędzi w ramach jednej grupy technologii informacyjno-komunikacyjnych i teleinformatycznych.

Autorzy teoretycznych koncepcji na temat pojęcia zaawansowanych technologii ICT podkreślają znaczenie interdyscyplinarnego charakteru omawianej grupy rozwiązań. Jest on podyktowany możliwością integracji zróżnicowanych pod względem zastosowania urządzeń, narzędzi, systemów i oprogramowania, które za pośrednictwem sieci (Bluetooth, Internet, podczerwień⁴, Wi-Fi⁵) stanowią o nieustannym transferze zgromadzonych danych i informacji oraz usprawnieniu procesów komunikacyjnych w różnych obszarach społeczno-gospodarczych. Ponadto zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych usprawnia podział i możliwie najbardziej efektywną prezentację danych w postaci tekstu, obrazu lub dźwięku. Wykorzystywana terminologia w odniesieniu do omawianej grupy narzędzi uwzględnia ich klasyfikację w ramach dziedzin wiedzy, takich jak informatyka i komunikacja, które pozwalają na przekazanie najlepszych praktyk i pozyskanie umiejętności w aspekcie praktycznego zarządzania i wykorzystania dostępnych zasobów wiedzy [Matusiak, 2008, s. 339].

³ Główny Urząd Statystyczny (GUS) – główny urząd administracji rządowej, którego zadaniem jest pozyskiwanie oraz udostępnianie danych i informacji statystycznych na temat poszczególnych obszarów życia publicznego, społecznego i prywatnego.

⁴ Podczerwień – promieniowanie podczerwone, IR, ang. Infrared.

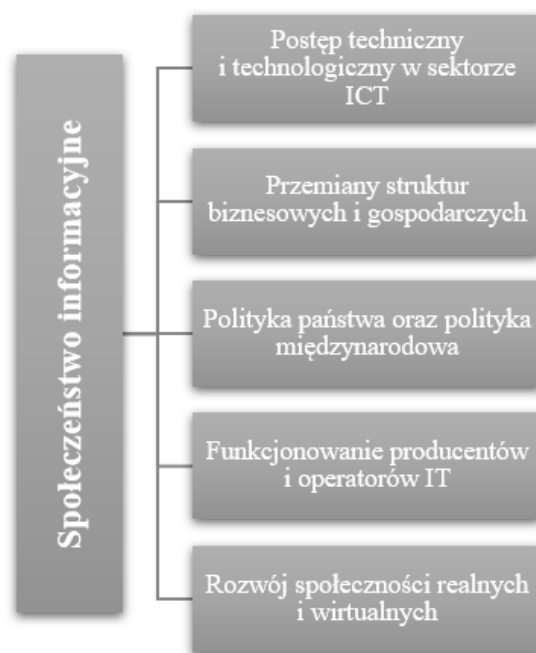
⁵ Wi-fi – ang. Wi-Fi; zestaw standardów, opracowanych dla potrzeb utworzenia bezprzewodowych sieci komputerowych oraz usprawnieniu procesów komunikacji w obszarach ich implementacji.

Rozwój sieci komputerowych w znaczącym stopniu zniwelował występujące bariery komunikacyjne w poszczególnych grupach społecznych i zróżnicowanych pod względem działalności podmiotach gospodarczych. Niniejsze uwarunkowania wpłynęły także na usprawnienie transferu informacji oraz ukształtowanie społeczeństwa informacyjnego, w którym dominuje rzeczywistość umiejętnego i racjonalnego ich wykorzystania [Oleksiejczuk, Olejsiejczuk, 2009, s. 57-58].

Rozwój społeczeństwa informacyjnego oscyluje w obszarach zainteresowań zróżnicowanych dyscyplin naukowych, skoncentrowanych na opracowywaniu narzędzi i metod, wykorzystywanych w procesach zarządzania informacją, do których zaliczyć można [Goliński, 2004, s. 43-55]:

- nauki społeczne (rozwój społeczności realnych i wirtualnych),
- informatykę (klasyfikacja technologii informacyjnych),
- socjologię,
- nauki polityczne (polityka państwa i struktur ponadnarodowych).

Z uwagi na złożoność poglądów w odniesieniu do możliwości zaaplikowania technologii i informacji mamy do czynienia z mnogością definicji społeczeństwa informacyjnego. Nie mniej jednak Autorzy teoretycznych koncepcji na temat omawianego terminu podkreślają, że kształtuje się ono pod wpływem czynników, generujących dużą ilość informacji w obszarach, gdzie ich znaczenie jest zasadnicze (Rys. 1).

Rysunek 1. Czynniki decydujące o rozwoju społeczeństwa informacyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Goliński M., (2004), *Społeczeństwo informacyjne – problemy definicyjne i problemy pomiaru*, [w:] *Dydaktyka informatyki. Problemy teorii*, s. 43-55.

Zaprezentowane na Rys. 1. czynniki decydujące o rozwoju społeczeństwa informacyjnego wskazują na interdyscyplinarny charakter omawianego terminu. Odnosi się on do możliwości zbudowania rzeczywistości, w której transfer informacji odbywa się na

plaszczyźnie technologicznej, ekonomicznej, społecznej i kulturowej [Goliński, 2004, s. 43-55]. Ponadto Autorzy teoretycznych koncepcji określają termin, jako skrót myślowy, który jest próbą prezentacji cech i mechanizmów, a także skutków postępujących zjawisk i przełomów cywilizacyjnych. Innymi słowy społeczeństwo informacyjne stanowi wspólnotę, znajdującą się na wysokim poziomie rozwoju technologicznego, której funkcjonowanie wymaga zwiększenia zakresu dostępu do informacji z uwagi na jej powszechne wykorzystanie w życiu gospodarczym, społecznym, kulturalnym i politycznym [Kęsy, 2011, s. 74-75].

2.2. Poziom wykorzystania zaawansowanych technologii ICT w obliczu COVID-19

Wykorzystanie urządzeń mobilnych z możliwością dostępu do sieci Internet w różnych obszarach społecznych i gospodarczych zwiększa się. W przypadku implementacji zaawansowanych technologii ICT w poszczególnych obszarach przedsiębiorstw można zaobserwować znaczące usprawnienie ich funkcjonowania poprzez sukcesywną personalizację klientów oraz dostarczenie na rynek szczególnie pożądaných produktów lub usług, spełniających ich oczekiwania. Ponadto postępujący proces cyfryzacji społeczeństwa stanowi o potrzebach ludzi, między innymi w aspekcie zapewnienia dostępu do sieci Internet w celu dokonywania zakupu wybranych dóbr, zwiększania zakresu indywidualnych umiejętności i wiedzy w wybranych dziedzinach wiedzy, czy też konieczności realizacji zobowiązań, wynikających z aktualnego zatrudnienia. W tym odniesieniu należy podkreślić, że zaawansowane technologie informacyjno-komunikacyjne w znaczącym stopniu decydują o skróceniu czasu pozyskiwania, przetwarzania i transferu informacji oraz realizacji potrzeb jednostki w określonym miejscu i czasie. Wówczas, wielokrotnie można mieć do czynienia z redukcją dysproporcji poszczególnych grup społecznych oraz przeciwdziałaniem wykluczeniu cyfrowemu. Wykorzystanie technologii ICT ma szczególne znaczenie w warunkach postępującej pandemii koronawirusa, która wymusza konieczność ograniczenia kontaktów międzyludzkich w celu zmniejszenia ilości zakażeń patogenem.

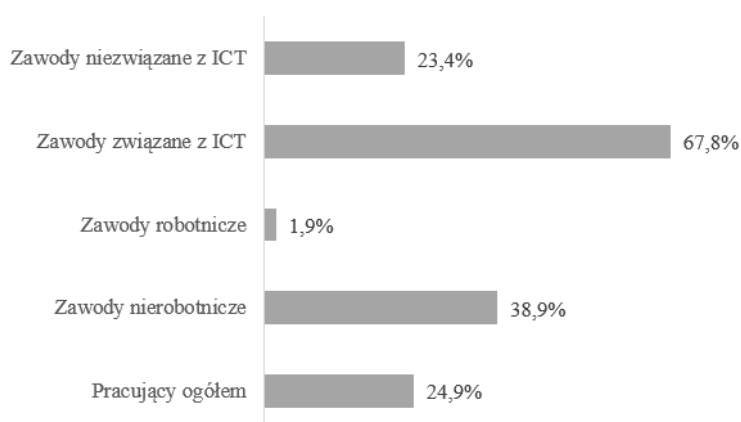
Globalny kryzys gospodarczy w 2020 roku przyczynił się do reorganizacji funkcjonowania poszczególnych grup społeczno-gospodarczych oraz procesów zachodzących na rynkach światowych. Konieczność wprowadzenia ograniczeń w działalności podmiotów gospodarczych i ludzi przyczyniła się do zwiększonego zapotrzebowania i wdrażania nowoczesnych technologii mobilnych, informatycznych i komunikacyjnych. Ocena wyników badań opublikowanych w raporcie Głównego Urzędu Statystycznego Społeczeństwo informacyjne w Polsce w roku 2020 wykazała w 2020 roku zwiększenie udziału procentowego gospodarstw domowych, w których podjęto decyzję o dostępie do sieci Internet (90,4%). W odniesieniu do roku poprzedniego stanowi to o inwestycjach gospodarstw domowych w aspekcie zakupu nowoczesnych technologii (2019 r. – 86,7%) [Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r., 2020, s. 2]. Na podstawie weryfikacji zaprezentowanych danych można wysnuć wniosek, że powszechność dostępu do sieci Internet w zróżnicowanych grupach społecznych i obszarach kraj ustanowiła o zmniejszeniu wykluczenia cyfrowego, co stanowi powszechne zjawisko w przypadku gospodarstw domowych, funkcjonujących w małych miastach i wsiach, które wielokrotnie cechuje niski lub średni poziom urbanizacji (Rys. 2).

Rysunek 2. Dostęp do sieci Internet w gospodarstwach domowych (w % ogółu przedsiębiorstw)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, 2020, s. 2.

Ocena danych zaprezentowanych w raporcie GUS wykazała niwelowanie dotychczasowych różnic w rozwoju obszarów wiejskich oraz terenów miejskich. Oznacza to, że gospodarstwa domowe funkcjonujące w małych miastach, cechujących się niskim poziomem urbanizacji mogą sukcesywnie rozwijać się w wyniku realizacji przez ludzi codziennych obowiązków, wynikających z aktualnego zatrudnienia lub konieczności odbywania edukacji szkolnej. Zaprezentowane na Rys. 2. wyniki badań wskazują także na wykorzystanie sieci Internet w grupie gospodarstw domowych, które nie posiadają dzieci. W tym odniesieniu należy podkreślić, że tę grupę mogły stanowić osoby, które podjęły decyzję o dostępie do sieci Internet w celu wykonania obowiązków w ramach pracy zdalnej. Wyniki badań, opublikowane przez GUS wskazują, że dobie pandemii COVID-19 była to szczególnie popularna forma zatrudnienia (Rys. 3).

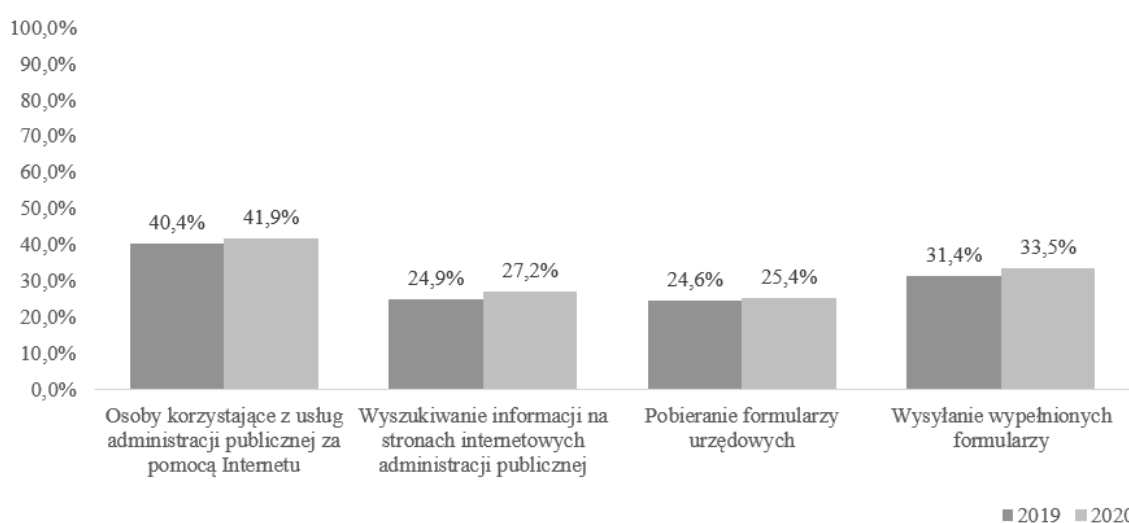

Rysunek 3. Wykonywanie pracy zdalnej podczas pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, 2020, s. 2.

Jak wynika z danych zaprezentowanych na Rys. 3. decyzję o wykonywaniu obowiązków za pośrednictwem sieci Internet podjęły przede wszystkim osoby bezpośrednio związane z sektorem ICT. Nie mniej jednak również w grupie pozostałych pracowników, zatrudnionych w zróżnicowanych sektorach gospodarczych przedsiębiorstw dominowało wykorzystanie tego rodzaju technologii. Niniejsze uwarunkowania wskazują na nowe możliwości rozwoju społeczeństwa oraz wypracowania uposażenia z tytułu powierzonych obowiązków, co w obliczu globalnego kryzysu gospodarczego stanowi o motywacji pracowników i ciągłości funkcjonowania organizacji.

Dane opublikowane w raporcie GUS wskazują również na zwiększenie w 2020 roku zakresu wykorzystania zaawansowanych technologii ICT w celu realizacji czynności administracyjnych, co jednocześnie wskazuje na postępujące procesy cyfryzacji jednostek samorządu terytorialnego (Rys. 4)

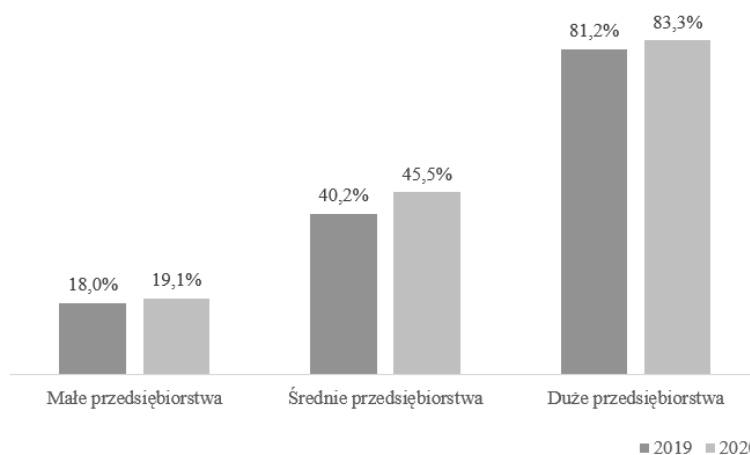
Rysunek 4. Odsetek osób korzystających z usług administracji publicznej za pomocą sieci Internet

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, 2020, s. 3.

W obliczu powszechnego zastosowania zaawansowanych technologii ICT transformacja cyfrowa jest głównym elementem przyjętej strategii rozwoju współcześnie funkcjonujących przedsiębiorstw. Szczególnie w odniesieniu globalnego kryzysu gospodarczego podejmowane decyzje w tym odniesieniu przez osoby zarządzające organizacjami stanowią o ustabilizowaniu relacji popytu i podaży dóbr na rynku. Ponadto zjawisko cyfryzacji jest elementem reorganizacji zarządzania jednostkami administracyjnymi, co w dobie pandemii koronawirusa stwarza możliwość wypełnienia poszczególnych zobowiązań przez obywateli państwa (możliwość pobrania dokumentacji lub złożenia wniosków za pośrednictwem sieci Internet). Wprowadzenie niniejszych rozwiązań decyduje także o oszczędności czasu ludzi, którzy bez konieczności wychodzenia z domu są w stanie dopełnić ważnych czynności administracyjnych. Celem szeroko pojętej transformacji cyfrowej jest również skrócenie czasu wydania opinii na temat złożonych wniosków, poprzez usprawnienie transferu kluczowych danych i informacji. Nie mniej jednak należy podkreślić obecność grup społecznych, które nie posiadają dostępu do sieci Internet, wówczas

ograniczenie pracy jednostek urzędowych oznacza, że dopełnienie formalności stanowi znaczącą trudność lub ograniczenie funkcjonowania poszczególnych osób.

Z danych opublikowanych przez GUS wynika, że duży odsetek Polaków wykorzystuje dostęp do sieci Internet w celu zakupu wybranych produktów lub usług, co w szczególności można zaobserwować w przypadku miast (65,2%). Z kolei na terenach obszarów wiejskich, które zostały objęte badaniem, niniejszy trend kształtował się na poziomie 54,5 % [Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r., 2020, s. 3]. Na tej podstawie można wysnuć wniosek, że popularyzacja wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w aspekcie nawiązania transakcji kupna-sprzedaży pozwala na zachowanie dystansu społecznego i zmniejszenie ilości zakażeń wirusem COVID-19, co ma szczególne znaczenie w dużych skupiskach ludzkich. Ponadto w przypadku dużych aglomeracji miejskich zakup dóbr za pośrednictwem Internetu cechuje się dużą popularnością i prawdopodobnie jest uwarunkowany przez znaczącą dynamikę i aktywność zawodową poszczególnych grup społecznych. Z kolei na terenach wiejskich można mieć do czynienia z rozwojem popularyzacji dokonywania zakupów przez Internet. Osoby zamieszkujące niniejsze obszary są również w większym stopniu zdolne do mobilizacji w aspekcie konieczności zachowania dystansu społecznego. Należy również podkreślić, że w przypadku wsi można zaobserwować mniejszą ilość dużych sieci handlowych na rzecz mniejszych sklepów, co pozwala na przestrzeganie wprowadzonych obostrzeń i reżimu sanitarnego. Zainteresowanie kupnem produktów lub usług za pośrednictwem sieci Internet mogło stanowić bezpośrednią przyczynę zwiększania poziomu zatrudnienia przez przedsiębiorstwa specjalistów do spraw implementacji i obsługi ICT (Rys. 5).

Rysunek 5. Przedsiębiorstwa zatrudniające specjalistów ICT według klas wielkości przedsiębiorstw⁶ (w % ogółu przedsiębiorstw)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, 2020, s. 6.

⁶ Wielkość przedsiębiorstwa – określenie wielkości przedsiębiorstwa w kategoriach: mikro, małe, średnie lub duże odbywa się między innymi na podstawie analizy czynników, takich jak: dane finansowe, jak również liczba zatrudnionych pracowników. Wobec wyodrębnionych kryteriów przyjęto następujący podział podmiotów gospodarczych: mikroprzedsiębiorstwa: 0-9 zatrudnionych pracowników, małe przedsiębiorstwa: 10-49- zatrudnionych pracowników, średnie przedsiębiorstwa: 50-249 zatrudnionych pracowników, duże przedsiębiorstwa: 250 i więcej zatrudnionych pracowników.

Ocena wyników badań zaprezentowanych w raporcie Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 roku wykazała, że utworzenie nowych stanowisk pracy w obszarach ICT dotyczy w szczególności średniej wielkości przedsiębiorstw. Prawdopodobnie niniejsze uwarunkowania stanowią konsekwencję skłonności tej grupy podmiotów gospodarczych do finansowania nowych przedsięwzięć inwestycyjnych i dążenia do zwiększania oraz ugruntowania pozycji konkurencyjnej na rynku. Nie mniej jednak realizacja tego rodzaju celów strategicznych organizacji wymaga zgromadzenia dużej ilości zasobów wiedzy na temat dynamicznie zmieniających się uwarunkowań gospodarczych. Wówczas możliwe będzie zwiększenie prawdopodobieństwa zapewnienia rentowności organizacji zarówno w warunkach kryzysu gospodarczego, jak również w momencie jego zakończenia (utrzymanie zainteresowania klientów z tytułu użytkowania wyrobów lub świadczenia usług w dłuższym okresie czasu). W przypadku małych podmiotów gospodarczych niski poziom zatrudnienia pracowników w obszarach ICT jest prawdopodobnie uwarunkowany przez niedostateczną ilość środków finansowych, niezbędnych do reorganizacji ich poszczególnych obszarów. Z kolei duże podmioty gospodarcze o ugruntowanej i stabilnej pozycji rynkowej wielokrotnie nie widzą potrzeby realizacji nowych projektów, w szczególności w obliczu kryzysu gospodarczego. Nie mniej jednak niski poziom zatrudnienia nowych pracowników, posiadających kwalifikacje w obszarach ICT w okresie 2019-2020 w małych i dużych organizacjach nie stanowi o całkowitym braku realizacji tego rodzaju przedsięwzięć. Ponadto na podstawie weryfikacji zaprezentowanych przez GUS wyników badań można wysnuć wniosek, że w każdej dziedzinie życia społeczno-gospodarczego obserwuje się zwiększone zapotrzebowanie i wykorzystanie zaawansowanych technologii ICT, które jest uwarunkowane przez interdyscyplinarność tego rodzaju rozwiązań i możliwość realizacji zróżnicowanych celów i potrzeb jednostki.

3. Podsumowanie

Dynamiczne uwarunkowania rynkowe są determinantą rozwoju procesów cyfryzacji i informatyzacji w zróżnicowanych obszarach społeczno-gospodarczych. Niniejsze uwarunkowania są podyktowane potrzebą skrócenia czasu pozyskiwania, klasyfikacji, transferu i wykorzystania dużej ilości danych i informacji. Ponadto postępująca świadomość konsumentów, podmiotów gospodarczych oraz społeczeństwa decyduje o potrzebie wykorzystania nowoczesnych urządzeń mobilnych z dostępem do sieci Internet. W grupie potencjalnych konsumentów zastosowanie technologii ICT może być podyktowane dążeniem do porównania ofert rynkowych poszczególnych przedsiębiorstw w celu zakupu produktów lub usług wysokiej jakości w optymalnej cenie. Z kolei dla przedsiębiorstw inwestycje w aspekcie modernizacji zaplecza informatycznego stanowią o zwiększeniu prawdopodobieństwa nawiązania kontaktu z klientami, określeniu ich oczekiwań oraz na tej podstawie dostarczeniu na rynek dóbr, na które w określonym momencie występuje popyt. Ponadto w obliczu kryzysu gospodarczego, spowodowanego przez pandemię koronawirusa wykorzystanie tego rodzaju technologii może być czynnikiem warunkującym terminową realizację zobowiązań, wynikających z aktualnego zatrudnienia, czy też konieczności zdobycia określonego poziomu wiedzy w grupie osób odbywających zajęcia dydaktyczne.

Ocena wyników badań opublikowanych w raporcie Głównego Urzędu Statystycznego Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 roku wykazała, że wykorzystanie

zaawansowanych technologii ICT w różnych grupach społecznych oraz sektorach gospodarczych przedsiębiorstw w znaczącym stopniu przyczynia się do przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu poprzez zapewnienie stabilizacji w ich funkcjonowaniu. Ponadto zaobserwowano, że wprowadzenie okresowych obostrzeń w poszczególnych obszarach życia nie wpływa negatywnie na rozwój indywidualny jednostki (społeczeństwo, przedsiębiorstwa, administracja) i stanowią o możliwości realizacji jej oczekiwań w określonym miejscu i czasie. Należy także podkreślić, że dynamicznie postępujące procesy cyfryzacji mogą w momencie zakończenia pandemii negatywnie wpłynąć na nawiązywanie kontaktów międzyludzkich, czy też biznesowych (przywycieczajenia w aspekcie ograniczenia spotkań, umiejętność nawiązywania nowych relacji).

Bibliografia:

1. Charciarek K., (2020), *Model zarządzania procesowego z wykorzystaniem zaawansowanych narzędzi ICT wspomagających nawiązywanie relacji z klientami*, Przegląd Organizacji, Nr 6/2020.
2. Goliński M., (2004), *Społeczeństwo informacyjne – problemy definicyjne i problemy pomiaru*, [w:] *Dydaktyka informatyki. Problemy teorii*.
3. Kęsy M., (2011), *Społeczeństwo informacyjne w rozwoju cywilizacyjnym ludzkości*, [w:] W. Furmanek, A. Piecuda (red.), *Dydaktyka informatyki. Problemy i wyzwania społeczeństwa informacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
4. Kiełtyka L., Charciarek K., (2019), *Model zarządzania procesowego z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi Przemysłu 4.0*, Przegląd Organizacji, 8/2019.
5. Kiełtyka L., Kucęba R., Jędrzejczyk W., (2010), *Zintegrowane systemy informatyczne klasy ERP w organizacjach gospodarczych*, [w:] *IT w organizacjach gospodarczych. Wybrane zagadnienia*, Toruń.
6. Matusiak K.B., (2008), *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, PARP, wyd. 2 (rozszerzone), Warszawa.
7. Mącik R., (2013), *Technologie informacyjne i komunikacyjne jako moderator procesów podejmowania decyzji zakupowych przez konsumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
8. Oleksiejczuk E., Oleksiejczuk A., (2009), *Rola technologii informacyjnej w zarządzaniu oraz jej wpływ na kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego*, [w:] *Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, nr 5.
9. Sobocińska M., (2015), *Przewodnik sourcingu IT*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
10. *Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r.*, Główny Urząd Statystyczny, 2020.

3. NUMERICAL STUDY OF INFLUENCE OF THE SHAPE OF ELLIPSOIDS ON HEAT FLOW

Ewa Szymanek

Czestochowa University of Technology

Faculty of Mechanical Engineering and Computer Science

Department of Thermal Machinery

Al. Armii Krajowej 21, 42-202 Czestochowa, Poland

Email: ewaszym@imc.pcz.pl

Summary: This paper is devoted to the numerical CFD (Computational Fluid Dynamics) analysis of heat and mass transfer processes around non-spherical ellipsoid-shaped elements. Although research has been carried out for many years on both spherical and non-spherical particles, this issue is not fully resolved. Motivated by this fact, three-dimensional numerical simulations of heat flow were carried out next to non-spherical particles with different ratio, in steady-state regimes, corresponding to a Reynolds number (Re) equal to 100. Numerical simulations were carried out using an academic SAILOR code, which uses a calculation algorithm that allows us to analyze both heat and fluid flows. This code is based on approximation for flows with a low Mach number and a projection algorithm for determining the pressure field, velocity and scalar quantities. Integration in time is performed using the predictor-corrector method based on Adams-Bashforth / Adams-Moulton schemes. Spatial discretization is performed using high-order compact methods on partially shifted grids. Calculations are performed on Cartesian grids, and the objects are modeled using the IB (immersed boundary) method. The results obtained were compared with the results obtained using the commercial Ansys Fluent code.

Keywords: ellipsoid, heat transfer, IB method, CFD simulation

1. Introduction

Flows around non-spherical elements are an important phenomenon in many technical and natural processes. Due to the complexity of such flows, experimental studies are not always able to fully explain all flow phenomena. Therefore, numerical simulation models have become established tools for understanding and optimizing the flows around both spherical and non-spherical particles. In the literature, we can find many paper on the study of heat and mass flow around non-spherical elements. For example in paper [1] we find attempts to improve the efficiency of heat exchangers by increasing the contact surface between the pipes. The use of elliptical pipes instead of round ones increases the contact surface, thus enabling better heat transfer between them. Element-liquid interaction systems are present in various industrial processes characterized by extremely complex momentum and heat transfer properties. The knowledge about these characteristics is far from sufficient, which causes difficulties in designing and optimizing the configuration. It is worth paying attention to the paper of Martínez-Aranda et. all [3], where the authors studied the flow dynamics around prototypes of 3D microbots in a simple microchannel. The aim of the study was to analyze the morphology of various microbot prototypes to gain better insight into their effectiveness as they flow through the main ducts of the human circulatory system. Four different prototypes

were considered: a cube, a sphere and two ellipsoids with the proportions 1: 2 and 1: 4. The authors of [4] also studied the optimization of microrobots in order to obtain higher dynamics of their movement. After analyzing the length of the trace behind the object, the velocity field, pressure changes due to the presence of the object and the stress field, the ellipsoidal microrobots showed less interference in the body. Research is focused on the use of non-spherical elements there exist also a lot of paper considering basic objects. Gheorghe Juncu [5] studied heat transfer from a flattened / elongated ellipsoid to a constant stream of a viscous, incompressible fluid using numerical methods. The solutions included Reynolds numbers ranging from 10 to 200 with an axis ratio of 0.1 to 0.9. The calculations focused on the influence of the axis ratio and the volumetric heat capacity ratio on the heat transfer rate. Wang and Joseph [6] studied the flow of fluid over a sphere and ellipse. In [7] their research was extended to include a three-dimensional flow case around an ellipsoid where the three main axes were unequal. Richter and Nikrityuk [8] also carried out three-dimensional numerical calculations of heat and fluid flow around spherical and non-spherical elements of various shapes. They focused on the relationship between various geometrical parameters and the drag coefficient and the Nusselt number. Cuboid, spherical and ellipsoidal particles in steady states corresponding to Reynolds numbers from 10 to 250 were analyzed. It was noticed that the relationship between the drag coefficient and the geometry is mainly influenced by the length of the elements, while the sphericity mainly influences the Nusselt number. Most publications focus on flux-oriented elements. However, in [9] an attempt was made to improve the existing correlations for the drag coefficient and the mean Nusselt number of an ellipsoidal particle in a fluid by additionally taking into account its orientation. For this purpose, three-dimensional simulations by Lattice-Boltzmann method (IB-LBM) was used. The aspect ratio (from 0.25 to 2.5), the incidence angle (from 0° to 90°) of the element and the Reynolds number (from 10 to 200) was changed. They were considered as the main factors influencing flow. Based on this analysis, it was concluded that despite extensive research on the flow around non-spherical elements, this process is not sufficiently understood and it is necessary to further study this phenomenon.

In the present paper, the IB-VP (Immersed Boundary volume penalization) method in combination with a high-order compact approximation scheme is used. In this method the fluid is penalized from entering a solid part of a domain by adding a continuous forcing term to the equations governing the heat and fluid flow. The high-order compact scheme is formulated on a half-staggered mesh. The solution algorithm is applied for modeling flows with the heat transfer around separated objects. It has been shown that IB-VP method can be successfully used in simulation of flow around granular objects (Szymanek, Tyliczszak 2018). This paper aims to numerically simulate the flow next to a ellipsoidal particle with different aspect ratio for Reynolds numbers equal 100. The simulations are carried out using an in-house Sailor code and aim to investigate the flow around the ellipsoidal element. The results were analyzed to examine temperature and velocity distribution in function of the aspect ratio and Reynolds number. The study supplements the verification performed by using the commercial Ansys Fluent program to solve the three-dimensional problem of flow with heat transfer.

2. Mathematical modeling

In this paper we consider variable temperature and variable density flows. The changes of density are caused by increasing/decreasing wall temperature and they are larger than acceptable by Boussinesq approximation. We consider a low Mach number flow described by the continuity equation, the Navier-Stokes equations and the energy equation, which in the framework of an IB-VP approach are defined as:

$$\begin{aligned}\partial_t \rho + \nabla \cdot (\rho u) &= 0 & 1 \\ \rho(\partial_t u + (u \cdot \nabla)u + \nabla p) &= \nabla \cdot \tau + f^{IB} & 2 \\ \rho C_p(\partial_t T + (u \cdot \nabla)T) &= \nabla \cdot (\kappa \nabla T) + f_T^{IB} & 3\end{aligned}$$

where ρ stands for the density, T - temperature, p - hydrodynamic pressure, u - velocity vector, C_p - heat capacity and κ - heat conductivity. The set of Eqs. (1)-(3) is complemented with the equation of state $p_0 = \rho RT$, where p_0 denotes the thermodynamic pressure and R - is the specific gas constant. In open flows with inlet/outlet boundaries p_0 is constant in space and time (Tyliszczak 2016) and in this work it is assumed to be 101325Pa. The molecular viscosity (μ) within the viscous stress tensor τ is computed from the Sutherland law.

2.1. Solution algorithm

The solution algorithm for Eqs. (1-3) is formulated in the framework of a projection method (Fletcher 1991) for pressure-velocity coupling. The time integration is based on a predictor-corrector approach (Adams-Bashforth/Adams Moulton) and the spatial discretisation is performed using 6th/5th order compact difference and WENO (Weighted Essentially Non-Oscillatory) schemes on half-staggered meshes (Tyliszczak 2014, Tyliszczak 2016). In the framework of the IB-VP approach the solution algorithm is defined as follows.

Predictor step. Generally, we assume that the time-step (Δt) can vary as the flow velocity changes in the successive time-steps, $\dots, n-1, n, n+1, \dots$. With this assumption the 2nd order Adams-Bashforth method is given as:

$$\begin{aligned}\frac{\rho u^* - \rho u^n}{\Delta t^n} &= \left(1 + \frac{\Delta t^n}{2\Delta t^{n-1}}\right) \text{Res}(u^n) - \frac{\Delta t^n}{2\Delta t^{n-1}} \text{Res}(u^{n-1}) - \nabla p^n + f^{IB} \\ \frac{T_i^* - T_i^n}{\Delta t^n} &= \left(1 + \frac{\Delta t^n}{2\Delta t^{n-1}}\right) \text{Res}(T^n) - \frac{\Delta t^n}{2\Delta t^{n-1}} \text{Res}(T^{n-1}) + \frac{1}{\rho C_p} f_T^{IB}\end{aligned}$$

where $\text{Res}(u)$, $\text{Res}(T)$ represent the convection and diffusion terms of the Navier-Stokes and Energy equations. The computed velocity field u^* does not fulfil the continuity equation (i.e. $\partial_t \rho + \nabla \cdot (\rho u^*) \neq 0$) and according to the projection method (Fletcher 1991) it must be corrected using the gradients of pressure correction (p') according to the following formula:

$$\rho u^{**} = \rho u^* - \Delta t^n \nabla p'$$

where p' is computed from the Poisson equation:

$$\nabla \cdot (\nabla p') = \frac{1}{\Delta t^n} [\nabla \cdot (\rho u^*) + \partial_t \rho^*]$$

resulting from the condition $\partial_t \rho + \nabla \cdot (\rho u^{**}) = 0$. The density is computed from the equation of state $p_0 = \rho^* RT^*$ and its time derivative needed in $\nabla \cdot (\nabla p') = \frac{1}{\Delta t^n} [\nabla \cdot (\rho u^*) + \partial_t \rho^*]$ is discretized using 2nd order formula:

$$\partial_t \rho^* = \frac{(\Delta t^n - \Delta t^{n-1})^{-1}}{\Delta t^n \Delta t^{n-1}} \{[(\Delta t^n + \Delta t^{n-1})^2 - (\Delta t^n)^2] \rho^* - (\Delta t^n + \Delta t^{n-1})^2 \rho^n + (\Delta t^n)^2 \rho^{n-1}\}$$

Correctorstep. The 2nd order Adams-Moulton method is defined as:

$$\begin{aligned} \frac{\rho u^* - \rho u^n}{\Delta t^n} &= \frac{1}{2} (Res(u^{**}) + Res(u^n)) - \nabla p^n + f^{IB} \\ \frac{T^{n+1} - T^n}{\Delta t^n} &= \frac{1}{2} (Res(T^{**}) + Res(T^n)) + \frac{1}{\rho C_p} f_T^{IB} \end{aligned}$$

Again, the velocity field u^* does not fulfil the continuity equation and its correction is defined as:

$$\rho u^{n+1} = \rho u^* - \Delta t^n \nabla p'$$

The equation $\rho_t + \nabla \cdot (\rho u^{n+1}) = 0$ leads to the Poisson equation. Its solution allows us to correct the velocity using $\rho u^{n+1} = \rho u^* - \Delta t^n \nabla p'$ and to update the pressure field as:

$$p^{n+1} = p^n + p'$$

The density is computed from $p_0 = \rho^* R T^{n+1}$ and the next time step begins.

IB-VP source term. The IB-VP method works through penalizing a difference between the actual and assumed velocity and temperature of the solid body. The role of the source terms f^{IB} and f_T^{IB} is to mimic the presence of solid objects in the flow domain. In the volume penalization variant of the IB method they are defined as:

$$\begin{aligned} f^{IB} &= -\frac{\rho}{\eta} \Gamma(x)(u - u_s) \\ f_T^{IB} &= -\frac{\rho C_p}{\eta} \Gamma(x)(T - T_s) \end{aligned}$$

Where u_s and T_s are the velocity and temperature of the solid body. The symbol $\eta \ll 1$ is the so-called penalization parameter with dimension of time unit and Γ – the phase indicator defined as:

$$\Gamma(x) = \begin{cases} 0, & \text{for } x \in \Omega_f \\ 1, & \text{for } x \in \Omega_s \end{cases}$$

For $\Gamma(x) = 1$ with $\eta \ll 1$ the equations for velocity and temperature reduce to $u^* \approx \frac{\Delta t^n u_s}{(\eta + \Delta t^n)}$ and $T^* \approx \frac{\Delta t^n T_s}{(\eta + \Delta t^n)}$ which for $\eta \ll \Delta t^n$ leads to $u^* \approx u_s$ and $T^* \approx T_s$. Thus, the forcing terms enforces the no-slip boundary conditions and set the required temperature of the solid objects. Simplicity of the IB-VP method has, however, direct consequences in over accuracy. Theory of the IB-VP method can be found in (Khadra et al. 2000, Kadoch et al. 2012). More details of its implementation in the applied code along with test computation were presented in (Tyliszczak, Szymanek 2019).

3. Computational domain

The geometry of the model for which the simulations were carried out is shown in Figure 1. In the left part of the channel (inlet) there is an inlet, and in the right part (outlet) there is an outflow. The dimensions of the channel are $L_x = 0.21$ m, $L_z = L_y = 0.04$ m, respectively. Inside, an ellipsoid with the major axis length of $h_1 = 0.003$ m and the minor axes length of $h_2 = 0.001$ m (see fig.2), was placed. The ellipsoid is oriented so that the major axis

is parallel to the free stream flow direction. The uniform flow velocity in the inlet section is determined according to the Reynolds number. Simulations were carried out for Reynolds number $Re = Uh_2 / \nu = 100$ (U -inlet velocity, ν - viscosity). It is assumed that the air inlet temperature is 300K, while the ellipsoid surface temperature is constant, 400K.

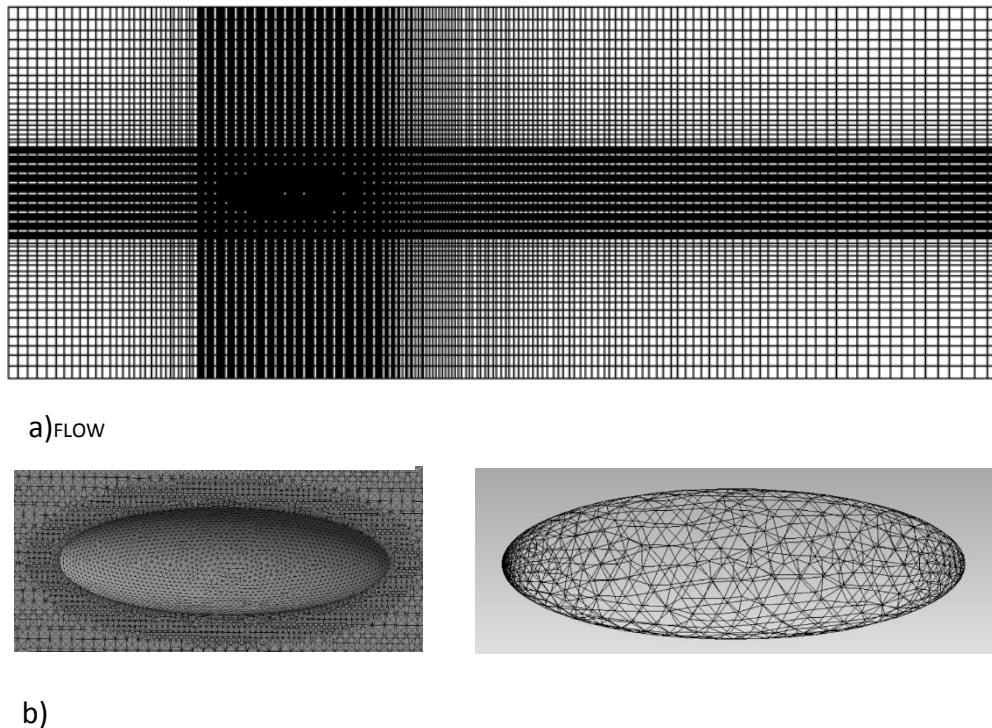
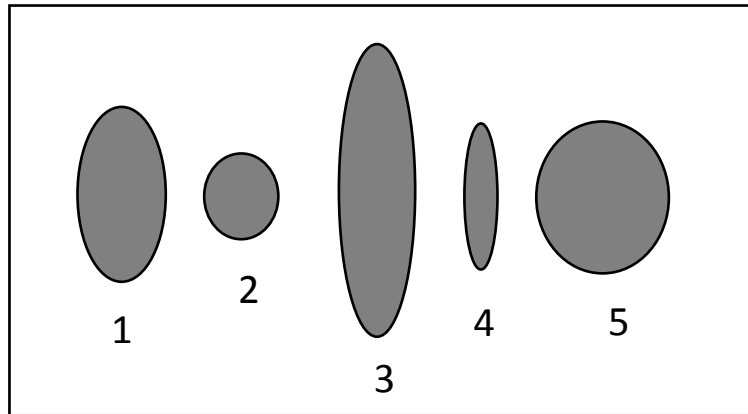

Figure 1. Computational domain for the flow around an ellipsoid
Figure 2. Non-uniform computational grid structure

Figure 2a shows the computational grid used in the Fluent code and a more detailed view of mesh on the ellipsoid surface is shown in Figure 2b. In the calculations performed using the Sailor code, Cartesian type grids were used. The difference in the two grids was that in calculation using Fluent program the mesh was non-structural only near the ellipsoid. In both cases the meshes were compacted near the ellipsoid surface. As mentioned before using the Sailor code, the calculations were performed on Cartesian grids and the objects were modeled using the IB (Immersed Boundary). The advantage of the IB method over classic approaches is that fluid and heat flows can be solved on Cartesian meshes, and there is no need to design a mesh precisely suited to sometimes complex shapes of the analyzed objects. The numerical grid used consisted of 1730000 elements for Ansys Fluent and three grid: 128x320x128, 192x320x192, 256x320x256 nodes for the Sailor code. The parameters of the tested ellipsoids are presented in Table 1 and Figure 3.

Tabele 1. Ellipsoids parameters

Ellipsoid	Major axis [m]	Minor axis [m]	Aspect ratio
Ellipsoid 1	0,03	0,01	3
Ellipsoid 2	0,015	0,01	1.5
Ellipsoid 3	0,06	0,01	6
Ellipsoid 4	0,03	0,005	6
Ellipsoid 5	0,03	0,02	1.5

Figure 3. Types of ellipsoids tested

4. Results

The present numerical work involves studying the heat transfer between the fluid and ellipsoid. Three dimensional numerical analysis using CFD tool has been carried out for various ellipticity ratio when changing the height and width of the ellipsoid. The simulation results are presented along the main axis of the flow domain ($y=0$) and along the „x – coordinate” of the different „y” presented in Table 2. Figure 4 shows an example of localization for ellipsoid 1.

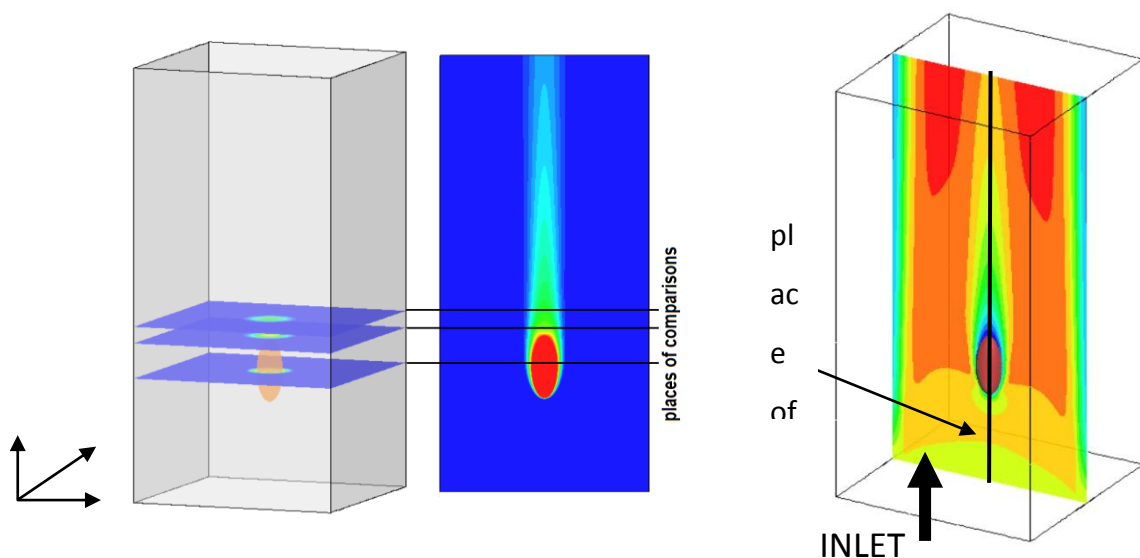
Figure 4. Lines determining the places of comparisons (example for an ellipsoid 1)

Table 2. Places of comparisons

Position	Description
Position 1	through the center of the ellipsoid
Position 2	at a distance of $3/6$ h above the ellipsoid
Position 3	at a distance of $5/6$ h above the ellipsoid

4.1. Simulation on the flow around ellipsoid with variable length of the major axis

The flow around ellipsoids with different heights was analyzed as the first problem. All the elements had identical width equal 0,01m (see Tab.1). The inlet velocity was based on the Reynolds number and the length of one diagonal of the ellipsoid. Data were analyzed from different position represent in Table 2. The results of the calculations are shown in Figures 5 and 6.

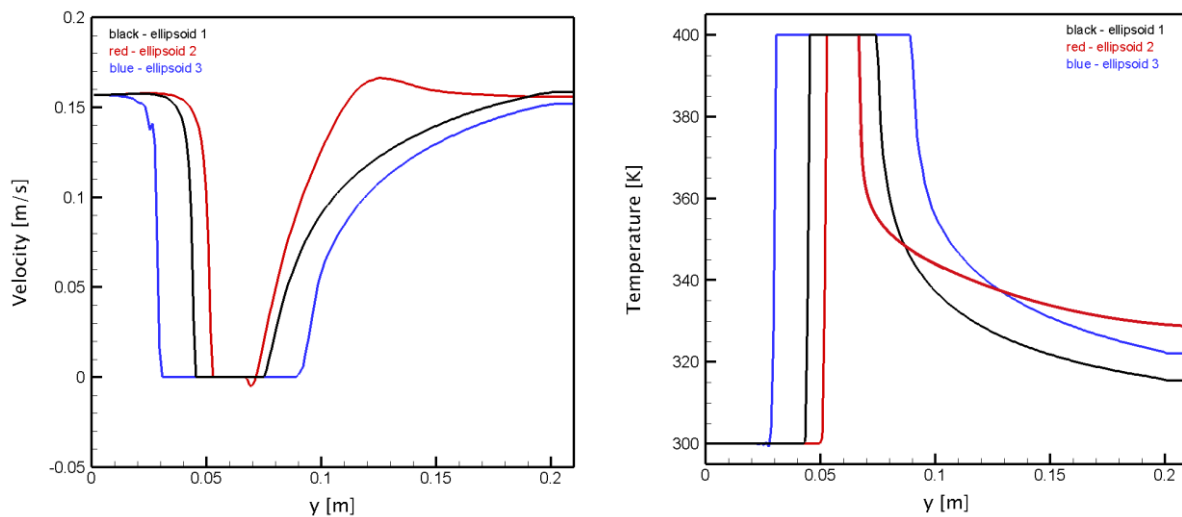

Figure 5. Velocity and temperature profile along the y-axis for ellipsoids 1,2 and 3

Figure 5 shows the velocity and temperature distributions along the y-axis. The effect of modification the ellipsoid length (according to the flow direction) on the flow is analyzed. The length of major axis of the base ellipsoid is equal 0.03 m. Additionally, two cases are considered: the shorter (ellipsoid 2) 0.015 m and the longer (ellipsoid 3) 0.06 m. Observing the results in Figure 5, it can be seen that increasing the length of the major axis of ellipsoid does not cause any significant differences in the temperature values. However, it does affect the velocity. With longer ellipsoids, the velocity behind the object is higher.

In Figure 6, the velocity and temperature distributions at selected altitudes are presented. One can observe visible differences both in the values of velocity and temperature. Considering the axis in the flow direction, it can be seen that the highest velocity values just behind the ellipsoid were found for the middle one. However, the velocity increases further faster for the shortest ellipsoid and stay at the highest level until the end of the domain. The simulation is different with temperature values. Here, definitely the highest temperatures are for the shortest axis and the lowest for the longest vertical axis of the ellipsoid.

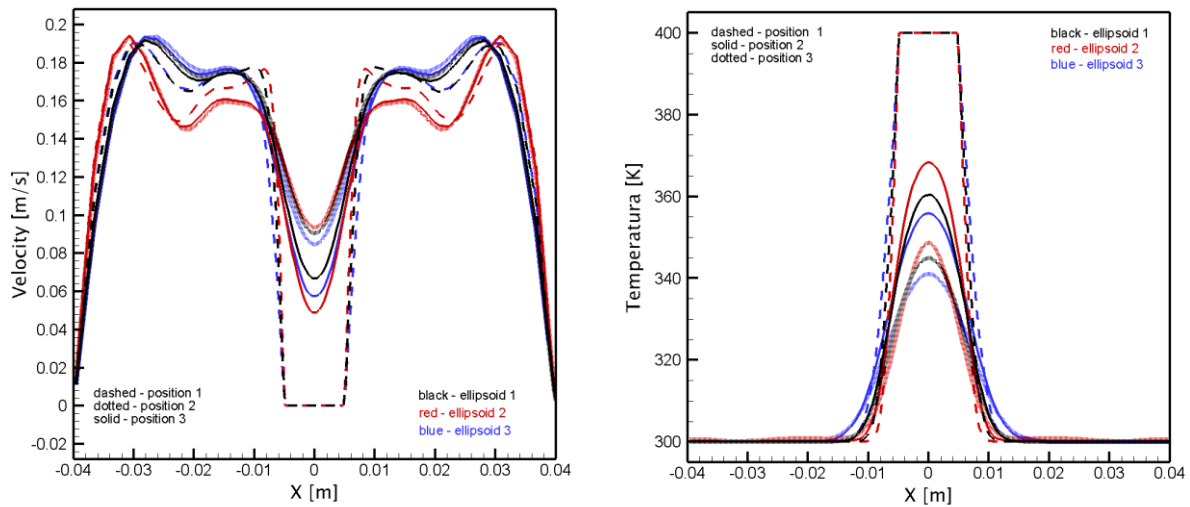

Figure 6. Velocity and temperature profile along the x-coordinate for three y-locations

Figure 7. Velocity and temperature contours for ellipsoid with different major axis

Figure 7 shows the temperature and velocity contours in all analysed cases in this subsection. It can be seen that its distributions is different depending on the heights of ellipsoid.

4.2. Simulation on the flow around ellipsoid with variable length of the minor axis

The flow around ellipsoids with different widths was analyzed as the second problem. All the elements had identical height equal to 0.003m. The flow rate was assigned in a way analogous to the previous case. Again three cases for three different ellipsoids were considered (Tab.1). Data were analyzed from different position relative to heights (Tab.2). The results of the calculations are shown in Figure 8.

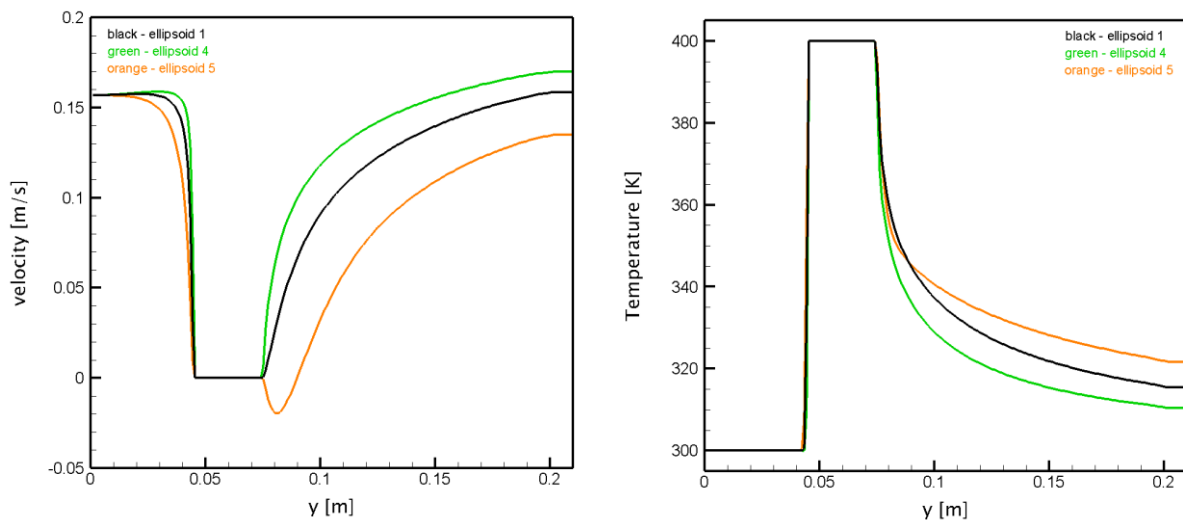

Figure 8. Velocity and temperature profile along the y-axis

As in the previous section, figures 8 and 9 show the velocity and temperature distributions for three different ellipsoids. The effect of modification the ellipsoid width on the flow is researched. In this option the width of the base ellipsoid was equal 0.01 m. Additionally, two cases were considered: the narrower (ellipsoid 4) 0.005 m and the wider (ellipsoid 5) 0.02 m. Observing the results in Figure 8, it can be seen, that modification the length of the minor axis of ellipsoid causes differences in temperature values. We can observe differences just behind the ellipsoids. A region of recirculation occurs behind widest ellipsoid 5. For the same ellipsoid, the lowest velocity and the highest temperature at the end of the domain were recorded.

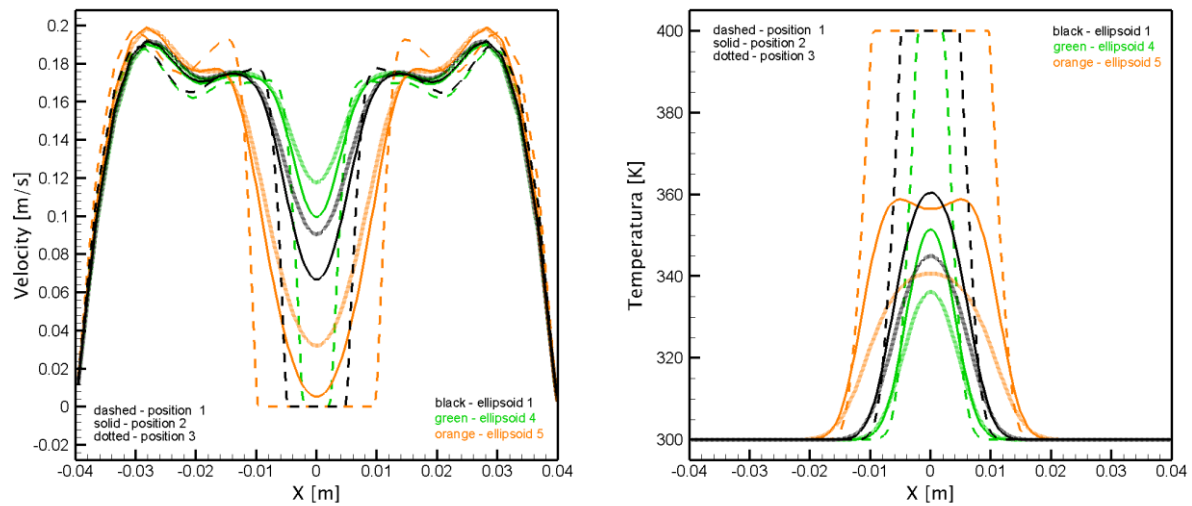

Figure 9. Velocity and temperature profile along the x coordinate for three y-locations

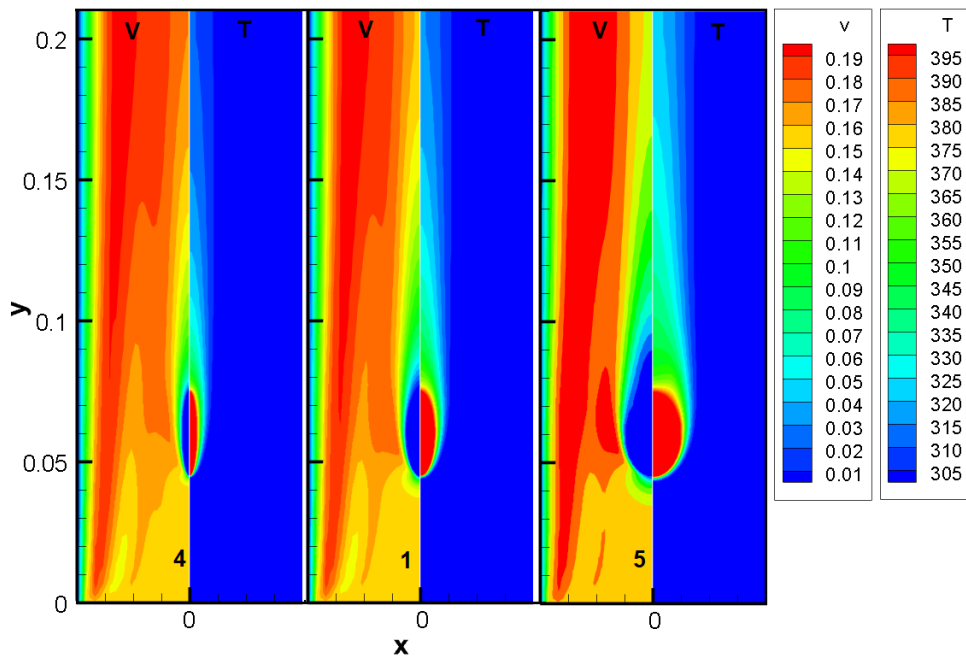

Figure 10. Velocity and temperature contours for ellipsoid with different minor axis

Figure 10 shows the velocity and temperature contours in all analysed cases in this subsection. It can be seen that their distributions are different depending on the width of the ellipsoid.

4.3 Verification of the results

This part of the paper presents the verification of the calculations obtained using the Sailor code. Verification was done using the commercial program Ansys Fluent. Due to the fact that for all types of ellipsoids the results of the comparisons were similar, only an example for ellipsoid 1 is presented (Fig. 12). The figures show the profiles of velocity and temperature at different heights for ellipsoid 1.

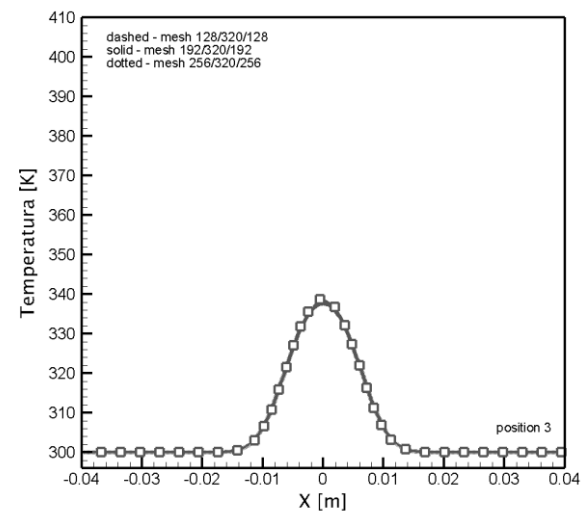
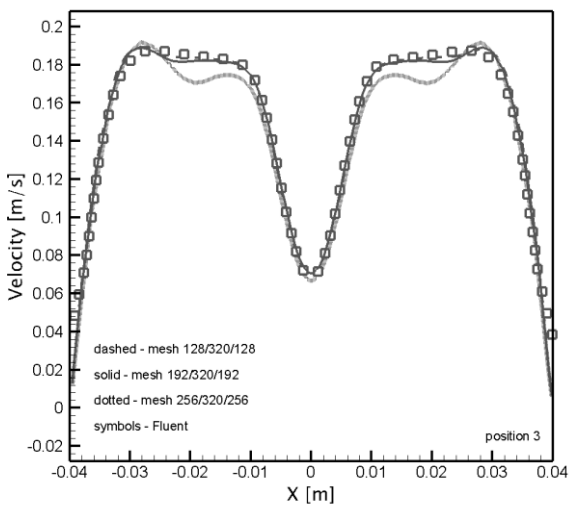
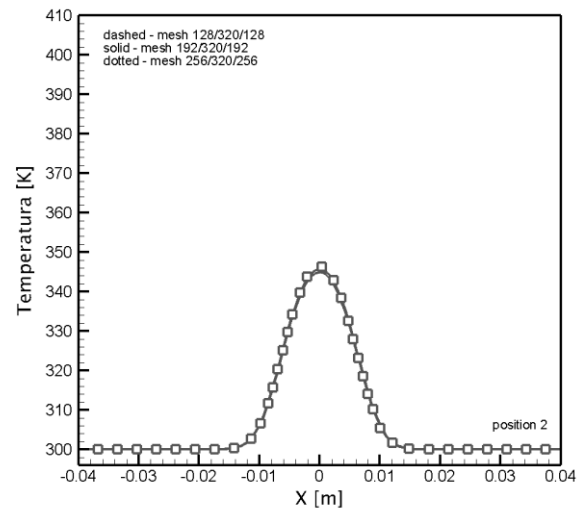
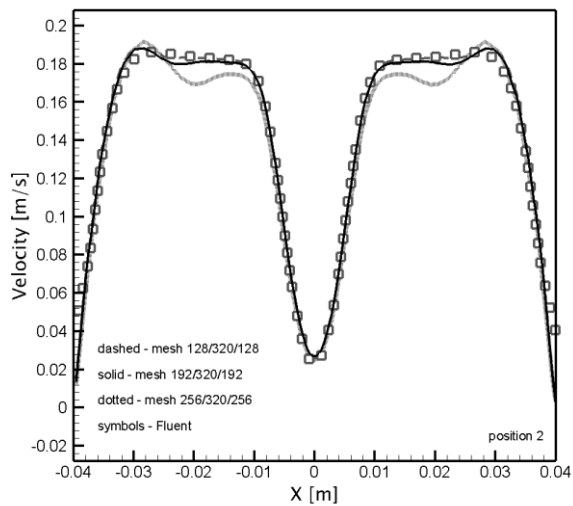
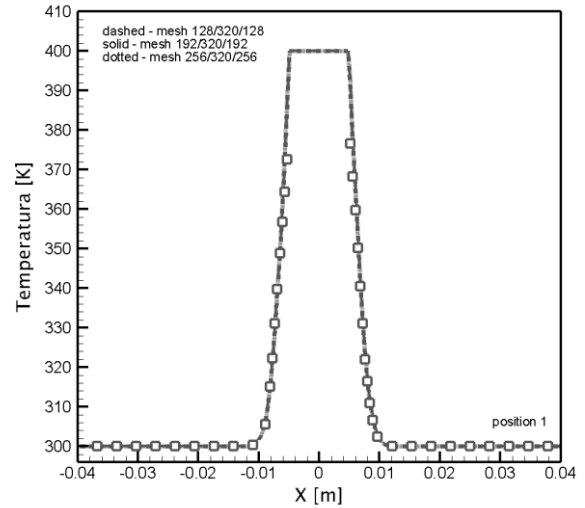
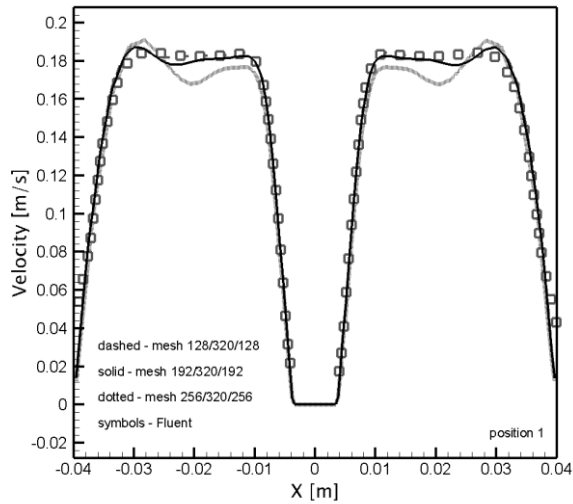

Figure 11. Comparison the results using Sailor code and Ansys Fluent program for ellipsoid 1 (Fluent results are marked with points, Sailor results are lines)

It can be seen that the agreement between the results obtained with the help of Sailor and Ansys Fluent code is very good, both the temperature field and the velocity of both simulations are almost identical. This proves that the IB-VP method and the solution algorithm used are accurate and correctly formulated.

5. Conclusions

The objective pursued in this work was a better understanding of the heat transfer around ellipsoids and the verify of the immersed boundary method. Presented results of simulation of the heat and fluid flow around ellipsoids in two configurations (i) with variable height, (ii) with variable width. The simulations were performed using the Sailor code and the Ansys Fluent software. The simulations were performer for Reynolds number equal to 100. Comparisons of numerical data showed satisfactory agreement all analyzed cases. The numerical results presented in this paper show that the axis ratio affect the heat transfer rate. IB-VP method is sufficiently accurate to model flows around ellipsoids and to reveal differences in the flow behaviour depending on the shape of element. Simulation of the around simple geometries such as ellipsoid, are not been fully understood yet. Hence, any attempt to explain such phenomena brings closer to understanding the mechanisms in which they occur.

Acknowledges:

This work was supported by statutory funds of Czestochowa University of Technology BS/PB 1-100-3010/2020/P and National Science Centre, Poland (Grant no. 2017/27/N/ST8/02318). PL-Grid infrastructure was used to carry out the computations.

Bibliography:

1. Heat transfer and pressure drop characteristics of inclined elliptical fintube heat exchanger of varying ellipticity ratio using CFD code, Siddhant Singh Yogesh, Arun Saco Selvaraj, Dinesh Kumar Ravi, Thundil Karuppa Raj Rajagopal, International Journal of Heat and Mass Transfer 119 (2018) 26–39.
2. 3D CFD simulations of air cooled condenser-II: Natural draft around a single finned tube kept in a small chimney, Ankur Kumar a,b, Jyeshtharaj B. Joshi a,c,†, Arun K. Nayak a,b, Pallippattu K. Vijayan, International Journal of Heat and Mass Transfer 92 (2016) 507–522.
3. Martínez-Aranda, S.; Galindo-Rosales, F.J.; Campo-Deaño, L. Complex flow dynamics around 3D microbot prototypes. *Soft Matter* 2016, 12, 2334, DOI: 10.1039/c5sm02422f.
4. Assessing the Dynamic Performance of Microbots in Complex Fluid Flows .
5. Laura Campo-Deaño, *Appl. Sci.* 2016, 6, 410; doi:10.3390/app6120410.
6. Unsteady heat transfer from an oblate/prolate spheroid, Gheorghe Juncu, International Journal of Heat and Mass Transfer 53 (2010) 3483–3494.
7. J.Wang andD. D. Joseph, Potential flow of a second-order fluid over a sphere or an ellipse, *J. Fluid, Mech.* 511 (2004), 201–215.
8. Potential flow of a second-order fluid over a tri-axial elipsoid, F. Viana, t. Funada, d. D. Joseph, n. Tashiro, and y. Sonoda, *Journal of Applied Mathematics* 2005:4 (2005) 341–364, DOI: 10.1155/JAM.2005.341.

9. Drag forces and heat transfer coefficients for spherical, cuboidal and ellipsoidal particles in cross flow at sub-critical Reynolds numbers, Andreas Richter, Petr A. Nikrityuk, *International Journal of Heat and Mass Transfer* 55 (2012) 1343–1354, doi:10.1016/j.ijheatmasstransfer.2011.09.005.
10. On the drag coefficient and averaged Nusselt number of an ellipsoidal particle in a fluid Chunhai Kea, Shi Shua, Hao Zhangb,*, Haizhuan Yuana, Dongmin Yangc, <https://doi.org/10.1016/j.powtec.2017.10.049>, *POWDER TECHNOLOGY*, 2018; 325 (1): 134.
11. Szymanek E., Tyliczszak A., 2018. Experimental and numerical research on heat and air flow through a granular material, *Journal of Physics: Conference Series*, Vol.: 1101 (1), 012043.
12. Tyliczszak A., 2016. High-order compact difference algorithm on half-staggered meshes for low Mach number flows. *Comput. Fluids*, Vol.: 127, 131-145.
13. Fletcher C.A.J., 1991. *Computational Techniques for Fluid Dynamics*, Springer-Verlag.
14. Tyliczszak A., 2014. A high-order compact difference algorithm for half-staggered grids for laminar and turbulent incompressible flows. *J. Comp. Phys.*, Vol.: 276, 438-467.
15. Khadra K., Angot P., Parneix S., 2000. Fictitious domain approach for numerical modelling of Navier-Stokes equations, Caltagirone JP. *Int. J. Numer. Meth. Fluids*, Vol.: 34, 651-684.
16. Kadoch B., Kolomenskiy D., Angot P., Schneider K., 2012. A volume penalization method for incompressible flows and scalar advection diffusion with moving obstacles. *J. Comp. Phys.*, Vol. 231, 4365-4383.
17. Tyliczszak A., Szymanek E., 2019. Modeling of heat and fluid flow in granular layers using high-order compact schemes and volume penalization method, *Numerical Heat Transfer, Part A: Applications*, Vol.: 76 (10), 737-759.

4. KREOWANIE OBIEKTÓW EDUKACYJNYCH. STANDARDY PROJEKTOWANIA SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

mgr inż. arch. Michał Wasik

1. Wstęp

Nakreślenie sztywnych zasad projektowania szkół podstawowych nie jest proste. Kreowanie architektury edukacyjnej łączy interdyscyplinarność związaną z rozwojem człowieka, historią miejsca, otoczenia, zmianami społecznymi i rozwojem nowych technologii. Nadrzędnym celem przy wyznaczeniu rekomendacji projektowych jest dobro dziecka i jego rozwój. Przeprowadzona inferencja ogólnie przyjętych podejść projektowych na świecie i w Polsce ukazuje zmiany powstałe na przestrzeni lat i prezentuje nowe tendencje. Istotne jest rozpoznanie i odpowiedzenie na potrzeby użytkowników szkół. Młodzi ludzie odbierają otoczenie w sposób odmienny niż osoba dorosła. Niejednokrotnie pozostaje to w ścisłym powiązaniu z rozwojem psychofizycznym dzieci i ich wrażliwością. Projektując obiekty edukacyjne należy nawiązać dialog z odbiorcami, dostosować formę i funkcję i skompensować to z tendencjami zrównoważonego rozwoju.

2. Materiał i metody

Tematyka szkolnictwa i realizacji obiektów szkół podstawowych składa się z mniejszych elementów, takich jak: przepisy szczegółowe prawa w zakresie projektowania, przeznaczenie – funkcja, liczebność, rozwiązania konstrukcyjne, estetyka obiektu. Poddając poszczególne części analizie i łącząc je w wyniku konstrukcji logicznej możemy doszukiwać się najlepszych rozwiązań architektonicznych.

Paradygmaty projektowe od dawien dawna odnoszą się do zapewnienia odpowiedniego miejsca do nauki dla dzieci. Pojawia się jednak pytanie, jak rozumie się i postrzega te właściwe rozwiązania i jak odróżnia się od tych niekorzystnych. Od zarania dziejów wiedza była przekazywana następującym po sobie pokoleniom. Początkowo wykorzystywano formy historii oralnej przejawiającej się m.in. w mitach, pieśniach, anegdotach i legendach. Propagatorzy rozpowszechniali wiedzę i doświadczenia życiowe bez konkretnego miejsca. Działania powiązane z przekazywaniem wiedzy zrewolucjonizował przekaz pisemny w postaci np. rękopisów, reptularzy. Socjologia jak również filozofia stanowią o przekazie pisemnym jako komunikacji międzyludzkiej będącej nieodzowną częścią rozwoju cywilizacyjnego. Proceder piśmiennictwa rozwinął się jeszcze bardziej po wynalezieniu druku, który to zrewolucjonizował edukację. Wszystkie te działania nie ukazują nam jednak przestrzeni czy obiektu w którym podejmowano nauki w ówczesnych czasach.

W starożytnej krainie na Bliskim Wschodzie w dorzeczu Tygrysu i Eufratu – Mezopotamii, jak i starożytnym Egipcie, nauki pobierała wyłącznie kasta skrybów. Ulokowana w hierarchii społecznej najbliższej władcy i dostojników, pełniąc funkcje doradcze. Zdobywali wiedzę z zakresu czytania, pisanie i algebry. Architekturę Mezopotamii stworzyły ludy m.in. Sumerowie, Akadyjczycy, Babilończycy i Asyryjczycy. Obiektami edukacyjnymi były kompleksy pałacowe jak również budowle publiczne będące własnością zarządców danego obszaru. Najczęściej wykorzystywanym materiałem była cegła suszona na

słońcu – adobe. Obiekty o znaczącej randze powstały z użyciem cegły wypalanej, która była droższa.

W budownictwie wykorzystywano zaprawę stworzoną z naturalnego asfaltu. Budowle takie były parterowe, na planie prostokąta.

Edukacja w starożytnych Chinach wyglądała zgoła inaczej. Około 1000 do 2000 r. p.n.e. istniało kilka szkół, do których mogły uczęszczać dobrze urodzone dzieci, zarówno chłopcy jak i dziewczynki po ukończeniu 12 roku życia. Nauczanie było oddzielne dla obu płci, w tym dla chłopców prowadzono zajęcia ze sztuki walki, a dla dziewcząt tkactwo. Nie zapomniano również o literaturze i filozofii. W 124 r. p.n.e. cesarz HanWudi otworzył Cesarską Akademię, a z biegiem lat wypracował jednolity system „dziewięciu ocen”. Naukanie dawała gwarancji piastowania wysokich stanowisk, często wybierano zwyczajnie wysoko urodzonych.

Starożytna Grecja jak i Rzym za kształcenie wymagały opłaty. W Grecji należało opłacić prywatnego nauczyciela, który w zależności od rangi i poziomu wiedzy przyjmował różne wynagrodzenie. Każdy mógł zdobyć wiedzę z zakresu pisania, czytania, muzyki i gimnastyki. Bardziej zamożni opłacali kontynuację nauki swoich dzieci w dziedzinach takich jak: retoryka, geografia, historia, logika czy matematyka. Przykładem obiektu edukacyjnego starożytnej Grecji jest Gimnazjon w Milecie. Obiekt łączący w sobie funkcję sportową – dziedziniec w głównej części zwany *ephebeum* oraz zadaszoną strefę do nauki. Odmiennym systemem edukacji mogli pochwalić się Spartanie, którzy nakładali główny nacisk na sprawność fizyczną i umiejętności walki, czego rezultatem był analfabetyzm wśród mieszkańców. W starożytnym Rzymie przechodzenie na wyższy poziom, których było cztery, zależało od szybkości przyswajania wiedzy. Zdobywanie wszystkich stopni zapewniało najwyższy status społeczny, jednak było to bardzo kosztowne.

Średniowiecze jako czas głównego skupienia się na religii spowodowało usunięcie z programów nauczania m.in. zajęć fizycznych. W Polsce zaczęły w owym czasie pojawiać się pierwsze szkoły, a ich rozkwit skumulował się po przyjęciu przez Polskę chrztu. Powstały pierwsze arcybiskupstwa, a wraz z nimi przy katedrach biskupich szkoły. Następnie przy zamożniejszych kościołach zakładano szkoły kolejalne. Około roku 1100 w Krakowie istniała biblioteka z książkami stanowiącymi podstawę do nauczania w szkołach. W młodszych klasach skupiano się na gramatyce, matematyce, astronomii i muzyce. Pierwszym ośrodkiem nauczania wyższego - *studium generale*¹ - w Polsce był Uniwersytet w Krakowie (Akademia Krakowska) założony w 1364 roku z fundacji Kazimierza III Wielkiego. W 1817 roku nadano mu nazwę „Jagielloński”.

Polska za czasów renesansu stała się ważnym ośrodkiem humanistycznym w Europie. Młodzież szlachecka i mieszczańska licznie wypełniała izby szkół. Pierwowzorem gimnazjum – szkołą humanistyczną, była Akademia Lubrańskiego lub Kolegium Lubrańskiego założona w 1519 roku. Idea szkoły została sformułowana na kształt uniwersytetu i jako orężem do nauki dysponowała kursami akademickimi. Placówka istniała do 1780 roku i od uniwersytetu różniła się brakiem możliwości nadawania tytułów naukowych.

¹ Nazwa nadawana w średniowieczu niektórym szkołom o międzynarodowej randze. Ze szkół tych wykształcił się średniowieczny uniwersytet.

Barok zapoczątkował powstawanie nowych uniwersytetów. W 1579 roku założono Uniwersytet Wileński, następnie w 1602 roku Akademię Rakowską, która istniała jako szkoła średnia braci polskich² i została zamknięta na mocy wyroku sądu sejmowego w 1638 roku. Rok 1595 zapoczątkował działanie w Zamościu świeckiej szkoły półwyższej – Akademii Zamojskiej. W XVIII wieku działalność rozpoczęło Collegium Nobilium w Warszawie [Lorentz S. i Rottermund A., 1984]. Aktywność obiektu rozpoczęła się 23 października 1754 roku. Budowla została zaprojektowana na planie wydłużonego prostokąta, podzielona na trzy części: korpus główny o trzech kondygnacjach i dwa skrzydła boczne. W Collegium Nobilium oprócz sal dydaktycznych, muzeum, biblioteki i teatru, znajdowały się również sypialnie dla uczniów i nauczycieli oraz zaplecze gospodarcze.³

Zmiany mające na celu ujednoczenie systemu nauczania zostały zapoczątkowane w 1773 roku, kiedy też powstała Komisja Edukacji Narodowej. Utworzony organ państwowy przejął władzę nad szkołami wcześniej prowadzonymi przez księży i zakonników, i zreformował szkoły na różnych szczeblach. Przełomowy zapis głosił, że dzieci nie mogą czuć się niekomfortowo i niepewnie w szkołach. Pierwowzorem przy opracowywaniu przepisów dot. przestrzeni do nauki było miejsce zamieszkania dzieci. Dostrzeżono i powiązano zależności rozwoju dziecka, a warunkami w jakich dorasta.

Kolejnym punktem zwrotnym były lata siedemdziesiąte XIX wieku, w których nastąpił rozwój budownictwa szkolnego w Niemczech i Anglii. Charakterystyczny dla obiektów edukacyjnych był eklektyzm, co niestety przejawiało się w braku funkcjonalności szkół. Na potrzeby nauczania adaptowano obiekty względem zapotrzebowania w danym rejonie, a nie dopasowaniem do funkcji. Wiek XX to intensyfikacja konstrukcji stalowych i żelbetowych w budownictwie, co bezpośrednio wpłynęło na architekturę edukacyjną.

Po I wojnie światowej rozwój budownictwa szkolnego był niewielki, ale przywiązywano większą uwagę do funkcji szkoły i jej układu. Poddawano analizie programy nauczania i dopasowywano ukształtowanie budynku względem konkretnych zajęć. Badając publiczne szkoły podstawowe w Warszawie, z 249 obiektów, 5,6% z nich została założona w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku i istnieje do dziś.⁴ Niejednokrotnie ich formuła uległa zmianom wprowadzonymi reformami oświaty z 1999 i 2017 roku.

II wojna światowa diametralnie zmieniła obraz społeczeństwa. Po działaniach wojskowych i dramaturgii jaka miała miejsce w ówczesnych czasach, odnotowano znaczący wzrost osieroconych dzieci. Pojawiła się potrzeba odbudowy infrastruktury edukacyjnej, ale wraz z dodatkową funkcją – zapleczem socjalnym. Wpływ na powstawanie nowych obiektów miał również rozwój techniki, który miał miejsce na zachodzie Europy i w Stanach Zjednoczonych podczas II wojny światowej. Do działań na rzecz ożywienia obiektów edukacji przyłączyły się organy państwowe jak i organizacje międzynarodowe – Międzynarodowa Unia Architektów. Podgrupa Sekcji Budownictwa Szkolnego, skupiła się

²**Bracia polscy** unitariańska wspólnota religijna, wyodrębniła się w latach 1562–1563 z polskiego Kościoła reformowanego, najbardziej radykalny odłam reformacji w Polsce, (encyklopedia PWN)

³ Starzyk A. (2018) „Collegium Nobilium – Architektura społecznego dialogu”, Państwo i Społeczeństwo

⁴ Wasik M., *Standardy projektowania szkół podstawowych. Szkoła Podstawowa na obszarze Starych Świdrów w Warszawie*(wydruk), praca magisterska, promotor A. Starzyk, Warszawa: Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie, 2020.

na wykreowaniu kierunków postępu budownictwa szkolnego na skalę międzynarodową [Jankowska J., Uniejewski A. i T., 1962].

Podczas projektowania obiektów edukacyjnych istotne jest, aby zwrócić uwagę, że w przywoływanych poniżej dokumentach zachodziły w mniejszym lub większym stopniu zmiany.

Tabela 1. Wykaz wybranych aktów prawnych

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – <i>Prawo budowlane</i> [Dz. U. 1994 nr 89 poz. 414] - z późniejszymi zmianami
Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. – <i>o ochronie przeciwpożarowej</i> [Dz. U. 2018 poz. 620]
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2019 r. – w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli [Dz. U. 2018 poz. 649 oraz poz. 691]
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2019 r. – zmieniające rozporządzenie w sprawie wymagań wobec szkół i placówek [Dz. U. 2019 poz. 1575]
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. – w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach [Dz. U. 2003 nr 6 poz. 69]
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. – w sprawie podstawy programowej wychowaniu przedszkolnym oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej [Dz. U. 2017 poz. 356]
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. - w sprawie wymagań ochrony przeciwpożarowej, jakie musi spełniać lokal, w którym są prowadzone oddziały przedszkolne lub oddziały przedszkolne zorganizowane w szkole podstawowej albo jest prowadzone przedszkole utworzone w wyniku przekształcenia oddziału przedszkolnego lub oddziałów przedszkolnych zorganizowanych w szkole podstawowej [Dz. U. 2017 poz. 1642]
Rozporządzenie Ministra Rozwoju z dnia 16 września 2020 r. - zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie [Dz.U. 2020 poz. 1608]

Źródło: ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych – <http://isap.sejm.gov.pl/> [dostęp: 03-12-2020].

Ustawodawca wprowadzał je dla zapewnienia lepszych warunków do nauki oraz dla zwiększenia bezpieczeństwa w szkołach publicznych i prywatnych. Jednym z pierwszych aktów prawnych, po I wojnie światowej, było w Polsce Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 lutego 1928 r. – *o prawie budowlanym i zabudowie osiedli* [Dz. U. 1928 nr 23 poz. 202]. W procesie projektowym nie można pominąć również wymogów zawartych w polskich normach autorstwa agencji rządowej – Polski Komitet Normalizacyjny. Powstały w 1924 roku działał zgodnie z ustawą z dnia 13 września 2002 r. – *o normalizacji* [Dz. U. 2015 poz. 1483]. Obecnie w Polsce system oświaty opiera się na ustawie z dnia 1 września 2017 roku – *Prawo oświatowe*, która wprowadziła zmiany w systemie szkolnictwa. Reforma przywróciła system 8-klasowej szkoły podstawowej oraz 4-letniego liceum, co wiązało się z zlikwidowaniem gimnazjum. Do obowiązkowej edukacji zaliczamy: roczne przygotowanie przedszkolne, 8 klas szkoły podstawowej oraz kontynuowanie nauki do 18 roku życia. Legislacja w zakresie budownictwa obiektów edukacyjnych określa ogólne zasady, jak należy skonstruować obiekt, aby zapewnić bezpieczne miejsce do nauki. Ustawodawca mimo wprowadzanych zmian, nie ukierunkowuje projektanta, jak zrealizować obiekt edukacyjny, będący przyjaznym miejscem dla całej społeczności szkolnej. Pojawiające się liczne zmiany wymogów i przepisów powiązane są z rozwojem, jakim podlegało społeczeństwo polskie na przestrzeni ostatnich 240 lat, jeżeli przywołamy działania Komisji Edukacji Narodowej jako początek działań prawnych na rzecz szkolnictwa. Państwo nie może

nadmiernie wyjść z przyjętych ram, ponieważ tworzy edukację dla dużej grupy społecznej, w której skład wchodzi ludzie o różnym pochodzeniu czy statusie majątkowym. W dawnych czasach podział ze względu na posiadany majątek, a dostęp do szkolnictwa był wyraźniej zaznaczony [Kuźma, 2008]. Współcześnie oczekiwania społeczne są całkowicie odmienne, wymaga się, aby państwo zapewniło szkolnictwo za darmo na jak najwyższym poziomie. Rodzice zaś szukają najlepszych form nauczania dla swoich dzieci, a co za tym idzie specjaliści szukają alternatywnych systemów szkolnictwa. Ministerstwo Edukacji Narodowej musiało sprostać bieżącym problemom z nauczaniem jakie pojawiły się wraz z pandemią Covid-19. Stworzono nowe możliwości kontaktu uczniów z nauczycielami w postaci zajęć prowadzonych online. Obecnie panująca skrajna sytuacja nakreśliła jak istotne są relacje społeczne zawierane w szkołach. We wczesnych etapach poprzez relacje: ucznia z nauczycielami, z kolegami ze starszych klas i rówieśnikami, szkoła uczy młodego człowieka samodzielności i przygotowuje do życia społecznego.⁵

3. Wyniki i dyskusja

Poddając analizie wszystkie publiczne szkoły podstawowe w Warszawie powstałe po 2000 roku do dalszego rozpatrzenia można sklasyfikować dziewięć z nich. Lata powstania wybranych placówek oscylują między 2001, a 2014 rokiem i są to szkoły z: Bemowa, Białołęki, Ursynowa i Wesołej. Większość to budynki dwukondygnacyjne, składające się z kilku brył, na planie prostokąta. Wszystkie zostały przystosowane dla osób niepełnosprawnych. Strefa wejścia, najczęściej centralna, została poprawnie oznaczona i zaakcentowana na elewacji. Każdy obiekt posiada sale dydaktyczne, gabinety specjalistów, sale do terapii zbiorowej czy sale do rekreacji. Obiekty powstałe po 2000 roku charakteryzuje przemyślany zarys funkcjonalny i chęć dopasowania szkoły do potrzeb uczniów. Wspomniane obiekty zostały uzupełnione o zaplecze sportowe w postaci przestrzeni zielonych, a nie betonowych placów do gry i zabawy. Analizując projektowane szkoły na świecie, na pierwszym planie dostrzegamy system nauczania i próby jego przełożenie na potrzeby funkcjonalne budynku. Odnosząc się do szkolnictwa w Danii, mamy obraz nauczania przez doświadczenie i kontekst społeczny. Forma szkoły jest konstruowana jako przestrzeń wspólna umożliwiająca integrację.

4. Wnioski

W dzisiejszym świecie szkoła nie może pozostać jednolita. Przeznaczenie obiektu nie może być skonstruowane na zasadach utrwalanych w poprzednich dziesięcioleciach, ponieważ dziś znamy dokładniej jakie potrzeby mają m.in. uczniowie i nauczyciele. Ciągłe zmiany społeczne wymuszają, aby głównym kierunkiem w projektowaniu szkół współczesnych było nadążanie i podejmowanie działań wyprzedzających zachodzące procesy. Podejmowane działania inwestycyjne należy rozważać w przestrzeni czasowej, pamiętając, że docelowa praca obiektu, może nastąpić nawet za 4-5 lat. Istotne jest posiadanie świadomości, że należy rozpałać ciekawość w dzieciach poprzez formę wyrazu, jaką stosuje się przy kreowaniu obiektu edukacyjnego. Pierwsze wrażenie szkoły determinuje początkowe

⁵ Wiliński P. (2005). *Wiek szkolny. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? Psychologiczne portrety człowieka: praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 303-343). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Gdańsk

podejście młodego człowieka i jego nastawienie. Ogromny stres towarzyszący rozpoczynaniu nauki powinien być minimalizowany, a nie potęgowany formą obiektu. Jeżeli obiekt będzie przeskalowany, a jego forma będzie miała nad wyraz wzmocnione cechy brutalizmu, to dzieci mogą odczuwać niepokój i niepewność. To od projektantów, architektów zależy jaki wydzźwięk będzie posiadała bryła. Jakie emocje nasili kolorystyka czy sama lokalizacja obiektu. Współcześnie szkoły podążają w nurcie alternatywnego nauczania. Wprowadzanie nowych technologii m.in. rzeczywistości VR, czy stosowania przestrzeni do nauki w terenie, niewątpliwie wiąże się z rozwojem cywilizacyjnym. Dawniej szkoły były miejscem podziału ze względu na płeć, zamożność, wyznanie czy kolor skóry, a forma była frywolnym zagranem projektanta lub kakofonią, wynikającą z zachcianek miejscowych włodarzy. Niejednokrotnie miejscem nauki stawały się domy, kościoły czy prowizorycznie przystosowane do tego celu pomieszczenia. Nowo powstające obiekty będą realizowane w duchu architektury neomodernistycznej, ekologicznej, neo-wernakularnej, ale również w nurcie hi-tech. Neomodernistyczne szkoły będą w pewnym stopniu obrazować ciągle stawiane wyzwania projektantom przez ich użytkowników. Staną się formą nieustannego poszukiwania odpowiedzi na pojawiające się problemy. Przenikanie się prostej formy konstruowanej według zasad subtrakcyjnych lub addytywnych będą żywym manifestem pokolenia. Ważną architektoniczną odpowiedzią na pogarszającą się sytuację środowiska będzie architektura ekologiczna. Realizacja będzie możliwa dzięki pojawianiu się nowych rozwiązań budowlanych. Jej tworzenie z biegiem czasu będzie wymagało mniejszych nakładów finansowych i będzie mogło być kreowane dla coraz większej grupy docelowej. Wykorzystane materiały będą starannie dobierane, a cały proces budowy będzie opierał się na poszanowaniu surowców. Neo-wernakularyzm pojawiać się będzie w lokalizacjach charakteryzujących się słabszym rozwojem i biedniejszych. Obiekt powstały w tym nurcie będzie wykorzystywał dostępne lokalnie materiały i będzie korelować z istniejącym krajobrazem kulturowym. Łącznikiem architektury hi-tech i budownictwa edukacyjnego są nowe technologie. W szkołach już dziś są obecne zdobyte techniki wspomagające nauczanie, a idąc z duchem czasu nowa technologia będzie kreowała budynek. Stworzy z niego reagującą tkankę, która będzie integrowała wiedzę i osiągnięcia naukowe z architekturą i strukturą szkoły. Umożliwi to odpowiedzenie na skonkretyzowane potrzeby każdego ucznia. Podejmując rozważania na temat projektowania szkół podstawowych należy pamiętać, że jest to równanie z wieloma niewiadomymi. Nie można zapominać o grupie docelowej, której rozwój i postrzeganie świata będzie ulegał zmianom w diametralnie szybkim tempie. Odpowiednie dopasowanie bryły do kontekstu miejsca musi być poprzedzone wnikliwą analizą lokalnej społeczności i jej potrzeb. Lokalizacja w dużej mierze determinuje kierunek i styl, staje się ramą w którą zostanie wpisany funkcjonalny program użytkowy placówki edukacyjnej. W mozolnym tempie pojawiają się w Polsce szkoły z możliwością elastycznego formułowania przestrzeni, ale w głównej mierze są to obiekty z sektora prywatnego.

Rekomendowane jest konstruowanie szkół podstawowych od ogólnych założeń do detali. Obiekt szkoły powinien posiadać dwie kondygnacje nadziemne i jedną podziemną – techniczną. Pożądane jest ulokowanie na parterze klas I-III, a na piętrze klas IV-VIII. Miejsce oczekiwania rodziców na dzieci powinno znajdować się za wiatrolapem. Przestrzeń ta powinna być oddzielona od pozostałej części kontrolą dostępu i zlokalizowana w centralnej

części, być reprezentacyjna, przytulnie zaaranżowana, dobrze skomunikowana z administracją szkoły i mieć zapewnione miejsca do siedzenia. Następnym istotnym elementem są szatnie dla dzieci. Ważne jest dostosowanie powierzchni do liczby uczniów. Szatnia powinna być przeznaczona na pozostawianie tylko okryć wierzchnich, a przy salach lekcyjnych powinny znajdować się indywidualne szafki na przybory. Takie rozwiązanie jest dobrym buforem akustycznym sal od korytarzy. Przestrzeń do nauki powinna być zorganizowana w taki sposób, aby:

- sale lekcyjne były ukierunkowane względem stron świata – w stronę południową lub południowo-zachodnią,
- powierzchnia sal min. 2,5 m²/1 ucznia,
- sale lekcyjne powiązane z otoczeniem np. sale przyrodnicze – graniczące bezpośrednio z ogrodem doświadczalnym,
- powierzchnia przeszkleń do powierzchni podłogi min. 1:6, optymalnie 1:4,
- możliwość szczelnego zasłonięcia okien przy zastosowaniu ekranów przysłaniająco-odbijających, markiz, półek świetlnych lub żaluzji,
- dopływ powietrza min. 30 m³/h na każdą przebywającą osobę,
- stonowana kolorystyka, naturalne materiały z fakturą, niepalne, nietoksyczne, ekologiczne i wysokiej odporności na zużycia,
- sale do zajęć z mobilnymi ściankami,
- optymalnie jedno zaplecze na dwie sale lekcyjne,
- sale komputerowe w pełni klimatyzowane, min. jedna na kondygnacji, mogą być lokalizowane względem północy.

W przestrzeni pomocniczej musi zostać zapewniona:

- funkcjonalna komunikacja z przejrzystym układem korytarzy o szer. min. 2,5m, bez zaułków,
- pomieszczenia administracyjne (dyrektora i wicedyrektora, sekretariat, sala konferencyjna i zaplecze sanitarne) zlokalizowane blisko wejścia,
- pokoje nauczycielskie oddzielne dla każdej grupy wiekowej (I-III, IV-VIII) dobrze powiązane komunikacyjnie z salami lekcyjnymi,
- sanitariaty dla nauczycieli zlokalizowane przy pokojach nauczycielskich,
- dostęp do sanitariatów dla uczniów na każdej kondygnacji,
- pomieszczenia porządkowe na każdym piętrze z dostępem do punktu wodnego,
- zaplecze cateringowe dostępne z zewnątrz, nie zaburzające komunikacji szkolnej, zlokalizowane przy stołówce.

Przestrzeń wspólna powinna zawierać:

- przestronną stołówkę dla min. 120 osób jednorazowo, dobrze doświetloną z możliwością aranżacji na przestrzeń konferencyjną (zasłanianie okien, akustyka),
- świetlice z podzieloną, przytulną przestrzenią do zabawy i pracy w ciszy,
- bibliotekę i czytelnie- dostępne z zewnątrz dla różnych grup wiekowych (wyizolowana od zgiełku szkolnego),
- przestrzeń wielofunkcyjną umożliwiającą swobodną komunikację, dostępną ze strefy wejścia komunikacją poziomą lub pionową,

- sale sportową z możliwością podziału wyposażoną w system nagłośnienia i możliwość rozstawienia sceny i trybun,
- boisko sportowe z nawierzchnią: trawiastą lub poliuretanową, może być lokalizowane na dachu, odpowiednio doświetlone z trybunami, oddzielone zielenią od ulicy,
- plac zabaw z zachowanym buforem od drogi zewnętrznej, wyłożony nawierzchnią bezpieczną (np. korek), odpowiednio nasłoneczniony min. 4h w godzinach 10:00-16:00 .

Wejście do obiektu powinno być wyraźnie zaznaczone, oddzielone zielenią od dróg i poprzedzone przestrzenią wspólną. Powierzchnia biologicznie czynna powinna wynosić min. 35% terenu. Komunikacja zewnętrzna zapewniać powinna dojazd służbom ratunkowym i oczyszczania miasta. Należy zapewnić również stojaki dla rowerów i dojazd osobom niepełnosprawnym. Teren powinien być urządzony zielenią: ogrody tematyczne, trawniki, zieleń niska i wysoka. Przestrzeń techniczna musi spełniać wymagania przyjęte w przepisach dot. odzysku ciepła i wskaźnika EP dot. rocznego zapotrzebowania na energię nieodnawialną. Zaprzestanie projektowania szkół z równomiernie ustawionymi salami i ławkami. Stołówki dostępnej w wyznaczonych godzinach i nieużytkowaniu obiektu po wybrzmieniu ostatniego dzwonka przyczyni się do lepszego rozwoju młodych ludzi. Otworzenie placówek dydaktycznych na lokalne społeczność i działania zraszające mieszkańców będą punktem wyjścia. Dopuszcza to możliwość tworzenia obiektów bezpiecznych, otwartych, elastycznych, funkcjonalnych i opakowanych w atrakcyjną architekturę.

Bibliografia:

1. Bańka A. (2016), Architektura psychologicznej przestrzeni życia, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań.
2. Brzezińska I. A. (2015). Niezbędnik Dobrego Nauczyciela. Seria 1. Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania.
3. Bródner E. (1951). Schulbauten (Budynki szkolne), München, s.96.
4. Jankowska J., Uniejewski A., Uniejewski T., [1962], Budownictwo szkół i przedszkoli., Arkady, Warszawa.
5. Kuźma J. [2008]. Scholiologia Zarys koncepcji ogólnej nauki o szkole. s. 208.
6. Lorentz S. i Rottermund A. [1984], Klasycyzm w Polsce (s.45-46), Arkady, Warszawa.
7. Starzyk A. [2019], Współczesna architektura przedszkolna. Studium obiektów zrealizowanych w Warszawie w latach 2000-2018., Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
8. Wasik M. (2020), Standardy projektowania szkół podstawowych. Szkoła Podstawowa na obszarze Starych Świdrów w Warszawie (wydruk), praca magisterska, promotor A. Starzyk, Warszawa: Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie.
9. Wiliński, P. [2005]. Wiek szkolny. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? Psychologiczne portrety człowieka: praktyczna psychologia rozwojowa (s. 303–343). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne., Gdańsk.

Wykaz stron internetowych:

10. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bracia-polscy;3880195.html>.

11. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Oswiata-Od-poczatkow-do-1795;4575100.html>

5. ROLA I ZNACZENIE ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO

Sebastian Krasuski

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Agrobioinżynierii i Nauki o Zwierzętach

ul. Bolesława Prusa 14, 08-110 Siedlce

Email: seba1994k@o2.pl

1. Wstęp

Rolnictwo ekologiczne jest najbardziej rozwijającym się na świecie, a zwłaszcza w Unii Europejskiej systemem rolnictwa. Opiera się przy tym na zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej, wykorzystując w niej jedynie środki pochodzenia naturalnego, niepodlegające żadnym metodom przetwarzania, z dbałością o żyzność gleby i zdrowie zwierząt, wytwarzając przy tym produkty wysokiej jakości. W rolnictwie ekologicznym rezygnuje się ze szkodliwych substancji służących do ochrony roślin, mineralnych nawozów, ze środków regulujących wzrost oraz innych dodatków paszowych. W myśl ekologicznych zasad produkcji zaleca się tradycyjne, mechaniczne i fizyczne metody upraw, stosowanie płodozmianu (np. roślin motylkowych, które wzbogacają glebę) oraz wykorzystywanie do produkcji roślinnej i zwierzęcej odpadów pochodzących z gospodarstwa. Rozwój rolnictwa ekologicznego uwarunkowany jest wieloma sprzyjającymi mu okolicznościami, takimi jak:

- spadek zaufania konsumentów do żywności konwencjonalnej (głównie w krajach bogatych),
- narastanie negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko przyrodnicze,
- nadwyżka produkcji artykułów żywnościowych, co wiąże się z obniżką cen i ze spadkiem opłacalności produkcji, a z kolei prowadzi to do spadku produkcji na obszarach o gorszych glebach, gdzie efektywność produkcji jest mniejsza,
- duże wsparcie finansowe w UE,
- mniejsze ograniczenia celne na produkty ekologiczne, ułatwiające ich eksport.

2. Rola rolnictwa ekologicznego

Rolnictwo ekologiczne przynosi wiele korzyści zarówno dla środowiska, jak i dla ludzi. Są to korzyści ekonomiczno-społeczne, środowiskowe, zdrowotne oraz etyczno-estetyczne (tab. 1). Rolnictwo ekologiczne osiąga swoje cele poprzez redukcję do minimum wpływu człowieka na środowisko oraz poprzez realizowanie tego systemu gospodarowania w naturalny sposób [Nurzyńska, 2012]. Do celów rolnictwa ekologicznego należy wytwarzanie żywności wysokiej jakości, zachowując przy tym równowagę biologiczną w przyrodzie [Toruński, Król, 2011].

Tabela 1. Korzyści wynikające z rolnictwa ekologicznego

Ekonomiczno-społeczne	-pozwala utrzymać miejsca pracy na wsi -zapobiega nadmiernemu odpływowi ludności wiejskiej, - jest energooszczędne - cechuje się niskim poziomem wsparcia
Zdrowotne	dostarcza produkty o wysokiej wartości zdrowotnej zapewnia wysoką wartość odżywczą produktów
Estetyczne	kieruje się zasadami etyki środowiskowej zachowuje zróżnicowany krajobraz rolniczy
Środowiskowe	w minimalnym stopniu obciąża środowisko zachowuje różnorodność biologiczną zwiększa żyzność gleby

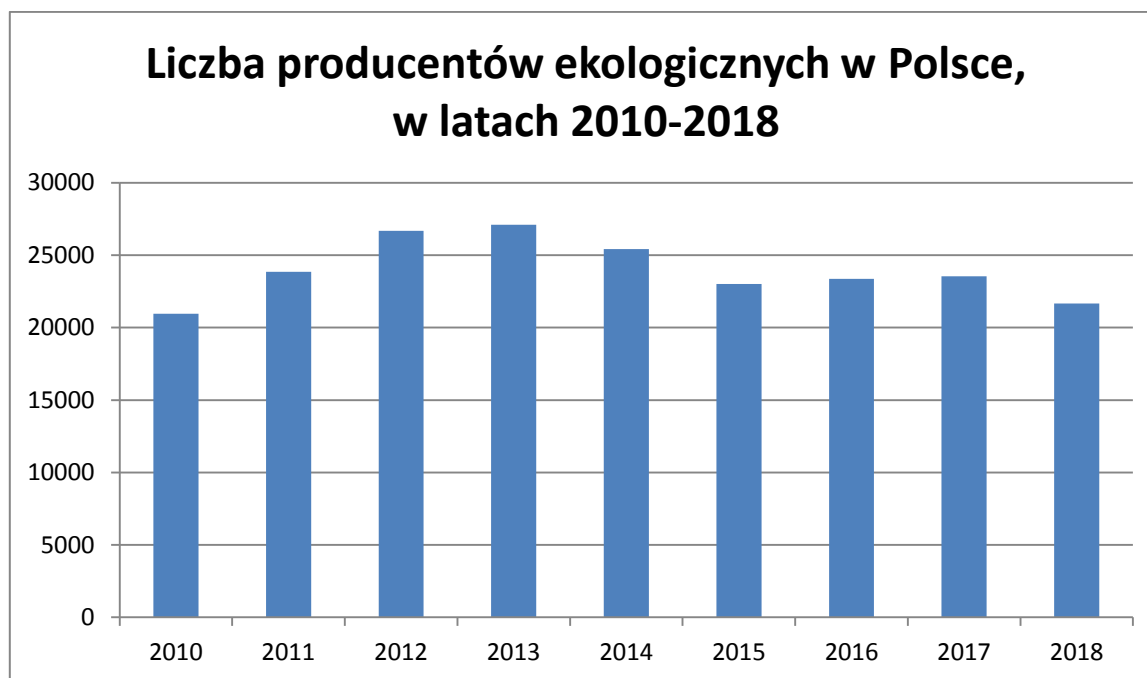
Źródło: Hurduzen G., Constantin L.

Środowisko naturalne w Polsce, w zestawieniu z innymi krajami Unii Europejskiej, można uznać jako względnie dobre, odznaczające się korzystnymi walorami przyrodniczymi, mało zdegradowanymi glebami oraz tradycyjnym wiejskim krajobrazem [Toruński i Król 2001]. Polska dysponuje doskonałymi warunkami do prowadzenia gospodarstw z produkcją metodami ekologicznymi, oraz do produkowania konkurencyjnych produktów ekologicznych. Jednak, w porównaniu z krajami Unii Europejskiej, wypadamy pod tym względem dość słabo. Może to jednak ulec zmianie ze względu na stały wzrost liczby gospodarstw ekologicznych [Brodzińska, 2010]. Wśród niekorzystnych kierunków zmian w rolnictwie konwencjonalnym należy wymienić takie, jak zaniedbywanie lub zaniechanie użytkowania łąk i pastwisk, nadmierna intensyfikacja gospodarki łąkarskiej lub pastwiskowej, zmiany struktury agrarnej oraz powiększanie pól połączone z likwidowaniem cennych użytków przyrodniczych i z wprowadzaniem monokulturowych upraw na znacznych powierzchniach, intensyfikacja gospodarki rolnej prowadząca do nasilenia się erozji gleb, zanieczyszczenia wód, zanik lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych. Zatem kompromisem między gospodarką rolną, a ochroną przyrody może być zmiana rolnictwa konwencjonalnego na rolnictwo ekologiczne [Tyburski, Żakowska-Biemaus, 2017]. Należy jednak zaznaczyć, że procesy dostosowawcze w gospodarstwach podejmujących ekologiczne metody produkcji są skomplikowane i długotrwałe. Wymagają one przystosowań do wymagań ekologicznych (stosowanie odpowiednich maszyn, nawozów, metod ochrony roślin), oraz ekonomicznych (np. tworzenie i uczestniczenie w nowych kanałach dystrybucji), co wiąże się z wieloma zagrożeniami i wysokim poziomem ryzyka [Stolze, Lampkin, 2009]. Rozwiązaniem takiej sytuacji może być wsparcie zewnętrznymi środkami finansowymi, a także przedsiębiorczość zespołowa producentów surowców ekologicznych (np. grupy producenckie) [Golinowska, 2010]. Rolnictwo ekologiczne spełnia funkcje ekonomiczne, społeczne i zdrowotne. Ekonomiczne to stały wzrost popytu na żywność ekologiczną, w kraju i za granicą, co przejawia się między innymi możliwością zwiększenia eksportu produktów ekologicznych. Dochodzi do tego fakt, że ekologiczne metody produkcji przyczyniają się do stałego zwiększania żyzności gleby [Kuś, 2010]. Poprzez rolnictwo ekologiczne na obszarach wiejskich można uzyskać zmniejszenie presji rolnictwa na środowisko oraz można przyczynić

się do poprawy krajobrazu, co powinno wzmocnić popyt na usługi turystyczne. Społeczne efekty rolnictwa ekologicznego to przede wszystkim możliwość stworzenia dodatkowych miejsc pracy na wsi, co jest związane w gospodarstwach ekologicznych z większą niż w gospodarstwach konwencjonalnych pracochłonnością produkcji, usług turystycznych, przetwórstwa, handlu [Duer, 2017]. Sprzyja zachowaniu gospodarstw rodzinnych, utrzymaniu tradycji i wartości kulturowych wsi, zwiększa więź rolnika z przyrodą. Zwiększa odpowiedzialność za jakość odpowiednio oznakowanego produktu, umożliwiającego identyfikację producenta [Rembiałkowska, 2006]. Wśród efektów zdrowotnych należy wskazać na poprawę zdrowia rolników przez wyeliminowanie stosowania pestycydów [Zegar, 2012]. Rolnictwo ekologiczne w Polsce zostało prawnie usankcjonowane w 2001 r. poprzez Ustawę o rolnictwie ekologicznym. Z dniem uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej ustawa ta straciła moc. Od 1 stycznia 2004 r. obowiązuje nowa Ustawa o rolnictwie ekologicznym, która określa wymogi co do warunków prowadzenia produkcji rolniczej metodami ekologicznymi, systemu kontroli i certyfikacji tej produkcji oraz obrotu produktami rolnictwa ekologicznego i ich znakowania [Runowski, 2009]. Od początku przemian systemowych w naszym kraju rolnictwo ekologiczne rozwijało się stosunkowo wolno, co wynikało przede wszystkim z niskiego popytu wewnętrznego na tego typu produkty.

Atutem żywności ekologicznej jest jej kontrola i certyfikacja, które stanowią gwarancję dla konsumenta, iż dostępne na rynku produkty pochodzące z rolnictwa ekologicznego są wysokiej jakości, gdyż zostały wyprodukowane zgodnie z przepisami ściśle określającymi proces produkcji ekologicznej, są wolne od nawozów sztucznych i GMO. Daje to konsumentom pewność, że dokonując zakupu produktów ekologicznych, nie są oszukiwani. System kontroli obejmuje wszystkie etapy począwszy od produkcji poprzez przechowywanie, przetwarzanie i zbycie żywności ekologicznej. System kontroli i certyfikacji w rolnictwie ekologicznym stanowią:

- Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi – organ zajmujący się upoważnianiem jednostek certyfikujących do prowadzenia kontroli i wydania certyfikatów;
- Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych sprawuje nadzór nad jednostkami certyfikującymi oraz nadzór nad produkcją ekologiczną;
- Inspekcja Handlowa współpracuje z IJHAR-S przy sprawowaniu nadzoru nad jednostkami certyfikującymi oraz produkcją ekologiczną, w zakresie wprowadzenia do obrotu.
- Inspekcja Weterynaryjna współpracuje z IJHAR-S przy sprawowaniu nadzoru nad jednostkami certyfikującymi oraz produkcją ekologiczną pasz;
- Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa współpracuje z IJHAR-S przy sprawowaniu nadzoru nad jednostkami certyfikującymi oraz produkcją ekologiczną wegetatywnego materiału rozmnożeniowego i nasion do celów upraw;
- Upoważnione jednostki certyfikujące akredytowane w Polskim Centrum Akredytacji w zakresie rolnictwa ekologicznego, zgodnie z Normą PN-EN 45011 „Wymagania ogólne dotyczące działań jednostek prowadzących systemy certyfikacji wyrobów”.

Rysunek 1. Liczba producentów ekologicznych w Polsce w latach 2010-2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z IJHAR-S.

Według stanu na 31 grudnia liczba producentów ekologicznych w Polsce wynosiła odpowiednio 21 645 w 2018 r. oraz 23 542 w 2017 r. W 2018 r. odnotowano zmniejszenie liczby producentów ekologicznych o 9,2%, w porównaniu do 2014 r. Analizując dane dotyczące liczby producentów ekologicznych, 2015 r. był kolejnym po 2014 r., w którym odnotowano spadek liczby producentów ekologicznych ogółem, jednak w 2016 r. stwierdzono już tendencję odwrotną (odnotowano wzrost o 1,6%). W 2015 r., w porównaniu do 2014 r., odnotowano spadek liczby ekologicznych producentów rolnych (o 10,3%). Nieznaczny wzrost liczby producentów rolnych nastąpił w 2016 r. (o 0,7%). W latach 2015 – 2016 stwierdzono istotny wzrost liczby podmiotów ekologicznych zajmujących się przygotowaniem produktów rolnictwa ekologicznego. W 2015 r., w porównaniu do roku poprzedniego, stwierdzono wzrost liczby tych podmiotów o 16,1%, natomiast w 2016 r. o 25,4%.

W Polsce, wg stanu na 31 grudnia 2015 r., działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego prowadziło 23 015 producentów ekologicznych. Najliczniejszą grupę spośród wszystkich producentów ekologicznych stanowili producenci rolni. Działalność w tym zakresie prowadziło 22 277 podmiotów (tj. 96,8% wszystkich producentów ekologicznych). Pozostali producenci prowadzili działalność w zakresie: przygotowania (562 producentów, którzy stanowili 2,4% wszystkich producentów ekologicznych), wprowadzania na rynek produktów ekologicznych z wyłączeniem importowanych z państw trzecich (583 producentów, którzy stanowili 2,5% wszystkich producentów ekologicznych), dostawy kwalifikowanego materiału siewnego i wegetatywnego materiału rozmnożeniowego (109 producentów, którzy stanowili 0,5% wszystkich producentów ekologicznych), wprowadzania na rynek produktów ekologicznych importowanych z państw trzecich (92 producentów, którzy stanowili 0,4% wszystkich producentów), zbioru ze stanu naturalnego i pszczelarstwa (odpowiednio 36 i 34 producentów, którzy stanowili łącznie 0,3% wszystkich producentów).

Najmniej liczną grupę stanowili producenci prowadzący działalność w zakresie akwakultury i wodorostów morskich (4 producentów, którzy stanowili 0,02% wszystkich producentów). Spośród 23 015 producentów ekologicznych, najczęściej prowadziło działalność w województwach: warmińsko-mazurskim (4 054 producentów, którzy stanowili 17,6% łącznej liczby producentów ekologicznych w Polsce), podlaskim (3 296 producentów, którzy stanowili 14,3% łącznej liczby producentów ekologicznych w Polsce) oraz zachodniopomorskim (3 072 producentów, którzy stanowili 13,3% łącznej liczby producentów ekologicznych w Polsce). Województwa te przodowały również pod względem liczby gospodarstw rolnych: warmińsko-mazurskie (4 041), podlaskie (3 273) i zachodniopomorskie (3 043). Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w tych województwach (10 357) stanowiła niemal połowę (46,5%) wszystkich gospodarstw ekologicznych w Polsce w 2015 r. Działalność w zakresie przygotowania w 2015 r. prowadziło 562 producentów, z czego najczęściej podmiotów zlokalizowanych było w województwach: mazowieckim (128), wielkopolskim (58), lubelskim (54) i małopolskim (51). Łącznie liczba podmiotów zajmujących się przygotowaniem w wymienionych województwach stanowiła 51,8% wszystkich podmiotów prowadzących działalność w tej kategorii na obszarze całego kraju. Najmniejszą liczbę producentów odnotowano w województwie opolskim (73 producentów, którzy stanowili 0,3% łącznej liczby producentów ekologicznych w Polsce). W województwie tym było również najmniej ekologicznych gospodarstw rolnych (67) oraz podmiotów prowadzących działalność w zakresie przygotowania.[IJHAR-S].

3. Gospodarstwa ekologiczne w Polsce

Na terenie Polski rozkład gospodarstw ekologicznych jest zróżnicowany i nierównomierny. Główne czynniki, które wpływają na taki stan rzeczy to: jakość ziemi, rodzaj własności ziemi, panujące tradycje oraz rynek zbytu. Przyrost gospodarstw ekologicznych był spowodowany licznymi programami rolno-środowiskowymi, w ramach których rolnicy otrzymują dopłaty na zmianę profilu swojej działalności z konwencjonalnej na ekologiczną [Bołtromiuk, 2012]. Owe środki finansowe zachęciły przedsiębiorców rolnych do przejścia na działalność proekologiczną. By uzyskać dofinansowanie z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, rolnik musi złożyć wniosek do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, a także sporządzić 5-letni plan rolno-środowiskowy dla swojego gospodarstwa. Wraz z rozwojem rolnictwa ekologicznego pojawiały się w Polsce także przetwórnictwo rolnicze produktów ekologicznych [Hirschfeld, Wessi, Kornbun, 2009]. Kładą one nacisk na to, by produkty były w jak najmniejszym stopniu przetworzone, zachowując przy tym naturalne walory odżywcze, smak i zapach. W owych przetwórnictwach stosuje się naturalne metody przetwarzania warzyw i owoców, np. fermentację [Willer, 2011]. Placówki skupują głównie produkty ekologiczne. Aby móc funkcjonować na rynku, muszą otrzymać odpowiedni certyfikat i poddawać się kontrolom.

Rysunek 2. Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w Polsce w latach 2010-2018 w tyś.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z IJHARS.

W 2015 r. powierzchnia użytków rolnych, na których prowadzona była produkcja ekologiczna, stanowiła około 4,0% wszystkich użytków rolnych w Polsce (o 0,5 punktu procentowego mniej niż w 2014 r.), a w 2016 r. udział ten wynosił około 3,7% (o 0,8 punktu procentowego mniej niż w 2014 r.)¹¹. W 2015 r. łączna powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w Polsce wynosiła 580 730,0 ha. W 2016 r. łączna powierzchnia użytków rolnych, na których prowadzona była produkcja ekologiczna, zmniejszyła się o 7,6% w stosunku do 2015 r. i wynosiła 536 579,22 ha. Począwszy od 2014 r. powierzchnia ekologicznych użytków rolnych stopniowo maleje. W porównaniu do 2013 r., w którym odnotowano największą powierzchnię zajmowaną przez uprawy ekologiczne (669 969, 37 ha), w 2016 r. była ona o 19,9% mniejsza.

W 2015 r. łączna powierzchnia ekologicznych użytków rolnych wynosiła 580 730 hektarów, z czego 86,4% stanowiła powierzchnia użytków rolnych po zakończonym okresie konwersji, a 13,6% w okresie konwersji. W 2015 r. wraz ze spadkiem liczby ekologicznych producentów rolnych, powierzchnia użytków rolnych zmniejszyła się o 11,7%, w odniesieniu do 2014 r. (657 902,1 ha). Najbardziej zmniejszyła się powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w województwach: zachodniopomorskim, podlaskim, podkarpackim i lubuskim. Niemniej jednak, nadal największą powierzchnię, na której stosowano ekologiczne metody produkcji, zajmowały użytki rolne w województwach zachodniopomorskim (114,9 tys. ha) i warmińsko-mazurskim (112,8 tys. ha). Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w tych województwach stanowiła 39,2% łącznej powierzchni zajmowanej przez ekologiczne użytki rolne w Polsce [IJHAR-S].

4. Wnioski

Jakość spożywanego pożywienia, ilość zawartych w nim składników odżywczych oraz witamin może wpływać zarówno pozytywnie, jak i negatywnie na stan zdrowia, aktywność fizyczną czy psychiczną człowieka. Właśnie dlatego należy dogłębnie zastanowić się, czy faktycznie spożywanie produktów wytworzonych w sposób ekologiczny jest dla ludzi bardziej wartościowe. Warto także rozważyć fakt, czy produkty genetycznie modyfikowane (bez odpowiednich badań, testów i certyfikacji) wpływają negatywnie na stan zdrowia i mogą, w konsekwencji, być przyczyną wielu zaburzeń w funkcjonowaniu ludzkiego organizmu. Zarówno powierzchnie upraw ekologicznych, jak i upraw genetycznie modyfikowanych, z roku na rok są coraz większe. Unia Europejska kładzie nacisk na produkcję proekologiczną, zrównoważoną, czyli taką, która nie powoduje degradacji środowiska. Natomiast na świecie coraz więcej roślin jest poddawanych modyfikacjom genetycznym. USA, Brazylia, Argentyna, Kanada czy Indie uprawy genetycznie modyfikowane prowadzą na wielką skalę, a produkty wytworzone w ten sposób trafiają na rynki zbytu nie tylko w rodzimym kraju, ale również na eksport. W Polsce rolnictwo ekologiczne rozwija się bardzo dynamicznie. Panuje moda na „bycie eko”. W związku z tym stylem życia coraz więcej młodych i wykształconych osób pragnie odżywiać się zdrowo, zatem popyt na produkty ekologiczne stopniowo wzrasta. W naszym kraju rośliny czy zwierzęta modyfikowane genetycznie kojarzą się negatywnie i wiele osób szuka produktów, które na pewno nie były poddane modyfikacjom. Z dużym dystansem traktujemy temat upraw genetycznie modyfikowanych, głównie dlatego, że oprócz argumentów zagorzałych zwolenników, znane są kontrargumenty przeciwników, popierających swoją niechęć do genetycznie modyfikowanych i obawy wieloma badaniami naukowymi i testami. Proces przestawiania gospodarstwa konwencjonalnego na ekologiczne jest dość żmudny, wymaga znacznych nakładów finansowych, dodatkowej wiedzy ze strony rolnika, a także stałej kontroli i przestrzegania określonych zasad. Warto podkreślić, że Polska posiada duży potencjał związany z rozwojem ekologicznych upraw, ponieważ większość gospodarstw rolnych to gospodarstwa rodzinne, położone w dość czystym środowisku naturalnym, dzięki niskiemu poziomowi chemizacji. Rolnictwo ekologiczne w państwie polskim stopniowo się rozwija. Wzrasta liczba gospodarstw i przetwórci ekologicznych. Rolnicy decydują się na zmianę profilu działalności, mimo początkowych trudności i kosztów, ponieważ otrzymują na ten cel dotacje z UE, a także liczą na wyższe zyski ze sprzedaży swoich plonów czy gotowych wyrobów. Również rosnący popyt na produkty ekologiczne, nie tylko w Polsce, ale również w całej UE, sprzyja rozwojowi zrównoważonego rolnictwa. Sprzedaż ekologicznych towarów na rynku krajowym oraz eksport do innych państw przyczynia się do rozwoju polskiej gospodarki. Jednak rolnictwo ekologiczne wiąże się z pewnymi problemami, głównie w kwestii finansowej, a także z brakiem dostatecznej wiedzy i doświadczenia rolników.

Bibliografia:

1. Brodzińska K., (2010). Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle uwarunkowań przyrodniczych i systemu wsparcia finansowego. ZN SGGW Problemy Rolnictwa Światowego, T. 10(XXV), s. 12-21.
2. Bołtromiuk A., (2012). Rozwój gospodarczy wsi a stan środowiska naturalnego – współzależności, konflikty i oddziaływania polityki [w:] Polska Wieś 2012. Raport o stanie wsi. Red. Wilkin J., Nurzyńska I. Wyd. Scholar.
3. Duer J., (2017). Programy rolnośrodowiskowe instrumentem ochrony zasobów środowiska we wspólnej polityce rolnej UE. Studia i Raporty IUNG z. 2, 33–54.
4. Golinowska M., (2010). Ekologizacja rolnictwa dolnośląskiego [w:] Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku. IRWiR PAN; Warszawa, 99–121.
5. Hurduzen G., Constantin L., Several aspects regarding weather and weather derivatives, “The Romanian Economic Journal” 2008, no. 1.
6. Toruński J., Król S. (2011). Rolnictwo ekologiczne – szansa dla polskich gospodarstw rodzinnych. [W:] Rola i miejsce gospodarstw rodzinnych w systemie rolnictwa polskiego i europejskiego. ATR, Bydgoszcz.
7. Tyburski J., Żakowska-Biemaus S., 2017. Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego. Wyd. SGGW, Warszawa.
8. Häring A.M. Dabbert S. Aurbacher J., Bichler B., Eichert Ch., Gambelli D., Lampkin N., Offermann F., Olmos S., Tusou J., Zandi R., (2004). Organic Farming and Measures of European Agricultural Policy. Organic Farming in Europe. Economics and Policy, vol. 11.
9. Hirschfeld J., Wessi J., Kornbun T., (2009). Ansätze einer Klima reundlichen Agroarmpolitik. Ökologisch Wirtschaften Nr 1, 15–16.
10. Nurzyńska I., (2012). Syntetyczny obraz krajowej i unijnej polityki wobec obszarów wiejskich [w:] Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi. Wyd. Scholar, 178–201.
11. Rembiałkowska E., (2006). Analiza cech jakościowych żywności wytwarzanej przez rolnictwo ekologiczne [w:] Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. IERiGŻ – PIB, nr 52, 70–72.
12. Stolze H., Lampkin N., (2009). Policy of Organic Farming Rationale and concepts. Food Policy 34, 257–244.
13. Willer H., (2011). The World of Organic Agriculture 2012: Summary Statistics and Emerging Trends 2012. Bonn V. 2, 26–32
14. Zegar J.S., 2012. Współczesne wyzwania w rolnictwie. PWN Warszawa.
15. Runowski H., (2009). Rolnictwo ekologiczne – rozwój czy regres? Roczn. Nauk. SERiA T. 96, z. 4, 182–193.
16. Komorowska D., (2009). Rozwój produkcji i rynku żywności ekologicznej. Roczniki Naukowe, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, tom XI, zeszyt 3, 185–186.
17. Kuś J., (2010). Rolnictwo ekologiczne i perspektywy jego rozwoju [w:] Stan obecny i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. Studia i Raporty IUNG – PIB, Zeszyt 26, 23.

III NAUKI MEDYCZNE

1. OPIS PRZYPADKU PACJENTA Z URAZEM WIELONARZĄDOWYM

Agnieszka Maj², Dominika Gniewek¹, lek. Magdalena Tarkowska²

¹ Uniwersytecki Szpital Kliniczny im. Jana Mikulicza – Radeckiego we Wrocławiu
Klinika Anestezjologii i Intensywnej Terapii
ul. Borowska 213, 50-556 Wrocław

² Uniwersytecki Szpital Kliniczny im. Jana Mikulicza – Radeckiego we Wrocławiu
Klinika Chirurgii Urazowo- Ortopedycznej
ul. Borowska 213, 50-556 Wrocław

Streszczenie: Wypadki i ich następstwa to jedne z najważniejszych problemów zdrowotnych i społecznych. Większość z nich wymaga natychmiastowej interwencji medycznych. Wypadki są główną przyczyną śmierci ludzi poniżej 40 roku życia. W 25% prowadzą do niepełnosprawności. Upadek z wysokości jest dla większości poszkodowanych zdarzeniem śmiertelnym. Jednak w sytuacji, kiedy pacjentowi uda się przeżyć, skutki upadku są bardzo dotkliwe. Artykuł opisuje ofiarę urazu wielomiejskowego, która spadła z czwartego piętra (próba samobójcza). W wyniku, której doszło do wieloodłamowego złamania miednicy i stawu biodrowego z koniecznością wykonania alloplastyki tego stawu. Pacjentka przeżyła upadek, ale konieczne stało się leczenie multidyscyplinarne oraz wieloetapowe leczenie operacyjne.

Słowa kluczowe: uraz wielonarządowy, upadek z wysokości, złamanie miednicy, alloplastyka stawu biodrowego

1. Wstęp

Zmiany organizacji leczenia pacjentów z ciężkimi urazami (zintegrowany system ratownictwa, powstanie szpitalnych oddziałów ratunkowych), zastosowaniu nowoczesnej techniki (monitorowanie funkcji życiowych, sztuczna wentylacja, żywienie poza- i dojelitowe). przyczyniły się do zwiększenia przeżywalności tej grupy pacjentów. Jednak najważniejszym odkryciem okazało się poznanie patofizjologii odpowiedzi organizmu ludzkiego na uraz. Jest to odpowiedź hormonalna, gdzie dochodzi także do uwalniania czynników zapalnych oraz uruchomienia kaskady układu dopełniacza [1].

Uraz jest bardzo ciężką chorobą, która pojawia się w sposób niespodziewany i dotyka najczęściej osób wcześniej zdrowych. Zasady postępowania z pacjentem po urazie zmieniają się w chwili poznania czynnika wywołującego, mediatorów uwalnianych lokalnie i systemowo oraz po zwróceniu uwagi na przesunięcia płynów i odpowiedź metaboliczną organizmu [2].

Urazy wielonarządowe stanowią jedno z największych wyzwań stawianych przed ośrodkiem udzielającym pomocy poszkodowanemu. Mnogość doznanych obrażeń wpływa na utrudniony proces diagnostyczny, jak i terapeutyczny. Konieczna staje się współpraca wielu

specjalistów z różnych dziedzin medycyny. Konieczne staje się zapewnienie pacjentowi odpowiednich objętości preparatów krwi, narzędzi, sprzętu diagnostyczno- terapeutycznego. Takie postępowanie z pacjentem, który doznał urazu kilku narządów jednocześnie sprawia, że opieka nad nim jest bardzo kosztowna [3].

Jednakże nawet najbardziej efektywne postępowanie z pacjentem nie zagwarantuje sukcesu terapeutycznego, a ryzyko rozwoju niepełnosprawności znacznego stopnia, a nawet zgonu są bardzo duże. Urazy wielonarządowe są najczęstszą przyczyną zgonu młodych dorosłych (19-45 r.ż.), a śmiertelność z ich powodu sięga aż 20% [4].

Zmniejszenie śmiertelności oraz poprawa wyników leczenia pacjentów z urazami wielonarządowymi było możliwe dopiero w chwili stworzenia wysokospecjalistycznych centrów urazowych. Wymogiem ich prawidłowego funkcjonowania jest zapewnienie dostępności niezbędnej aparatury i sprzętu oraz odpowiednie przeszkolenie personelu [5].

2. Opis przypadku

47 letnia chora z urazem wielonarządowym powstałym w wyniku upadku z 4 piętra (próba samobójcza) została przywieziona na SOR. Pacjentka przytomna, wydolna krążeniowo oraz oddechowo. GCS 14 pkt. W wywiadzie zespół Wernickiego- Korsakowa i nikotynizm. Alergiom i przyjmowany na stałe lekom pacjentka zaprzeczyła. Wykonano badanie TK w trybie politrauma, gdzie stwierdzono:

- Złamanie kłykcia kości potylicznej po stronie lewej.
- Złamanie wyrostków poprzecznych kręgow L1, L2.
- Odmę opłucnową po stronie lewej.
- Dyskretny obszar zagęszczeń w szczycie lewego płuca- stłuczenie.
- Zmiany w obrębie jamy brzusznej budzące podejrzenie stłuczenia krezki, krwiaka w miednicy modelującego pęcherz moczowy oraz możliwe zmiany pourazowe w obrębie ściany jelita cienkiego.
- Złamanie górno- przyśrodkowej krawędzi łopatki lewej.
- Złamanie przednich odcinków żeber 5,6,7,8,9 po stronie lewej.
- Wieloodłamowe złamanie panewki prawego stawu biodrowego przechodzące na talerz kości biodrowej, złamanie głowy i szyjki prawej kości udowej (ryc.1).
- Złamanie masy bocznej kości krzyżowej po stronie lewej oraz obustronne złamanie kości łonowych.

W przeprowadzonych konsultacjach neurochirurgicznej oraz urazowo- ortopedycznej nie stwierdzono pilnych wskazań do wykonania zabiegu operacyjnego. Pacjentkę zabezpieczono kołnierzem szyjnym, sztywnym typu Philadelphia.

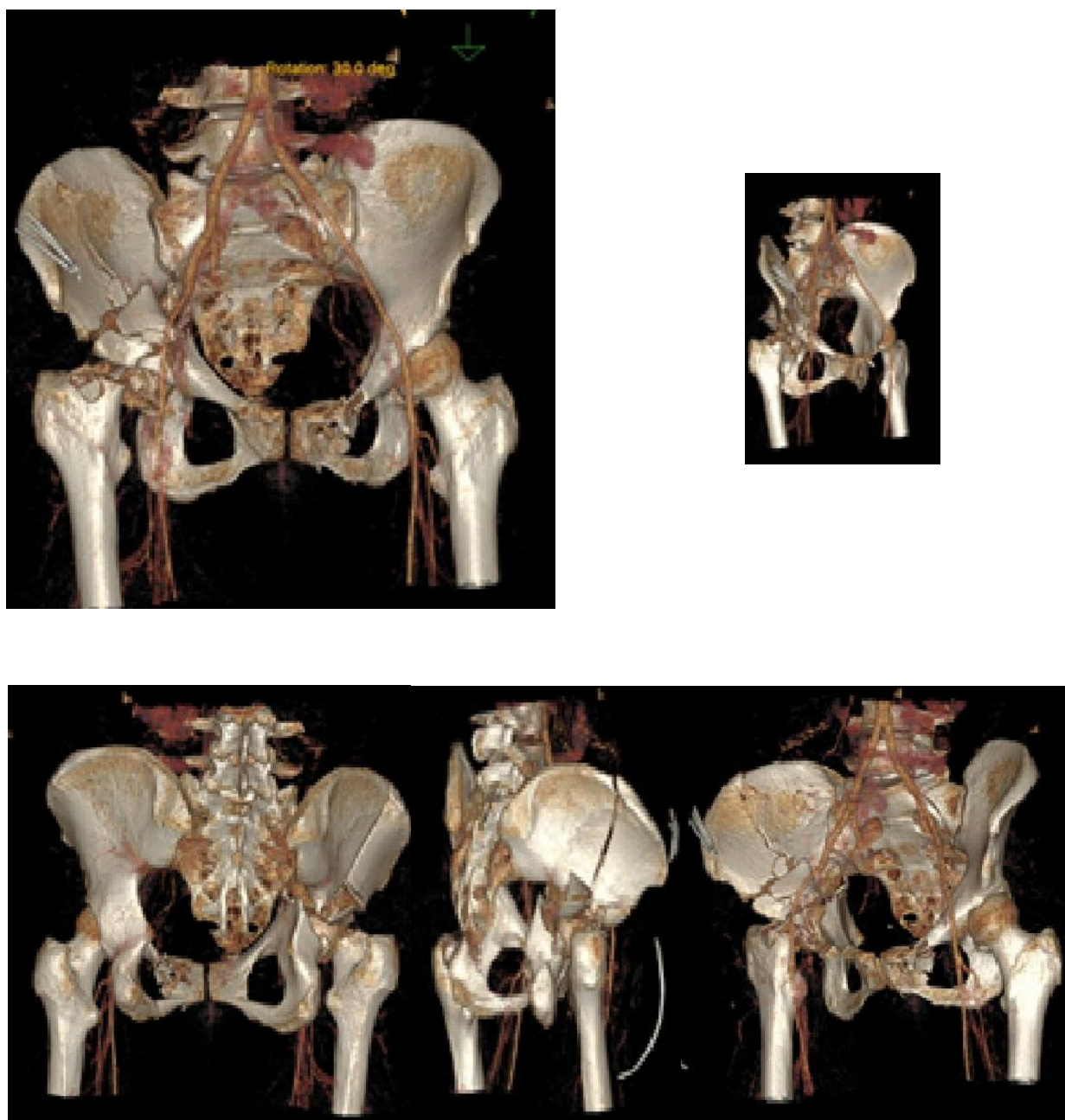
Po konsultacji chirurgicznej postanowiono o przeprowadzeniu pilnej laparotomii zwiadowczej. Śródoperacyjnie stwierdzono duży krwiak powłok nadpowięziowych, krwawienie oraz rozerwanie naczyń sieci, rozerwanie kreski jelita cienkiego, krwiaka oraz rozerwanie otrzewnej ściennej oraz naddarcie surowicówki jelita cienkiego, żołądka i jelita grubego. Zmiany zaopatrzono uzyskując hemostazę. Po zabiegu pacjentka przekazana na oddział intensywnej terapii. Tam kontynuowano analgosedację. W czasie pobytu na oddziale chora niewydolna oddechowo oraz krążeniowo. Stosowano wlew noradrenaliny oraz wentylację mechaniczną w trybie BiLevel. Pacjentka z założonym wkłuciem centralnym do

prawej lewej żyły szyjnej wewnętrznej, cewnikiem moczowym oraz wkłuciem tętniczym w lewej tętnicy ramiennej. Po 6 dniach hospitalizacji na OIT pacjentkę przekazano na oddział chirurgii urazowo- ortopedycznej celem leczenia powstałych przy upadku złamań.

W kolejnej dobie pobytu pacjentki na oddziale wykonano zabieg repozycji, stabilizacji oraz alloplastyki prawego stawu biodrowego. W czasie zabiegu wykonywanym na boku z dostępu Kochera-Langenbecka dokonano całkowitą alloplastykę stawu biodrowego prawego. Z uwagi na liczne złamania miednicy głowę protezy dodatkowo umocowano 5 śrubami (ryc.2). na kolejnym etapie zabiegu pacjentkę przełożono na brzuch i dokonano stabilizacji tylnej obręczy miednicy za pomocą płyty mocującej typu ilioiliac. Z uwagi na cięcie po laparotomii odstąpiono od wykonania stabilizacji przedniej obręczy miednicy. Przebieg pooperacyjny bez powikłań.

W drugim tygodniu od zabiegu doszło do zwichnięcia protezy stawu biodrowego. Dokonano repozycji w znieczuleniu ogólnym. Od tego czasu pacjentka doznała 4 kolejnych zwichnięć protezy. Repozycji dokonywano bez znieczulenia na Sali chorych. Podjęto decyzję o wykonaniu operacji rewizyjnej stawu. W czasie operacji wstawiono panewkę trabecularną i ufiksowano ją śrubami oraz zabezpieczono specjalnym koszem i także ufiksowano śrubami, a dodatkowo wszczepiono wkładkę dwumobilną. Pomimo takiego zabezpieczenia stawu biodrowego nadal pojawiały się zwichnięcia operowanego stawu. Postawiono o wykonaniu kolejnego zabiegu operacyjnego mającego na celu zamontowanie na głowę protezy specjalnego „zamka” zabezpieczającego przed zwichnięciami.

Po tej interwencji pacjentka została spionizowana i w stanie ogólnym oraz miejscowym dobrym wypisana do domu.

Rycina 1. Wieloodłamowe złamanie w obrębie miednicy i stawu biodrowego prawego

Rycina 2. Stan po alloplastyce oraz realloplastyce stawu biodrowego prawego oraz stabilizacji miednicy

3. Dyskusja

W Polsce urazy stanowią trzecią, co do częstości, najczęstszą przyczynę zgonów. Plasują się tuż po zgonach wynikających z chorób układu krążenia i nowotworów. Szacuje się, że rocznie liczba zgonów wywołanych urazami, najczęściej komunikacyjnymi, sięga 30 tysięcy [5]. Upadki z wysokości to najczęściej nieszczęśliwe wypadki lub próby samobójcze. Znacząca część badań w tym zakresie dotyczy zakresu i wzorów urazów w odniesieniu do wysokości, z której doszło do upadku, prędkości upadania i punktu uderzenia. Jedynie wśród badaczy nie ma zgodności co do wysokości, z której upadek będzie śmiertelny. Najczęściej podaje się, że zgon następuje zwykle po upadku z więcej niż piątego/szóstego piętra. Autorzy podają przypadki przeżycia po upadku z większej wysokości, z wyjątkiem upadku na twarde podłoże (beton, chodnik). Śmiertelność ogólna wynosi 22,7–37,6% [6].

Upadki z wysokości są najczęściej powikłane urazami kręgosłupa oraz rdzenia kręgowego. W tego typu urazach uszkodzenia kręgosłupa występują z częstością 22–54%, z czego u 2–5% poszkodowanych dochodzi do urazu rdzenia kręgowego. Obrażenia kręgosłupa najczęściej dotyczą chorych w 5-6 dekadzie życia i częściej spotyka się je u mężczyzn, a u 15–46% poszkodowanych współlistnieje choroba psychiczna. Uszkodzeniu ulega najczęściej pogranicze piersiowo- lędźwiowe [7]. Urazy w tym odcinku łączą się najczęściej z licznymi krótkoterminowymi powikłaniami, ale przede wszystkim długoterminową niesprawnością i stanowi główną przyczyną przedłużonej hospitalizacji i zwiększenia kosztów leczenia [8]. W przypadku opisywanej pacjentki w przedstawionym przypadku chory doznał urazu odcinka szyjnego i lędźwiowego kręgosłupa, które nie wymagały zaopatrzenia chirurgicznego i zostały unieruchomione stabilizacją zewnętrzną. Pacjentka doznała licznych złamań żeber, łopatki, a przede wszystkim miednicy i stawu biodrowego.

Tępy uraz narządów jamy brzusznej najczęściej prowadzi do rozwoju wstrząsu krwotocznego. Przy upadku z wysokości dochodzi do gwałtownego wyhamowania i działania siły bezwładności, co najczęściej skutkuje obrażeniami narządów mięsaszowych jamy brzusznej. Patofizjologię tych obrażeń można tłumaczyć przez naderwanie tych narządów, które mają swobodę ruchu w jamie brzusznej. Kiedy przemieszczanie się całego ciała zostaje gwałtownie zatrzymane, narządy wewnętrzne jeszcze przez ułamek sekundy pozostają w szybkim ruchu albo też ulegają zgnieceniu przez dalsze, sztywne części ciała, takie jak kręgosłup i żebra.

W prezentowanym przypadku doszło do uszkodzenia ściany jelita cienkiego, grubego oraz żołądka i wytworzenia się dużego krwiaka wewnątrzbrzusznego. Na korzystny przebieg leczenia wpływ miało kilka czynników. Przede wszystkim jest to wiek, ponieważ zmiany anatomiczne i fizjologiczne postępujące wraz z wiekiem mają negatywny wpływ na typ i ciężkość urazów. Nie bez znaczenia jest także podłoże na które upadła poszkodowana. Francuscy badacze podaje, że w przypadku upadku na twarde gruntu śmiertelność wynosi 59%, a na miękkie tylko 19%. Znaczenia miała także wysokość z jakiej pacjentka spadała. Lokalizacja obrażeń pozwala sądzić, że punktem styku z podłożem była najprawdopodobniej okolica prawego stawu biodrowego. Innym czynnikiem rokującym pozytywnie w tym przypadku był brak następstw urazu w obrębie OUN.

Bibliografia:

1. Stoba Cz., Skoczylas-Stoba B., Lewicki K.: Reakcje ogólnoustrojowe na uraz. Materiały z Warsztatów Chirurgicznych, Szklarska Poręba 2004.
2. York J., Arrilaga A., Graham R., Miller R.: Fluid Resuscitation of Patients with Multiple Injuries and Severe Closed Head Injury: Experience with an Aggressive Fluid Resuscitation Strategy *The Journal of Trauma: Injury, Infection, and Critical Care*. 2000, 48 (3), 376.
3. Mohta M, Dickson RE, McNeill JM. What do we mean by the term polytrauma. *Injury* 2008;39:962-3.
4. Saltzherr TP, Visser A, Ponsen KJ, et al. Complications in multitrauma patients in a Dutch level 1 trauma center. *J Trauma* 2010;69:1143-6.
5. Dąbrowski A, Lichota E, Skrzypek A, Wojtaszek M, Maciejewski R, Głowacka M: Wstrząs urazowy — problem współczesnej medycyny i zdrowia publicznego. *Zdrow Publiczne* 2009; 119: 112–119.
6. Liu CC, Wang CY, Shih HC, et al.: Prognostic factors for mortality following falls from height. *Injury* 2009; 40: 595–597.
7. Brzezicki G, Borejsza-Wysocki M, Gmerek Ł, Gaca M: Urazy kręgosłupa i rdzenia kręgowego w następstwie upadków z wysokości. *Neuroskop* 2004; 6: 144–148.
8. Velmahos GC, Spaniolas K, Alam HB, et al.: Falls from height: spine, spine, spine! *J Am Coll Surg* 2006; 203: 605–611.

Jesteś studentem, doktorantem, młodym naukowcem? Chcesz publikować w profesjonalnym piśmie naukowym, brać udział w konferencjach? Firma Koncept.Konferencje Naukowe Marta Rachwał umożliwi Ci start w świecie nauki za przystępną cenę. Organizujemy konferencje interdyscyplinarne, jak i specjalistyczne. Wydajemy monografie pokonferencyjne oraz współpracujemy z czasopismami z listy ministerialnej. Pomagamy w publikacji artykułów.

Marta Rachwał

Koncept.Konferencje Naukowe

ul. Gen Leopolda Okulickiego 51D/20

31-637 Kraków

NIP: 573-277-92-21

REGON: 387180781

<https://www.konferencjenaukowe.online/>